

अनुक्रम(विंशका.

विषय	पृष्ठ
१. उपोद्घात—हाथ प्रती	(५)
—कथा लाग	(१०)
—दोष्य व्यर्थ	(१३)
—कवि अवन	(२०)
क लालधु	(२०)
ख शिवदास	(२३)
ग विष्णुदास	(२७)
२. आभ्यास—१. विष्णुदास कृत	१
—२. लालधु कृत	१०६
—३. शिवदास कृत	१४६
३. दोषक लाग—लालधु	१८२
—शिवदास	१८३
४. शुद्धि पत्र—	१८६

ઉપોદ્ધાત

તે આવા ઈચ્છા થઈ છે; વિદ્યા, વાણી આપ્ય.
મોટા કવિજન આગળ યયા, આઈ, તે તારો પ્રતાપ
વ્યાસ મુનિ પરાશર સરખા, પ્રહલાદ, વિભીષણ સાર,
નૃસિંહ મહેતા, વિષ્ણુવિદ્યાસ; કોઈ ન પામ્યા પાર.

પ્રેમાનંદ (લક્ષ્મણાદરણ)

ઉપક્રમ

આ આખ્યાન ત્રણ પ્રાચીન કવિઓએ લખેલું હોવા છતાં
દૃઢ સુધી પ્રકટ થયું નથી, તે જરા નવાઈ જેવું છે. તેનો વિષય
પણ મનોરંજક છે અને પ્રજાના ધાર્મિક જીવન સાથે ધનિષ્ઠ સંબંધ
ધરાવે છે, છતાં પણ તે પ્રકટ કરવાનું કોઈને કેમ મુઝયું નહિ હોય ?
કદાચ અગામી કવિ રેવાશંકરનું આખ્યાન પ્રકટ થઈ જવાથી
પ્રાચીન કવિઓનાં આખ્યાન પ્રકટ કરવાનું કોઈને યોગ્ય નહિ
લાગ્યું હોય.

આખ્યાન વાંચવાનો આરંભ કરતા પહેલાં તે કેવી પ્રતો
ઉપરથી સંશોધિત થયું છે, તેનો વિષય શો છે, કાવ્ય તરીકે તેનામાં
કેવા ગુણ છે તથા તેના રચનાર કવિનું જીવન કેવું હતું તે જાણવાની
જરૂર છે. એથી અહિં હું મુખ્ય રીતે આટલી બાબતો વિશે લખીશ:-
(૧) હાથ પ્રતો, (૨) કથા ભાગ, (૩) કાવ્યચર્યા અને (૪) કવિ
જીવન.

(૧) હાથ પ્રતો.

આ આખ્યાનના સંશોધનમાં ૭ પ્રતોનો ઉપયોગ કર્યો છે;
ત્રણ ભાવજીવના આખ્યાનની, ત્રણ શિવદાસની અને એક વિષ્ણુદા-
સની. ભાવજીવની ત્રણ પ્રતોમાં ૬ અને ૪ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસા-
ઇટીની અને ૪ ગુજરાતી પ્રેસની છે. એ ત્રણની પુષ્પિણી નીચે
પ્રમાણ છે:-

ક-ઈતીશ્રી નલધરનું આશાન સમાપ્ત ॥ કડવાં ૨૨ ॥ શ્રી સંવત ૧૭૭૮ વર્ષે દ્વિતીયે ચૈત્ર વદિ ૬ વાર શુક્રે ॥ ગ્રંથ સંપૂર્ણ ॥

ગ-ઈતી પદ્મપુષ્પે નલધરનું આશાન સંપૂર્ણ ॥ સંવત ॥ ૧૮૫૬ ના અષાઢ પક્ષે મુકલ પક્ષે તિથી ॥ ૧ બુધ વાસરે ૬૦ મટ કામેશ્વર ભગે-રેશ્વરેણુ વિખિત ॥ શુભં ભવતુ ॥ શ્રી કલ્યાણમસ્તુ ॥

ગ-ઈતીશ્રી આશાન નલધરનું સંપૂર્ણ લખત સેવકનાં બેમણ સંવત ૧૭૨૬ વર્ષે ભેઠ વદ ૧૨ રાત ફૂલપક્ષે રણીયમધ્યે વાસ્તવ્ય શ્રી.

આમાં ગ પ્રત સર્વથી જૂની છે. છતાં પણ પહેલી બે કરતાં ઓછી ઉપયોગી છે, કેમકે તે બહુ અશુદ્ધ તથા દુર્વાચ્ય છે. ક પ્રત ઉત્તમ છે અને તેના ઉપર મુખ્ય આધાર રાખ્યો છે.

શિવદાસની તથા પ્રતોમાંથી પણ ક અને ગ સોસાધનીની છે અને જ પ્રત રા. મંજુલાલ રણછોડલાલ મળમુંદારની છે, પરંતુ તે અપૂર્ણ છે. તેમાં ૧૩ કડવાં પૂરાં છે અને ૧૪ ની માત્ર ૭ કડીઓ છે, તેથી તે ક્યારે લખાઈ હશે તે જાણી શકવાનું સાધન નથી. વળી તે અધુરી હોવાથી તેમાં પુષ્પિકા ન હોય એ સ્પષ્ટ છે; તેથી ક અને ગ ની પુષ્પિકાઓ આપું છું.

ક. ઈતીશ્રી નલધરનું આશાન સંપૂર્ણ ॥ શ્રી ॥ ૭ ॥ સંવત ૧૭૭૪ આશરવા કુદ ૧૪ શ્રાવરે સંપૂર્ણ લખી છે ચોપડી ॥ ભાવસાર કાઆ નારણસુત હરીભ.છએ લખાવી છે આત્મ પદનાથ ॥ શ્રી ॥ અધાર ફાદો સુવ ભવાનીશંકરે લખી છે ॥ યથા પ્રત્ય પ્રમાણુ લખી છે શુભં ભવતુ ॥

ગ. ઈતી નલધરનું આશાન સાંપૂર્ણ સમાપ્ત પદનાથ નાગર ગન્યાતી વરનમરા ॥ મહીતા શ્રી તાપીદાસ અમદાવાદ નવાસે શ્રી હમાપુરી શુભરથાને લત્તમદ્વે લેહ્યા ગન્યાતે ભાએત વાસ્તાબ્યાં લખીત ભગવંતદાસ લખીતાં ॥ ઇતીશ્રી નાધધર ॥ નરકાસુરની લત્તપત આશાન સમાપતે ॥ શ્રી રસ્તુ ॥ કલ્યાણ મરતુ શુભં ભવતુ ॥ યા દલ્લા પુસ્તકો દૂકવા તાદરસાં લખીત મયા વદી અર્ધા મશ્રુધાં વા મામ દોષો ન દીયતે ॥ શ્રીરસ્તુ કલ્યાણ મરતુ સાંવત ૧૭૭૧ વર્ષે અશ્વાન માસે વદિ ૧૧ દીને સોભ વાંસરે વચ્ચારશેજ મધે લખુછિ દીન ૧૦ સુપૂણુ લલિ ॥

આમાં પણ ક પ્રત ત્રણેમાં વધારે શુદ્ધ છે અને લહીઆના હાથની લખેલી લાગે છે, બ્યારે મ પ્રત ઘણી અશુદ્ધ છે અને ગરબડીઆ અક્ષરે લખેલી છે. જ સાધારણ રીતે સારી છે. મુખ્ય આધાર ક પ્રત ઉપર રાખ્યો છે.

ફાર્બસ સભામાં પણ ચારેક પ્રતો છે, પણ તે મુંબઈ બહાર મળતી નહિ હોવાથી, તેના ઉપયોગ થઈ શક્યો નથી.

વિષ્ણુદાસના આખ્યાનની એકજ પ્રત મળેલી છે અને તે પણ ત્રુટિત છે. તે સોસાઈટીના સંગ્રહની છે. તેના અક્ષરો સાધારણ રીતે સારા છે, જો કે બહુ શુદ્ધ તો નથી જ. તે ૧૨૩ પાનાં સુધીની છે અને છેવટનો ભાગ જોતાં પાછળનાં બે ત્રણ પાનાં જ ગએલાં જણાય છે. વળી વચમાંથી પણ ૧૧૩, ૧૧૫, ૧૧૭, ૧૧૮, ૧૧૯ અને ૧૨૦ એ પાનાં ગુમ થયાં છે. છેલ્લું પાનું જવાથી તેની પુષ્પિકા નષ્ટ થતાં તે કંઈ સાલમાં ઉતારેલી હશે તે જણી શકાતું નથી, પરંતુ સોસાઈટીનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોની જે યાદી છપાઈ છે, તેમાં એ સાલ સં. ૧૯૨૧ આપેલી છે, એ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે કોઈની મૂળ પ્રત ઉપરથી સોસાઈટીએ એ પ્રત એ વર્ષમાં ઉતારાવી હશે.

આ પ્રત ઉપરથી આશ્ચર્ય જેવું તો એ જણાય છે કે હયાત પાનાંમાં કોઈ સ્થળે વિષ્ણુદાસનું નામ નથી. માત્ર એના ઉપર ચોટેલી કાપડીમાં એ નામ છે; એ ઉપરથી આપણે કવિનું નામ જણી શકીએ છીએ. પરંતુ એક બીજી વાત વિચારવા જેવી છે. તેના ૨૯ મા કડવાની જે પંક્તિઓ નીચે પ્રમાણે છે:—

યદ તાપસરૂપ નિર્મળ જ્યેષ્ઠ શ્રી ગોવિંદ;

બ્રહ્મપતિ ગોત્રે કર્ષો પૂરણ પ્રેમાનંદ.

છેલ્લા શબ્દ ઉપરથી આ કાવ્ય કદાચ પ્રેમાનંદનું રચેલું હોય એમ કોઈને શંકા થવાનો સંભવ છે. પરંતુ હું તેમ માનતો નથી.

તેનાં કારણો આ પ્રમાણે છે—(૧) પ્રેમાનંદ અને અન્ય કવિઓ દ્વડવાની અંતે પોતાનાં નામ લખે છે, પણ આમાં વચમાં છે. (૨) આ કાવ્ય પ્રેમાનંદનું રચેલું હોત તો તે બહુ પ્રસિદ્ધ થયું હોત અને તેની ઘણી પ્રતો મળી આવત, પણ હાલમાં તો બીજી પ્રત મળતી નથી. (૩) આ આખ્યાનમાં હાસ્યરસ જમાવવા જેવા ઘણા પ્રયત્નો છે, પણ કવિએ એ રસ જમાવ્યો નથી. જે રચનાર પ્રેમાનંદ હોત તો એ રસની છાજો છિરાડ્યા વિના રહેત નહિ. (૪) ખંભાતના રેવાશંકરનું જલધર આખ્યાન આ આખ્યાનને ઘણી રીતે મળતું છે. એથી પણ આ આખ્યાન ખંભાતના વિષ્ણુદાસનું હોવાનો વિશેષ સંભવ છે. (૫) આમાં પ્રેમાનંદ શ્રી ગોવિંદના વિશેષણ રૂપે છે એમ હું ધારું છું. આ સંપદનો આવો ઉપયોગ પ્રેમાનંદ પહેલાંના ગુજરાતી સાહિત્યમાં થયો છે. એનાં યોગ્યક દર્શાવો આપું છું—

અ. સં. ૧૭૦૪ માં રચાયેલા રત્નદાસના હરિશ્ચંદ્ર આખ્યાનમાં માન મૂકી ધર્મ ઇચ્છા કહેવા ગુણ હરિશ્ચંદ્ર.

સત્યવાદી સર્વ જાણે ભક્ત પ્રેમાનંદ (ક. ૧, ક. ૧૮.)

આમાં પ્રેમાનંદ ભક્તનું વિશેષણ છે. દિ. બ. કેશવજ્ઞાનભાષ્યે આ કાવ્ય સં. ૧૭૭૪માં રચાયેલું જણાવ્યું છે. પણ તે સુક્તિ સંગત નથી. (જુઓ તે કાવ્યનું અવલોકન, પ્રસ્થાન, ફાગણ સં. ૧૯૮૭ અને માર્ચ ચર્યાપત્ર પ્રસ્થાન, વૈશાખ સં. ૧૯૮૭)

ચ સં. ૧૭૧૬માં રચાયેલા કવિ કુંવરના ઉત્તર રામાયણમાં—
બ્રહ્મા કહે અમ સૌક પાવન કીલ્ચે, શ્રી અવિનાશ.

ઈન્દ્ર અનુચર થે દ્રેડે, પ્રેમાનંદ પ્રકાશ. (ક. ૫૬, ક. ૧૭.)

ક અખાના કુટકળ અંગના હરેપામાં—

પ્રેમાનંદની ન્યાં ગાય ને વચ, અસ્થાનંદીને અટપડુ જણાય.

અસ્થાનંદી પેઠાને પ્રેમાનંદી જાણે, એમ વાંચણી યુવ ખેલામાં જાણે.

આ કાવ્યોના સંપાદક દિ. બ. નર્મદાશંકરભાઈ આ સંપદો પ્રેમાનંદના સિદ્ધમંડળ ઉપર કટાક્ષ રૂપે છે એમ કલ્પના રજૂ કરે છે

અને તેનો સમય સં. ૧૭૧૫ માં મૂકે છે, પણ પ્રેમાનંદે વીસ બારીસ વર્ષની ઉમ્મરમાં એવું શિષ્યમંડળ રચાધું હોય અને તે એટલું બધું પ્રસિદ્ધ થયું હોય કે જેના તરફ અખા જેવો પાકટ કવિ કટાક્ષ કરવા પ્રેરાય એ સંભવિત નથી.

ઉપયોગમાં લીધેલી બધી પ્રતો વિક્ષમના અદારમા શતકમાં અને તે પછીના કાળમાં ઉતારેલી છે. તેથી તેમાં કવિના સમયની મૂળ ભાષા જળવાએલી નથી. સં. ૧૭૨૬ અને ૧૭૩૨ ની પ્રતોમાં મૂળ ભાષાના કેટલાક અવશેષો જેવામાં આવે છે, પણ તે એટલી બધી અશુદ્ધ છે કે તેમને આદર્શ રૂપે રાખી સુવાચ્ય પ્રત તૈયાર કરવાનું કામ અશક્ય છે. તેથી આ પ્રતમાં અદારમા શતકના જેવી ભાષા જેવામાં આવશે. અદ્યત્ત એ સમય પહેલાંના પણ કેટલાક વાક્ય પ્રયોગો દૃષ્ટિગોચર તો થશેજ, પરંતુ પ્રાચીન જેડણી અને શબ્દોના રૂપાંતરો કવચિત જ નજરે પડશે.

પ્રસ્તુત પ્રત તૈયાર કરવામાં મુખ્ય અને અગત્યના પાઠભેદો જ પાદટિપ્પણમાં નોંધવામાં આવ્યા છે. લહીઆના હસ્તદોષ અને અજ્ઞાનથી સંસ્કૃત શબ્દોની જેડણી વગેરેની ભૂલો તો પ્રથમ વાચના દર્શાવ્યા વિના એમને એમજ સુધારી લીધી છે. ક્ષેપકમાં જ્યાં બે ત્રણ કટીઓ આપવાની હતી, ત્યાં ટિપ્પણમાં આપી દીધી છે, પણ તે કરતાં વધારે વિસ્તૃત ભાગ છેવટે પરિશિષ્ટમાં આપ્યો છે. કોઈ રચણે બધી જ પ્રતોના પાઠ યોગ્ય લાગ્યા નથી, ત્યાં કવ્ચિત પાઠ સૂચવવાની પણ ધૃષ્ટતા કરી છે, પણ એવાં રચણ જુજ જ માત્રુમ પડશે. અદ્યત્ત ત્યાં મૂળ પ્રતોના પાઠ તો નોંધ્યા જ છે, જેથી કોઈને કવ્ચિત પાઠ યોગ્ય ન લાગે તો, અને ત્યાં મૂળ પ્રતનો પાઠ સુકવાનું તે યોગ્ય ધારે, તો તેમ કરી શકે. વિષ્ણુદાસના આખ્યાનની એક જ પ્રત મળેલી હોવાથી, ત્યાં તો કવ્ચિત પાઠ મૂક્યા વિના છૂટકો જ નહોતો.

(૨) કથા ભાગ.

આ આખ્યાનનું મૂળ પદ્મપુરાણ માં છે અને ત્રણે દિવસોએ પોતપોતાનાં આખ્યાનોમાં તેનો નિર્દેશ પણ કર્યો છે. કથાનું વસ્તુ આ પ્રમાણે છે—

એક સમયે ઇન્દ્રને પોતાના બળનું અગ્રણ્ય સ્વયંથી તેણે શંકર પાસે જઈ તેમને રીઝવ્યા અને પોતાની સાથે લડી શકે તેવા યોદ્ધાની ચાચના કરી. શંકરે તેવો યોદ્ધો ઉત્પન્ન કર્યો અને તે સમુદ્રમાં જઈને રહ્યો. સમુદ્રે તેને પોતાનો પુત્ર સમજી પોતાના અંતરમાંથી એક બેટ કાઢી આપ્યો અને ત્યાં જાલંધર નગર વસાવીને રહ્યો. કેટલાક સમય પછી ત્યાં રાહુ આવે છે અને તેને કહે છે કે તારા બાપને મંથન કરીને દેવો ચૌદ રત્ન લેઈ ગયા છે, તે તું પાછા મેળવ. આથી તે ઇન્દ્રની સાથે યુદ્ધ કરવા જાય છે અને બધા દેવોને દરાવીને નસાડી મુકે છે. એટલે દેવો બ્રહ્મા અને શંકરની પાસે જાય છે અને તેમની સલાયથી કરી લડવાને તૈયાર થાય છે. આ આ તરફ નારદ જાલંધર પાસે આવીને પાર્વતીના રૂપનાં વખાણ કરે છે અને તેને મેળવવા શંકરની સાથે યુદ્ધ કરવા પ્રેરે છે. આથી શંકર અને દેવોની સાથે જાલંધરને યુદ્ધ થાય છે, પણ જાલંધરને દરાવી શકાતો નથી. જાલંધર યુદ્ધ દરમ્યાન શંકરનું રૂપ લેઈને પાર્વતીને ડગવા જાય છે, પણ તેમાં ફાવતો નથી. વિષ્ણુને એ વ્યતની ખબર પડતાં અને જાલંધરની સ્ત્રી વૃન્દાના પાતિમત્સનો ભંગ કર્યા સિવાય તેનો પરાજય થવો અશક્ય છે એમ પણ જાણતા હોવાથી, તેને ડગવાને માટે એક તાપસનું રૂપ ધારણ કરીને વનમાં રહે છે. જાલંધરની સ્ત્રી પતિની શોધમાં નીકળતાં તે વનમાં આવી ચડે છે. ત્યાં તે તાપસના ચમત્કારો જોઈને તેને મદાપુરુષ ધારી લે છે. તાપસ તેને કહે છે કે તારો પતિ યુદ્ધમાં મરાયો છે અને તેની ખાત્રી માટે તેનું શબ ત્યાં મંગાવે છે. વૃન્દા તેને સંજવન કરવા તાપસને વીનવે છે, તે ઉપરથી પોતે જાલંધરનું રૂપ ધારણ કરીને

તેનું શીલ બ્રહ્મ કરે છે. વૃન્દાને એ કપટની ખજાર પડતાં તે વિધ્યુને શાપ આપે છે કે તું પત્યર થજે અને વિધ્યુ તેને સામો શાપ આપે છે કે તું વૃક્ષ થજે. વિધ્યુ પત્યર થયા તે શાલગ્રામ અને વૃન્દા વૃક્ષ થઇ તે તુલસી. વિધ્યુને તુલસીપત્ર ધરાવાય છે અને વૈધ્યુવો તેના કાષ્ઠની માળા પહેરે છે.

આ કથા વેદ, મહાભારત કે રામાયણમાં નથી અને પદ્મપુરાણની ગણના પાછળનાં પુરાણોમાં થાય છે, તેથી એમ શંકા થવાનો સંભવ છે કે એનું મૂળ પરદેશની કોઇ પૌરાણિક આખ્યાયિકામાં હશે, પરંતુ એવી કોઇ આખ્યાયિકા જાણવામાં નથી. વળી શાલગ્રામ અને તુલસીનું મહાત્મ્ય આર્યજનમાં એટલું તો આતપ્રેત યર્ષ ગયું છે કે એનું મૂળ પરદેશમાં હોય એ માનતાં ઘણા વિચાર કરવો પડે. બાકી એટલું ખરૂં છે કે તુલસી અને શાલગ્રામનું મહાત્મ્ય અન્ય દેશોમાં પણ જોવામાં આવે છે.

તુલસી સંબંધી ઇટલીમાં એમ મનાતું કે સ્ત્રીની જન્મવાની યાજ્ઞની નીચે તેનો નાનો છોડ મુક્યો હોય તો તેમાંથી તે કંઈ પણ ખર્ષી શકે નહિ.

Take a little greene Basill and when men bring the dishes to the table, put it underneath them, yet the woman perceive it not, for men saye that she will eate of none of that which is in the dish whereunder the Basill lieth.

—Secrets of Alexis Piedmont, translated by W. Ward, 1563 A. D. (quoted in "The Tale of the Tulsi Plant" by C. A. Kincaid. p. 2).

ગ્રીસમાં ઇસ્ટર્ન ચર્ચ નામના સંપ્રદાયમાં તુલસીના છોડની પૂજા થતી. સેન્ટ બેઝિલની જન્મ-તીના દિવસે સ્ત્રીઓ છોડના ગરુ.

દેવળમાં ધરાવવા લેઈ જતી અને તેની પ્રસાદી લાવીને નવું વર્ષ લાગ્યશાળી નીવડે એ આશાથી ઘરમાં વેરતી, કોઈ પણ જાતનો વ્યાધિ ન થાય તે હેતુથી કુટુંબમાં ખાવામાં તે શુદ્ધ આવતો અને કપડાંને ઉંદરો કે ઉધાઈ ન બગાડે એ કારણથી તેનો થોડોક ભાગ કપાટમાં પણ મુકવામાં આવતો—

The herb, which they say grew on Christ's grave, is almost worshipped in the Eastern Church. On st. Basil's day women take sprigs of this plant to be blessed in Church. On removing home, they cast more on the floor of the house to secure luck for the ensuing year. They eat a little with their household, and no sickness, they maintain, will attack them for a year. Another bit they put in the cupboard and firmly believe that their embroideries and silken raiment will be free from the visitation of rats, mice and moths for the same period.

—The Cyclades by P. Bent (quoted in the same book).

સાવમામ-સિદ્ધાખંડ-પૂજા પણ સર્વ દેશોમાં જોવામાં આવે છે, એ નીચેના ઉત્તારાથી સ્પષ્ટ થશે:—

“આફ્રિકાની મતુધ્ય વિદ્યાના એક અખ્યાતક લખે છે કે—
Smooth stones apparently picked up out of the bed of the river were regarded as representatives of certain gods and whenever the stone was, the god was supposed to be, one resembling a fish would be prayed to as the fisherman's god.

(નદીના પટમાંથી મળી આવતા લીસા પત્થરો દેવો હરીકે પૂજાય છે અને તેની આકૃતિ પ્રમાણે તે દેવેનું નામ અપાય છે. માછલીની આકૃતિ-વાળો પત્થર માછીમારનો દેવ ગણાય છે.) સ્કોન નામનો એક પ્રાચીન લીસો પત્થર સ્કોટ પ્રભનો અધિષ્ઠાતા દેવ ગણાતો અને તેમના ચળઓના સિંહાસન ઉપર બુકાતો. એકવડે ચળએ તેને ઇન્ડાંડના સિંહાસન ઉપર બુકયો ત્યારથી તે હજી પણ તે સ્થાન ઉપર વિરાજે છે. ઈસ્લામના પ્રાકૃત્ય પહેલાં આરબ પ્રભમાં કાળા નામનો પત્થર પૂજતો અને તેના પર લોકોની શ્રદ્ધા એટલી બધી હતી કે મૂર્તિપૂજનો નિષેધ કરવા છતાં ઈસલામ આ કાળા પત્થરની પૂજા અટકાવી શક્યો નથી. ”

—ગુજરાત ત્રૈમાસિક, પુ. ૧૫, અં. ૪, પૃ. ૫૧૫.

જલધરનું નગર ક્યાં આવ્યું હશે તે વિષે થોડોક વિચાર અહીં આવશ્યક છે. તે માટે શિવદાસના આખ્યાનમાંથી કંઈ પ્રકાશ મળતો નથી. વિષ્ણુદાસ તેને મથુરા ધારે છે. તેમ ધારવાનું કારણ મથુરા પાસે વૃન્દાવન આવ્યું છે તે હશે. ભાલણ મૂળ પ્રમાણે તેને સિંધુ અને સમુદ્રના સંગમ પાસેનો ખેટ જણાવે છે. વળી ત્યાં નારાયણસર હતું એમ પણ તેમાં ઉલ્લેખ છે. આ ઉપરથી તે સ્થળ કંઈ હશે એમ હું ધારું છું. હાલનું કંઈનું રણ છે તે જગાએ પ્રથમ સમુદ્ર હતો અને કંઈ ખેટ હતો એ વાત તો નિર્વિવાદ છે. વળી ત્યાં નારાયણ સરોવર નામનું પ્રાચીન તીર્થ પણ છે. પંજાબમાં જલધર નામનું એક શહેર આવેલું છે, પણ તેની પાસે સિંધુ નદી કે સમુદ્ર નથી. ભૂસ્તરશાસ્ત્રીઓ અને કેટલાક પુરાવિદોનું માનવું છે કે હાલના રજપૂતસ્થાનની જગાએ વેદના વારામાં સમુદ્ર હતો અને ગંગા-યમુના સમુદ્રને ત્યાં મળતી તથા પંજાબ સપ્તસિંધુનો પ્રદેશ ગણાતો. જો તેમ હોય તો જલધર ખેટ હોઈ શકે અને ત્યાં ગંગા અને સાગરનો સંગમ પણ હોઈ શકે. (મૂળ પુરાણસાં કવચિત સિંધુને બદલે ગંગાનો ઉલ્લેખ પણ જોવામાં આવે છે.)

(૩) કાવ્ય ચર્ચા.

ત્રણે કવિઓનાં આખ્યાનોનું મૂળ એક છે, છતાં પણ તે રચનાની પદ્ધતિ દરેકની જુદી જુદી છે. ભાલણ મૂળને બરોબર અનુસરે

છે. તેણે કોઈ કોઈ સ્થળે સહેજસાજ ફેરફાર કર્યો છે, પણ કોઈ પ્રસંગ ખાસ નવો ઉમેર્યો નથી. શિવદાસે એ કથા બહુ દુંકાવી દીધી છે. તેના આખ્યાનનાં પંદર કડવાંમાંથી જલધંધર આખ્યાન તો માત્ર ૮ કડવાંમાં જ સમાઈ જાય છે; બાકીનાં સાત કડવાંમાં તો નરકાસુરનું આખ્યાન મુંઘેલું છે. જલધંધર તેના બીજા અવતારે નરકાસુર તરીકે જન્મ્યો હતો એમ કહીને તેણે નરકાસુરની કથા જલધંધર આખ્યાનની સાથે જોડી દીધી છે. નરકાસુરની કથા માટે તે હરિવંશ નો નિર્દેશ કરે છે, પણ તેમાં જલધંધરનો તેની સાથે કંઈ મુબંધ બતાવ્યો નથી, એટલુંજ નહિ પણ જલધંધરનું નામ સરખું પણ નથી. તેમજ મૂળ પદ્મપુરાણમાં નરકાસુરનું નામ નથી, બાગવત, વગેરે બીજાં પુરાણો જેમાં કૃષ્ણકથા છે, તેમાં નરકાસુરનું આખ્યાન છે, પણ તેમાંએ એ સંગ્રહ કોઈ સ્થળે જણાવેલો નથી. એટલે એ દૃષ્ટના શિવદાસની પોતાની જ લાગે છે. ખરી રીતે તો તેણે મૂળ પ્રમાણે જોયા પણ નહિ હોય. તે અંતમાં લખે છે કે તેણે એ કથા ગુરુમુખે સાંભળી હતી. હું તો ધારૂં છું કે એણે એ કથા સાંભળીને તુરંત લખી પણ નહિ હોય, પણ લાંબા કાળે રમરમ્ય ઉપરથી લખી હશે. એથી એના આખ્યાનમાં મૂળના ઘણા પ્રસંગો મૂકી દેવાયા છે, તેમજ કેટલાક ને છે તે પણ ચથારિયત સ્વરૂપે નથી. તેણે બાલણનું આખ્યાન વાંચ્યું હોય તેમ જણાતું નથી, પણ તે દક્ષિણમાં કેટલોક સમય રહ્યો હતો એ સ્પષ્ટ છે. એથી તેણે મરાઠી ભાષાનું જલધંધર આખ્યાન વાંચ્યું હશે એમ એક એ પ્રમાણથી જણાઈ આવે છે. હિન્દુકે મરાઠી ઉપરથી The Tale of the Tulsi plant (તુલસીની કથા) લખી છે. તેમાં બે પ્રસંગો એવા છે કે જે મૂળ પદ્મપુરાણમાં નથી, પણ શિવદાસના આખ્યાનમાં છે. એક પ્રસંગ આવો છે—મૂળમાં ઇન્દ્ર મહાદેવજીને નૃત્ય-નાચનથી રીઝવીને યોદ્ધાની માગણી કરે છે, ત્યારે શિવદાસ એ પ્રસંગ જૂદી રીતે વર્ણવે છે:—

ઇન્દ્ર ત્યાં આવ્યો સુર સર્વ સાથે એવ,
તેણે સમે વિકરાળરૂપે હતા શ્રી મહાદેવ.

× × × ×

‘હું કોણુ છે રે, ભયંકર ? કહે, કોણુ તારું નામ ?’
અભિમાન આણી ઇન્દ્ર બોલ્યો રૂદ્રશું તેણે કામ.
રીસવસા બોલ્યા નહિ; ચિત્ત વિષે રાખું ધ્યાન.
તે મમં ઇન્દ્રે ન ભર્યો; કોપે ચલ્યો મતિમંદ.
એક વજ્ર માર્યું રૂદ્રને અભિમાનથી મદ અધ.
તે દુષ્ટને મનમાંહે ભણી કોપીઆ ભગવાન,
મહા ક્રોધથી કૃત્યા પ્રમદી અગ્નિતેજ સમ્પાન.

× × × ×

તે માટે એ તેજ માફ લેઈ કરી સુરસાય,
જઈ સમુદ્રમાં મેહેલો તમે, ભ્રમ એ નિવારણ ધાય.
અમરપતિ તે સાંભળીને લેઈ ગયો તતજેવ;
જઈ મંઝાસાગર વિષે મેહેલું તેજળળ મહાદેવ.
હવે, આની સાથે કિન્કેશ્વરનો પ્રસંગ સરખાવો:—

One day, when Indra went to seek for Shiva in Kailas, his heaven, Indra saw no one except a man of terrifying aspect, of whom he asked whither Shiva had gone. The man stood silent, although Indra repeated several times the question. The Indra grew angry and hurled at him his thunderbolt × × × But the lightning that in Shiva's wrath had to kill Indra flashed from his third eye, could not return whence it came, so Shiva, that Indra might not be struck, hurled it into the sea where the Ganges meets.

મૂળમાં, ભાલણુમાં કે વિષ્ણુદાસમાં આ પ્રમાણે નથી અને કિન્કેષક સાથે શિવદાસનો પ્રસંગ બરોબર મળતો હોવાથી, શિવદાસે મૂળ મરાઠી આખ્યાન જોએલું હોવું જોઈએ. કિન્કેષકે શિવદાસનું આખ્યાન વાંચ્યું હોય એવો તો સંભવ નથી. તે પોતેજ જણાવે છે કે કેટલાક દક્ષિણી ગૃહસ્થોએ મને મૂળ કથા આપી હતી.

એક બીજા પ્રસંગ ઉપરથી એમ કદાચ જણાય કે શિવદાસે ભાલણુનું આખ્યાન વાંચ્યું હશે, પણ ખરી રીતે તેમ નથી. એ પ્રસંગ પણ શિવદાસે મરાઠીમાંથી લીધો હોવાનું સ્પષ્ટ થાય છે.

એ પ્રસંગ એવો છે કે વૃન્દાની ચિતાભસ્મમાંથી ત્રણ લતાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. આ વાત મૂળમાં નથી, પણ ભાલણુ અને શિવદાસ બંનેમાં છે, જે કે ત્રણમાંની એક લતા ભાલણુ ધાત્રી જણાવે છે, બીજા શિવદાસ તેને આંમળા (આંમળાનું ઝાડ) કહે છે. બંનેના અર્થ એક જ છે. કીન્કેષકમાં પણ આવળી શબ્દ છે. શિવદાસે ધાત્રી શબ્દ ન લખતાં આંમળા શબ્દ લખ્યો એ મરાઠી આખ્યાનનો પરિચય બતાવે છે. એક પ્રસંગ એવો છે કે જે કિન્કેષક કે મૂળમાં નથી, પણ ભાલણુ અને શિવદાસ બંનેમાં છે—વિષ્ણુ જલધરનું શબ્દ બે વાનર પાસે મંગાવે છે એ પ્રસંગ. જે મૂળ પુરાણની બીજી કાંઈ પ્રતમાં આ પ્રસંગ ન હોય તો, શિવદાસે ભાલણુનું આખ્યાન કદાચ જોયું પણ હોય.

વિષ્ણુદાસ ભાલણુની પેઠે મૂળ કથાને અનુસરે છે, તો પણ ગ્રેમાર્નદની માફક રસ બદલાવવાને વિસ્તાર બહુ કરે છે અને કેટલાક પ્રસંગો નવા પણ ઉમેરે છે. શિવને શાલગ્રામ વિષે કાર્તિકેયનો પ્રશ્ન; વૃન્દાને છળવાને શિવનો પ્રયાસ અને જલધરના મરણનો ઉપાય જલણવાની વિષ્ણુની સુક્રિત—એ પ્રસંગો વિષ્ણુદાસની સ્વતંત્ર કલ્પનાનું પરિણામ છે.

આ ત્રણ કવિઓ ઉપરાંત ખંભાતનાં અર્વાચીન કવિ રેવાશંકર

પણ પ્રાચીન ધાટિ ઉપર આ આખ્યાન રચેલું છે, એ વાત આગળ જણાવી છે. તે એટલું બધું લોકપ્રિય થયું છે કે તેની દસ બાર આવૃત્તિઓ પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂકી છે. તે આખ્યાન પણ ગસિક છે, છતાં પણ વિષ્ણુદાસની ખરોખરી કરે એવું તો નથી. વળી, બંને આખ્યાનો મેળવતાં જણાઈ આવે છે કે રેવાશંકરે વિષ્ણુદાસનું આખ્યાન વાંચેલું હોવું જોઈએ, જો કે તેણે એવો ઉદ્દેશ્ય કયો નથી. આમ ધારવાનું કારણ એ છે કે મૂળ પુરાણમાં નહિ એવા નવા પ્રસંગો જે વિષ્ણુદાસે વધારેલા છે, તે રેવાશંકરના આખ્યાનમાં એવા જ કથમાં અને લગભગ એટલા જ વિસ્તારમાં આપેલા છે. એ ઉપરાંત ધણે સ્થળે બંનેની બાપામાં પણ સ્પષ્ટ રીતે સામ્ય દૃષ્ટિગોચર થાય છે. આથી જ્યાં જ્યાં વિષ્ણુદાસના આખ્યાનનો ભાગ પ્રતમાં તુટક છે, ત્યાં ત્યાં સંદર્ભ જળવાય એ હેતુથી રેવાશંકરના આખ્યાનમાંથી પંક્તિઓ લેઈ ફાંસમાં મૂકી છે.

ત્રણે પ્રાચીન આખ્યાનોમાં શિવદાસનું આખ્યાન સૌથી ઉતરતા પ્રકારનું છે. તેનાં બીજાં કાવ્યો જોતાં તેની રક્તિ ભાલણ અને શિવદાસ કરતાં ઉતરતી તો છે જ, પરન્તુ ફાળસ સભાની જલધર આખ્યાનની એક પ્રતમાં એવો ઉદ્દેશ્ય છે કે તેણે એ કાવ્ય માત્ર ત્રણ દિવસમાં તૈયાર કર્યું હતું. આથી તે વિશેષ નિકૃષ્ટ થયું છે. ભાલણનું આખ્યાન એનાથી ચડે એવું છે, તોપણ એનાં બીજાં સારાં કાવ્યોની કક્ષામાં આવે એવું તો નથી જ. અલગત વૃન્દાવિદ્યાપમાં તેનું કવિત્વ ઝળકે છે અને પાર્વતીને જળવા જતી વખતનું જલધરનું ચિત્ર પણ હીક છે, પરન્તુ બીજા પ્રસંગો એટલા સાધારણ છે કે એ આખ્યાન એની જગતી વધતું હશે એમ જણાય છે. વિષ્ણુદાસનું આખ્યાન બહુ જાંચા પ્રકારનું છે. તેણે શૃંગાર અને વીર રસની જમાવટ ઘણી સરસ કરી છે. એના અંવાદો વજનદાર દલીલોથી ભરેલા અને વ્યાવહારિક બોધવાળા છે. રાહુ અને જલધર, વિષ્ણુ અને લક્ષ્મી, વૃન્દા અને જલધર, લક્ષ્મી અને જલધર, આદિના સંવાદો જોવાથી

એવાત સ્પષ્ટ થશે. લોકોક્તિઓનો એણે કરેલો બહોળો ઉપયોગ એનો જગતનો વિજ્ઞાન અનુભવ દર્શાવે છે. એનાં વર્ણનો પણ ગુણિત છે અને મનોહર છે. નવા પ્રસંગોના સર્જનમાં અને મૂળના પ્રસંગોના પ્રમાણબદ્ધ આલેખનમાં તેની પ્રતિભાની પરીક્ષા થાય છે. એકંદરે આખું કાવ્ય એવું સુંદર છે કે પ્રેમાનન્દનાં આખ્યાનોની સાથે સ્પર્ધા કરી શકે. આમાં પ્રેમાનન્દના જેવો હાસ્યરસ હોત તો તે કદાચ પ્રેમાનન્દનું હશે એમ ઘડીક ભૂલાવામાં પડી જવાત. આર્તુ સરસ કાવ્ય મોજુદ હોવાથી 'પ્રેમાનન્દે ખીજ' અસંખ્ય આખ્યાનો રચ્યાં, છતાં આ વિષય ઉપર આખ્યાન રચવાની જરૂર કદાચ જોષ નહિ હોય. વિધ્યુદાસનાં કાવ્યોમાં આ આખ્યાન સર્વોત્તમ છે, એટલું જ નહિ પણ ગુજરાતી ભાષાનાં જોયા પ્રકારનાં પ્રાચીન આખ્યાનોમાં તે સ્થાન લે એવું છે.

આ ચર્ચા સમેટતા પહેલાં આ કથામાંથી ઉદ્ભવતો આચાર-શાસ્ત્ર (ethics) નો પ્રશ્ન ચર્ચીશું. જન્દાને જીવવાનું વિધ્યુનું કાર્ય કેવું ગણ્યું ? આપણા સ્મૃતિશરોએ આચારના સ્વાર્થ અને પરાર્થ એમ બે વિભાગ કર્યાં છે. પરાર્થ કહેલું અસત્ય કાર્ય ક્ષમ્ય ગણાય છે, ગાયને મારવા ફરતા કસાઈને માથે જે માર્ગે ગઇ હોય તેથી વિરૂદ્ધ માર્ગ બતાવીએ તો અસહનું પાતક લાગતું નથી. વિધ્યુનું આ કાર્ય સ્વાર્થ માટે નહિ, પણ દેવોના હિત માટે હતું એ સ્પષ્ટ છે.

ખીન્નું, વિધ્યુદાસ વિધ્યુ-લક્ષ્મી સંવાદમાં જણાવે છે તે પ્રમાણે આ કાર્ય 'સકળ વિશ્વ ઉપકાર' માટે હતું. દેવો હાર્યા હોત તો અસુરો આ જગત ઉપર કેટલાં કેટલાં પાતકો કરત ? અને તેથી તેની કેવી સ્થિતિ થાત ? પાશ્ચાત્ય દેશોમાં પણ સ્વદેશ હિતાર્થ કરેલાં કાપટ્ય અને અનીતિનાં કાર્યો ક્ષમ્ય ગણાય છે. ત્યાં આચારના public (રાજનીતિ) અને private (અંગત) morality (ચારિત્ર્ય) એવા ભેદ હોય છે. કાંઈ પણ રાજપુરૂષ અંગતનીતિમાં ગમે તેવો શુદ્ધ હશે, તોપણ રાજ્યનીતિમાં અને તેમાં પણ અંતર રાષ્ટ્રીય નીતિમાં ગમે તેવું હલકું પગલું ભર-

વામાં તેને આધાત નહિ થાય. આપણા નીતિકારો પણ આ વાતમાં સહમત છે. ખીસ્માઈ અને કૌટિલ્યએક જ વિચારના છે. એક દેશના હિત માટે અનીતિનાં કાર્ય ક્ષમ્યજ નહિ, પણ પ્રસંસનીય ગણાય તો સકળ વિશ્વના હિતનાં કાર્ય પ્રત્યે તિરસ્કાર શા માટે ?

એક બીજી બાબત પણ લક્ષમાં લેવાની છે. આમાં સુદનીતિનો પણ પ્રશ્ન હતો. જલધરનો બીજા કોઈ રસ્તે પરાજય થાય તેમ નહોતું, તેથી આ કાર્ય આચરવામાં આવ્યું હતું. કોઈ પાશ્ચાત્ય રાજ-પુરુષ અંગત અને આંતર રાષ્ટ્રીય વ્યવહારમાં નિષ્કપટ વખતે જોવામાં આવે, છતાં પણ સુદનીતિમાં તો સરક્ષતા દાખવનાર રાજપુરુષ કોઈ પણ જોવામાં નહિ આવે. સારસ્વતી સુદ છતાંતાં નથી. શત્રુપક્ષની સુદ સંબંધી માહિતી મેળવવા વિષયુએ કરેલા કાર્ય કરતાં પણ અધમ કાર્ય કરવાને સી પુરો અવકાશ નથી, ઉશ્કરું તેમાં સ્વદેશ-ભક્તિ અને ગૌરવ સમજે છે એ આપણા અનુભવની વાત છે. આપણા દેશમાં પણ એવું બન્યું છે. મહાભારતના સુદનોજ દાખલો લ્યો. કૃષ્ણની કપટનીતિનો ઉપયોગ ન થતાં, યુધિષ્ઠિરની સરક્ષનીતિ પ્રમાણે સુદ આપ્યું હોત તો પાંડવોને કોઈ દિવસ પણ વિજય મળત ખરો કે ? છતાં પણ મહાભારતકારે કૃષ્ણને દોષ નહિ આપતાં તેમને પૂજ્ય કેમ ગણ્યા છે અને યુધિષ્ઠિરના એક સંલિધ અસત્ય વચનની (નરો યા કુંજરો યા) કેમ નિંદા કરી છે ? હું તો એનું સારણ એ સમજું છું કે યુધિષ્ઠિરનું કાર્ય સ્વાર્થ માટે હતું, જ્યારે કૃષ્ણનાં કાર્યો ન્યાય માટે, પરહિત માટે અને જનસમાજના મુખ્ય અર્થે હતાં.

સુદનીતિમાં પ્રતિકાર-reprisal-બણી વખતે અનિવાર્ય થઈ પડે છે. યુરોપના હેલ્ડા મહાયુદ્ધમાં જર્મનીએ નિઃશસ્ત્ર નગરજનો ઉપર નાંખેલા બોમ્બ અને તેણે કરેલો ઝેરી ગેસનો ઉપયોગ પ્રથમ ધૃણાત્મક લાગેલો, પણ તેના પ્રતિકાર રૂપે એજ કાર્ય વિરદપક્ષે કર્યો હતો. આ હીસાબે પણ વિષયનું કાર્ય નિર્દોષ ગણાય, શાથી ને.

જાલધરે પાર્વતીને છળવા કરેલા, પ્રવાસના પ્રતિકાર રૂપે વિષ્ણુનું-
કાર્ય હતું.

વિષ્ણુના કાર્યની નિન્દા કરતાં પહેલાં ઉપરનાં કારણોનો વિચાર;
કરવો જોઈએ.

(૪) કવિજીવન

કોઈપણ કાવ્ય સમજવા માટે એ કાવ્યના રચનાર કવિનું
જીવન જાણવાની અગત્ય છે. એ હેતુથી ત્રણે કવિઓ સંબંધી ટૂંકી-
હકીકત આપું છું.

કા. ભાલણુ.

ભાલણુનો સમય તેના નામથી પ્રકટ થએલા, 'બીજા' નળા-
ખ્યાનના સં. ૧૫૪૫ અને વિષ્ણુદાસના ઉત્તર રામાયણના સં. ૧૫૭૫
ઉપરથી અત્યાર મુધીમાં ૧૪૯૫ થી ૧૫૭૦ આંકવામાં આવ્યો હતો.
પરંતુ એ નળાખ્યાન ભાલણુનું હોવા વિષે ઘણી શંકા અને
ઉત્તર રામાયણનાં તિથિવારનો સં. ૧૫૭૫ સાથે જ્યોતિષ ગણતરીથી
મેળા મળતો નથી. તેમજ એ કાવ્ય અંભાતના કવિ કુંવરનું છે.
એમ હું આગળ જતાં બતાવીશ. માટે ભાલણુનો સમય નક્કી કરવા
બીજાં સાધનો તરફ દૃષ્ટિ કરવી પડશે.

ભાલણુનું વતન પાટણ હતું એ નિર્વિવાદ છે. તેની નજીક
આવેલા સિદ્ધપુરના વતની કવિ ભીમે સં. ૧૫૪૧ માં હરિલીલા

● આ લખ્યા પછી, પા. દાવરનો 'શ્રીકૃષ્ણનું ચરિત્ર' એ વિષે સેજ
(પ્રથમ; પા. ૫, મહા, ૧૯૮૮) લેખમાં આવ્યો. તેમણે જગતના કલ્યાણ
માટેનાં મહાપુરુષોનાં અપર્યાયોનો ઘણાં દાખલા દલીલોથી બતાવ કર્યા છે.
તેમનો નિષ્કર્ષ આ પ્રમાણે છે:—

■ આ બધી ચર્ચાને અતિ આપણે એવા નિષ્કર્ષ ઉપર આવી શકીએ
કે કોઈ માણસ ઘણી જ જાણીતી અને જવાબદાર જગ્યાએ હોય અથવા તે
કોઈ સત્તાધીશ મુખ્ય જગતના કલા માટે નિરર્થક ભાવે સામાજિક અને
નેતૃક કાર્યકારોનો ભાગ કરે તે માનવતાના કલા માટે જ એમ કર્યું છે
એમ ગણી તેને અથવા જણવો જોઈએ. " (પૃ. ૩૧૬)

સિદ્ધપુરમાં અને સં. ૧૫૪૬ માં પ્રબોધપ્રકાશ પ્રભાસપાટણમાં એમ બે કાવ્યો રચ્યાં છે. દરિશીલામાં તેના ગુરુનો નામ વિના નિર્દેશ તે કરે છે, પણ પ્રબોધ પ્રકાશમાં ૨૫૪ નામ પુરુષોત્તમ જણાવે છે. ભાલણુ અપર નામ પુરુષોત્તમ મહારાજ હતું એ પ્રસિદ્ધ છે. વળી એ પુરુષોત્તમમાં ગુજરાતી કાવ્ય રચવાની શક્તિ હતી અને વેદાંતી હતો એમ પણ દરિશીલામાં ૨૫૪ નોંધ છે. એટલે એનો ગુરુ ભાલણ હોવો જોઈએ એમ હું માનું છું. હવે, પ્રાચીન સંપ્રદાય એવો હતો કે ગુરુ જીવતો હોય ત્યાં સુધી તેનું નામ લેવાય નહિ. દરિશીલામાં નામ લીધું નહિ તેથી તે કાવ્ય રચાયું ત્યારે ભાલણ જીવતો હશે, પણ પ્રબોધ પ્રકાશ રચાયું ત્યારે તે હયાત નહિ હોય એમ અટકલ અર્થ થકે છે. એ જોતાં તેનું મરણ સં. ૧૫૪૫ માં થયું હશે.

આથી ભાલણનો સમય સં. ૧૪૬૧ થી ૧૫૪૫ સુધી નિર્ણયિત કરી શકાય છે. તેના જન્મનું વર્ષ સ્વ. નારાયણભારતીતીએ સૂચવેલું સં. ૧૪૬૧ થોગ્ય છે.

ભાલણ ન્યાતે ત્રિવેદી મોટા બ્રાહ્મણ હતો અને પાટણમાં ધીવટા જીલ્લામાં એક નાની ખડકીમાં રહેતો હતો. તેનાં માબાપનાં નામ માટે આધાર લાભક પુરાવો મળ્યો નથી. તેનાં બીજાં કુટુંબીઓનાં નામ પણ જણાયાં નથી, પણ તેના ત્રણ પુત્રોનાં નામ જાણવામાં

જરા. અંબાલાલ જનનીએ દરિશીલાના ઉપદ્રવાતમાં જોમ પ્રભાસપાટણનો વતની હતો એમ સિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે. પરંતુ એ કાવ્યનાં આંતરિક પ્રમાણો તેને સિદ્ધપુરનો વતની હોવાનું પુરવાર કરે છે. સિદ્ધપુર પ્રાચીન કાળથી અદ્યપિ પવિત્ર સિદ્ધસ્થાન તરીકે જાણીતું છે, પ્રભાસ એ નામથી પ્રસિદ્ધ નથી. ત્યાં જણાવેલાં લગભગ બધાં દેવમંદિરો સિદ્ધપુરમાં છે અને તેમાંની ભાષા પણ તેને ઉચ્ચ-ગુજરાતનો હોવાની સાક્ષી આપે છે. તેણે પ્રબોધ પ્રકાશ દ્વારકાની યાત્રાએ જતાં પ્રભાસપાટણમાં રચ્યો હતો. જોમના વતન, તેનો ગુરુ ભાલણ હોવા વિશે તથા ભાલણના સમયનો નિર્ણય—એ સંબંધી સપ્રમાણ વિસ્તૃત ચર્ચા માટે મારો જીવો લેખ । (કોમુદી, જન્યુઆરી—ફેબ્રુઆરી, ૧૯૩૧.)

આખાં છે-અતુલ્ય, ઉદ્ધવ અને વિષ્ણુદાસ. અતુલ્ય માટે ખાત્રી-
પૂર્વક પુરાવો નથી. વિષ્ણુદાસના નામથી જે ઉત્તરકાંડ મળે છે, તે
તો અન્ય કવિની કૃતિ છે એમ હું આગળ જણાવીશ. ઉદ્ધવનાં
રચેલાં ત્રણ કાવ્યો જાણવામાં આવ્યાં છે. રામાયણ (અપૂર્ણ),
બલુવાહન આખ્યાન અને વિષ્ણુસહસ્રનામ. રામાયણ ગુ. ૧-
સોસાધરીએ ઘણાં વર્ષ ઉપર છપાવ્યું હતું. બલુવાહનની હાથ પ્રત
તેના સંગ્રહમાં છે અને વિષ્ણુસહસ્રની અપૂર્ણ પ્રત ફોર્મસ સહાના
સંગ્રહમાં છે. વિષ્ણુદાસ વિશે ઉલ્લેખ બાલણના મામડી આખ્યાનમાં છે.

બાલણની વાણી સાંભળી, વિષ્ણુદાસ પૂછે છે વળી.

વળી આ ઉપરથી જણાય છે કે બાલણ પોતાનાં કાવ્યો લખીને
પ્રથમ પોતાના કુટુંબમાં વાંચી સંભળાવતો હશે. કુટુંબમાં તે ઉપર
અર્ચા પણ મતી હશે એ તેના દશમસ્કંધની નીચેની પંક્તિઓ
ઉપરથી જણાય છે:—

શકિમણીને વિવાહે સંતોખાણે નહિ પરિવાર,
તે માટે વિવાહ વિસ્તારે સત્યભામાનો દાણ.

વિવાહની બાબત શ્રીજનોને વિશેષ પ્રિય હોય છે, તેથી બાલણના
કુટુંબનાં શ્રીજનો પણ વિવાહસિક્ક હોવાં જોઈએ.

બાલણના ગુરુના નામ માટે વિવિધ અટકો થઈ છે, પણ
તે વિશેના કોઈ પુરાવો નિર્ણાયક નથી.

બાલણે ઉપર વચમાં સંન્યાસ લીધું હતું. એની સમાધિ પાટ-
ટણથી એક ગાઉ ઉપર આવેલા હરિહર મહાદેવના મંદિર પાસે છે.
એના સંન્યાસાશ્રમનું નામ મધુસૂદનાશ્રમ હતું એમ તેના પુત્ર ઉધ્ધ-
વના રામાયણની નીચેની પંક્તિઓ ઉપરથી જણાય છે:—

મધુસૂદન આશ્રમ સંન્યાસી સમરી તેનું નામ,
પિત્રને પ્રેમે પ્રણામ કરીને ગાવા હરિગુણામ.

બાલણના મથોના ઘણા ઉલ્લેખો ઉપરથી, તથા તેનાં એકબે

છૂટક પદો ઉપરથી જણાય છે કે તેને વેદાન્ત ઉપર પ્રીતિ હતી.† તેને ધર્મગ્રંથો-મહાભારત, રામાયણ અને પુરાણોનું સાદું જ્ઞાન હતું એમ તેનાં વિવિધ આખ્યાનો ઉપરથી જણાય છે. તેને સંસ્કૃત ભાષાનું પણ ઉત્તમ પ્રકારનું જ્ઞાન હતું એ તેના કાદંબરીના અનુવાદ ઉપરથી અને નળાખ્યાનમાં કરેલા નૈપથ્યચરિતના શ્લોકોના ભાષાન્તર ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે. તેના ઘણા ગ્રંથોમાં ‘ભાલણ પ્રભુ રઘુનાથ’ એમ જોવામાં આવે છે, તેથી તે સમનો ભક્ત હશે એમ સમજાય છે.

ભાલણના ગ્રંથો હાલ સુધીમાં નીચે પ્રમાણે જણવામાં આવ્યા છે:—

૧. હરસંવાદ (શિવ-બીલ્લી સંવાદ), ૨. સપ્તચતી (ચંડી ચરિત), ૩. જલધર આખ્યાન, ૪. મામડી આખ્યાન, ૫. દુવાખ્યાન, ૬. નળાખ્યાન, ૭. કાદંબરી, ૮. દશમસ્કંધ, ૯. મૃગીઆખ્યાન, ૧૦. રામ વિવાદ, ૧૧. રામજાળ ચરિત, ૧૨ કૃષ્ણવિષ્ટિ, ૧૩. સત્યભામાનું રસણું, ૧૪. દ્રૌપદી વચ્ચરણ, ૧૫. દુર્વાસા આખ્યાન, ૧૬. સીતાહનુમાનસંવાદ.

આમાંથી પહેલાં આઠ પ્રકટ થયાં છે. અને બાકીનાં અપ્રકટ છે. નં. ૧૧ અને ૧૨ અપૂર્ણ પ્રાપ્ત થયાં છે. નં. ૧૩ અને ૧૪ શુ. વ. સોસાઇટીના સંગ્રહમાં છે, પણ તે કદાચ જૂઠાં નહિ હોય. સત્યભામાનું રસણું દશમસ્કંધનો ભાગ હશે અને કૃષ્ણવિષ્ટિ અને દ્રૌપદીવચ્ચરણ એક જ હશે. છેલા ત્રણનાં તો માત્ર નામ જ જણવામાં આવ્યાં છે.

જી. શિવદાસ.

ત્રણે કવિઓમાં સૌથી ઓછી માહિતી શિવદાસ સંબંધી મળે છે.

†ભાલણના વેદાન્તવિષયક પદની થોડી પંક્તિઓ ૨૧૦ નાંશયણ ભારથીએ પ્રા. કા. ત્રેમાસિકમાં પ્રકટ કરી હતી. તેનું એ વિષયનું બીજું પદ પ્રસ્થાન, જ્યેષ્ઠ, સં. ૧૯૮૭ માં એ પ્રકટ કર્યું છે.

તે ખંભાતનો વતની હતો, નાગર શાંતિનો હતો, તેના ગુરતું નામ બૂધર વ્યાસ હતું, અને તે કેટલોક સમય દક્ષિણ-વિમ્બપુરમાં રહ્યો હતો-એટલી દક્ષીણ તેના ગ્રંથોમાંથી નીકળે છે. બહારની દક્ષીણ કંઈ પણ મળી શકતી નથી.

તેનાં કાવ્યોનો કાલાનુક્રમ જોતાં તેની કાવ્યપ્રવૃત્તિ સં. ૧૬૬૦માં શરૂ થઈ સં. ૧૬૮૦ સુધી ચાલી હશે એમ સમજાય છે. એ હીસાને એનો જીવનકાળ સં. ૧૬૪૦ થી સં. ૧૬૬૦ સુધી ગણી શકાય.

એની શાંતિ અને વતન મંબંધી ઉલ્લેખ નીચે પ્રમાણે છે:—

પરશુરામ આખ્યાનમાં—

મધિસ્થ દ્વંદ્વ (શુદ્ધ ?) નાત નાગરની વીસવસા શુભ ભવ,

મહીસાગર તટ રવંભતીય કવિ નરે હ સાક્ષાત.

આ પ્રમાણે એકાદશી મહાત્મ્ય અને દ્રૌપદી સ્વયંવરમાં પણ ઉલ્લેખ છે. એ ઉપરથી એનું વતન ખંભાત હતું અને તે ન્યાતે નાગર હતો એ સિદ્ધ થાય છે. આમાં નાગરની કંઈ પેટા ન્યાતનો હતો તે જણાવ્યું નથી, પરંતુ હાલમાં ખંભાતમાં વડનગરા નાગરોનાં એક બે ઘર હયાત રહ્યાં છે, એ જોનાં તે એ પેટા ન્યાતનો હોવાનો સંભવ છે.

તેના ગુરતું નામ બૂધર આખ્યાનમાં જણાવેલું છે:—

માશે ગુર બ્યાસ બૂધર શુભ ભવ, નિમમ ચાર ધરે ને દાય,

એક કથા ગુરમુખથી લીધી, દિવસ ત્રણમાં પૂરી જાધી.

આવી જાતના ઉલ્લેખો તેના એકાદશી મહાત્મ્ય, ચંડીચરિત્ર, પરશુરામ આખ્યાન અને બાળચરિત્રમાં પણ છે. એ ઉપરથી તેના ગુરતું નામ બૂધર વ્યાસ હતું એ પણ સ્પષ્ટ છે. ખંભાતના એક બૂધરકવિના રચેલા દરિદ્ર-આખ્યાન (સં. ૧૬૭૫)ની પ્રત મારી પામે છે, તે કદાચ આ બૂધર પણ હોય. તે ન્યાતે ઔદુંબર પ્રાદ્ય હતો.

વિપ્લવસે પણ આશ્લિક પર્વમાં પોતાના ગુરતું નામ બૂધરવ્યાસ જણાવ્યું છે. એ ઉપરથી એવી માન્યતા પ્રચલિત થઈ છે કે જો

સદાધ્યાયી અને ગુરુભાર્ગ હતા. પરન્તુ બનિને સમય તપાસતાં તો આ વાત સંભવિત જણાતી નથી. વિષ્ણુદાસની સાહિત્યપ્રવૃત્તિ સં. ૧૬૩૦ થી શરૂ થાય છે અને શિવદાસની સં. ૧૬૬૦ થી શરૂ થાય છે. આથી બંને સરખી ઉમ્મરના હોવાનો સંભવ જોઈ છે. વળી હું માનું છું કે આર્થિક પર્વ કદાચ શિવદાસનું પણ રચેલું હોય અને લક્ષ્મીઆઓના પ્રમાદથી વિષ્ણુદાસના નામ ઉપર ચડ્યું હોય. આ પ્રમાણે દ્રૌપદી સ્વયંવરની એક પ્રતમાં શિવદાસને જ લે વિષ્ણુદાસનું નામ લખાએલું મળી આવે છે, એ વાત આપણે હમણાં જ જોઈશું. શિવદાસે પણ મહાભારતનાં પર્વો રચ્યાં હોવાનો સંભવ છે, કેમકે તેનું રચેલું મુસળ પર્વ દાર્જન સભાના સંગ્રહમાં છે. આથી શિવદાસ અને વિષ્ણુદાસ ગુરુભાર્ગ જો હોવાની વાત નિરુધાર હરે છે.

શિવદાસની દક્ષિણ-વિજયપુરની મુલાકાત સંબંધી ઉલ્લેખ નીચે પ્રમાણે છે:—

દક્ષિણ દેશ વિજયપુર મધ્યે ક્રાધે એ પદ્મપદ.

આ ઉલ્લેખ સં. ૧૬૭૨માં રચાએલા તેના ડાંગવ આખ્યાનમાં અને સં. ૧૬૭૩માં રચાએલા દ્રૌપદી સ્વયંવરમાં છે. પરન્તુ તેના સં. ૧૬૭૦માં રચેલા એકાદશી મહાત્મ્યમાં અને સં. ૧૬૭૭માં રચેલા ચંદી આખ્યાનમાં ખંલાતનો ઉલ્લેખ છે. એ ઉપરથી એમ લાગે છે કે તે સં. ૧૬૭૧ થી સં. ૧૬૭૫ સુધી વિજયપુરમાં રહ્યો હશે.

૨. ભાનુમુખરામ વિષ્ણુદાસના ચરિત્રમાં એક એવો તર્ક કરે છે કે વિષ્ણુદાસ શિવદાસની સાથે વિજયપુર ગયો હતો, પણ તેવો તર્ક ખીલકુલ નાપાયાદર છે એમ વિષ્ણુદાસના ચરિત્રમાં હું પુરવાર કરીશ.

દાર્જન સભાની શિવદાસના ચંદી આખ્યાનની એક પ્રતમાં વિષ્ણુદાસનો નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ જોવામાં આવે છે:—

કવિ વિષ્ણુદાસને મુજ વાણી કથા કરી મેં આનંદ આણી.

પરન્તુ આ શક્તિ આખ્યાનના છેવટે છે અને ખીલકુલ પ્રતમાં જોવામાં આવતી નથી, તેથી તે ક્ષેપક હોવાનો સંભવ છે.

દોષક ન હોય તોપણ એનાથી વિપ્લુદાસ તેનો સહાધ્યાયી હતો એમ સિદ્ધ થઈ શકે નહિ. એમાં તો પોતાનું આખ્યાન વિપ્લુદાસને વાંચી. સંભળાવ્યું હતું એટલેજ ઉલ્લેખ છે. પોતાના વડીલ ઝાતિબંધુ અને પોતાના કરતાં ઉચ્ચ કોટિના કવિને તેણે પોતાનું કાવ્ય સંભળાવ્યું હોય એમાં કંઈ નવાઈ જેવું નથી.

શિવદાસ દ્રોપદી સ્વયંવરમાં અને પરશુરામ આખ્યાનમાં પોતાને ‘કામેશ્વરનો દાસ’ લખે છે અને મુસળ પર્વમાં ‘કામેશ્વર કહેણા મુખ આણી’ એમ સ્તુતિ કરે છે. એનો અર્થ શો ? ૧. મગનલાલ જોષી કામાવતીની કથાની પ્રસ્તાવનામાં લખે છે કે એ ઉલ્લેખ ખંભાતના કામનાથ મહાદેવને ઉદ્દેશીને છે. પણ શિવદાસે કામનાથ નહિ લખતાં કામેશ્વર લખવાનું શું કારણ ? એ કહેલી નપાસમાં જણાયું છે કે કામેશ્વર મહાદેવનું દેવાલય ખંભાત રાજ્યના સાયમા ગામ નજીક છે. તેની પાસે એક કુંડ છે, તેમાં સ્નાન કરનારનો કોઈ નાથ છે એમ માન્યતા હોવાથી તે તીર્થસ્થાન તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. શિવદાસને એ તીર્થસ્થાન પ્રત્યે ધણી આરથા હશે. કદાચ એ મહાદેવ તેના કુલદેવ પણ હોય.

શિવદાસના રચેલા અથો હાલ સુધી નીચે પ્રમાણે જણાયા છે:—

૧. કૃષ્ણ બાળચરિત્ર સં. ૧૬૬૭ હાથપ્રત—અમરકંટ ગુ. વ. સો.
અને કા. સ.
૨. પરશુરામ આખ્યાન સં. ૧૬૬૭ પ્રગટ—પ્રાચીન કાવ્ય ત્રિમાસિક
કે
સં. ૧૬૬૮ હાથપ્રત—ગુ. વ. સો.
૩. એકાદશી મહાત્મ્ય સં. ૧૬૭૦ ઉપર પ્રમાણે
- ૪ ડાંગવનું આખ્યાન સં. ૧૬૭૨ પ્રગટ—પ્રા. કા. ત્રે
હાથપ્રત—ગુ. વ. સો. અને કા. સ.
૫. દ્રોપદી સ્વયંવર સં. ૧૬૭૩ ઉપર પ્રમાણે

૬. ચંદી આખ્યાન સં. ૧૬૭૭ પ્રગટ—શિવા છાપ .
હાયપ્રત—ગુ. વ. સો. અને ફા. સ.
૭. કામાવતીની કથા
પ્રગટ—મગનલાલ દલપતરામ નેપી
હાયપ્રત—ગુ. વ. સો. અને ફા. સ.
૮. જલધર આખ્યાન
પ્રગટ—ગુ. વ. સો.
હાયપ્રત—ગુ. વ. સો. અને ફા. સ.
૯ મુસળ પર્વ
હાયપ્રત—ફા. સ. અપ્રકટ
૧૦ શિવ વિગ્રહ
હાયપ્રત—ગુજ. પ્રે. અપ્રકટ

આ ઉપરાંત ગુજ. વ. સોસાઇટીની યાદીમાં એક મચ્છવેધનું નામ છે, પણ તે અને દ્રૌપદી સ્વયંવર એકજ હશે એમ હું માનું છું. એજ યાદીમાં સિવદાસના નામે સંસ્કૃત વૈતાલ પંચવિંશતિ મૂકાઈ છે, પણ તેની પુષ્પિકામાં એને કાયસ્થ તરીકે ઓળખાવ્યો છે, એટલે એ આપણા નાગર કવિથી જૂદો જ છે. ફાર્જસ સભાની પ્રતમાં કામાવતીની કથા સં. ૧૭૩૩ માં રચાયેલો ઉલ્લેખ છે. પરંતુ એ સિવદાસના કાળ કરતાં પાછળનું વર્ષ છે. જ્યોતિષની ગણતરીથી પણ એ વર્ષ ખોટું જણાય છે. મૂળમાં સં. ૧૭૩૩ બાદપદ ૧૪ ને રવિવાર છે, પણ એ તિથિએ એ વર્ષમાં સોમવાર આવે છે. (ધ. સ. ૧૬૭૭, સપ્ટેમ્બર ૧૦), તે વર્ષને ૧૬૩૩, ૧૬૬૩ અને ૧૬૭૩ કલ્પીને ગણતરી કરતાં એકે વર્ષમાં મૂળ રવિવાર આવતો નથી.

- સં. ૧૬૨૩—શુક્રવાર, ૬ સપ્ટેમ્બર, ઇ. સ. ૧૫૭૩
સં. ૧૬૬૩—શુક્રવાર, ૪ સપ્ટેમ્બર, ઇ. સ. ૧૬૦૭
સં. ૧૬૭૩—શનિવાર, ૧૩ સપ્ટેમ્બર, ઇ. સ. ૧૬૧૭

ગ વિજ્ઞાનદાસ.

વિજ્ઞાનદાસ સંબંધી પહેલવહેલી ટૂંકી નોંધ કવિ નર્મદાશંકરે નર્મગદ્યમાં લખી હતી. ત્યારપછી અપ્રસિદ્ધ પુસ્તકના સંપાદક રા. ચતુરભાઈ, ગ્રામીન કાવ્ય ત્રૈમાસિકના તંત્રી રા. બ. હરગોવિંદદાસ કાંટાવાળા, જૂ. કા. દો. ભા. ૮ ના પ્રકટકર્તા રા. નટવરલાલ દેસાઈ

વગેરેએ એના સંબંધી લેખો લખ્યા હતા. એ બધાનો સમન્વય કરી રા. ભાનુશુભરામ મહેતાએ ધી સંયાજી સાહિત્યમાળામાં 'વિષ્ણુદાસ' નામનું એક નાનકડું પુસ્તક લખ્યું છે. એમાં પ્રચલિત કેટલાક ભ્રમોનું નિરસન કરી એના જીવનના બધા પ્રસંગો ઉપર સારી ચર્ચા કરી છે. પરંતુ એમણે કેટલાંક નવાં વિધાનો કર્યા છે, જેને સંશોધનની અપેક્ષા રહે છે. આગળના બે કવિઓની માફક વિષ્ણુદાસના જીવન સંબંધી પણ બહારની કંઈ દડીકત મળી શકતી નથી, એટલે તે માટે એના અધ્યાનાં અંતર્ગત પ્રમાણો ઉપરજ આધાર રાખવો પડે છે. આ પ્રમાણો હાથપ્રતોમાં હોવાથી અને તેમાં લઘીઆઓને હાથે ધણો ગોટાળો ચાલેલો હોવાથી તેમને તક અને સંશોધનની કસોટીએ ઠસવાની જરૂર છે.

વિષ્ણુદાસના ધણાખરા અધ્યામાં તે રચાયાનાં વર્ષો નોંધાવ્યાં છે. એને આધારે એનો લેખનકાળ સં. ૧૬૩૪ થી સં. ૧૬૮૧ સુધી નિર્ણયિત થઈ શકે છે. આથી એનો જીવનકાળ સં. ૧૬૧૫ થી સં. ૧૬૮૫ સુધી હોવાનો સંભવ છે. પ્રેમાનંદ જેમ અરોદમા શતકને 'આવરી લેહે, તેમ વિષ્ણુદાસ સત્તરમાં શતકનો અધિકારી છે.

તે ખંભાતનો વતની હતો એમ તેનાં અનેક કાવ્યોની નોંધ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે, એટલુંજ નહિ પણ ખંભાતના ખાનપેર નામના પરામાં તે રહેતો હતો એમ પણ બીજામુખે આદિ આખ્યાનોમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે. આ પદ હજી પણ હયાત છે.

તે ન્યાતે નાગર હતો એમ તેણે ખોતાના લગભગ બધાં કાવ્યોમાં જણાવ્યું છે. પણ તે નાગરની કઈ પેટા ન્યાતનો હતો તે સંબંધી કંઈ નોંધ મળતી નથી. પરંતુ હાલમાં ખંભાતમાં નાગરોનાં એક બે ઘર હયાત છે, તે વડનગરા વર્ગનાં છે, એથી સિંદ્ધાસની પેઠે તે વડનગરો નાગર હતો એમ અનુમાન કરીએ તો ખોટું નથી.

એના પિતાનું શું નામ હતું તેને માટે પણ ઉલ્લેખ મળતો નથી. પરંતુ રા. ભાનુશુભરામે અવિચલદાસના ભાગવતના અષ્ટમ

રકંધ (૧ પૃષ્ઠરકંધ)ના ઉલ્લેખ ઉપરથી હરિલીલાના કર્તા ભીમને તેનો બાપ ઠરાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. આ ઉલ્લેખ નીચે પ્રમાણે તેમણે દાંક્યો છે:—

ભીમ કવિતન યશ કદિ ગાતાં નિર્મલ દેહ,

વાડવ નાગર વિધ્યુસુત અવિચળ ગાવા હામ.

આ પંક્તિઓ ઉપર તેમણે તર્કપરંપરા રચી છે કે ખંભાતના સામે કીનારે આવેલા પ્રભાસનો ભીમ તેનો પિતા ! પરન્તુ તેમનો આ તર્ક ટટી શકે એમ નથી, કારણ કે (૧) ભીમ પ્રભાસનો નહિ પણ સિદ્ધપુરનો વતની હતો, (૨) બંને સમકાલીન નથી, પણ તેમના સમયમાં સો વર્ષનો તફાવત છે, (૩) તેમણે દાંક્યો હાથપ્રતની વાચના બૂઝભરેલી છે. ગુજ. વ. સોસાઇટીની હાથ પ્રતોની પ્રસિદ્ધ યાદીમાં આ પંક્તિઓ નીચે પ્રમાણે આપેલી છે:—

શ્રી ભાગવત યશ કવિ ગાતાં નિર્મળ દેહ,

વાડવનાગર વિધ્યુસુત અવિચળ ગાવા હામ. (પૃ. ૧૧૭)

‘ભાગવત’ ને બદલે ‘ભીમતન’ વાંચવાથી આ ભ્રાન્તિ થએલી જણાય છે અને (૪) ભીમ પોતાને નાગર કોઈ સ્થળે જણાવતો નથી.

વિધ્યુદાસની માતાનું નામ ગંગા હતું, કેમકે ભીષ્મપર્વમાં તે લખે છે કે ‘ગંગાજનો સુત વિધ્યુદાસ.’ પરન્તુ એના સમયમાં કોઈ ‘કાશી સુત’ નામના કવિએ કેટલાંક આખ્યાનો રચ્યાં છે. એ કાશી સુતને વિધ્યુદાસ માની લેધને રા. લાનુસુખરામે ખીન્ને તર્ક કર્યો છે કે તેની માતાનું અપરનામ કાશી હતું. પરન્તુ આ કાશીસુતનું નામ મેધજી હતું અને બંધારા (છીપો ૧)ની ન્યાતનો હતો એમ સોસાઇટીની તેના હનુમાન ચરિત્રની પ્રત ઉપરથી જણાય છે.

પદવટકુલ બહેદારા સાર, રામચંદ્રે હીષો આધાર.

તે મેં મંચ ક્રીધા પ્રતિબંધ કાશીસુત મેધજી મતિમંદ. (પૃ. ૭૪)

૩. સ. ની રૂકમણીદરજની પ્રતમાં પણ આવો ઉલ્લેખ છે.

તેનું કુલ મકર નામનું હતું એમ તે ઘણાં કાવ્યોમાં લખે છે. આ ઉપરથી રા. જગનનાથ રાવણે તર્ક કર્યો છે કે તેની ન્યાત માછીની હતી. (ચોથી સાહિત્ય પરિષદનો હેવાલ), પરન્તુ તે સર્વ સ્થળે પોતાને નાગર લખે છે એટલે એ તર્ક નિરાધાર છે. રા. જાનુસુખરામ 'મકર'નો સંબંધ 'મોકડ' કુલ સાથે જોડે છે, તે પણ સુકા નથી. બંનેના અર્થ જૂદા છે. હું તો તેજ શબ્દ કાયમ રાખું છું. આવાં પ્રાણીઓના નામની અટકો નાગરોમાં હોય છે, જેમકે મોકડ, મગ્ગર, મંકાડી, હાથી, ઘોડા, ઇત્યાદિ. પ્રથમ આવા શબ્દો ખીજ તરીકે નામની સાથે જોડાય છે, પણ પાછળથી તે અટક તરીકે પ્રચલિત થાય છે. આ રીતે સરિતાતટના નગરમાં રહેનાર વિષ્ણુદાસની અટક મકર (મગર) થઈ હોય એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી.

વિષ્ણુદાસના ગુરના નામ સંબંધી હાથપ્રતોમાં બહુ ગોટાળો થયો જણાય છે. પરન્તુ બહુ પ્રતોમાં દરિભટ નામ છે, તે હું યોગ્ય સમજું છું, આર્ષિક પર્વમાં બૂધર વ્યાસ નામ છે, પણ એ પર્વ શિવદાસનું હોવાનો સંભવ મેં આગળ જણાવ્યો છે. ઉત્તરકાંડમાં બાલકૃષ્ણ ભટ્ટ નામ છે, પરન્તુ એ કાવ્યનું છેલ્લું પદ કવિ કુંવરના કાવ્યનું છે એમ હું આગળ સિદ્ધ કરીશ. બીજમપર્વમાં વિશ્વનાથ વ્યાસ નામ છે, તેમાં પણ કંઈક ફેરફાર થયો હોવાનો સંભવ છે. આથી રૂકમાંગદ આખ્યાન, અશ્વમેધ પર્વ અને અનુશાસ્ત્ર પર્વમાં આપેશું નામ દરિભટ સ્વીકારવા જેવું છે. બીજાં નામ સત્ય હોય તો મૂળ સંસ્કૃત આખ્યાન સંભળાવનાર પુરાણીનાં નામ હશે. નાકરના મુધ-વાખ્યાનમાં પણ તેના ગુરનું નામ દરિભટ જણાવેલું છે. એ આખ્યાન મૂળ વિષ્ણુદાસનું હોય અને નાકરના નામે ચડ્યું હોય ! અગર બંને જૂદા દરિભટ પણ હોય. બંનેનાં સ્થળ અને સમય જોતાં એ બે એક હોવાનો સંભવ જોઈએ છે.

ઉપર ટાંકેલા ભાગવતના પદ રૂકમેમાં અવિચલ્લદાસ પોતાના આપનું નામ વિષ્ણુદાસ જણાવે છે. આ ઉપરથી આપણે કવિ તે જ

આ વિષ્ણુદાસ એમ તર્ક કરી શ. ભાનુમુખરામ અવિચળદાસને એનો પુત્ર ઠરાવે છે. અવિચળદાસે સં. ૧૬૮૪ માં પદ્મરકંધ અને સં. ૧૬૯૫ માં આર્ણિક પર્વ રચ્યાં હતાં એ જોતાં આવો સંશ્ચય થવો સ્વાભાવિક છે. પરન્તુ (૧) અવિચળદાસ નહીંઆદનો વતની હતો; (૨) તે પોતાનું મકર કુળ જણાવતો નથી; (૩) વિષ્ણુદાસ જેવો સમર્થ કવિ તેનો પિતા હોય તો તેની સર્ગવ નોંધ લીધા વિના પોતાને મોંઘમ રીતે 'વિષ્ણુમુત' તે લખે નહિ; અને (૪) અવિચળદાસ એ અંચની પુષ્પિકામાં જેમ પોતાને 'આભ્યંતર' નાગર ગણિતો લખે છે તેમ વિષ્ણુદાસ કદાપિ પોતાને લખતો નથી. એ કારણોથી અવિચળ વિષ્ણુદાસનો પુત્ર સંભવી શકે નહિ. વળી 'આભ્યંતર' ઉલ્લેખ ઉપરથી નહીં તો એમ અનુમાન કરે છું કે અવિચળદાસ વડનગરો નહિ પણ સાંઠાદરો નાગર હશે, કેમકે વડનગરામાં આભ્યંતર અને બાહ્ય એવા ભેદ નથી, પણ સાંઠાદરામાં છે.*

એક ખીજા કવિને વિષ્ણુદાસ સાથે સંબંધ હોય એમ લાગે છે. કવિ કુંવરે સં. ૧૭૧૩ માં તારકાસુર આખ્યાન અને સં. ૧૭૧૬ માં રામાયણનો ઉત્તરકાંડ રચ્યાં છે. એ બંનેમાં તેણે પોતાની ઓળખાણ આ પ્રમાણે આપી છે:—

સે સ્તંભતીર્થ છે જાહે, કવિતા ગાતિ મકરકુલ માંહે;
ખાનપોર મધ્યે મુજ વાસ, વૈષ્ણવજનનો કદાવું દાસ.

આ બંને આખ્યાનની પ્રતો ફાર્બસ સભાના સંગ્રહમાં છે. તેની

* શ. ભાનુમુખરામે વિષ્ણુદાસના ચરિત્રમાં પૃ. ૨૫ ઉપર શ. અંબાલાલ બનીની વાતચીતનો ઉલ્લેખ કરી લખ્યું છે કે અવિચળદાસ શ. ચન્દ્રચંદ્ર પંડ્યાના કુળમાં થયેલો હતો. પણ એ વાતનું સમર્થન શ. બની કરતા નથી, તેમ શ. પંડ્યા પાસે પણ કોઈ ભરતો પુરાવો નથી. જો વાત ખરી હોત તો દશમી સાહિત્ય પરિષદના સ્વાગતાર્થક્ષત્રા બ્યાખ્યાનમાં તેનો ઉલ્લેખ થવા વિના રહેત નહિ. પરન્તુ એ બ્યાખ્યાનમાં તેને નિઃસંદિગ્ધ રીતે વડનગરો નાગર જણાવવામાં આવ્યો છે એ શા આધારે તેની સમજણ પડતી નથી.

યાદીમાં ઉપરની પંક્તિઓ અશુદ્ધ રીતે પ્રકટ થઈ છે; પરન્તુ યુ. વ. સોસાયટીના સંગ્રહમાં વિપ્લુદાસના ઉત્તરકાંડની અંતે કુંવરના ઉત્તર-કાંડનું છેલ્લું કડવું લખેલું છે. તેમાં શુદ્ધ પંક્તિઓ છે. આ પંક્તિઓ ઉપરથી જણાય છે કે કવિ કુંવરનું નિવાસસ્થાન, તેની ન્યાત અને કુલ વિપ્લુદાસ પ્રમાણે હતું. એથી એ કવિ વિપ્લુદાસનો ભાઈ, પુત્ર કે ભત્રીજો હોવાનો સંભવ છે. પરન્તુ તેનાં બીજાં કાવ્યો મળી આવે તો એ વિશે નિશ્ચય થઈ શકે. કુંવર વિપ્લુદાસના કુટુંબમાં નહિ. હોય તો તેના કુલમાં તો અવશ્ય હશે.

અદિ અને એક નવીન વાત જણાઈ છે. ભાલજીમુત વિપ્લુદાસના નામથી જે ઉત્તરકાંડની પ્રતો મળી આવે છે તે ખરી રીતે જોતાં આ કુંવર કવિના ઉત્તરકાંડની છે. માત્ર હેતુ કડવામાં લઘી-આએ ફેરફાર કર્યો છે. તેનાં કારણો નીચે પ્રમાણે છે:—(૧) આ ઉત્તરકાંડના પ્રત્યેક કડવાની અંતે 'ઉચ્ચો' જોવામાં આવે છે, એ ભાલજી અને ઉદ્ધવનાં કાવ્યોમાં જોવામાં આવતો નથી; એ પદ્ધતિ ભાલજીના સમય પછી—કદાચ નાકરના સમયમાં—આખ્યાનોમાં દાખલ થઈ હશે; (૨) પ્રત્યેક કડવાની અંતે 'જનકુંવર' કે 'દાસકુંવર'ની છાપ છે; ઉદ્ધવનાં કાવ્યોમાં એવી છાપ નથી; (૩) ઉદ્ધવે મુંદરકાંડ મુધી રાખાયેલું રમ્યું હતું. ત્યાર પછીનો શુદ્ધકાંડ પડતો મુઝી તેનો ભાઈ ઉત્તરકાંડ રમે એ સંભવિત નથી; (૪) ભાલજીમુત વિપ્લુદાસના ઉત્તર-કાંડમાં જે સંવત ૧૫૭૫ આપ્યો છે તેને આપેલા તિથિવાર સાથે જ્યોતિષ મજૂરીથી મેળવતાં ખોટો જણાય છે.

વિપ્લુદાસ સિવદાસનો સદાખ્યાયી નહોતો એમ આપણે સિવદાસના ચરિત્રમાં સિદ્ધ કર્યું છે. પરન્તુ રા. ભાનુસુખરામ તો આમજ વધીને એવો પણ તર્ક કરે છે કે સિવદાસ તેને પોતાની સાથે દક્ષિણ વિગ્નપુર લઈ ગયો હતો. આ તર્કની પ્રુષ્ટિમાં તેમણે એક જ પ્રમાણ આપ્યું છે—તે એ કે તેમને સં. ૧૮૦૦ માં ઉતારેલી સિવદાસનાં દૌષદી સ્વયંવરની એક પ્રત મળી હતી. તેની અંતની પંક્તિઓ આ પ્રમાણે હતી:—

બુદ્ધિમાને. આખ્યાન કર્યું મેં આણી મન આનંદ,
દક્ષિણદેસ-બિંબપુરમધ્યે કાવો એ પદ બંધ.
કવિતા નાગર સ્વર્ણનિવાસી શ્રી સમયંદ્રનો દાસ,
સદા લક્ષ્મિ આપે હરિ વાહરી કહેશે વિષ્ણુદાસ.

પરંતુ ફાર્ગસ સભાની પ્રતમાં તેમજ પ્રા. કા. ત્રિમાસિકમાં પ્રકટ થએલી પ્રતમાં વિષ્ણુદાસને બદલે શિવદાસનું જ નામ છે, એટલે એમાં લઘીઆનોજ હસ્તદોષ જણાય છે. વળી આ દ્રૌપદી સ્વયંવર શિવદાસે સં. ૧૬૭૩ ની મકર સંક્રાંતિએ એટલે જાનેવારીની ૧૨-૧૩ મી તારીખે પુરું કર્યું હતું અને તે રચતાં તેને એક માસ લાગ્યો હતો. એટલે તે કાવ્ય તેણે ડિસેંબરની ૧૨-૧૩ તારીખે (ઈ.સ. ૧૬૧૬) આરંભ્યું હતું. હવે વિષ્ણુદાસે બીષ્મપર્વ ખંભાતમાં સં. ૧૬૭૩ ના માગસર સુદ ૫ મે એટલે ઇ. સ. ૧૬૧૬ ના ડિસેંબરની ૧૨ મી તારીખે પુરું કર્યાનો તેમાં ઉલ્લેખ છે. આ પ્રમાણે વિષ્ણુદાસની એકજ તારીખે ખંભાત અને બિંબપુરમાં સ્થિતિ હોવાનો અસંભવ જોતાં રા. જાનુસુખરામનો તર્ક કેવળ નિરાધાર બને છે. વિષ્ણુદાસના કોઈ પણ કાવ્યમાં ખંભાત સિવાયના બીજા સ્થળનો નિર્દેશ પણ જોવામાં આવતો નથી. એથી તે શિવદાસની સાથે બિંબપુર જવાની વાત સિદ્ધ થઈ શકતી નથી.

હવે વિષ્ણુદાસના અથો વિશે વિચાર કરવાનો બાકી રહે છે. એના ધણા અંથોમાં રચના સંવત આપેલા છે, પરંતુ તેમાં બહુ ગોટાળો છે. લઘીઆઓની બેદરકારીથી એકજ અંથની જૂદી જૂદી પ્રતોમાં જૂદા જૂદા સંવતો જોવામાં આવે છે. તેમજ એક મોટા કાવ્યના જૂદા જૂદા ભાગની રચનામાં કાળબેદ મારુમ પડે છે. આથી ન્યોતિષ ગણુત્રીએ કાળ નિર્ણય કરવાની અને અગત્ય જણાઈ છે. આ ગણુત્રી માટે મિ. મં. પે. ખરેવાટ સાહેબનો હું અત્યંત ઋણી છું. રા. જાનુસુખરામે વિષ્ણુદાસના અંથોની અમૂર્ત્યક યાદી તૈયાર કરી છે તે નીચે પ્રમાણે છે:—

૧.	રૂઝમાંગદ આખ્યાન	૧૬૨૪ કે ૧૬૩૪
૨.	ચન્દ્રહાસ આખ્યાન	૧૬૩૪
૩.	ક્રુવાખ્યાન	૧૬૩૭
૪.	રામાયણ—આલકાંડ	૧૭૧૬ (નર્મદાચંદર)
૫.	... અયોધ્યાકાંડ	૧૭૧૬
૬.	... અરણ્યકાંડ	૧૬૫૪
૭.	... કિષ્કિંધાકાંડ	૧૬૫૪
૮.	... મુંદરકાંડ	૧૬૫૭
૯.	... યુદ્ધકાંડ	૧૬૬૦
૧૦.	... ઉત્તરકાંડ	૧૬૫૬
૧૧.	મહાભારત—આદિપર્વ	?
૧૨.	... સભાપર્વ	૧૬૧૩ કે ૧૬૫૪
૧૩.	... આર્જિયુધપર્વ	૧૬૪૭
૧૪.	... વિરાટપર્વ	૧૬૭૩
૧૫.	... ઉદ્યોગપર્વ	?
૧૬.	... બીષ્મપર્વ	૧૬૧૩
૧૭.	... દ્રોણપર્વ	૧૬૫૭
૧૮.	... કલ્કપર્વ	૧૬૮૧ કે ૧૬૮૪

આ ક્રમથી જોવાથી જણાય છે કે તેમાં કેટલો કાળવિરાધ છે. નં. ૧, ૧૨, અને ૧૮ ની જગ્યાએ સામે છે. નર્મદાચંદર જણાવેથી રામાયણના બે કાંડોની સામે અને બીષ્મપર્વની સાથે તે કવિને સમય વેળાં ઉઘાટી રીતેજ ખોટી છે. રામાયણ અને મહાભારતના કાંડો અને પર્વોના કાલાનુક્રમમાં પણ કેટલો તફાવત છે ? મુંદરકાંડ ૧૬૫૭ માં, એના પછીનો યુદ્ધકાંડ ૧૬૬૦ માં અને સૌથી છેલ્લો ઉત્તરકાંડ ૧૬૫૬ માં ? મહાભારતમાં સભાપર્વ ૧૬૫૪ માં અને એ પછીનું આર્જિયુધપર્વ ૧૬૪૭ માં ? એના પછીનું વિરાટપર્વ છેક ૧૬૭૩ માં અને ત્યારપછીનું બીષ્મપર્વ ૧૬૧૩ માં અને દ્રોણપર્વ

૧૬૫૭ અને સૌથી છેલ્લું કલ્પ પર્વતો છેક ૧૬૮૧ કે ૧૬૮૪ માં ? વળી એકજ વર્ષમાં-૧૬૫૭ માં રામાયણનો સુંદરકાંડ અને મહાભારતનું દ્રોણપર્વ એમ બે મોટા ગ્રંથો તથા ૧૬૫૪ માં તો ત્રણ-અરણ્યકાંડ, કિષ્કિંધાકાંડ અને સલાપર્વ ! આ મંડવિત જણાય છે ? આ ગોટાળો ટાળવા માટે આપણે એકેએક સાલની પરીક્ષા કરવી પડશે.

૧. રૂકમાંગદ આખ્યાન. આ કાવ્ય પ્રથમ પ્રાચીન કાવ્ય ત્રેમાસિકમાં પ્રગટ થયું હતું. તેની તિથિ આ પ્રમાણે છે:—

સંવત સોળ ચોત્રીસો સાર, જેઠ સુદી ૬ચમી, ગુરવાર.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની એક પ્રતમાં (નં. ૪૭૭અ) 'ચોત્રીસો' ને બદલે 'ચોવીસો' શબ્દ છે. આથી તે બંને વર્ષોની ન્યોતિષ ગણતરી કરતાં આ પ્રમાણે આવે છે:—

સં. ૧૬૨૪, જેઠ સુદ ૧૦ = શુક્રવાર, તા. ૪, જુન, ઇ. સ. ૧૫૬૮.

સં. ૧૬૩૪, „ „ = ગુરવાર, તા. ૧૫, મે, ઇ. સ. ૧૫૭૮.

આથી સં. ૧૬૩૪ નું વર્ષ ખરૂં ઠરે છે. આ સંબંધમાં એ જણાવવું જરૂરનું છે કે સૂર્યોદય પ્રમાણે તિથિ ગણવામાં આવે તો તો ૧૬૩૪ માં પણ શુક્રવાર આવે છે, પણ એ તિથિ એ સાલમાં આગલી રાત્રે બેસે છે, એથી ગુરવારે પણ દશમ ગણી શકાય. ૧૬૨૪ માં તો શુક્રવારે સૂર્યોદય પછી જ દશમ બેસે છે.

૨. ચન્દ્રહાસ આખ્યાન. એની તિથિ આ પ્રમાણે છે:—

સં. ૧૬૩૪સો સાર, ચૈત્ર માસ, ઉત્તમ ગુરવાર,

કૃષ્ણપક્ષ ને તિથિ ત્રયોદશી, બેઠું કરજોડી કહે વિષ્ણુદાસ.

(અ. વ. સો. નં. ૨૬૧)

નીચેની ગણતરી ઉપરથી જણાશે કે ઉપલી તિથિ ખરી છે.

સં. ૧૬૩૪, ચૈત્ર વદ ૧૩ = ગુરવાર, ૩ એપ્રિલ, ઇ. સ. ૧૫૭૮.

આ તિથિ ન્યોતિષ દૃષ્ટિએ ઘણી અગત્યની છે. તે શુક્રવારે સૂર્યોદય પહેલાં ચોડી પળ ઉપર બેઠી હતી અને બીજે દિવસે શનિ-

વારે મુરોદય પછી ચોડી પછે હિતરી હતી. આથી એ તિથિ ત્રણ દિવસે ગણી શકાય-ગુર, શુક્ર અને શનિ. આવા ચોમને જ્યોતિષમાં જ્યહસ્પૃશ્ કહે છે.

૨. ભાનુસુખરામે લખ્યું છે કે રકમાંગદ અને ચન્દ્રદાસ આખ્યાનમાં 'પહેલું કથું અને બીજું કથું એ કહી શકાય એમ નથી. પરંતુ બંનેની તિથિઓ તપાસીશું તો જણાશે કે ચેત્ર માસમાં રચાએલું ચન્દ્રદાસ આખ્યાન પહેલું અને જ્યેષ્ઠ માસમાં રચાએલું રકમાંગદ આખ્યાન બીજું છે.

૩. મુવાખ્યાન. આ કાવ્ય ભૂ. કા. દો. ગ્રં. ૮ માં છપાયું છે. તેની અંદર કર્તાનું નામ હરિદાસ છે. પરંતુ આ હરિદાસ પોતાને ખંભાતનો વતની લખે છે, એથી ભૂ. કા. દો. ભા. ૮ માં રા. નંદ-વરલાલ દેસાઈએ તર્ક કર્યો છે કે હરિદાસ અને વિષ્ણુદાસ કદાચ એક હશે. પરંતુ આ હરિદાસ તો ન્યાતે વાલંદ (હળમ) હતો એમ દા. સ. ની તે આખ્યાનની પ્રત ઉપરથી માલુમ પડે છે.

વાલંદ વહું કવિ તે ઉત્પન્ન. તેહનો શો અધિકાર ?

કહે હરિદાસ હરિ વહુંનં એઈ હુદે વાસો મુખદાધાર.

આથી આ આખ્યાન વિષ્ણુદાસના ખાતેથી ઉધારી નાંખવું જોઈએ.

૪ થી ૧૦. આમાંથી સમયભૂના જાળકાંડ અને અયોધ્યા કાંડની સામે જે નર્મદાશંકરે આપી છે, તે કુંવરના હિતરકાંડની કદાચ હશે. કા. દો. ભા. ૮માં મુદ્દકાંડનું વર્ષ મોલમ ૧૬૬૦ આપ્યું છે, તેનાં તિથિવાર જણાવ્યા નથી, એટલે તેની ચોક્કસી થઈ શકી નથી. મારી પાસે એ કાંડની સં. ૧૭૩૪માં ઉનારેલી પ્રત છે તેમાં તથા ગુ. વ. સો.માં જાળકાંડ સિવાયનું મંપૂર્ણ સમયભૂ છે તેમાં તે કાંડ રચાયેલું વર્ષ નથી. ૨. ભાનુસુખરામે અરણ્યકાંડની રચના સાલ સં. ૧૬૫૪ જણાવેલી છે એ શા આધારે તે સમજાવું નથી. સોસા-

મીની પ્રતમાં એ કાંડની રચના સાલ નથી. તેથી હવે એ કાંડનાં વર્ષ આકી રહ્યાં. કિષ્કિંધાકાંડનું વર્ષ આ પ્રમાણે છે:—

સંવત ૧૬ ચુપની ચિત્ત ધરી સમગ્રીતિ જોડ્યો વિસ્તરી.

ચૈત્ર માસ શુક્લપક્ષ સાર, ત્રયોદશી ઉત્તમ રવિવાર.

આ વર્ષ ખરૂં છે:—

સં. ૧૬૫૪ ચૈત્ર સુદ ૧૩=રવિવાર, તા. ૯. એ પ્રિલ, ઇ.સ ૧૫૯૮.

ઉત્તરકાંડની મિતિ આ પ્રમાણે આપી છે:—

સંવત ૧૬ છપન વિસ્તાર, આસો માસ, વૃત્તીયા, ચંદ્રવાર.

આમાં પક્ષ જણાવ્યો નથી, પરંતુ બંને પક્ષની ત્રીજો મંગળવાર હતો, તેથી તે વર્ષ ખોટું જણાય છે. આનું ખાસ કારણ છે. આ વર્ષ ૮૩મા કડવામાં છે. આ કડવું કુંવરના છેલ્લા કડવા સાથે બરોબર મળે છે. વળી ૮૨મા કડવામાં ફલચ્રિતિ પૂર્ણ થાય છે, તેથી ૮૩મું કડવું ક્ષેપક છે. એમાં માસ, તિથિ, વાર બરોબર કુંવરના પ્રમાણે છે. માત્ર વર્ષમાં ફેર છે. એટલે હકીકત એમ બનેલી કે કુંવરના કાવ્યનું છેલ્લું પાનું વિષ્ણુદાસના કાવ્ય સાથે અકસ્માત જોડાઈ ગયેલું. લઘીઆએ તે ઉતારતાં કુંવરનો સંવત ૧૭૧૬ બદલી વિષ્ણુદાસના કિષ્કિંધા કાંડના સંવતને આધારે સં. ૧૬૫૬ સુધારીને લખ્યો અને કુંવરની જગાએ વિષ્ણુદાસનું નામ સુધાર્યું. આવી રીતે આ ગોટાળો થવા પામ્યો છે. વિષ્ણુદાસ અને કુંવરનાં કાવ્યો તદ્દન જૂદાં જ છે. પહેલાનું કાવ્ય ૮૨ કડવાનું છે, બ્યારે બીજાનું ૫૭ કડવાનું છે. આથી વિષ્ણુદાસે માત્ર કિષ્કિંધા કાંડમાં જ રચ્યાનું વર્ષ લખ્યું હતું એમ સિદ્ધ થાય છે.

હરિશ્ચન્દ્રાખ્યાનનું વર્ષ રા. જાનુસુબરામે આપ્યું નથી, પણ ગુ. વ. સો. અને ફા. સ. ની પ્રતમાં સં. ૧૬૫૭ છે. એના તિથિ-વારનો ઉદ્દેશ આ પ્રમાણે છે:—

સંવત સોલ સતાવનો, ઉત્પલ પક્ષ માધ માસનો;

મગસાર નક્ષત્ર હવું અતિસાર, તિથિ નવમી, ઉત્તમ રવિવાર.

આ વર્ષ ખર્ચ છે:—

સં. ૧૬૫૭, માધ સુદ ૯=રવિવાર, ૧૧ ફેબ્રુઆરી, ઇ. સ. ૧૬૦૧-

૬. સ. ની પ્રતમાં માગશર માસ ખોટો છે. એ મહીનાની સુદ નોમે અગશર નક્ષત્ર સંલપી શકે જ નહિ. પ્રા. કા. ત્રેમાસિકમાં એ કાવ્ય પ્રકટ થયું છે, ત્યાં પણ માધ મહીનો જ છે. પરંતુ એ રચને એ કાવ્યનું નામ હરિચંદ્ર પુરી આપ્યું છે. પુરીનો અર્થ શો ? એનો ખુલાસો ૬. સ. ની પ્રતની પુષ્પિકા ઉપરથી થાય છે. તેમાં લખ્યું છે ‘ શ્રી કથા હરીચંદ્ર પુરી ચંમપૂરણ.’ આ ‘ પુરી ’ કથાનું વિશેષણ હરીચંદ્ર પછી લખવાથી લહીઓએ એ કથાનું જ નામ હરીચંદ્રપુરી ઠોકી બેસાડેલું હશે !

૧૧. આદિ પર્વ. આ પર્વની પ્રત સોસાઇટીમાં છે, એમ રા. લાનુસુખરામે લખ્યું છે, પણ સોસાઇટીની યાદીમાં એ પર્વમાં વિષ્ણુ-દાસનું નામ નથી. ૬. સ. ની યાદીમાં નામ છે, પણ તેમાં રચ્યા સંવત નથી. પ્રા. કા. ત્રે. માં તેનું વર્ષ સં. ૧૬૪૭ આપ્યું છે, પણ તિથિવાર જણાવ્યાં નથી, તેથી એ વર્ષ આધાર લાયક નથી. સભા-પર્વનું વર્ષ સં. ૧૬૭૦ નું ખર્ચ દેર છે, તેથી એ સં. ૧૬૬૮ ના સુમારમાં રચાયું હશે.

૧૨. સભાપર્વની મિતિ રા. લાનુસુખરામે આ પ્રમાણે આપી છે:—

સંવત ૧૬ સંતરશે બાર, જેઠ માસનો મંગળવાર

આમાનું સં. ૧૬૧૭ નું વર્ષ તો ખોટું છે:—

સં. ૧૬૧૭, જેઠ સુદ ૧૨=સોમવાર, ૨૬ મે, ઇ. સ. ૧૫૬૧

” ” વદ ” =સોમવાર, ૯ જુન, ”

રા. લાનુસુખરામ પહેલું ચરણ આમ વાંચે છે— ‘ સંવત સોળ સીતેર બારશ. ’ હું આમ વાંચું છું. ‘ સંવત સોળ સીતેર સુદ બાર. ’ એ વર્ષ લેતાં આ તિથિવારનો મેળ બેસે છે, તેથી એ વર્ષ ખર્ચ છે.

સં. ૧૬૭૦, જેઠ સુદ ૧૨=મંગળવાર, ૨૦ મે, ઇ. સ. ૧૬૧૪.

જૂ. કા. દો.માં આપેલું સં. ૧૬૫૪ નું વર્ષ સંભવિત નથી, કેમકે એ વર્ષમાં તો તે રામાયણ રચતો હતો.

૧૩. આર્ષિકપર્વની સાલ આ પ્રમાણે જોવામાં આવે છે:—

સંવત સોળ સડયાળીસ વરષે, જેઠ માસે પૂર્ણ ક્રીડુ હરજે.

તિથિ પંચમી ને શુક્રવાર, તવ પૂર્ણ ક્રીડુ મેં સાર.

આ વર્ષ દેખીતી રીતે જ ખોટું લાગે છે. એના પહેલાંનું પર્વ સં. ૧૬૭૦ માં રચાય અને એ પછીનું ૧૬૪૭ માં એ કેમ અને ? ન્યોતિપની ગણતરીએ પણ એ ખોટું ઠરે છે.

સં. ૧૬૪૭, જેઠ સુદ ૧૨=સોમવાર, ૧૭ મે, ૪ સ. ૧૫૬૧.

” ” ૧૬ ” =શુક્રવાર, ૨ જુન, ”

રા. જાનુસુઅરામની પ્રતમાં સં. ૧૬૭૦ મકરસંક્રાંતિ છે, પણ વાર નથી તેથી ગણતરી થઈ શકે એમ નથી. એ સાલ પણ ખોટી જ જણાય છે, કેમકે સભાપર્વ જેઠમાં પૂરું થયું હોય તો એ પછીનું પર્વ ત્યારપછી પૂરું થાય, પણ તે પહેલાં પોપમાં કેમ અને ? હું એ પર્વની રચના સં. ૧૬૭૧ માં થએલી એમ માનું છું.

૧૪. વિરાડ પર્વ. આ પર્વની રચના સાલ જૂ. કા. દો. માં મોઘમ ૧૬૭૩ જણાવેલી છે, તેથી તેની ગણતરી થઈ શકતી નથી, પણ કાલાતુકમ જોતાં એ ખરી હોવાનો સંભવ છે. કદાચ ૧૬૭૨ વધારે ખરી હશે. ‘ખોતરો’ને બદલે ‘તોતરો’ સહેજે થાય.

૧૫. ઉદ્યોગ પર્વ. એનું નામ જૂ. કા. દો.માં આપેલું છે, પણ એની સાલ બાબત શંકાસ્પદ ચિહ્ન મૂક્યું છે, તેથી એ પર્વ વિષે નિશ્ચિતતા થઈ શકતી નથી.

૧૬. ભીષ્મ પર્વ. આ પર્વની સાલ બહુ તકરારી છે. ગુ. વ. સોસાષ્ટીની પ્રતમાં (નં. ૮) નીચે પ્રમાણે તિથિ છે:—

હાવે સંવત તોરના માસ પરમાણુ, માગશર પાવન જળુ.

શુકલપક્ષ પંચમી સોમવાર એ કથાનો મે કીધો વીશતાર.

આમાં મોંઘમ 'સંવત તેર' જણાવેલો છે. એ ઉપરથી અત્રસિદ્ધ પુસ્તકમાં રા. ચતુરમાર્ષિએ તો તેને સં. ૧૩૦૦ માન્યો હતો ! એ તો સ્પષ્ટ રીતે ખોટો જ છે. રા. જ્ઞાનુમુખરામ તેને સત્તરમા ચતકનો ૧૩ એટલે ૧૬૧૩ અને જુ. કા. દો. ના સંપાદક અરાધમા ચતકનો 'તેર' એટલે સં. ૧૭૧૩ માને છે. પણ આ સાથે ખરી માનતાં મહાભારતનાં ખીર્મ પર્વોની સાથે કાળવિરોધ આવે છે. અને એ જ્યોતિષ ગણતરીએ પણ ખોટી દેર છે.

સં. ૧૬૧૩, માગશર સુદ ૫=ચનિવાર, ૧૬ નવેંબર, ઇ.સ. ૧૫૫૬

સં. ૧૭૧૩, ,, =મંગલવાર, ૨૦ નવેંબર, ઇ.સ. ૧૬૫૬

માર્ગ માનવું એમ છે કે 'તેર' એ કાર્તિક સંવતનો પદાન્ત છે અને આગળનો જાગ લુપ્ત થયો છે. આથી વિધ્યદાસના સમયના ચતકમાંથી આવા સંવતોની ગણતરી કરવી જોઈએ. આવા સંવત ૧૬૬૬થી ૧૬૭૮ સુધીના હોઈ શકે. તે બધા સંવતોની ગણતરી કરતાં ૧૬૭૩ નો સંવત ખરો જણાય છે.

સં. ૧૬૭૩, માગશર સુદ ૫=સોમવાર, ૧૨ ડિસેમ્બર, ઇ.સ. ૧૬૧૬.

૧૭. દ્રોણપર્વ. આ પર્વના સંવતની પંક્તિઓ રા. જ્ઞાનુમુખરામે નીચે પ્રમાણે આપી છે:—

સંવત સોળસેં સતાવન, તથા પ્રવિળધ હવે પાવન.

માસ દામોદર કલમ સર, દિવસ પંચમી, નવ સ્વિચાર.

આમાં માસ કે પક્ષ આપ્યો નથી. તેથી ગણતરી થવી અશક્ય છે. ખીર્મ પર્વોનો કાલાનુક્રમ જોતાં આ સંવત ખરો હોવાનો સંભવ નથી. હું સં. ૧૬૭૪ અટકાવું છું.

૧૮. કલ્પપર્વ. સોસાર્ધદીની પ્રત નં. ૨૭૭ માં તેની મિતિ આ પ્રમાણે છે:—

સંવત સોળ ચોરાસી સાર, જોડ સુદ ચાપ ચનિવાર.

આ સંવત ખોટો દેર છે:—

સં. ૧૬૮૪, જોડ સુદ ૪=સોમવાર, ૫ જુન, ઈ. સ. ૧૬૨૮
સોસાઈટીની બીજી પ્રતમાં (નં. ૨૭) નીચે પ્રમાણે છે:—

સંવત ૧૬૮૧ તે આવણ વદ સોમવાર.

આમાં તિથિ-જણાવેલી નથી, તેથી ગણતરી થઈ શકે એમ
નથી. પરંતુ ફા. સ. માં પ્રસ્થાન પર્વની પ્રત છે, તેનો સંવત ૧૬૮૧
નિશ્ચિત થાય છે, એથી આ પર્વનું વર્ષ એ હોઈ શકે નહિ. ફાર્જસ
સભાની પ્રતમાં સં. ૧૬૫૫ છે.

સંવત સોળ પંચાવન સાર, ચૈત્ર સુખ ચાથ્ય સનિવાર.

આ વર્ષ પણ ખોટું સિદ્ધ થાય છે.

સં. ૧૬૫૫ જોડ સુદ ૪=શુક્રવાર, ૧૮ મે, ઈ. સ. ૧૫૯૯.

૧૬. સ્ત્રી પર્વ. ફાર્જસ સભામાં આ પર્વની પ્રત છે. તેનો
રમ્યા સંવત ૧૭૧૫ આપેલો છે. એ ઉઘાડી રીતે ખોટો છે અને
ગણતરીથી પણ એમ સાબીત થાય છે.

સંવત ચતર પનોતરા ને માસ માગસોર ધન્ય;

શુભ પક્ષ ને પંચમી ગુરવાર પ્રજા પાવન.

એ સંવતની એ તિથિએ શુક્રવાર હતો.

સં. ૧૭૧૫, માગસોર સુદ ૫=શુક્રવાર, ૧૬ નવેમ્બર, ઈ. સ. ૧૬૫૮.

૨૦. પ્રસ્થાન પર્વ. ફાર્જસ સભાની પ્રતમાં આ પર્વની મિતિ
આ પ્રમાણે છે:—

સંવત સોળ એકાણ્ણે, આવણ માસ જનલ પક્ષ હોએ;

એકાદશીને દીને પ્રતિવાર, તે દીને એ કીધો વિસ્તાર.

પ્રતિવાર તે જૂદસ્પતિ વાર ને જદસે છે એ સ્પષ્ટ છે. ગણતરી
કરતાં આ વર્ષ ખોટું ઠરે છે:—

સં. ૧૬૯૧, આવણ સુદ ૧૧=શુધવાર, ૧૫ જુલાઈ, ઈ. સ. ૧૬૩૫

પરંતુ એકાણ્ણે ને જદસે એકાદશીએ ધારીને ગણતરી કરતાં
એ સંવત ખરો સિદ્ધ થાય છે:—

સં. ૧૬૮૧, આવણ સુદ ૧૧=ગુરવાર, ૪ ઓગસ્ટ, ઈ. સ. ૧૬૨૫.

આ પ્રમાણે કવિએ સં. ૧૬૬૮ થી સં. ૧૬૮૧ સુધીમાં મહા-ભારત રચેલું હોવાનું નિર્ણીત થાય છે.

ઉપરની ચર્ચાના પ્રકાશથી વિષ્ણુદાસની કૃતિઓનો શુદ્ધ કાલા-નુક્રમ નીચે પ્રમાણે ગોઠવી શકાય:—

૧ મન્દહાસ આખ્યાન સં.	૧૬૭૪ હાયપ્રત-વડોદરા ઓરિ. ઇન્સ્ટીટ્યુટ
૨ રૂકમાંગદ આખ્યાન સં.	૧૬૭૪ પ્રકટ-પ્રા. કા. ત્રે. અને કા. દો.
૩ રામાયણ	સં. ૧૬૫૪ હાયપ્રત-ગુ. વ. સો.
૪ હરિશ્ચંદ્ર આખ્યાન સં.	૧૬૫૭ { પ્રકટ-પ્રા. કા. ત્રે. હાયપ્રત-ગુ. વ. સો. અને કા. સ.
૫ મહાભારત	સં. ૧૬૬૮ થી સં. ૧૬૮૧ હાયપ્રતો. ગુ. વ. સો, ગુ. ગ્રે; અને કા. સ.
ક. સભાપર્વ	સં. ૧૬૭૦ હાયપ્રત-ભા. નિ. મહેતા
ઘ. બીષ્મપર્વ	સં. ૧૬૭૩ { પ્રકટ-અપ્રસિદ્ધ પુસ્તક હાયપ્રત-ગુ. વ. સો
ગ. પ્રસ્થાનપર્વ	સં. ૧૬૮૧ હાય પ્રત-કા. સ.
ઘ આદિપર્વ હાયપ્રત-કા. સ.
ગ આર્ણિકપર્વ હાયપ્રત-ગુ. પ્રિ. ગ્રે.
ઘ વિરાટ પર્વ	... " "
ઙ ઉદ્યોગપર્વ	... " "
ચ દ્રોણપર્વ	... " "
છ કણ્વપર્વ હાયપ્રત-ગુ. વ. સો. અને કા. સ.
જ ગદાપર્વ હાયપ્રત-ગુ. વ. સો.
ઝ સીપર્વ હાયપ્રત-કા. સ.
ઞ શત્યપર્વ	... { પ્રકટ-પ્રા. કા. ત્રે હાયપ્રત-કા. સ.
ટ સૌમિકપર્વ હાયપ્રત-કા. સ.
ઠ અશ્વમેધપર્વ હાયપ્રત-વ. ઓ. ઈ. અને કા. સ.
ડ સ્વર્ગરોહણપર્વ... હાયપ્રત-કા. સ.

૬. અનુશાસ્ત્ર આખ્યાન	...	{ પ્રકટ-ભુદ્ધિપ્રકાશ હાયપ્રત-શ. સ.
૭. ખલુવાહન આખ્યાન	...	{ પ્રકટ-ભુ. પ્ર. હાયપ્રત-શ. સ.
૮. સુવનાશ્વ આખ્યાન	...	હાયપ્રત-ગુ. વ. સો. અને શ.સ.
૯. નિલધ્વજ આખ્યાન	...	" "
૧૦. મેરધ્વજ આખ્યાન	...	હાયપ્રત-ગુ. વ. સો. અને શ.સ.
૧૧. લક્ષ્મણ હરણુ	હાયપ્રત-ગુ. વ. સો.
૧૨. અંગદ વિદિ	હાયપ્રત-વેગાછા
૧૩. લવકુશ આખ્યાન	...	{ રા. મુ. મોદી (સં. ૧૭૬૪) હાયપ્રત-ગુ. વ. સો. પ્રકટ-છ. વિ. રાવળ.
૧૪. ચંદી આખ્યાન...	...	પ્રકટ-ભુ. પ્ર.
૧૫. જલધંર આખ્યાન	...	પ્રકટ-ગુ. વ. સો.
૧૬. આખાહરણુ	હાયપ્રત-ગુ. વ. સો.
૧૭. મોસાણું	પ્રકટ-લા. નિ. મહેતા.
૧૮. હુંડી	" "
૧૯. દ્વારકા વિલાસ	હાયપ્રત-ગુ. વ. સો.
૨૦. શિવરાત્રીની કથા	...	હાયપ્રત. ?
૨૧. મુદામા ચરિત્ર	" ?

છેલ્લા બે ગ્રંથોનું સ્ત્રવન રા. લાનુસુખરામે કર્યું છે, પણ તેની હાયપ્રતનું સ્થળ જણાવ્યું નથી. વિશેષમાં ગજેન્દ્રમોક્ષ ગુ. વ. સો. માં હોવાનું પણ તેમણે લખ્યું છે, પણ સોસાઈટીની યાદીમાં તે નથી. એ નામની બે પ્રતો છે, પણ તે બીજા કવિઓ-રામકૃષ્ણ અને લક્ષ્મણદાસ-ના નામે છે.

આ યાદી ઉપરથી જણાય છે કે વિષ્ણુદાસની કાવ્યસંપત્તિ વિશાળ છે. એના જેટલું વિસ્તૃત કાવ્યલેખન પ્રેમાનંદ સિવાય અન્ય કોઈ પ્રાચીન ગુજરાતી કવિનું નહિ હોય. પ્રેમાનંદનાં પણ વિદાન-

અરત કાવ્ય—નાટકો બાદ કરીએ, તો તેનાથી વિપ્લુદાસનું સખાણુ કદાચ વધી જાય. સત્તરમા શતકને પ્રથમ ગુજરાતી સાહિત્યનો અંધકારયુગ માનવામાં આવતો, પણ એ સમયના કવિઓનાં પુષ્કળ આખ્યાનો હવે પ્રકાશમાં આવ્યાં છે. એથી એમ જણાય છે કે એ શતકના જેટલી સાહિત્ય વિપુલતા અન્ય શતકની નહોતી. તે સમયે ખંભાતમાં પણ અનેક કવિઓ—જેવા કે શિવદાસ (નાગર બ્રાહ્મણ), કુંવર (ના. બ્રા.) ભૂધર (ઔદુંબર બ્રાહ્મણ), મેધજી (અંધારો) હરિદાસ (વાલંદ), ઋષભદાસ (જૈન વણિક) ઇત્યાદિ થયા હતા. ઋષભદાસની કાવ્યસંપત્તિ પણ વિપ્લુદાસ જેટલી વિપુલ છે.

આ કાળમાં સાહિત્યનો આટલો પાક ઉતરવાનું કારણ એ છે કે ને અકબર—જહાંગીર—શહાજહાનનો શાન્તિયુગ અને મોગલ જહોજલાલીનો મખ્યાન્ન હતો. જહાંગીર સાગર દર્શન અર્થે સં. ૧૬૭૪ માં ખંભાત ગયો હતો. એની સવારીનો ઠાકમાઠ વિપ્લુદાસે નજરે જોયો હશે, કેમકે જલધરના સૈન્યનું એણે જે વર્ણન કર્યું છે, એ જહાંગીરની સવારીના જેવું જણાય છે. આથી જલધર આખ્યાન એ સાલ પછી રચાએલું હશે એમ લાગે છે. માફ તો એમ માનવું છે કે એ કૃતિ એની ધણીજ પાકટ વયમાં જન્મતો અનુભવ ખૂબ લીધા પછી—કદાચ મહાભારતની રચના પછી તેણે રચી હશે.

ઉપસંહાર.

ત્રણે આખ્યાનોમાંથી પ્રકાશનને યોગ્ય તો વિપ્લુદાસનું જ આખ્યાન છે; અન્ય બે આખ્યાનો તો સુલનાત્મક અભ્યાસ માટે સાથે છાપ્યાં છે. એ આખ્યાનોની પત્રદગી કરી તેનો સારોદાર કરવાનો યશ દિ. બ. કેશવલાલભાઈને ઘટે છે. તેમણે ઠાકુંબરીના પ્રકાશનમાં નવી યોજેલી પદ્ધતિનો મેં સ્વીકાર કર્યો છે. કઠીઓની સંખ્યાને બદલે પંક્તિઓની સંખ્યા અને ચરણાનુસારીને બદલે અર્ધાનુસારી વિરામયોજના મેં પણ મુદ્રણમાં યોજી છે. તેમની પરિચ્છેદ યોજના, છાપખાનાનું રચન બહાર ગામ હોવાથી, સ્ક્રિપ્ત યર્ષ સગી

નથી એટલી ખામી રહી છે. વિશેષમાં, અર્થાનુસારી વિરામ યોજનાથી ચરણાન્ત યતિ વાચકને જોણી કાઢવાનો રહે છે અને તેથી ગાવામાં કંઈક મુશ્કેલી ઉભી થવાનો સંભવ છે. આને માટે પણ સંકેત ચિન્હ મૂકવાનો મારો વિચાર હતો, પરંતુ એ કામ પણ ઉપરના કારણથી ખની શક્યું નથી.

ખંભાતના દિવાન સાહેબ નર્મદાશંકરભાઈએ વિખણાસ અને શિવદાસ સંબંધી ખંભાતને લગતી કેટલીક હકીકત વિના વિશંભે મારી વીનંતિ ઉપરથી તપાસ કરીને મોકલી આપી છે, તે માટે તેમનો આભાર માનું છું. ન્યોતિપત્રી ગણત્રી માટે મહેરબાન ખરેખાર સાહેબનું ઋણ મેં પાછળ સ્વીકાર્યું છે. તેમની વારંવારની ઉત્સાહપૂર્વક સહાય ન મળી હોત તો વિખણાસના અંથોના કાળવમળમાંથી નીકળવું અશક્ય થઈ પડ્યું હોત. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી અને ફાર્મસ સભાના હસ્તલિખિત અંથોની યાદીઓથી પણ કવિચરિત્રોના કેટલાક અંધકારમય ખંડો ઉપર ઘણો પ્રકાશ પડ્યો છે. એજ રીતે પ્રાચીન હાથ પ્રતોના ખીજ સંગ્રહકો યાદીઓ પ્રકટ કરશે તો ગુજરાતી સાહિત્યના ઇતિહાસને ઉપકારક તેમનું કાર્ય થશે. છેવટ, ખોતાની હાથપ્રતોનો ઉપયોગ કરવા માટે ગુ. વ. સોસાયટી, રા. નટવરલાલ દેશાઈ તથા રા. મંજુલાલ મજમુદારનો પણ મારે આભાર માનવો જોઈએ.

પાટણ,
જુન ૧, ૧૯૩૦
માર્ચ ૧, ૧૯૩૨

}

રામલાલ યુનીલાલ મોદી.

જલંધર આખ્યાન

૧. વિષ્ણુદાસ કૃત.

કડવું ૧

રાગ કેદાર.

શ્રી શંકર સુતને પ્રણમું રે; માગું મતિ મનોહર સાર.
૫ મુજ મંદને કરૂણા કરો રે, ગણપતિ બુદ્ધિદાતાર.

દાન.

બુદ્ધિતણો દાતાર ગણપતિ, મુધમુધસ્વામી સુખણ,
લક્ષ્મીલાલ કુમાર જે, મનકામના વધૂ પ્રમાણ.
મૂષક વાહન, આહાર મોદક, વિધનહર વિવેક,
૧૦ ગજનન, ગુણવંત પૂરણ, દંત ઉન્નવળ એક.
અહતનયા સરસ્વતી, કરનેદી દર્શ પ્રણામ.
હૃદયતણી જડ કાખ, માતા. ગાઉં દરિગુણગામ.
શ્રી ગુરુચરણે પ્રણમું, કરનેદી નામું શીશ.
પ્રાકૃતબંધ ઈચ્છા કરું; પત રાખો, શ્રી જગદીશ.
૧૫ મતિમંદ મૂરખ કાંઈ ન જાણું, ધરું મોટી હામ.
શક્તિશિવ, કરૂણા કરો, તો થાય મારું કામ.
કયા પદ્મપુરાણમાંહે જલંધર આખ્યાન;

૨. કડવાનો અંક 'કડવું' પુરૂં થયા પછી લખ્યો છે. ૩. રાગનું પુરૂં નામ નહિ લખતાં માત્ર 'કે' એમ એક અક્ષર લખ્યો છે. એ પ્રમાણે રાગના નામનો પ્રથમાક્ષર ૯ કડવાં સુધી છે, પછી પુરૂં નામ છે.

શક્તિમાને કહું કયા—જે હણ્યો શ્રી ભગવાન.
એકવાર વાત્મીક ઋષિને ભારદ્વાજ કહે મુન્ય.
'સંદેહ મુજને ઉપન્યો તે કહો, ઋષિ પાવન.
પંચવટીમાં આવી રહ્યા રઘુનાથ, લક્ષ્મણ, સીત.

૫ ત્યાં હરણ કીધું જનકીનું દશરકંધ; ના કરી બીત.
તમો કહ્યું જે રૂપ જોગી ત્યાં થયો દશરકંધ;
જનકીનું હરણ કીધું, ઉપન્યો એ ધંધ.

બલહીન હુતો થું ભૂપતિ, જે થયો તે યોગીરૂપ ?
સકળ પૃથ્વી વશ કરી સુર, અસુર, પન્નગ, ભૂપ;
૧૦ તો નારી હરતાં બળ કશું, જે થયો તાપસ વેપ ?
ગણના શી રાઘવતણી ? એને બળ તણો નહિ છેક.
એહ સંદેહ મારા મનતણો, ગ્રભુ, કલ્યા વિના કેમ જાય ?
ભ્રાંત ભાગે મન તંણી, કારણ કહો, ઋષિરાય.
વચન ઋષિનાં સાંભળીને વાત્મીક કહે તવ વાણ,

૧૫ 'ભાવારથ પૂછ્યો ભક્ષો; હો ચતુર સુગણ.
એકવાર ગિરિ કૈલાસ ઉપર બેઠા થી મહાદેવ;
પોતાના પરિવાર સાથે કરે લીલા હેવ.
ત્યાં સ્વામી કાર્તિકે પ્રજીયું, 'એક સંદેહ મુજને, તાત.
પાપાણુરૂપે કેમ થયા જે ત્રણ ભુવનનો નાથ ?

૨૦ શાલિગ્રામ ચિન્તા થયા કેમ આપ વિષ્ણુ સ્વરૂપ ?
કેણુ કારણ ઉપન્યું જે ધર્મ એવું રૂપ ?
વચન સુતનાં સાંભળીને કહ્યું રહે એહ—
શિવના મુખની કહું કયા જેમ ભાગે તુજ સંદેહ—
કારણ પદ પુરાણમાં જે વિષ્ણુ શાપમંજ,

૨૫ જલધર પૂર્વે હવો, જેણુ કર્યો સુરશું ધધ.
સતીશિરોમણિ ધેર તેને નારી વૃન્દા નામ.
તેના સત્યધર્મ થકી જય જલધર સંગ્રામ.

વિપ્લુએ જઈ તે છળી, મારીઓ ભૂપત.
 વેપ જલધર ધરીને કર્યું કાંમ અપત્ય.
 શોકે સ્વામીના થકી અગ્નિમાં હોમ્યું અંગ.
 વિપ્લુને તવ શાપ દીધો પૂર્વકથાપ્રસંગ,

- ૫ 'ધરી રૂપ જોગી છળી હું; નવ ઘટે, જળનાથ.
 અરણ્યમાં તુજ નાર ચઢજો તાપસ કેરે હાથ.
 પાપાણુ કેઈ રૂપ તાઈ હજો, શ્રીભગવાન.
 શરણુ તારે રાખજો, એટલું તે માગું માન.'
 એટલા કારણથી રાવણુ થયો તે તાપસી વેપ.
 ૧૦ હરણુ કીધું જનકીનું, કયો રામશું દેવ.

વણણુ.

રઘુનાથ શું કરી દેવ રે ત્યાં હરણુ કીધું જનકી.
 ભારદ્વાજ કહે, 'હવે મુનિ, મુને કથા કહો ધરયકી.'

કહવું ૨

૧૫

રામ આશાવરી.

ભારદ્વાજ ઋષિ એમ ઓચરે, વાલ્મીકી શ્રવણુ ધરે,
 'કથા મુજને વિસ્તારી કહો રે.

દાજ.

વિસ્તારીને કહો કથા, મુજ આશ પહોંચે મન.

૨૦

સંક્ષેપે સમજું નહિ, વણુવી કહો પાવન.

કવણુ જલધર દવો ને કવણુ તેનો તાત ?

કવણુ પુરમાં રાજ્ય કીધું ? કવણુ કહીએ માત ?

કવણુકેરી વયો તનયા ? કયમ પામ્યો રાજ્ય ?

કવણુ કારણુ ઉપન્યું જે દેવ આપ્યા વાજ ?

૨૫

એ કથા વિસ્તારીને કહો, લાગુ તમારે અરણુ;

ઉત્પત્તિ જાણેર તણી વણુવી કહો વણુન.^૧
 વચન તપિનાં સાંભળીને વાલ્મીકિ બોલ્યા વણુ,
 'એકાગ્ર ચિત્તે સાંભળો, હું કહું પદ્મપુરાણ.
 ભાવ ધરી મનઃશ્રાંત બ ટાળી સાંભળો જે જન,

૫ ચાર પદારથ તે નર પામે, 'અથ યાએ દહેન.
 એકવારે ઇન્દ્રાસન વિષે બેઠો સુરપતિ દેવ;
 તે સખા સુરની ધણુ શ્રાવે. સાંભળો કહું એવ.
 આપ આપણે અધિકારે સુર સહુ બેઠા તે દામ.
 આગળ રહીને ઉભા ખીજ કરે દંડપ્રણામ.

૧૦ કોટિ હાસઠ અપ્સરા તે કરે નાટારંભ.
 બંદિજન થય વણુવે ને કરે ક્રાંતિબંધ.
 હરિત, હય, રથ, પાસખી-તેને નાવે પાર.
 સભા મુંદર ઇન્દ્ર દેખી હરખીઓ તેણિવાર.
 મહ થયો મન વિષે, સુરપતિને ઉપની તવ શુદ્ધ,

૧૫ ત્રૈલોક્યમાં નર તો નથી જે કરે મુજશું મુદ્ધ.
 મતિ ફરી મન ગર્વ આણ્યો, ઉડીઓ સુરદેવ.
 અપ્સરા સધળી મંજ સુરનર આલીઓ તતખેવ.
 કૈલાસ પર્વત આવીઓ, ત્યાં તપ કરે મહાર્દ્ર;
 ઉન્માદથી ઉતાવળો આવી રહ્યો ત્યાં ઇન્દ્ર.

૨૦ આગળ આવી રહ્યો ઉભો, શિવને નામું ચીસ.
 અહંકાર મનમાં અતિ ધણો, સંગ સુર કોટિ તેત્રીસ.

૫. આ પંકિત પછી નીચેની બે વધારાની જણાવ છે:-

એકાગ્ર ચિત્તે સાંભળો જાણેર અક્ષાન,
 આદ અંત અનેક વરણુન કહું તે અખીધાન.

૧. તાંહાં બેઠા સુરનરદેવ. ૨. ઉભા સહુને કરે ૧૪. સુરો-

૧૫. તે નથી.

અપ્સરા છાસક કોટિ આગળ કરે નાટારંભ;
 ગાનતાન ને ભેદ ભમરી; માંડીઓ પ્રારંભ.
 ચંગ, મૃદંગ ને વંશ, વિણા; રાગ રાગિણી તાન.
 અપ્સરા નાચે ઈન્દ્રસંગે, નૃત્ય કેઈ માન.

- ૫ વાજ્રંત્ર કરા નાદ ઉપર ધુધરી ધમધમ થાય.
 નુપૂરનો ઝણકાર મુંઝર; શોભા ઠહી નવ જાય !
 ઐણિપેરે નાચતાં તવ રૂપ થયા પ્રસન્ન.
 ઈન્દ્રપ્રત્યે કહે સદાશિવ, 'અહો ! સુરપતિ, ધન્ય !
 ભક્ષો નાચ નચાવીઓ, જે હું થયો રજાઆત.
- ૧૦ ઇચ્છા હોય તે માગ્ય મુજકને; બ્રાંત ન આણીશ, બ્રાત.
 ઈન્દ્રપદ્મી અધિક પદ્મી જે મને જાણે, વીર,
 ઉદ્ય અસ્ત પર્વત ઉત્તમ મન વસે તુજ, ધીર.
 વચન શિવનાં સાંભળીને ઈન્દ્ર વાત વિવેક,
 'સ્વર્ગ' મૃત્યુ પાતાલમાં, પ્રભુ, સુભટ હું હું એક.
- ૧૫ સુર અવર, મુનિ, યક્ષ, કિન્નર, અસુરગણ, ગાંધર્વ,
 નાગ, પર્વત, સિંધુ, પૃથ્વી ત્રાસ પામે સર્વ.
 મેં સકળ પૃથ્વી વશ કરી, દુર્જન ઉતાર્યા નાદ.
 મુજ ભુજ કેઈ જળ ન પહોત્યુ,' કહે એમ કાઢી સાદ.
 'રહ્યું મેં જાતું નથી, શિવ, કરો કાંઈ ઉપાય;
- ૨૦ આશ પુરો અમતણી,' એમ બોલીઓ સુરરાય.
 વલ્લ.
- એમ બોલીઓ સુરરાય, 'સદાશિવ, કરૂણા કરો.
 વરદાન મુજને મુદ્દ આપો, જે હેત મુજ ઉપર ધરો.'

ઐણિપેરે બોલીઓ સુરપતિ વાતજ,
 'પશુપતિ, સુણીએ, ગિરિબનાયજ.

નાથ ગિરિના; સાંભળો. મુજ આશ પુરો, દેવ-
વરદાન-મુજ સાથે વઢો મન દદ કરી, મહાદેવ-
આવર યોદ્ધો કેા નથી જે લડે મુજ સંગાય.
રહ્યું મેં જાતું નથી, પ્રભુ; ચળવલે છે હાથ.

૫ તમ સરખો સુભટ મુજને આપીએ, મહારૂદ્ર-
શીમે, સ્વામી, યુદ્ધ આપો, ફરી ફરી કહે ઈન્દ્ર-
વચન મુરનાં સાંભળાને હસ્યા ગિરિનાકંથ,
'એવડું ઈન્દ્ર ન જોલીએ, અહંકાર કરેા પંથ.
અસ્થિર કાયા ઉપરે એવડું શું અભિમાન ?

૧૦ ન્યમ પરપોટો પાણીતણો, ત્યમ દેહ, મુરરાજન.
રાન્ય ઈન્દ્રાસનતણું તમેા કરેા જોડા, જ્ઞાત.
મૃગ જોળતાં મૃગરાજ મળશે; થહે ધસશે લાય-
મુર સકળ અપ્સરા દેખી ગર્વ ન ધરો મન.
સુભટભયથી નાસશેા; તું માન, મુરરાજન.'

૧૫ વચન શિવનાં સાંભળાને એમ કહે છે ઈન્દ્ર,
'ત્યાં લગે ઉભી દેહ છે, ત્યાં લગે મદ, મહારૂદ્ર-
અભિમાન કેવું મુવાપૂઠે ? જીવતે અહંકાર.
જીવતાંની સર્વ માયા; સાંભળો, ત્રિપુરાર.
એકલો જાંગે સદસને, રણમાં કરે દળ ચૂર;

૨૦ મુવાપૂઠે નેત્ર કાઢે કાગ સમળી ફર.
વાત બીજી પરદરી મુજ યુદ્ધ આપો, નાર્ય.

૪. આ પંક્તિ પછી નીચલી જે મૂળમાં વધારે છે, તે હોપક
જણાય છે.

મેધરાજ માનજ્ઞે નું કહું તમારે કાજ
મન મેધ મૂળી તમારેા કરેા જોડા. રાજ.

મુછ મરડે, અંગ મોડે, ઝાટકે સુર હાથ.
અભિમાન દેખી ઇન્દ્રનું પ્રગટી તે શિવને રીસ,
ક્રોધ અંગે પૂરણુ આવ્યો. બોલીઆ તવ ઇશ,
'આશા તારા મનતણી પુરશે શ્રી ભગવાન.

૫ થોડા દિનમાં સુભટ મળશે; માન, સુરરાજન.
વચન શિવનાં સાંભળી ઇન્દ્ર વળાઓ ખેવ.
શીશ નામી સદાશિવને પરવર્યો સુરદેવ.
વાલ્મીક કહે તમે સાંભળો, ભારદ્વાજ પાવન.
ત્યારપૂટે જે હવું તે કહું સત્ય વચન.

૧૦ તે સમે ભગવાન શંકર ક્રોધીઆ અપાર,
ભાલસ્થળથી પ્રસ્વેદ પૂરણુ વળ્યો તેણિવાર.
કરવડે પ્રસ્વેદ લેખને જુએ શંકર તાંહે,
પાસે હવું કુંકું ભર્યું નીરનું, નાખીઆ તે માંહે.
પ્રસ્વેદ શ્રી શંકરતણે તે થયો પ્રપોટો પ્રોંઠ;

૧૫ જળકુંડમાં તે ફરે; દેખી જન દિંગમૂઠ.
સદાશિવના ગણ હતા બે—નંદી, ભૂંગી નામ,
જેવા લાગ્યા પ્રપોટાને; દીસતો અભિરામ !
નંદીગણને કહે સદાશિવ, 'ફાડ જળ પ્રપોટ,
સળા તે લેધ શીઘ્ર ત્રોડો.' ધસીને દીધી ચોટ.

૨૦ જળ પ્રપોટો કુટે નહિ, તવ શીઘ્ર મેલ્યું બાણ.
વજ્ર રૂપી પ્રપોટસરસે બાણ કચ્ચર ધાણ.
ધાર ખડગ ત્રિશૂળ ફેરી, શીઘ્ર મહેલ્યા પ્રહાર.
સાંગ, બાલા, ગુરજ, ફરસી તે તણી ભાગી ધાર.
તે સર્વ જોતાં વૃદ્ધિ પામ્યો, મેઘનાદ પ્રચંડ.

૨૫ સદાશિવ કહે, 'શીઘ્ર મહેલો સિન્ધુનીર અખંડ.

વલણ.

'ત્યાં સિન્ધુનીર અખંડ રે', ચંબુ કહે, 'ત્યાં જઈ ધરો.'

વચન સેવક શીશ ધરી જળપોટ લેખ પરંવર્યો.

કંકરું ૪.

રાગ સામેરી.

વાસ્તીક કહે, ઝાપિં સાંભળો. પછે શું થયું તે કાર ?

૫ જઈ સાગરમધ્યે મૂકીઓ નદીએ નિર્ધાર.

દિવસે દિવસે જલિ પામે, થયો મોહોટો પોટ.

સમુદ્રમાંહે હલકીને કરે જળના જોડ.

અવધ પૂરણ થતે જળમાં પ્રપોટ પુટયો તેડ;

મધ્યેથી એક પ્રગટ દીસે પુરપકેરી દેહ.

૧૦ શુકલપક્ષમાં શર્શીકલા જ્યમ જલિ પામતો જામ,

શિવતણા પ્રસ્વેદનો તન એમ મોહોટો યામ.

કરે સિંધુમાં ગર્જના, મહા પ્રજળ સ્વરશું નાદ.

ચૌદ લોક પર્યંત પહોંચ્યો સિંધુમુતનો સાદ.

તપ શેષ લાગ્યો ડોલવા ને ધરા કંપાવમાન.

૧૫ દશે દિશા દિક્ષાજ ડોલે; શું થયું, લગવાન !

સમ સાગર, મેરૂ પર્વત, સમી, દિનકર જેહ,

ઈન્દ્ર વ્યાકુળ થવા લાગ્યો શબ્દ સુણતાં તેહ.

ગર્ભપાત થાએ કામિનીને, મરે અબકી બાળ.

સુર સકલ વિરમય થયા, શકે આવ્યો કલ્પાન્ત કાળ !

૨૦ આકાશ સુધી ઉછળ્યો, જઈ પરંવર્યો પાતાળ;

તવ થયો અર્જુવ આકળો, આક્રમ દેખી બાળ.

પ્રાહ, મોહોટા મીન, કચ્છપ ગ્રહીને નાંખે તીર.

ગણના નાણે કે તણી; જગ પ્રૌઠ બાળ સરીર.

ઓળંગે એકલો દિનમાં સિંધુને દસ વાર.

૨૫ ખન ગતિ ગાળે, જલ લાળે, કરે બહુ કુતકાર.

એમ કરતાં થયા બહુ દિન; સિંધુ વ્યાકુળ યામ.

ધન્દ્ર પ્રત્યે જઈ કહ્યું, 'હા! મેં રહ્યું નવ જન્મ.
પુરુષ મુજમાં પ્રગટ્યો કેા કારણ અવતાર;
મુજમાં જીવ અનેક જળચર, તેને નાંખે બાહાર.
એ સખળ ચંચળ પુરુષ, મધવા, હશે કોઈક વીર.

૫ અમરાવતીમાં આવશે: તું માન સાચું, ધીર.'

વચન સાગરનાં સાંભળીને ધન્દ્ર પામ્યો ત્રાસ;
શબ્દ પૂર્વે સાંભળ્યો છે, થયો દૃઢ વિશ્વાસ.

સિન્ધુ, સુરનર, મુનિ સઘળા ગયા બ્રહ્મસદન.

તત્કાળ આવીને રહ્યા, જ્યાં કેમલભૂ પાવન.

૧૦ બ્રહ્માએ સહુને માન દીધું, 'ક્યમ પધાર્યા આંહે ?'

'ચતુર્મુખ, કલ્પાંત; કારણ એક સાગર માંહે.

બાળક એક પ્રચંડ પ્રાક્રમ, કળ્યું કોણે ન જન્ય.

તેના બળપ્રતાપથી સુર મુલત વ્યાકુળ થાય.

સૃષ્ટિકર્તા, કહો અમને; કોણ સર્જ્યો એહ ?

૧૫ સાંભળતાં મન ભ્રાંત લાગે, ટળે મન સંદેહ.'

વાત એવી સાંભળીને વિધિ કહે છે વાણ,

'મુજ થકી એ નથી નીપન્યો. મુણો, અમર મુજણ.

સૃષ્ટિ માહારીમાં નથી, તો મેં કહ્યું કેમ જન્ય.'

વાત એવી સાંભળી સુર સકળ વ્યાકુળ થાય.

૨૦ બ્રહ્મા, ધન્દ્ર, કુબેર, દિનકર, વૈશ્વાનર સહુ સાથ

સિન્ધુ તીરે રહ્યા તે આવી, નમે જોડી હાથ.

સભા કીધી ત્યાં સુરનર, સ્તવન માંડ્યું પ્રહ;

તવ શબ્દ સાગરમાં થયો ને હવા સહુ દિઝમૂદ.

પરસ્પરે સહુ વદે, 'એ ખરાખર કલ્પાંત !'

૨૫ કળ્યું તે કારણ નવ પડે, ઊપની સહુને ભ્રાંત.

સ્તવન માંડ્યું ત્યાં વિરંગી, 'પ્રભુ, કોણ તાહારૂં રૂપ ?

પ્રગટે થા, અમ આપ દર્શન, સુર, અસુર, મુનિ, બ્રૂપ.

સંદેહ ભાગે અમારો, જે પામીએ દર્શન.

વિશ્વાસ આવે રૂપ દેખી, ભલો તું ભડજન.

વલણ.

ભલો તું ભડજન રે, દર્શન અમને દીજીએ.

૫ આદર કીજે, માન દીજે; મુલત, શોભા લીજીએ.

કંઠપું ૫.

રાગ મા૩.

સુરનર મુનિનાં વાચક મુણીને વેગે આવ્યો બહાર રે.

અકરમાત્ આવીને ઉમો ઘણા ઉત્સંગમોઝાર રે.

૧૦ પરમ મનોહર મુંદર બાળક ઘણાની પ્રહી દાદી રે.

સહુકો સંગ વહે તે બાળક સાદ મનોહર ઠાદી રે.

‘કોણુ તમો ? આંહાં કમમ પધાર્યા ? શું છે તમારે કામ રે ?

વાચક કહે તે શીશ ચલાવું,’ કહે બાળક અલિરામ રે.

વાત મુણી તે બાળકેરી ઘણા કહે તવ વાણુ રે,

૧૫ ‘વિશ્વ તણો હું વિધાતા કહાવું; મુણુ, બાળક મુગણુ રે.

હું આવ્યો છું પૂછવા ઘુજને-કોણુ તણો તું તન રે ?

શે અર્થે સાગરમાં પ્રગટયો ? કહે મુજ સત્ય વચન રે.

દેખી ઘુજ પ્રાકમ અતિ પ્રીદાં અમને વિસ્મય થાપ રે.

સત્ય કહે મુજને, બાલકા; સંદેહ મનનો જાય રે.’

૨૦ વાચક મુણીને હરખ્યો બાળક, મધુર વચન કરી બોલે રે,

‘સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાળ વિશે દાતા નહિ તમ તોભે રે.

ભાવે પધાર્યા; ક્યોં કૃતારથ. વાટ જોતો તો તમારી રે.

માતતાત મુજ સાગર કહીએ. પુરો આથ અમારી રે.

વિશ્વતણા તમો વિધાતા કહાવો; ધરો અમારૂં નામ રે.

૨૫ આંદાંથી ઠાદી કરો કૃતારથ; આપો શબ્દ કહોં હામ રે.’

કામળ વાચક મુણી બાળકનાં ઘણા કહે તવ સોપ રે,

- ‘આજ, સુભટ, ત્રિભુવન જોતાં તુજ સરખો નહિ કોય રે.
પ્રથમ જળું તેં માહારૂં ઝાલ્યું, નામ જલધર કહીએ રે.
સુભટશિરોમણિ ચાશો, બળનો પાર ના લહીએ રે.
આંહાંથી તું વેગે જ, બાળક, નગર મથુરામાંહે રે.
- ૫ કૈંચક નામે રાજ્ય કરે છે સુભટશિરોમણિ તાંહે રે.
પતિવ્રતા ને સતીશિરોમણિ તનયા જન્મ્યા એને રે.
ધન ભંડાર ભર્યા બહુ ગજરથ, પાર ના આવે તેને રે.
તે કૈંચક પુત્રી પરણાવી, તુજને આપશે રાજ્ય રે.
યમુનાતીરે નગર કૈંચકપુર જા; ચાશે તારૂં કાજ રે.’
- ૧૦ એમ કહીને સાગરસુતને તિલક બ્રહ્માએ કીધું રે.
‘ત્રણ ભુવનમાં જય પામેશ,’ વરદાન એવું દીધું રે.
સપ્તધાર વજ્રવત બ્રહ્માએ એક ગદા ત્યાં આપી રે.
‘સકળ ભૂપ યાજો તુજ સેવક, પ્રતાપ રહેજો વ્યાપી રે.’
એમ કહી બ્રહ્મા સુર ઉડયા, પામ્યા અંતર્ધાન રે.
- ૧૫ બળ વાળું, ગદા ધરી કરમાં, સુર સુભટ બળવાન રે.
જ્યમ આલે મદમાતો હસિત, તરૂણતા વન ભાંજે રે,
સાગરસુત આલે એમ બળમાં, મેઘ નાદ પેર ગાજે રે.
પર્વત પ્રૌઢ લલા જે મારગ, તેહ કરે શતખંડ રે.
એ વિધે યમુનાતટ ચાલ્યો, જેનું મુદ્દ અખંડ રે.
- ૨૦ ધસમસી ધીર મથુરા આવ્યો; કૈંચક રાજ્ય ખિરાજે રે.
સાગરસુત પછે ત્યાં આવી પ્રબળ મેઘ પેરે ગાજે રે.
અકરમાત ઉધરકયો કૈંચક જલ્પી જન પ્રાક્રમ રે,
‘એ સાથે લડતાં નવ ચાલે; કોણ કરૂં હવે મર્મ રે ?’
દહે વાલ્મીક, ભારદ્વાજ, સાંભળો. કૈંચક સામે આવ્યો રે.
- ૨૫ રાજ્ય સર્વ, ધન, ગજ, રથ, વાજ સહિત મુતા પરણાવ્યો રે.
પામ્યો રાજ્ય મથુરાકેઈ ભૂપ જલધર જેહ રે.

ક્રોંચક અતિ આનંદ પામ્યો, દૂધે વરસ્યો મેઢ રે !
 જલધંધરને પણ હર્ષ વાધ્યો, વત્યો જય જયકાર રે.
 સતીશિરોમણિ વૃન્દા જૂપતિ ભાવ અપાર રે.
 દાવભાવ કટાક્ષ કરે બહુ, મુરતકળારસ માણે રે.

૫ કેલિ કરે ભાવે નરનારી, રાત દિવસ નવ જાણે રે.
 દિવસ કેટલે બહુ બળ વાધ્યું, અર્જુનસુતને અંગ રે.
 'સકલ દેશ જીતું, જય વાધે; જૂપ કઈ મુખભંગ રે.

વધણ.

જૂપ કઈ મુખ ભંગે, નૃપ જલધંધર ઇચ્છા કરે.
 ૧૦ સૈન્ય પોતાતણું જૂપતિ રાણુગારી તત્પર કરે.

કંઈકું ૬.

રાગ સિંધુદે.

સૈન્ય તત્પર કરી જૂપતિ રાણુગારી ગજરાજ;
 અથ ગજ રથ સુભટ કેરા ઠામ ઠામ સમાજ.
 ૧૫ શીખ માગી સર્વ પાસે, પળ્યો તવ જૂપાળ.
 છત્રીસે આસુધ અંગે, રાત્રીનો નૃપ કાળ.

દેશ બહોતેર તણા રાજ, વશ કરવા મન.
 જે જૂપ આવી ભડે મારગ, કરે મુખ ભંગન.
 અંગ, વંગ, તિલંગ-જૂપતિ, ભદ્ર, કૈટક જોડ,
 ૨૦ સુમિત્ર, ભોટ, કાવિઝ-જૂપ જીત્યા તેહ.

કણ્યાંટક ને કણ્ડપૂરી, મલ્હાર, મરહક નામ,
 કણ્ડ પર્વત ને કામરૂના, કરે રાય પ્રણામ.
 વિદર્ભ, કૈટક, દીપ સિંહલ, ગૌડ, ભદ્ર અપાર.
 સ્ત્રીરાજ્ય સુધી આણુ વર્તી, મનાવ્યા નૃપ હાર.
 ૨૫ અયોધ્યા, કાશ્મીર ને કાશી, પર્વતી પ્રીદા રાય.

૨. જૂપ અતી આનંદ પામેા વરતો.

સિંધુ, સોરઠ, મત્સ્ય, માર જીત્યા ભડ નવ જાય.

અરબાણુ, અવન્તી આદિ, નમાવ્યા નૃપ સાર.

આણુ જલધર તણી પછે વિસ્તરી સંસાર. !

ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ, પશ્ચિમ જીતીઆ નૃપ આપ. .

૫ ઉદય અસ્ત પર્યંત, સધળે સિંધુપુત્રપ્રતાપ. !

અશ્વ નાના ભાતના, ગજરાજ સ્વેત અનેક,

હેમરતનમય રથ ધણી ને ઠર્ક શકટ નહિ છેક.

સૈન્ય અક્ષૌહિણી તેર, તે એક એક પેં જળવાન.

એકસો ભાંજે સહસ્રને-એવાં સુભટનાં માન.

૧૦ ખચ્ચર, મહીષ ને બેડ, સડા, શુક, સારિકા નહિ પાર-

દરણુ, દોઝ ને વાઘ, ચિત્રક, શ્યાન ત્રણુ દગ્ગર.

હીરા માણેક રત્ન કાંચન ભયાં બહુ સંઘાત.

ભંડાર પૂરણુ ભૂપ સાથે, મુક્તાદ્ધન બહુ ભાત.

વૈભવ રક્ષાટિક મણિતણે, ગણતાં ન આવે છેક.

૧૫ એ વિધે નૃપ નગર આવ્યો, સંગ ભૂપ અનેક.

આગળ જલધર થયો ને પૂંઠે ભૂપતિ સૈન્ય.

વાજાંત્ર વાજે વિભલ સ્વરશું, મધુરી મહુઅર વેણુ.

દોલ દમકમા ધરા ઉપરે, નગારાંની ધોખ;

કર્ણાટક, ગોમુખ, દડદહી, રણસીંગાં, કમર, ગોખ.

૨૦ નફેરીના નાદ મધ્યે, ભેર, ભૂંજળ, તાન,

સરણાધ, મૃદંગ વાજે, ધનગતિ ગર્જમાન.

રંગાઓલ, રણતુર, જણુગાં, કાંસી, ઝાલર નાદ.

બંદિનગણુ, ભાટ, ચારણુ વટે આશિર્વાદ.

અપ્સરા ને નાયે નટુઆ, ભણે કીર્તિ કલ્યાણુ.

૨૫ એ વિધે નૃપ નગર આવ્યો, સંગ ભૂપ સુખણુ.

મુક્તાદ્ધન આવી વધાવે નગર નારી જેહ.

દૂધે ઉત્ર સહુ ધૂએ અતિ દર્પપૂરિત દેહ.

વૃન્દા અતિ આનન્દ પામી. વર્તીઆ જથ જથકાર.
સુભટ સદુ ત્યાં ઉતરીઆ આપ આપણે અધિકાર.
દિગ્વિજય કીધા, દેશ લીધા, ત્રૈલોક્ય વર્તી આણુ.
સકળ રાજા તણાં જેણે મૂકાવ્યાં રણ માન.

૫ નિઠકંટક અવની કરી, કો તણો નદિ શિર તાપ.
રાજ્ય પોતા તણું કરે અને શત્રુ નદિ કો આપ.
ભુગુ ઝાપિ ગુરુદેવ ધરના. ચઢાવે સર્વ કામ.
રાજ્ય જાગધર તણું પછે વિસ્તરે અભિરામ.
અનુકૃપા કરે દેવ ને મનમાં ન આણે દેખ.

૧૦ રાજ્ય કરે બેઠો પોતાનું, જલ તણો નદિ છેક.
વિવિધ વૈભવ જૂપને કરતાં ગયા બહુ દન.
પરમ સુખને ભોગવતો સિંધુમુત રાજન.
એકે વાર સભામાં બેઠો ધરી મન ઉઠાસ.
ચમર બળન જૂપને ત્યાં કરે બેઠા દાસ.

૧૫ શૈયાસન અણિ રાતમાંહે દીસે અતિ ઉદ્યોત.
સૂઈ કોટિ સમાન મુદર રહી તે ઝગડી ન્યોત.

વલણુ.

રહી તે ઝગડી ન્યોત રે; ત્યાં જાગધર દીધો સદી.
સુભટ મદ્દા મહારાજ આગળ નમીને પંક્તિ રહી.

૨૦

ક્રૃષ્ણ ૭.

રાગ સામેરી.

એકે વાર રાજ સભાએ બેઠો દરબે મન.
દાનવ નૃપ બહુ મળ્યા છે દેશાધીપ રાજન.
દુર્જય, અજય, અત્રિપાદ, શંકુ-અમુર લડ બળવાન.
૨૫ વળા દાનવ ને મનમુર્ધન, ઉપસિન, શોણિતપાન,

વિરપાદ ને ધનગર્જ સરખા મુલત મદા બલપાણ.
અવર ભૂપનાં નામ ન જાણું, બેઠા રાણોરાણ.
દસ્તિ, દય, રથ, સુખાસન; લડ શોભા કદી નવ જામ
અસ્વાર, પાળા નમે નૃપને, ઉલટ અંગ ન માય.

૫ કવિ શુક બેઠા સભામાં મૃતસંજીવનસ્થામ.

ભૂપ આદિ મુલત બીજા કરે ઋષિને પ્રણામ.
સૂત, માગધ, બંદિજન નૃપને કરે વંશવખાણ;
અધ્ધરા નાચે, રમે નટુઆ, ગાન ગાયક જાણ.
સભા ધણ શોભી રહી, અતિ દર્શપૂરિત ભૂપ.

૧૦ કોટિ સૂર્ય સમાન તેજ વાધ્યું જલધર ૩૫.

છત્ર ચામર કરે સેવક, રહ્યા જોડી દસ્ત,
ન્યમ ભૂપતિ સભા શોભી તેજપુંજ સમસ્ત.
વાઘ્મીક કહે, ઋષિ, સાંભળો; ભારદ્વાજ, એક ચિત.
આશ્વર્થ એક તદા થયું; સહુકો થયા ભયભીત.

૧૫ આકાશમાગધેકું એવે શીશ આવ્યું એક.

વક ઘર્ષ રાગ જુએ, નદિ દસ્ત, ધડ, પદ રેખ.
જુએ મુલરો દૃષ્ટે જોએ, વિરમય સરખી રીત;
તવ અંગવર્જીત શીશ દીકું, સહુ થયા ભયભીત.
વાત કરતાં સભા મધ્યે, આવી બેકું શીશ.

૨૦ સભા નૃપ મંદેહ થયો—એ શું હશે, જગદીશ !

શીશને સજીવન દેખી ભૂપ દે અતિ માન.
‘આવો, પધારો, સુખે બેસો,’ એમ કહે રાગન.

આસન ઉત્તમ આપીયું, સ્વર્ણાનુ બેઠો સોય;
પૂછવા લાગ્યો સિંધુમુત, ‘તમે ૩૫ કેનું હોય ?

૨૫ ધડવિના કયમ વદન જીવે, મધ્યે કયમ રહે પ્રાણી ?
અપૂર્વ અમ તમ સમાગમ; કહો કશ્ચા આણી.

- દયાંથી આંખ્યા કેળુ છે, મુજને કહો સાચી વાત.
 સખા સહુનો સદેહ ટળે, તમે કહો કારણ બ્રાત.
 શીઘ્ર દેણે વિદ્યાર્થી તમ કેરું, વર્જીત અંગ !
 સાંભળવા ઈચ્છું બધું, મુજ કહો પૂર્વપ્રસંગ.'
- ૫ વચન એવાં સાંભળી સ્વર્ણાનુ કહે, 'મહારાજ,
 કાંઈ દુઃખ માદારૂં, વળી કાંઈ તારૂં કહેવા આપ્યો આજ.
 કસ્યપ જાપિ તાત માદારૂં, રાહુ એણું નામ;
 સખા માદારૂં કેવુ છે, તે પડ્યો રે તારક દામ.
 સુણો હો ! કારણ, બૂધપતિ, હું કહુંરે સાચું તેદ.
 ૧૦ શીઘ્ર છેવા તણે સંસય, ટળે તમ સદેહ:—
 એકવાર વિધલુ, અજ, સદાશિવ મળી મધ્યે ગુગ તાત;
 મંદરાચલ ઠીધો રવેઓ, પિંદટ ઠીધી વાત.
 વાસુકિ ઠીધો નેતર ને કપટ ઠીધું એવ—
 અમુરને મુખભાગ મહેવા આપીઓ તતખેદ.
 ૧૫ અમર વળગ્યા પૂજ્યોહોરે, મધ્યે તે સાગર સોય;
 નાગ કાપ્યો, જ્વાળા મૂકી; અમુર વિદ્યલ હોય.
 મધીને સાગર મધ્યથી કાઢીયાં ચૌદ રતન;
 નામ પ્રમાણે કહું સઘળાં; સાંભળો, રાજન.
 લક્ષ્મી, કૌસ્તુભ, પારિજાતક, ધન્વન્તરી, મુરખાન,
 ૨૦ ઔરાવત, અમ્રન, કામધેનુ, વિપ લગાદળ માન,
 ઉચ્ચૈત્રવા હમ, ધનુષ્ય સારંગ, દિવ્ય રંભા દેદ,
 પાંચજન્ય ને ચન્દ્રમા-રતન ચૌદે એદ.

વલણ.

- રતન ચૌદે એદ રે તે મુરે લઈ વહેંચ્યાં સહી.
 ૨૫ એ મીરાત તારા બાપની, સ્વર્ણાનુએ વાણી કહી.

કડબું ૮.

અન વેશઃ.

વાસ્તીકજી ભારદ્વાજને કહે છે ગંગાના તટમાંહે;
સૂત પૌરાણિક કહે ચૌનકેને ભાષા રણસેત્રમાંહે.

- ૫ પૂછે ત્યાં જન્મધર રાજ, ' સાંભળ, કસ્યપતન.
કહે, મુજ કારણ, કોપાસે છે તાતનાં ચૌદ રતન !
શીશ તમારું અમર ક્યમ થયું ? મુજ મન એ સદેહ.
સાંભળવા ઈચ્છા છે મુજને; કારણ કહોને તેહ.
સાગર સુતનાં વાવક સુણીને સિદ્ધિકાનો સુત બોલે,
૧૦ 'સ્વર્ગ' મૃત્યુ પાતાળ વિશે નર નહિ કે તાહારે તોલે.
પૂર્વ કયા સાંભળ કહું, રાજ, સિંધુ મધ્યે સર્વ દેવ;
અર્ધ વિભાજ કરી અસુર સુર રત્ન ધાતીઆં એવ.
કપટી રૂપ સદા સુર કહીએ, અસુરનાં પ્રીછયાં મન.
મદિરાપાન પાષ કયાં ઘેસા, ના આપ્યું એક રતન.
૧૫ મદિરામત્ત જ્ઞાન નહિ દાનવ, શિથિલ થયા તવ દેહ.
મેહિની રૂપ ધર્મ મહા વિષ્ણુ, કોટિ સૂર્યનું તેજ.
અસુર મુશ્મળે રહી આવી; સઘળે દીડી સ્થામા.
એક કહે-અબળા એ માહારી, એક કહે-મુજ વામા.
મદિરાપાને થયા તે ઘેસા, પરસ્પરે તે ભડીઆ.
૨૦ રત્ન એક દીકું નહિ દષ્ટે, મુદ્ધ કરીને પડીઆ.
દાનવ જાત થયા દુઃખલાજન, નિષ્કંટક થયા દેવ.
સજા કરી સુધારસ પીવા બેઠા સુરગણ એવ.
બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, સદાશિવ, મંધવા, સકળ દેવ પરિવાર.
અન્દ્ર સૂરજ વીચે હું બેઠો તો જાનો સભામેળાર.
૨૫ અત્રત પાન કરે સુર સઘળા, એક એક પ્રત્યે આલે.
દેવ સુધા અનુકમે પ્રામે, અસુર જાત નવ લાલે.
જાનો હું મધ્યે બેઠોતો; અત્રત મુજને આપ્યું.

‘એ રાહ’, કહ્યું સશીદિનકર; વિપ્લવે સિર ઢાખું.
અગ્ર લાગ મુખમાં મધું અત્રત, અમર એટલું હોય.
શીશ સજીવન થયું તે માટે, રક્ષ થતુ સોય.
મુધાપાન કયુ મુર સધળે, વહેંચી લીધાં રત્ન;

૫ આપ આપણી ધીર આદરમાં રાખ્યાં, કરીને યત્ન.
લક્ષ્મીજી વિપ્લવ અધીગે, ધનુષ્ય, રાંખ પાંચ જન્મ,
કૌરવુલમણિ-એ રત્ન ચારે લીધાં જગજીવન.
ઐરાવત, રંગા ને ધેનુ ઈન્દ્ર સદન લેઈ આવ્યો.
પારિજાતક ને પ્રેમ મુરારસ મધવા મંદિર રચાધ્યો.

૧૦ સમમુખો જે અમ્મ અનુપમ, તે રવિએ રથ રાખ્યો.
અત્રત કુંભ ધર્યો પાતાળે, રોયનાગને દાખ્યો.
વિપ હલાહલ ચંકર કંઠે, ધન્વન્તરી સશી એદ,
સમસ્ત દેવ મગા એ રાખ્યા દિવ્ય મનોહર દેહ.
અપુત્રવાન તણી જન્મ સમૃદ્ધિ લૂંટાય પરને દસ્ત,

૧૫ ત્યમ આગરને દમીને દેવે લીધી રીધ સમસ્ત.
ગુજ સરખો આગરને બાગક, મુખદ સિરોમણિ કહીએ.
આજ અજીત, જાણધર રાજા, તારો પાર ન લક્ષીએ.
દોણ માત્ર ગુજ આગળ મુરનર ! રાજ, રત્ન જ્યો લૂંટી.
બ્રહ્મા વિપ્લવ સદાશિવ સાથે કાઢ્ય ઈન્દ્રને કૂટી.

૨૦ મોહોટો પદારથ પુત્ર પિતાને; જન્મે તણુ રણ જાણ.
પુત્ર પિતાનું કુળ ન ભાંગે, કુંભી નરક પચાય.
બીજા બૂપ દમ્યા તમો મિથ્યા દેસદેશના રાજ.
વેત્તવ બોમ કરે અરિ તાહારા, શી રહી મણનાય ?
ગુજ છતાં મીરાત જ તાદરી દેવ દર્પ ધરી રાખે,

૨૫ ધિક પડો બગ મદુ તાદારે એ ! વચન વજ્રસમ નાંખે.
‘રીધ પોતાની પરધેર જનાં અવર આવ જો કીજે,

વેદપુરાણ વદે એમ વાણી-વિકટ કૃપમાં સીએ.
ગજ રથ ચોધ અનુષમ તાહારે, મોહોટો તુજ પ્રતાપ.
સિન્ધુતણો સુત તું નવ ગણવો, પુત્ર પટંતર સાપ,
ધિક્ પડો જે વૈભવ લક્ષ્મી ! ધિક્ સુભટ, બજાપણ !

- ૫ પુત્ર હતે પિતારીધ જાતે, માંસરૂપીઓ પહાણ !
સમૃદ્ધિ રાખવા તાતે પાળ્યો, જાણી સહી સુજાત,
વિપત્તિ કાળે થયો તું જાંજુકઃ સુણ, હો ! રાજા, વાત.
મંદિર બેઠાં મુને ઉપ-ચું-સાગરસુત છે જાણીઓ;
એક તરણુ તુજથી નવ તુટે,' એમ કહી કળકળાઓ.
- ૧૦ 'એવડી માહારે શી પડી છે, વારોવાર કહું તુજને ?
ધન્દ્ર ભોગવે માલ અસુરનો, એ દુઃખ મોહોહું મુજને.'
એમ કહી ઉઠ્યો સ્વર્ભાનુ મનમાં મહા દુઃખ આણી.
તવ બોલ્યો જાલધર રાજા રાહુઆ પ્રત્યે વાણી,
'સાંભળ, વીર, કહું હું તુજને, પ્રથમ ન જાણી વાત.
- ૧૫ મારી માન મુકાણું સુરનર, તો સિંધુ મુજ તાત.
ધન્દ્રાસન ઉખેડી નાંખું, બ્રહ્મસદનને સુરં,
ગિરિ કૈલાસ સમૂળો કાઢી સાગર માંહે પૂરં.
દુઃખ ટળે જ્યમ પિતાનું, અંગ ઘણું સુખ પામે;
મંદિર દેવ રતન લેઉ ખુંચી, તાત વેદના વામે.
- ૨૦ આકાશ, અવનિ, સ્વર્ગ, રસાતળ સહુને શોધી માઠં.
વંશ છેદ કંઈ એ સુરને, નામ માત્ર ન ઉગારું.'
એમ કહી સલા ફરી કીધી; બેઠા જાણીઆ જન.
'ધન્દ્રસદન જાણું સુદ કરવા,' એમ કહે રાજન.
શુકાચાર્યને કહે જૂપતિ, 'ગુરુજી, વાત વિચારો.
- ૨૫ રણસંગ્રામ વિશે યશ પામું, જે સાથે પધારો.'

સકળ જૂપને પૂજ્યું જૂપતિ, ઠામ ઠામ ભડ શુદ્ધે.
 'ગણના ઠાણ અંમરપુર ફેરી', દર્પે ભર્મા ભડ હુકે.
 'કેવું યુદ્ધ કરેા છો, - સુખટો, સુરનરગણ મંધાત !'
 કરતાં વાન દિવસ અતિ કરમ્બો અને પડી તવ રાત.

૫ મુણી વાત સભા સહુ ઉઠી, ઠામ આપણે જાન્ય.
 'પડો વજ્રડાવો' રાગ કહે છે. યોદ્ધા તત્પર થાય.
 'ખાળક વૃદ્ધ યુવાન જે કો વર્ષ આઠ ને એંશી,
 સાદ સાંભળી કાયર થઇને રહે નગરમાં બેશી,
 જૂપતિ ક્રોધ કરે, તે ઉપર એવો દેવો દંડ-

૧૦ ધાણીમાં પીલી તૃપ તેનું અંમ કરે શત ખંડ'
 રંજની સાદ પડે એમ પુરમાં મુલત દલોદત કરતા.
 'સજી આયુધ સુખટ સજ થાઓ,' અનુચર હીડે કરતા.
 સાગરસુત ગયો તવ ધરમાં જ્યાં છે વૃન્દા નારી;
 વ્યગ્ર મુખ સ્વામીનું દેખી બોલી વાત વિચારી.

૧૫ વધણ.
 બોલી વાત વિચારી રે, 'સ્વામીજી, મુજને કહો.
 કશી ચિંતા છે તમારે ? સંભળાવી મુજ કુન્ન દહો.'

ઠંડણું ૯.

૨૦ રાગ રામઓ.
 એણિપેરે બોલ્યા વાલ્મીક મુન્યજી,
 ભારદાજી, સાંભળો સત્ય વચનજી.

દાળ.

સત્ય વચન તમેા સાંભળો. પછે જૂપ ગયો સ્ત્રી પાસ.

૨૫ સ્વામી દેખી દર્પ પામી, થયો અતિ ઉલ્લાસ.
 સુંદર સિંહાસન વિશે તવ વિરાજ્યા જૂપાળ.
 ચરણ પખાળી ચરણોદક પ્રાણીયું તત્કાળ

પુષ્પકેશ હાર કંઠે, ચંદન ચરચે અંગ.

તંબોલ ખીણ આપીઆં, મધ્ય એલગી લવંગ.

સમર્પાને રહી આગળ યુગ્મ બેઠી પાણ.

શ્રૂપતિ વળતો બોલીઓ, 'સુણો, નારી ચતુર મુગળ

૫ માહારા પિતાનાં રત્ન ચૌદે દેવને ઘેર હોય.

મુજ છતાં મીરાત માહારી બોગવે સુર સોય.

દેવદલ ચૂરણ કરીને રત્ન લાવું ઘેર.

મુજ તાત દુષ્ટે ઘણ દમીઓ, મનમાં ન આણી મ

રત્ન લેવા અમો જાણું યુધ્ધે સુર મંધાત.

૧૦ અભિલાષ એવો થયો મનમાં-હણું સુરનર જાત.'

વચન મુણી નિજ નાથ કરાં નારી વાણી વિવેક,

'હીનશુદ્ધિ હું જ્ઞાનરહિત, તમમાં શુદ્ધિ અનેક.

શુભ મતિ સારું કરું જો ચિત્તમાં આવે, સ્વામ-

દેવદલને છતવા જેનાં બળ અતિ અભિરામ.

૧૫ કપટ વિદ્યા દેવમાં બહુ; સાંભળો, મુજ કંથ.

પ્રથમ નાસે કાચર ઘર્ષને, પછે પુદ્ અનંત.

કોણુ તમે ને કોણુ સાગર? કોણુ તમારો માલ?

રત્ન તમને દેવતા કમમ આપશે, ભૂપાળ?

ચેટ ચોળા, પ્રબુજ માહારા, હાં હિપજવો શળ?

૨૦ હિજગી હાં ચરણ ભાગો? કરે કરી સિર ધૂળ?

નેત્ર મીચી કૂપમાં કો કરે કંપાપાત?

સર્પમુખમાં અણુધ ઘર્ષને કોણુ ધાલે હાથ?

પરિવાર ખેતાનો તજ કો વ્યાધ સામો જાય?

અત્રતરસ અવનિ ધરી કો હલાહલરસ ખાય?

૨૫ આજ શું ઓણું તમારે સમૃદ્ધિમાં, મહારાજ?

કોણુ ગણના રત્ન કેરી? એ વાત મુકો આજ.

રાબ્ય પાજો આપણું ધરી હર્ષ મનમાં, ધરા.

કોના વક્ષર્થે, કંથ માહારા, ઘટે નહિ તમ રીસ.
 મુજ શુદ્ધિ અળગા પાનીએ; તમને કશે ઉપદેશ ?
 એ વાતે આગળ સુખ નથી. તમે સાંભળો, નરેશ.
 અસુર બહુ આગે હવા, તેણે નવ આલ્યું મુરસંગ.

૫ દીપ રૂપી દેવમાં થઈ પડ્યા દૈત્ય પતંગ.
 બ્રહ્મા, શિવ ને ઈન્દ્ર, દિનકર, વાયુ, વરુણ વિવેક,
 ભરથાર તમ ભગિની તણે—એ સર્વ કપટી અનેક.
 છળ ભેદ કરીને જીતશે તમ દેવ કરતાં મુદ્ધ.
 ધર્મ આસો, પ્રભ પાળો, મુકો વાત વિરોધ.

૧૦ એણું નથી કંઈ આપણે; વશ વર્તે બહુ નરેશ.
 હસ્તિ, હથ, રથ, સુખાસન, વળા બહોતેર દેશ.
 બર્થે ભાણે ન થયું પુરૂં આહાર કેઈ મન,
 તો હાથ ચાટ્યે કયમ કાશો ? સાંભળો રાજન.
 વૃદ્ધ વાણી ઓચરે—બહુ ભોલ પાપનું મૂળ.

૧૫ શીખવ્યે કોને, કંથ માહારા, કાં ઉરાડો ધૂળ ?
 તમે મુદ્ધ ચડવાનું કુખ નથી, મુજ સાંભળો, ભરથાર,
 વિના સ્વાર્થ વિરોધ માટે અમો કહું નકાર.
 મુજટ હોય તે રણ ચડે, તેનો ન ધરવો શોક.
 થાય જરા જીત્યે ધણે ને મુએ મુક્તિ ત્રિભોક.

૨૦ એ વાત મુકો પરહરી; મુખે નવ જાવું, કંથ.
 ઉન્મારગ મુકો, પિયુજ; આલીએ મુજ પંથ.
 તમ રાજ્ય આગળ રત્ન કેવાં ? ભોલ છોડો, રાવ.
 દેવ ઉપર દયા આણો; પ્રૌઢ તમ મહિમાવ.
 મતિ ફરી, મહીપતિ, તમારી; મું કહું વારોવાર ?

૨૫ ભુવન ભેડા કશે રે લીલા; મુકો રાઠ નિર્ધોર.
 પગે લાગે તે માન માગે, ઘર ઘર ફરજે અંગ.
 'વારું માહારૂં નહિ દરો, પણ પામશે રણ બંન.

વલ્લભ.

પામશે! રણુ તાંગરે. પિયુ, વાત મુકે પરદરી.
નારીના પ્રતિબોધ ઉપર જૂપ વાણી ઝાચરી.

ઠંડતું ૧૦.

રાગ કાઠાવેરા.

- ૫ કહે જૂપતિ, 'સાંભળ, સ્વામી, એ શું બોલી વાણી રે ?
કાપર વચન વહે તું, અબળા, સુમટતણી પટરાણીરે !
ચતુરશિરોમણિ હોય કામિની, તે પિયુને વકારે રે
પ્રતાપવાન કરે પ્રબોધી; નાચ શત્રુ રણુ મારેરે.
- ૧૦ તુજને દ્રેષ કશે નહિ, નારી. અબળા ગતિ મતિહીન રે.
તુજ શીખામણુ કર્યા કામની ? શું વધ રહું સુર અધીન રે ?
મીરાત માહારા તાતની, જોઈ, કાણુ દેવ એ રાખે રે ?
બ્રહ્મા, ઈન્દ્ર, સદા શિવ માર્ગે, જૂપ વીનતિ દાખેરે.
ગુલકમ્બી, કૌરવુલ, શંખ પાંચજન્મ, ધનુષ્ય મનોહર જેહરે,
- ૧૫ ચાર રત્ન એ માહારા પિતાનાં વિધ્યુ ભોગવે તેહરે.
મારી વિધ્યુ લેઈ રત્ન ખુંચી; દાઝ હોઝાય માહારી રે.
વાત વિચારી જો તું મનમાં, ચતુરશિરોમણિ નારી રે.
ઐરાવત, ધનુ ને રંભા, પારિજાતક જે વૃક્ષરે,
સુરાપાન, રત્ન એ પાંચે વાસવ ઘેર પ્રત્યક્ષ રે.
- ૨૦ કાણુ માત્ર એ ઈન્દ્ર બાપડો; મથકની ખેરે ચોળું રે.
રત્ન સહિત ઈન્દ્રાણી લાવું, સુર સધળા રણુ રોળું રે.
ઉચ્ચૈઃશ્રવા જે અશ્વ અનુપમ, તે રવિરથ કયમ રહેશે રે ?
લેતાં રત્ન ઘણું શુભ લાગ્યું; હવે પ્રદાર કયમ સહેશે રે ?
અમ્રત લાવું જઈ પાતાળે; શેષ નાચ બળ મોડું રે.
- ૨૫ નવકુળ નાગ સહિત ભઠી લાવું, રણુ સહસ્ર ત્રાકું રે.

૧૪. મહાલક્ષ્મી.

ગિરિ દેવાસ સમૂળા કાઢું; વિપ કારણુ શિવને માઈ રે.
 ગણપતિ સ્થિત સકળજન કેને નવ છગાઈ રે.
 ધનવન્તરી, શશી રાખું મંદિર; એ કાણે નથી લીધરે.
 એમ જાણે, નારી, તુજ કંથે પ્રપંચ દેવો કીધરે.

- ૫ જે હું યુદ્ધ કરવા નવજાણિ, સર્વ સુભદ્ર મુજને નિન્દરે
 ભૂપ સકળમાં ભાર જ. ભાગે, મુજને કે નવ વન્દરે.
 તાત તણી મન દાઝ ન ભાગે, જે રતન રહે સુરધેર રે.
 છતી દેવ લગાડું ચરણે; મન ન આણું મહેર રે.
 સુરનર જાણે એમ મનશું જે કે સાથે ન ખેડું રે.
- ૧૦ સકળ રાતં સંદરતાં સુરને ઘરચાનક હું ફેડું રે.
 સાંભળ, ચતુરશિરોમણિ અળળા, યુદ્ધ કરવા સહી જાવું રે.
 રતન લેષ સુરમણને છતી ઘેર સમૃદ્ધિ લાવું રે;
 નહિ તો દેહ કઈ પ્રાણવર્જિત દેવસંગ રણુ ભડતાં રે.
 મોહોટો યશ થાએ મુજ, મહીલા, વરે અપ્સરા પડતાં રે.
- ૧૫ એ જે પ્રકારે વાત પાધરી; સ્ત્રી, જે કાંઈ વિચારી રે;
 કંઠણુ વચન સુણી પતિ કેરાં વાત પ્રજોધે નારીરે,
 'સ્વામી, સત્ય કહ્યું મેં માન્યું જે યશ તમ રણુ યાશે રે.
 સમજા પેર તમારે સાઈ, માહાઈ સર્વત્ર જાશે રે.
 પતિવ્રતા હું, પ્રભુ, તમારી, તમે તો માહારે ઈશ રે.
- ૨૦ અવર પુરુષ તે તાત બંધું; સાક્ષી શ્રી જગદીશ રે.
 પ્રાણુજીવન, તમે પિયુ છો, માહારે સાક્ષ શિર મોડું રે.
 સોક્ય રૂકિમણી કરી શક્તિકાં. હું નહિ જોહું જોહું રે.
- ૧ છતે કીર્તિ, રૂકિમણી યતિ; સાંભળાએ, મુજ કંથ રે.
 કરો યુદ્ધ વરે અપ્સરા, યુગ્મ શોક, પ્રભુ, પંચ રે.
- ૨૫ આજ અમારે કાંઈ રહ્યું નહિ, જે પ્રભુ યુધ્ધે પધારો રે.
 કંથ વિના સંસાર જ સૂનો, વચ દોષ જનમારો રે.

૧૫. અસ્ત્રી જેને વીચારી રે.

કંથ વિના કુદું ઘર દ્રવ્ય; કંથ વિના સહુ બાળ રે;
 કંથ વિના કુદુંજ ન માને; કંથ વિના ગહુ આળ રે;
 કંથ વિના કો ઘેર ન આવે; કંથ વિના સર્વ ખોટું રે;
 કંથ વિના દુર્જન જે શત્રુ કલંક દે શિર મોહોટું રે;
 ૫ કંથ વિના પીહર ન માને, સાસરડે નહિ સોણ રે;
 કંથ વિના સોહાગ જ શાનો ? કંથ વિના નહિ કોય રે;
 કંથ વિના હજારી અતિ અબગા, ન્યમ વિદ્યુત પનપાખે રે;
 કંથ વિના સગાં સહોદર કો નવ, પાસે રાખે રે.
 કંથ સમાન નહિ સુખ મોહોટું; સાંભળાએ, મુજ સ્વામીરે !'

૧૦ ગદગદ કંઠે વલ્લયમે વૃન્દા અતિ મનમાં દુઃખ પામી રે.
 'સ્વામી, મુલત તમેા છો મોહોટા, મુજ કલું મન ન આવે રે.

કોણુ માત્ર બળવર્જિત અબગા ગજરાજ મહી લાવે રે ?
 શીખ જમ રણમાં જ્ય પામે, શત્રુ યત્ને રણ લંગરે.'
 મૂકી શોક ચલાવે પિયુને, તવ જૂપતિ મન રંગ રે.

૧૫ 'કુશળા રહેજો, વિગ્ન પામજો, સુખીઆ યાજો, નાથ રે.'
 કોમળ કંદુક કરી પુષ્પનો આપ્તો સ્વામી દાથ રે.

'માહાઈ સત્ય રહે ત્યાં સુધી, - સાક્ષી દિનકર દેવ રે -
 ત્યાં લગી જીતિ નહિ તમને, અંગ વગ સમ એવરે.
 વિષ્ણુ, શંકર અને વિરંચી, સુર નર સપળા જેહરે,

૨૦ પન્નગ, અમુર, યક્ષ, ગણુ ગાંધર્વ મુધે નહિ જીતે તેહરે.
 વાયુ ન ભેદે, નીર ન લોપે, અગ્નિ મુધે ન બાજેરે,
 અંગ અડધે અસ્ત્ર યાય ચૂરણુ, જે વૃન્દા સત્ય પાળે રે.
 પર્વત ટોચ પદ્મ જે કુલે, જળમાં અગ્નિ લાગેરે,
 સિંધુ સાત મયોદહ સકે, તે વૃન્દા સત્ય ન લાગેરે.

૨૫ ચળે મેર, પડે દુમડળ, ધરા ધરે નહિ શેષરે,
 દિનકર દેવ છોગે આવમણો, સત્ય ન છાંડે રેષરે.

સત્ય રણાનું, પ્રભુ, પારખું-ન્યાં લગે કંદુક લીધોરે;
એક પુખ્ત સુકું નવ દીસે, ત્યાં લગે દેવદળ પીધોરે'.
એમ કહી અખગાએ પોતે વધાવ્યો નિજ કંચરે,
'શ્રી દેવને વિજય પામજો, યાજો કીર્તિ અનંતરે.

૫

યાજો કીર્તિ અનંત તમારી, વિજય પામજો નાથરે,
સદસ એક ગજરાજ તણું બળ હજો તમારે હાથરે.

કડવું ૧૧.

રાગ મૌડી

- ૧૦ વાળીક કહે, સાંભળો, ઝપિરાય, અમ કયા તમ કહું મહિમાય:
શ્રી સંગાથે શીખ જ કરી ચાલ્યો બૂપ હર્ષ મન ધરી.
કંદુક પુખ્તનો મસ્તક ધર્યો, સળ્યો નરપતિ હરખે બર્યો-
કવચ વજ્ર સમ પહેર્યું અંગ, ભાવા બહુ બીડયા મન રંગ.
નગર બહાર સુભટ નીકળે, ગજ, વાળિ, કો પાળા પળે.
- ૧૫ કો રથ ઉપર યયા આરૂઢ, ધસમસ્યા ધીર સકલ બળ મૂઢ.
ગજ ઉપર નૃપ યયો અસ્વાર, દેઈ આશિષ ભોલાવે નારે.
નિશાણુ નાદ ગડગડતા સહી, સુભટ સકળ ચિર નામે જઈ.
રણુશિમાં, ત્રંબાણુ નાદ, દેશ ધડાકા, બહુ મરખદ.
કાંશી, ઝલ, ડમરુ ત્યાં ગડે, સકળ રાખ્દ વાજે ધા પડે.
- ૨૦ અંગ, મદંગ, કંસા ઝોળા ધણી, બહુ ધુનિ રણુતુરજ તણી-
સરણાઈ, ગોમુખ સ્વર તે સોમ. બહુ વિધ નાદ નફેરી હોય.
સકળ સુભટ ધનવના જેહ, શીઘ્રે ચર્ચ દળ ચાલ્યું તેહ.
બળી ધનવ આદિ જે યોધ ધ્રુમડ ધીર ધરયા મન કોધ.
ન્યમ ચાલે સાગર ઉધાંન, એમ ધસ્યું દળ રાનોરાન,
- ૨૫ ભાજે વન, પર્વત, તરૂંધતા, એકએકયે ભડ શોભતા.
તવ હરખ્યો બાધધર ઘણું અવરુધ સે-ય જોઈ આપણું.

અમર છત્ર ધરી નૃપ ધીર, હાથ ગદા છે, સજ્જ શરીર.
સ્વર્ગસદન પહોંત્યો તત્કાળ, અમરાપુરી આવ્યો બ્રૂપાળ.
અમર સમીપ ક્યો સિદ્ધનાદ, નીસાન ગડગડે, બહુવિધ વાદ..
સુણી શોક સુર પામ્યા સહુ. દળદળીયું અમરાપુર બહુ.

૫ અનુચર ઈન્દ્રતણા બેઠ વળે, જાણી જાણધર પાછા પળે.
વાત વિચાર વાસવને કહે, નામ નૃપ જાણધર લહે.
તવ મધવાને ચિંતા યર્ષ-શે કામે નૃપ આવ્યો અહીં ?
તવ જાણધર ક્યો વિચાર, જન મોકલ્યો સુરપતિ દાર,
'રત્ન પાંચ પિતાનાં જેહ, કહે ઈન્દ્રને આપે તેહ.

૧૦ નહિકર તત્પર થાઓ તમે, યુદ્ધ કરવા આવ્યા છું અમે.'
પૂરણ શીખવીને બ્રૂપતિ વાત વિવેક કહી જીવતિ.
સેવકે શીઘ્ર આવ્યો ત્યાંહાં, સુરસભા બેઠી છે જ્યાંહાં.
ત્યાં આવી ઊભો રહ્યો, સમાચાર સહુ દલનો કહ્યો.
'હું મોકલ્યો જાણધર રાય, કદાવી વાત, સુણો મહિમાય:-

૧૫ રત્ન તમે સાગરનાં લીધ, મહા માર્કું સુર સધળે કીધ.
મુજ સરખો સાગરને તન. માલ અમારો ચૌદ રતન-
પ્રથમ પાંચ રત્ન તમ કને, સામા આવી આવે મુને.
નહિકર પામશે ધણુ દુઃખ, માલ લેછશ જાંગી તમ મુખ.'
દૂતનાં એમ વાયક સુણી વાત કહે અમરાપુર ધણી,

૨૦ 'કોણુ સુલટ જાણધર રાય, મુજ રત્ન કરે ઇચ્છાય ?
જઈ કહેજે વાહારા બ્રૂપને, વહેલો યર્ષ આવે મુજ કને.
વન્દ્યી શિર ચૂરણુ કરે, જીવતો ગ્રહી ગિરિમાં ધરે.
કોણુ સિન્ધુ ? તું કોનો પુત્ર ? રચી પ્રપંચ આવ્યો સુત્ર.'
એમ કહી તિરસ્કાર જ ક્યો, અનુચર પાછો પરવર્યો.

૨૫ આવી સાગર સુતને કહે છે, સાંભળવા સહુ જાના રહે છે.
જે જે ગર્વ વચન સુરતણાં, દૂતે વધારી કીધાં ધણાં.
સુણી વાત રાજા કળકળ્યો, વિના અગ્નિ તે પરજળ્યો.

તેડી અસુર વધાર્યા ધણા, 'મારો દેવ, ન કરશે મણા.
લાગો નગર દુર્ગ, કોશીય, હજો કાટિ સુર તેવીસ.
સુર રાજ્ય ગ્રહો જીવતો, દાદો ઇન્દ્રાસન સમેતો.
ઈન્દ્રલોક વતો મુજ આણુ, દેવલોક પાડો ભંગાણુ.'

૫ નૃપનાં વાપક સાંભળી ઉઠ્યા ચોદા ઘણુ હલફલી.
'માર માર', કરતા સિંહનાદ આળ્યા પોળે, મુરખો સુર સાદ.
મુણી શોર સુર પામ્યા ત્રાસ, નરનારીનાં ચિત્ત ઉઠાસ.
કરી ક્રોધ ચઢ્યો મુરરાજ, સુર મુલત કપાં સાજ.
ઐરાવત ગજ ઉપર ચઢે; અમરલોક સેના દડખડે.

૧૦ અંગ કવચ, વજ્ર ગ્રહી હાથ યુદ્ધ કરવા જલધર સાથ.
ઉભય દળ નિશાણુ મડગડે, મળી સુર અસુર દળ ભડે.
વાલ્મીક કહે, મુજો મહિમાય, ઇન્દ્ર જલધર યુદ્ધ થાય.

વચણ.

યુદ્ધ ઇન્દ્ર જલધર તણુ ચથું તેણિ વારે.

૧૫ હવે આગળ શું નીપજ્યું, તેના કહું વિસ્તારે.

કંઠવું ૧૨.

રાગ મલ્હાર.

વાલ્મીકજી ભારદ્વાજને કહે છે ગંગાના તટમાંહે,
સત પૌરાણિક કહે શૌનકને જલધર મહીમાએ.

૨૦ સુરઅસુર દળ મળ્યા ટોળે, માંડ્યું યુદ્ધ અપાર.
ગજરાજ ગજ સાથે ભડે, બહુ અસ્વારે અસ્વાર.
રથપતિ રથસંગ ભડતા, મુખડે મુલત સમાન.
સમોવડ ચોદા ભડે, ત્યાં સિંધુમુત રાજન.
સમીપ આવી શીઘ્ર સુરપતિ, જલધરને ઝગ

૨૫ પ્રહાર મુકે, ઘણુ જુલુકે ધરી મનમાં રંગ.

૩ દાદો ઇન્દ્રાસન જોઈ મારે ૬. કરા સમાજ.

ગજરાંજ ઉપર પુષ્પ મુક્યે લાર લાગે ન્યમં,
 સિંધુ સુતને વળં સુરનું અંગ વાગ્યું-ત્યમં.
 પછે કોપે અડ્યો નૃપતિ ધસ્યો ધુમડમલ્લ.
 ગદા મેહેલી-ફેરવી, ગર્ભ ઈન્દ્રવાહન લલ્લ.

- ૫ ગજેન્દ્ર નાઠો ત્રાસ પામી, કરી બહુ ચિત્કાર.
 સુરરાજદલ ભંગે જ પડીયું, પૃથ દાનવમાર.
 ઈન્દ્રે ગજ તવ ફેરવાને શીઘ્ર રાખ્યો દામ.
 અમરગણ પાછા ફરીને કરે મહા સંગ્રામ.
 વળી તે કોપે અઢીને મધવા વળ મેહેલે પ્રૂઢ;
 ૧૦ જાલંધરને સ્પર્શ ન કરવું-દેખી જન દિકમૂઢ.
 સાખી ઘેર સુન્દરી, તેના સત્ય તણે આધાર.
 અંગ અચ્ચ ગાડે નહિ નૃપને; વિજય દલમાં સાર.
 ફરી ભૂપતિ ગદા ફેરવી ક્રોધ પૂરિત દેહ,
 ઈન્દ્ર ઉપર ધસ્યો દાનવ પ્રહાર કરતો તેહ.
 ૧૫ નેત્ર પાવક જળહળે; તે ઈન્દ્રે વિચાર્યું મન,
 ‘ગદા પ્રહારે ભૂપ મુજને મોકલે યમ સદન’.
 નાઠો સુર, ભંગાણુ પડીયું, વલ્યો હાહાકાર.
 અમરપુર ઉજળડ કરીને પળમાં સહુ નરનાર.
 સિન્ધુસુત તવ હર્ષ પામ્યો, કયો સ્વર્ગ પ્રવેશ:
 ૨૦ બળી દૈત્ય મૂક્યો ત્યાં રક્ષક; સુરપુઠે અડ્યો નરેશ.
 સુરરાજ આગળ, પુટે દાનવ, દમોદમી એમ જાય,
 જાહસદન અતિ ત્રાસ ધરતો આવીઓ સુરરાય.
 પ્રસવેદ પૂરણ વળ્યો સુરને, ચરચર કૂળે અંગ.
 ‘કમળભૂ અમને રાખીએ, દાનવ પમાડે ભંગ’.
 ૨૫ સિન્ધુ કેરો દીકરા, જાલંધર એવું નામ,
 રતન લેવા, દંડ દેવા, કયો બહુ સંગ્રામ.
 અમરપુર ઉજળડ કરીને અગ્રે આવીઆ આંહો.

વિરંચી, અમને ઠામ આપો; હાવે જમએ કાહે ?
અતુરાનન એમ બોલીઆ, 'અમ આશરો નહિ, દેવ.
અમુર આગળ મેં નવ ચાલે; સાંભળો, મુર, એવ.
દેવ કોથું નવ કરે, નવ ધનુષ્ય ઝાલું ચાલુ.

૫ પ્રહાર મૂકે, ગાળ દે, તો નવ બોલું મુખ વાણ.
ઉપામ ઉગરવા તણો છે—ચાલો સગર તીર;
મહા વિધ્યુનું રમરણ કીજે, રાખે સ્થામધરીર.
અદા, ઇન્દ્ર, વરુણ, વૈશ્વાનર, સકેગ મુરનર સાથ
સિન્ધુતીરે રહ્યા આવી; નમે જોડી હાથ.

૧૦ દેવ કેરી દયા મન આણી પ્રગટ થયા જગદીશ.
અમર આગળ રહ્યા આવી, સર્વ નામે શીશ.
વાત વિગત નાથને સર્વ કહી સુરરાજ,
'અમુરદશ અમ પુઠે આવે; સાંભળો, મહારાજ.'
ભક્તજન પ્રતિપાળ હરિજી સુલીને તત્પર થાય.

૧૫ સંખ, ચક્ર, ધનુષ્ય સારંગે કર ધર્મ હરિરાય.
મદા તે કૌમોદરી ને ખરૂં નન્દક નામ,
ગરૂડ વાહન અતુર્જુજ પછે ચાલીઆ અભિરામ.
દેવ કેરી દયા તે જાણી પધાર્યા ભગવાન;
અમુરદશ આવી રહ્યા, જ્યાં દાનવપતિ રાગ્ધન.

૨૦

વલણ.

ભૂપ જ્યાં દાનવ પતિ પ્રણુ આવી રહ્યા રે.
'સુલટ, તું તત્પર થજે', પ્રતિજોધ ભૂપતિને કહ્યા રે.

કંઠજી ૧૩.

શ્રવ સામેરી.

૨૫ શ્રી વૈકુંઠથી આવ્યાં નાથ, ભક્તવા નૃપ દાનવ સાથ.

૧૨ વાત શીગક.

સુણી વાત થયા ઝાપિ કોધ, 'મૃપ, દો મરે મહિયોધ'.
મંજુવિત્તી-વિદ્યા સાધી, જીવાદી તે સેના-બાધી, ' ' '
સર્વ યોધ સજ્જ ત્યાં થાય. ઘણું હરખ્યો અસુરનો રાંધ.
પછે જૂપતિ કેરે અંગ મુક્યો પ્રહાર ગદા શ્રીરંગ. ' ' '

૫ ગદા પ્રહાર તે અંગ ન વાળે, અસ્ત્ર અડતાપહેલું બાળે. ' ' '
પછે જૂપતિ માધે બાણ; રણુ હિમા છે ગારંગપાણ.
શર હીસે પાવકે જવાળ; મુઠ્ઠી મુઠ્ઠ ખસ્યા ગોપાળ. ' ' '
મન વિધ્યજી એમ વિચારે, 'એ દુષ્ટને કે નહિ મારે.
જેને આગે ચઢ ન બેઠે, તો અન્ય અસ્ત્ર કોણુ વેધે ?

૧૦ કો રક્ષક મરતક પ્રોઠ.' શ્રી નાથ થયા દિગમુઠ ' ' '
'ખીજ યોધ ન માર્યો જાય. મુઝા મુઝટ જીવતા થાય.
જ્યમ સાગગીર ન ખુટે, જ્યમ ત્રણ પ્રમટ થાય મેઢ તુઠ્યે.
મુજ નથી આશરો આજ,' પ્રભુ વળીઆ દેવસમાજ,
તે તો જાય ગિરિ કૈલાસ, શરણાગત શંકર પાસ.

૧૫ વિષ્ણુ સુર નાઠા તે જ્યારે, કેડે થયો જૂપતિ ત્યારે.
કૈલાસ તળેટી સાર રચ્યા શિબિરભુવન નિર્ધાર.
સર્વ મુઝટ કરી મહેધાણુ જન ઉતર્ધા રાણોરાણુ.
થાય નિશાન નોઢ અનેરા, ગિરિ વીંટયો, સુરનર ઘેર્યા.

વલણુ

૨૦ ઘેર્યો મુઝનો સાથ સધજો; જૂપ મન હરખ્યો ઘણું રે.
દાનવ અતિ આનંદીઓ દેખી સૈન્ય આર્જુન આપણું રે.

કેઢણું ૧૪

રાગ માર

કહે વાલ્મીક, જરાદાજ, સાલજો હર્ષ ધરીને મનરે.

૨૫ ગિરિ કૈલાસ તણી તળેટી રચી સભા રાજનરે.

હ: કથન ન બેઠે.

- તેણે સમે ઋષિ નારદ આઘ્યા જાણધેરની પાસ રે.
આકાશમાં દીઠા ઋષિપુંગવ, ભૂપતિ અતિ ઉદ્ધાસ રે.
આસન આપી પૂજા કીધી, ચરણોદક સિર લીધાં રે.
'ભક્તે પધાર્યા; કયોં કૃતારથ,' આદર માન જ દીધારે.
- ૫ 'આજ સફળ અવતાર અમારો; સ્વામી ભક્તે પધાર્યારે.
કામ કહો, મુજ શીશ ચઢાવું, દાસ ભક્તે સંભાર્યારે'.
વાત વિવેક સુણી ભૂપતિની વગતા નારદ જોલેરે,
'મુર, અમુર, પતંગ, નૃપ જોતાં નહિ દો તાહારે તોલેરે.
કાંઈ એક વાત વીનતિ માહારી સાંભળ, સુભદ્રા મુખજુરે,
- ૧૦ 'વૃન્દા સતીશિરોમણિ નારી, નૃપ, લક્ષણગુણખાણુરે,
ત્રણ જીવન જોતાં નૃપ એવી અખળા કહીં નવ હોયરે;
તેથી ઘણી વધુ લક્ષણ છે શંકર નારી સોયરે.
હિમાચલ તનયા અતિ ઉત્તમ, નામ પાર્વતી જાણુરે.
કનકવર્ણ કાયા, કટિ ચિત્રક, અંશુજ નેત્ર વખાણુરે.
- ૧૫ ચન્દ્ર વદન, શુકચંદ્ર નાસિકા, દંત દાડમનાં ખીજરે.
બ્રહ્મકુટિ ધનુષ્ય આકાર અનુપમ, મુખ ઝળકે જ્યમ વીજરે.
અંધર ખિંબ ફળ પાકાં જાણે, ગ્રીવા કંથુ કપોતરે.
ઉત્તમ ઉરોજ અનુપમ ચક્રવાક જ્યમ જોડરે.
હસ્ત તણી હથેળી વાર, અંગુલિનખ રવિચન્દ્રરે.
- ૨૦ ચમર ચોટલો જાણે મસ્તક માંડી રહ્યો નાગેન્દ્રરે.
કદલી કનક અધોમુખ જંઘા, ચરણ કમળસમ અંકરે.
ગજગતિ ચાલ, નાદ કોકિલા, રતન વચું ઘેર રંકરે.
અંગે શુદ્ધ વિરપ સદાશિવ, તેને એ શી નારરે ?
આસમુદ્રા-તતણો પું રાજ, શોભે સ્ત્રી ગુજ દારરે.'
- ૨૫ મહીપતિ મોહ લગાડી નારદ પાઘ્યા અંતર્ધાનરે.
પાર્વતી લેવા થયો તત્પર, તેડ્યો તમ સન્નિધાનરે,
- ૧૮ ચક્રવા અક જમ જોતરે.

“અરે હાર, ! કૈલાસ પધારો, સંકરને કહો વાણીરે,
 ‘રૂપ અનુપમ અખળા તાહારે ઉમયા ધર મહારાણીરે.
 એ અખળા તુજ લેગ નથી; તું વૃદ્ધ, એ લેખન બાળારે.
 બેટ આપ અમને તું ઉમયા મુઠી કપટના ચાળારે.”

૫ તાહારો વાસ સ્મરણે વાર, ભસ્મ ભરે બહુ અંગરે.
 બ્યાધ અર્મતણું તુજ અંગર, અંગદ બાહુ બુજંગરે.
 જઠા શુદ્ધ, સખા ભૂતાવળ, નમન ઠાપા કુરૂપરે,
 પંચ વક્ત્ર ને મેત્ર તણુ તું, રૂંદ માળા વિરૂપરે.
 એ અખળા તાહારે નવ લેખએ, ભક્ષધરને આપરે.

૧૦ વૃદ્ધ વપુ તું, અખળા લેખન, તાહારૂં એનું પાપરે.
 શંકતણે ઘેર રતન ધટે નહિ, આપ મુજને નારીરે.
 વૃન્દાવતી ઉપર પટરાણી, કરશે જૂપ વિચારીરે.
 પેર કરી પ્રીતવળે સિવને, ભયમ અખળા કર આવેરે.”
 મધુર વચન દાનવપતિ કહીને શીઘ્ર ચક્ર ચક્ષાવેરે.

૧૫ શીઘ્ર યદ્ય શિખર કૈલાસે સ્વર્ભાનુ તાં આબ્યોરે.
 ધસમર્યો ધીર ઉજાદ મનમાં, લેવા ગૌરી સીધાબ્યોરે.
 તેણે સમે ત્યાં સભા પુરીને બેઠા શંકર એવરે.
 પોતાના પરિવાર શ્રંધાતે કેસિ કરે મહાદેવરે.
 તેહ સભામાં આવ્યા ખટમુખ, સાથે બંધુ ગણેશરે.

૨૦ પોતાતણાં વાહન સજ્જને કીધો સભાપ્રવેશરે.
 શ્વેદતણું તાં મોર વાહન, ગણપતિને હૃદય હોયરે.
 શંકરઅંગ યદી વજ્રટયો નામ વાસુકિ સોયરે.
 મૂપકને ખાવાને ધસાયો નામ વાસુકિ ભ્યારે,
 શીઘ્ર યદ્ય ગણેશે હાંકયો સખા દેખતાં ત્યારે.

૨૫ ગણપતિનું વાયું નવ કીધું, મૂપક ઝાલવા બનયરે.
 દેખી સર્પ મોર તવ કૂચો, મુજંગ બ્યાકુળ ચાપરે.
 પામી ત્રાસ નામ જઈ વળગ્યો ચંકરકેરી કાટરે.

સકળ સભા આનન્દ જ પામી દેખી મોરની ચોટરે.
તવ ઉઠયા ઉમયાપતિ જાવા દુર્પધરી અતિ મનરે.
એવી સભા દેખી સ્વર્ભાનુ દહી શક્યો ન વચનરે
આવ્યો ત્યમ ક્યો સિદ્ધિકાતન, મયો રામને પાસરે.
૫ જે જે ચરિત્ર સભામાં દીદાં, કહ્યા રામને ઉલ્લાસરે.

વલણ.

‘મેં તો કાંઈ કહ્યું નહિ સિવને, અમથો પાછો વળાઓરે.’
સુણી વાત બૂપતિ કોખ્યો, અમિ ઘીથી પ્રજળાઓરે !

૧૦

કંઠનું ૧૫.

ચત્ર કદારો.

સ્વર્ભાનુએ વાણી દહી, સુણી બૂપતિ કોખ્યો સહી.
તિરસ્કાર કરીને રાગ બિચરે રે.

કાળ.

૧૫ તિરસ્કાર કરીને બિચરે, ‘અલ્યા, અણુધ મૂઢ અમ્મણુ.
શું કરું જે સેવક માદારો, નહિકરે કાઠું પ્રાણુ.
કાળ એક તુંથી નવ સીધું, વાત ગોષ્ટિ નવ જાણી.
અર્થ એક સર્વો નહિ માદારો, નવ ચર્ધ ઉમયા પટરાણી.
પાછો ફરી જા કૈલાસે શીઘ્ર ચર્ધ તું, ચરે.

૨૦ આણી વાર અણુમેલ્યો આવે, તો વદન કરું તુજ ચૂર.’
દહેતાં ખેવ આવ્યો કૈલાસે પશુપતિ બેઠા ન્યાંહે.
જે જે વચન કહ્યાં દાનવે, સ્વર્ભાનુ કહે ત્યાંહે,
‘હું મોઠલ્યો જ્વલધર રાચે, કહાવી તમને વાત.
કહ્યું, સિવ જોગ નહિ ઉમયા, આપો અમારે દાય.

૨૫ અંગ વિષ્ણુતિ, વસો રમશાને, ગજઅર્ધ પરિધાન.
રંક તણે ધેર રતન રહે કેમ? પશુપતિ, સાચુ માન.

એ અબળા અમ જોગ, સદાશિવ; કહાવ્યું દાનવરામ.
 સુણી વાત કોખ્યાં અતિ ચંકર, પ્રલય થયા મનમાંલ.
 પ્રહાર કર્યો રાહુને ત્યારે. ક્રોધ કરી કહે ઇસ,
 'કાણુ અણુધાં તાહારો જાલધર ! હવડાં છેડું ક્ષીરા.

૫ જઈ કહેજો અચાની એને-મોહોદી ધાલી હામ;
 મુજ અબળા ઉપર ઘઈ ઇચ્છા, મરણગતિએ વિરામ.
 ચંકરવાત સુણીને વળાઓ, જૂપતિને કહી પેર,
 'રવામી, પ્રહાર કર્યો મુને રૂદે; મન ન આણી મહેર.'
 તવ કોખો જાલધર રાજ, ગદા ફેરવી હાથ,

૧૦ 'કાહું કૈલાસને સમૂળો; મારું શિવનો સાથ.'
 તેણે સમે નાહા મુર સધળા, આબ્યા જે ગિરિ કૈલાસ.
 'રાખ, રાખ શરણાગત, ચંકર,' કહું ભરાણા શ્વાસ.
 તેણે સમે ઉમયા બેઠાં છે શિવ તણે ઉજંગ;
 હાસ્ય વિનોદ કરે નરનારી મન ધરીને રંગ.

૧૫ સકળ દેવ જીવ્યારાવ કરેતા આબ્યા ત્યાં મુરજન.
 દેખી દેવ ઉઠાડ્યાં ઉમયા. 'જાઓ મધ્ય ભુવન.
 હાસ્ય કરે આપણને મુરપતિ દેખી સંગેડે સાથ.
 તે માટે પધારો ધરમાં,' એમ કહે પશુનાથ,
 વિધ્યુ, વિરંચિ, વાસવ સાથે મુરનરકેશં વૃન્દ.

૨૦ ઉડી માન સદાશિવ આપે મન ધરી આનન્દ.
 અધ્યપાદ પૂજા કરી પૂછે, 'કમમ કૃપા અમપર કીધી ?
 દીન અનાથ ધરી મનમાંહે, સૂધ સેવકની લીધી.'
 ચંકર વચક સુણીને કોમળ વિધ્યુજી વાણી બોલે,
 'દારણુ યુદ્ધ કર્યું-દાનવ નૃપ, રણમાં મુરને રોળે.

૨૫ ઇન્દ્રાસન લીધું, જલિ ત્યાં મૂક્યો, મુરનર હાંપી કાઢવા.
 સામા યઈ સંગ્રામ કર્યો તે મારી ચોદા પાડવા.

ભાગ્યે મધવા, ઘડસદનમાં આવ્યો પામતો નાસ.
જનસંધર આવ્યો એમ સુણતાં ઘડના ગયા નિગરા.
ચતુરાનન સંગાથે વાસવ આવ્યા સાગરતીર.

રમરણ કીધું માદાઈ, ત્યારે હું આવ્યો દેવા ધીર.

૫ વિગત વાત મુણી મુદ્દ કરવા આવ્યો હું નૃપસાધ.
આયુધ એક ન બેઢે અંગે દાનવને વિખ્યાત.

શારંગ ચાપ, ગદા કૌમોદકી, અવર અસ્ત્ર બહુ નામ;
ભૂપતિ અંગે અડે નહિ એકે, મોહોટી વાત વિરામ!
યુગ્મ વાર ચક્ર ચક્ર મિથ્યા, દાનવે કીધો પ્રદાર;

૧૦ ગદા ફેરવી મારી ખગને, વાહને ખાધી દાર.
અવર ઉપાય નથી ઉગરવા; રાખ, પશુપતિ, શરણ.
દીન દામણા દેવ સપળા, પછે તે લાગે ચરણ.
દેવની વાણી મુણીને શંકર કહે ભરાણા કોધ,
‘મધવાએ માગ્યો મુજ પાસે મુદ્દ કરવાને યોધ.

૧૫ બળપાણુ ગયું કયાં હાવાં ? કાં નથી કરતા રાદ ?
કોણુ માત્ર તવ આગળ નૃપતિ ? મારી હાંકી કાદ.’
મુરપતિ કહે અજ્ઞાનપણામાં કીધો હશે અદંકાર.
આજ અવર કોએ નવ રાખે; ઉભયાપતિ, ઉગાર
કહે સદાશિવ, ‘અરે વિધ્યુજ ! કાં નથી કરતાં મુદ્દ ?

૨૦ મારી ભૂપ સકળ સ્વો ખુંચી ગજ, વાજ, આયુધ.’
વાત મુણી હસીઆ કમળા પતિ, ‘મુલદ તમારો અંશ;
તમો ઉપાયો, તમથી મરશે; મુકો વાત વિશ્વંસ.’
‘દેવ ઉગારો, દાનવ મારો’, કહે સહુ નામી શીશ,
‘અતુકૃપા કરો તમો અમને, નાથ ગિરિનકરશ.’

૨૫ કહે સદાશિવ, ‘કાં નહિ હાવે મુદ્દ કઈ નૃપસંગ ?
શીખ માગવા ઉભયા પાસે ચાલ્યા શિરધરગંગ.

વલ્લભ.

પશુપતિ કહે, 'પાર્વતી; સુણીએ. આજા ઘો મુજ નારીરે.
યુદ્ધ કરવા જાલધેર સાથે મનસા થઇ છે માહારીરે.'

કંઠકું ૧૬.

રાગ વેરાણી.

૫

કહે ઉમયા, 'સાંભળીએ, કંચ. વાત કહું, આવે તમ ચંત.
પ્રભુ, તમારે શું છે કામ, દાનવશું વડવા ધરો હામ ?
એ સંભળ દેવ જાણે તે કરો, પ્રભુજી, તમે ક્રોધ પરદરો.
શંકર, મન વિચારો પેર, દાનવશું કરશે નવ વેર.

- ૧૦ નાથ વિનોદ કરો કૈલાસ, પુત્ર કલત્ર ધરે ઉલ્લાસ.
વિના સ્વાથ નવ કીજે યુદ્ધ, મુકો કલેશ ને માનો શુદ્ધ.
સાંભળી વાત કહે શિવ વાણુ, 'સાંભળો, ગૌરી ચતુર મુગધુ.
શરણુ અમારે આવ્યા દેવ, જાણી સમર્થ' કહે મહાદેવ.
જે તેને ન કઈ ઉપકાર, તો ધિક પડ્યો મુજ અવતાર.
૧૫ મુજ દુઃખ નથી મૂરને સાથ, સાંભળ એકે અનેરી વાત.
એ દુષ્ટ તમારી ઈચ્છા કરે, મોહોદુ' દુઃખ, શંકર ભિચરે.
'દાનવદૂત આવ્યો, મુજકને, સાંભળ નારી કહું તે તને.
કહ્યું-શિવજેનં નહિ એ નાર, ઉમયા રહે જાલધેરદાર.
મારી કાદું દાનવજન, તે મારે યુદ્ધ કરવા મન.'

- ૨૦ એવી વાત સુણી કહે નાર, 'શીઘ્રે પધારો રણુ, ભરથાર.
કરી મંત્રામ દેખાડો હાથ, ખીજી વાર કરે નહિ વાત.'
એવાં વાપકે ઉમયાનાં સુણી યુદ્ધ કરવા મતિ કીધી ધણી.
જન મોકલ્યો જાલધેર પાસ, 'તું સિંહ સુભટ, આવે કૈલાસ
યુદ્ધ કરવા આવું હું હું, શીઘ્રે થઇ નૃપ રહેજે તુંય.'

- ૨૫ પછે પ્રભુ થયા સાવધાન, દસ્તિયમ' ક્યું પરિધાન.
હાથ ત્રિશળ, ટપલ આરદ, અંજક ચાપ, ખડગ અતિ મૂઢ.

૨૦ નિજનાર.

ત્રિ લોચન, શુભ પંચ વદન, પિનાકપાણી, અરિદલભંજન.
નન્દી ભૃગી સેવક સાથ, યુદ્ધ કરવા દાનવ સંધાત.

સકલ અમરગણ સાથે મયા, યુદ્ધ કરવા સપરાણા થયા.
ગિરિ કેલાસ તળેટી ન્યાંહાં, શિબિર રચી ઉતરીઆ ત્યાંહાં.

૫ દક્ષિણાંગે સહુ દેવ ભિતર્યા, વામાંગે દાનવજન કાપ્યાં.
ઉભય દલ વાળે નિશાન, મુલત હલોદલ રાનોરાન.
પદ્મ લોલ વાળે કણાંટ, ત્રંબાણુ ગોમુખ વાળે ઘેંધાટ.
ચંદ્ર મુદંગ, ધણાં રણવર, ભોગળ ભેર સરણાઈ પૂર.
રંગાઝોળ, કંસાઝોળ ધણી, વાળે નફેરી શુભ સ્વરતણી.

૧૦ કાળી મુસર, બણાં બહુ, રઢીયાળાં રણુશિંગા કહું.
બહુ દળ ધનવત્ મડમડે, સહુ હરખે, વાળે ને ધા પડે.
સાગરમુતનું દલ જ ધણું, બહુ પ્રાકમ દાનવભડતણું.
અરિભંજન પોતે ભૂપાળ, સાગરમુત ચત્રુનો કાળ.
દેવનિશાન મુણીને કાન શિબિર બહાર આવ્યો રાજન.

૧૫ તવ અનુચરે કહી વાત, 'યુદ્ધ કરવા આવ્યા પશુનાથ.

વશણુ

યુદ્ધ કરવા મુરનર સંધાતે આવીઆ પશુપતિરે.'
વાયક એવાં સાંભળીને કોયે બરાણો ભૂપતિરે.

કંકણું ૧૭.

ચાચ સામેરી.

૨૦

વાલ્મીક કહે, ઋષિ, સાંભળો પછે નિષ્કલ્યું જે કામ,
મુલત જે દાનવપતિ બોલ્યો વચન અભિરામ.
શિબિરમધ્યે સભા કીધી, તેડયા સઘળા ચોધ.
'જટિલ આવ્યો દેવભીડે ધરી મનમાં કોધ.

૨૫ તે માટે રણ રચો, મુલતો; કરો મહા સંગ્રામ.
વિષ્ણુ, બ્રહ્મા, સુર, સદાશિવ-સકળ દેડો કામ.

વાર બીજી ફરી ન આવે યુદ્ધ કરવા કાળ.
 'મણા કશી નવ મુકશો', બિચરો દાનવરાજ.
 શુક પ્રત્યે બિચરો નૃપ, 'સાંભળો, ગુરુદેવ.

શુભ યોગમાં રણુસ્તંભ રોપો, પામું વિજય તતખેલ.
 ૫ પ્રભુ, એવું વિચારો, જય પામીએ મુર સાથ.
 મૃતમંત્રિની તમારી પાસે તત્ત્વવિદ્યા છે હાથ.'

વાયક એવાં સાંભળી કાપિ કહે વચન વિવેક,
 'ભૂપ, તાદારા સૈન્યમાંહે સુલટ ન મરે એક.
 ૧૦ વિગારી વપુ સદસ કટકા ક્યો હોય રણુ માંહ,
 મુજ મંત્રગણથી તેહ જીવે; સાંભળીએ સત્ય, રામ.'
 વાયક એવાં સાંભળી અતિ હરખીએ રાજન;
 યુદ્ધ કરવા થયો તત્પર, આનંદ અતિશે મન.
 એ કથા રહી એટલે, પછે દેવમાં શું થાય ?

વિષ્ણુ, વિરાડિ, શંકર-ઈન્દ્ર, સકળ મુરનો રામ.
 ૧૫ ભગવાન કહે, 'શિવ, સાંભળો એક યુદ્ધમાં વિધન.
 મુખા દાનવ સર્વ જીવે, શુકમંત્રને ધન્ય !'
 સદાશિવ કહે, 'સત્ય, સ્વામી. કરો કાંઈ અપંચ.
 મહી કાપિને શુભ કીજે, કાંઈ નવ જાણે સંચ.
 તવ લગી જાનો રાખીએ, જય રણુ પડે જમરાલ.

૨૦ ત્યારપછે તે મુકશું,' એમ બિચરો પશુપાલ.
 ભગવાનજી કહે, 'લક્ષુ વિચાર્યું; શીઘ્ર થાશે કામ.
 વિનતામૃત તેડાવીયો, આવી ક્યો પ્રણામ.
 'અહો ખગપતિ ! સાંભળો-એ દૈત્યના દલમધ્ય
 રણુસ્તંભ રોપાવે કાપિ, તેને હરી લાવો સઘ.'

૨૫ વચન પ્રભુનાં સાંભળી મનવેગ પદીરાજ
 ભુંગુંસુત દળ રચે રણુમાં યુદ્ધકેરો સાજ,
 હરણુ કીધું કાપિતણું, ખગ લાગ્યો હરિની પાસ.

સદાશિવને વિષ્ણુ આપે, 'કરો ગુપ્ત પ્રકાશ.
 કેણુ સ્થાનક રાખીએ ? એ શીઘ્ર નાસી જાય.'
 શિવે અંગથી પ્રગટ કત્યા કરી તે ક્ષણને માંલ.
 વિરૂપ અંગ ખીલામણું ને નેત્ર પાવકજ્વાળ.
 હાથ જોડી રહી તે ઉભી, 'કામ દો, પશુપાળ.'
 વાયક તેનાં સાંભળી ભૂગુ આપીઓ કરમાંહે,
 'જતન કરીને રાખજે; એ રખે નાશી જાએ.'
 પ્રણામ કરીને લેછ પળી, જ્યમ વાધ ગ્રહે તે વાર;
 ભગમધ્યે ભૂગુ સુત રાખ્યો મન આણી દેવદુઃખ સાર.
 મિત્ર દાનવ ગુપ્ત કીધા; ટળ્યો તે સઘળો દોષ.
 જીવાડવાનો ભય ટળીઓ, સુરને થયો સંતોષ.

વલણુ.

સુરને થયો સંતોષ રે. ગુરુ દેવ ગુપ્ત કર્યો સહી.
 સંગ્રામનો આરંભ દીધો, મળ્યા સુર દાનવ તહીં.

કંઠવું ૧૮.

રાત્ર સામેરી.

એણિપેરે દળ જોડુ મળ્યાં અકલિત, કળ્યાં નવ જાયરે.
 સુર, અસુર, મુલત બહુ રોળે મળ્યા રે.

દાળ.

સુર અસુર દળ જોડુ મળ્યાં, મહા મુલત રાનોરાનરે
 દળદળે, હુકાર કરે ને ધસમસે ધીર મુગ્ધણરે.
 તેણે સમે ભગવાન પોતે થયા ખગ અસ્વાર રે.
 શંખચક્રગદાધનુર્ધર, દેવદલ લણુનાર રે.
 વૃપજ વાહન, ચન્દ્ર લલાટે, કેધપુરિત અંગ રે,
 પીનાકપાણિ, ત્રિશૂલધારી, જટા સિર, મધ્યગંગરે.

પંચ વક્ત્ર વિરાજતાં, દલમધ્યે ડમરુ ધોધરેઃ
 વિપરીતં વપુ પોતે ધર્મુ છે, દૈત્ય ઉપર દોષ રે.
 ઔરાવત આરુઢ મધવા, સંગે સઘળા દેવ રે.
 અતુરાનનને હંસ વાહન, આવીઆ તતખેવ રે.

૫ અન્દ્ર, દિનકર, આમિ, વાયુ-મળ્યા સુર તે હામરે.
 ત્ર્યંબકધર મહાદેવ પોતે અગ્ર રણ સંગ્રામ રે.
 અદોલમાન અવનિ કરી, મુલત મારે હાક રે
 ગરગડે નિશાન દળમાં, પડે કણે પાક રે.
 ધનગતિ સહુ સુલટ જાળે, વિરાજે દળ પૂર રે.

૧૦ એણિપેરે શિવ જલધંધર મળ્યા ઉરે ઉર રે.
 દાનવપતિ શું મુઢ માંડયું શીમે રણ પશુપાળ રે.
 મહા પ્રલય સંગ્રામ માંડયો અરુણોદય કાળ રે.
 સિંધુસુત આરુઢ ગજપર ગદા લીધી પાણુ રે.
 ધસમસી ધીર મુગ્ધલુ ધાયો પાડતો લંગાણુ રે.

૧૫ શંભુ સન્મુખ ખોલીઆ નૃપ, અરે લગુઆ ! મૂઢ રે
 મુશલમતિ મલપતો આવે વૃષલ ઘર્ષ આરુઢ રે !
 મુજ સંગાથે મુઢ કરવા દોણુ ધાલે હામ રે ?
 વિપ્લવ, વાસવ, વિરચિ નાહા તજીને સંગ્રામ રે.
 તે સહુ તારા શરણુ આવ્યા; તે ક્યો ઉપકાર રે !

૨૦ સુર દેવને ઉગારતાં તાહારો યાશે સંહાર રે.
 સિંહશું રપધો કશી તે ? જંભુક જત તે અજાણુ રે !
 સકલ સુરનર સહિત, રાંકર, લેખશ તાહારો પ્રાણુ રે.
 વચન એવાં સાંભળી ઉચ્ચાર્યાં તે ઉમવા કંથ રે,
 'દુર્મતિ, દુષ્ટ, અજાણુ દાનવ, આવ્યો તુજ અંતરે.'

૧૫ લગુઆ રહે. ૧૭. ધાતે હામરે.

૨૧ સંહીસુ સરધા.

- એમ કહીને ધનુષ્ય મરડ્યું, બાણવૃષ્ટિ અમોઘ રે.
 એકે, શત ઘા, સહસ્ર પૂરણ, લક્ષ અર્ક દે ઝોઘ રે.
 પરસ્પરે યુદ્ધ વર્તમાને જાલધર શિવ સોય રે.
 સમતોલ શરા, બળે પૂરા; ઝોસરે નહિ કોય રે.
- ૫ પ્રલયકાળ પર્જન્ય વરસે, સળકે ગિરિશીશ રે.
 એમ બાણ અમોઘ મૂકે; અસુર ઉપર ઈશ રે.
 બાણ શિવનાં કંઈ તે નિષ્ફળ, અસુર મહાબળવાનરે;
 સકલ શર કડકા કર્યો, પછે કોપ્યા શિવ ભગવાન રે.
 શંભુ અતિ કોપે ચક્રમા, વિષ અસ્ત્ર મુક્યું મૂઠ રે.
- ૧૦ અવર શરનો પાર ન આવેઃ દેખી જન દિગ્મૂઠ રે.
 શુક સરખાં, સર્પ મુખનાં, કોણે કલ્યાં ન જાય રે.
 અંગ વાળે, કવચ ભાળે, મુલત બ્યાકુલ થાય રે.
 કનકપુંડ ને અર્ધવર્ણાં મૂકે શિવ બહુ બાણ રે.
 ગિરિશૃંગ વેધી ગગન ઉડે, સિંધુ ન્યમ ઉધાણ રે.
- ૧૫ જાણે રવિ ત્યાં સહસ્ર કિર્ણો કરે તે અવનિ વૃષ્ટ રે,
 એ વિધિ શંકરબાણ છૂટે, દૈત્યદલ અરિષ્ટ રે.
 તે કોપપૂરિત બૂપ દાનવ કરે કડકા સર્વ રે.
 મૂઝ મરડે, દંત કરડે, ધરે મન અતિ ગર્વ રે.
 કોધાતુર શંકર થયા તે દેખી નિષ્ફળ બાણ રે,
- ૨૦ ફેરવી ને પિનાક મેહેલે હરવા નૃપના પ્રાણ રે.

વલણ

પ્રદક્ષિણા કરી પાયે લાગ્યું, 'બૂપને બેદુ' નહિ રે.'
 અસ્ત્ર સ્પર્શ કરે નહિ, ઘેર સતી નારી સહી રે.

કંઠકું ૧૯૦.

રાત્ર સારંગ.

ભડતાં સુમટ યર્ષ તવ રાત; આશ્રમ આવ્યા ગિરિજનાથ.
સાગરપુત્ર ગયો સ્વરયાન, હર્ષ ઘણો મનમાં રાગન.

૫ શંકર આવ્યા શિગિરમોઝાર; વિષ્ણુપ્રત્યે કહે છે પ્રકાર,
'એ જલધર મહાબળપૂર. સુભટમાંહે શિરોમણિ રાર.
માહારૂં મિથ્યા ક્યું પિનાક; રણ ગાજી મારે નૃપ દાક.
વિષ્ણુ, મુજ વિચારી કહો વાણ, રા માટે મિથ્યા થાય બાણ
વિષ્ણુ કહે, 'સુણીએ, મહાદેવ. મહાબળીએ દાનવપતિ એવ

૧૦ હરિહર વાત એમ કરે જદા, પ્રાતઃકાળ હવે ત્યાં તદા.
શિગિરે ચડી ઊઠ્યો રાગન, મુંદરપેરે કીધું સ્નાન.
આપ ઇષ્ટ હિપાસન કરે. આયુધ, કવચ, ટોપ શિર ધરે.
મસ્તક મુકુટ મણિમય સાર; કણે કુંડળનો ઝાતકાર;
શોભિત હાર મુકતાકળ ગજ; અંગદ રવિસમ ઝગહજ;

૧૫ શોભિત પહોંચી, કર મુદ્રદી, નાના રત્ન ઝવેરે જડી.
ચન્દ્ર વદન, નાસિકા ચંચ, બકુટિ ધનુષ્ય ધયું નૃપ સંચ.
કમલ નેત્ર શોભિત મૃગબાળ, અંશુજ મુખ શોભે ભૂપાળ.
અંધર અરણ્ય, દાદમકલિ દંત, પ્રબળ નાદ શોભે બલવંત.
ત્રીવા દંશુ કપોત આકાર, કર શોભે ગજમુંદ તે સાર.

૨૦ વક્ષઃસ્થળ વિરાગિતમાન, કટિકેસરી બહુ બળવાન.
રોમાવણિ શોભે રત્નકિરણ, ગજ શીઘ્ર, કમલ ચરણ.
જાણે શોભા સિંહ મુગ્ધત. અસ્ત્ર ધરે નૃપ નાના ભાન.
વદન વિશે જીકું તંબોળ, ઊઠ્યો ભૂપતિ કરી કલ્પોલ.
કંદુક કાઢી નીરબે ભૂપ સુકોમળ પુષ્પ સ્વરૂપ.

૨૫ 'પૂણું સત્યવતી મુજનાર.' નીલાળી મૂક્યો શીરમોઝાર.

ઉત્તમ અંગે સન્ધ્યો સેનાએ. ખેટક ખડ્ગ ધ્યું ઉઝાહે.
સાંગ, સશ્વ, જમધર પાસ, ગુરજ એથી કાંતિ પ્રકાશ.
ધનુષ્ય ખાણુ શોભે, કર ગદા, પ્રગટ રૂપ ભૂપ બળ તદા.
જીવરખી, શોભિત સુરવાળ, ચરણે મોજડી સુંદર લાલ.

૫ સેવક પ્રત્યે વાણી કહી, 'શણુગારી ગજ લાવો અહીં.'
કહેતાં ખેવ આણ્યો ગજરાજ, નાનાવિધનાં ઉપર સાજ.
સુંદર ગજ શોભે પથ્થરણુ, પર્વતપ્રાચ ચૂલાવે ચરણુ.
દંતૂશળ શુભ સોને મઢ્યા, નાના રત્ન ઝવેરે જડ્યા.
સમ ધાતુ ધંટા ગજગજે, લોહ પાખર તેજે જળહજે.

૧૦ કુંભરથળ સિન્દુરે ભયો મદોન્મત આણ્યો સજ કયો.
અંખાડી ઉપર રવિકિર્ણ, નાના રત્ન જડ્યાં બહુ વર્ણ.
ઉપર છત્ર ધણુ ઉઘોત, રજાટ્ટિકમણિ દાંડે રવિન્ધ્યાત.
શુભ દીસે; અંખાડી માંછ ઢળકે તોરણુ બહુ શોભાય.
સૂંઠ વિષે લોહસાંકળ ધરી. રક્ત આંખ બહુ ક્રોધે ભરી.

૧૫ આણી ગજ ખેસાડ્યો પ્રૂદ; અર્ધુવપુત્ર થયો આરૂદ.
સુદ કરવા આલ્યો શિવ સાથ; ગડ્યાં નિશાન નાનાવિધ લાથ.
હડેડાટ કંસાઓળ નાદ, રંગાઓળ, ભૂંગળ શુભ સાદ.
રણુ શીંગી, ડમર, રણુતૂર, નાદ નફેરી, ગૌમુખ પૂર.
શરણાષ્ટ, વિણા ને દડદડી, કણાંટ, તાલ, ભેર, બડભડી.

૨૦ અંગ, મૃદંગ, વંશ, ઝલ્હરી, બણુમાં, કાહલ, બહુ વલ્હરી.
ત્રંખાળુ ગાળે નિશાન: એ વિધે આલ્યો ભૂપ સુગ્મણ.
આગળ બંદિજન જશ ગાય. વેગે નૃપ આલ્યો રણુમાંછ.
સાથે ચોદા પરમ સુગ્મણ; દાનવદળ સાગર ઉધાંણ.
ટુંખી દળ રીઝ્યો ભૂપાળ, 'શિવ બ્રહ્મા હરિ આણું કાળ.

૨૫ મારી સુરદળ ચૂરણુ કરે, કંધરશીરા ધરાતળ ધરે.

વલ્લભ.

શીશ રણમાં રાજવું, બૂપતિ મન ધ્રુવ ધરી રે.
રણસ્તાંભ સુર દાનવતણા, બૂપ સેના સજ કરી રે.

૫

કડવું ૨૦

રામ માર

- સકલ સેના અંગાયે બૂપતિ આલ્યો ત્યાં ત્રિપુરા.
દાથ ગદા, સિંહ નાદ કરતો દાનવ દર્પ અપાર.
સન્મુખ આવી શ્રી ગિરિજાપતિ ક્રોધ કરી મન પોતે
૧૦ આવી પ્રદાર કર્યો બૂપતિને દાનવદલમાં ભેતે.
પ્રખલ પ્રદાર સદાશિવકેરા દાનવ અંત ન લાગે;
ક્રોધમયો મહેલે સાગરસુત અજ રૂદ્રને વાગે.
ખાણુદિ દોષ એ પાસે, ક્રોધ કેને નવ મંગે.
સડસડાટ રાખ દામ શરનો; સર્વ મુખદ મન રંગે.
૧૫ દાદાદાર, દલાદલ યાવે, સુગટ કરે રણ પાપ.
મદા અરિષ્ટ સંગ્રામ વિશે. અઠગાયા સિવ રાપ.
મદા સાંગ મદાદેવે લીધી બૂપતિ દબાવા કાળે,
નિધારી અરિવપુત્રી ખંડન, તેજ સદસ રવિ રાંગે.
ક્રોધ કરી મદાદેવે મેદેલી સાંગ બૂપશિર મૂઠ.
૨૦ જાલમેરને રૂપસી કરે નદિ; દેખી જન દિગ્મુદ!
સતીસિદ્ધામણી નારી ખરમાં. તેજે અંત ન વેળે.
સર્વે આયુધ કરે તે જ્યાં, એકે અંત ન બેડે.

- ૧૮ આ પતિ પત્ની નીચેની વધારે છે, તે શેષ જાણાય છે—
રૂધીરભર્યાં તન શીવ જાલમેરે લુપ્ત કરે એ જાણીયા
વસંત રત કેમ જામ ખુલા એ નીધી ભા. વલ્લભીઆ
રૂડન પુરુષ કહેરી કેવો જામ સગર સાગા
કુંદમ સકલ જામ અરમ એ વીધે સર જામ.

તવ આશયે થયા ગિરિજાપતિ, રણમાં મૂકી ધીર,
 ‘અત્ર માદાર્જ એકે ન વાગે દાનવ વજ્ર શરીર.’
 એમ કરતાં તવ ઘષ્ઠ તે રજની. છાંડી સુદ સહુ વળાયા;
 અમુરમધ્ય અયો દાનવપતિ, સુરમાંહે સિવ વળાયા.

૫ શિબિરમધ્ય આવ્યા તવ શંકર, જ્યાં સ્વામી જગદીશ.
 અંગ શિથિલ દીઠા અતિ કષયર દરિએ દેવ ગિરીશ.
 પછે કહે કેશવ ઉમયાપતિ, ‘તમને ચિંતા મોહોડી.
 મુખ કરમાણું, હો ચિંતાગુર; વાત ન કહેશો ખોટી.’
 કહે શંકર, ‘સુણીએ, દરિય. વાત અમંગલવ એદ-

૧૦ એક અત્ર માદાર્જ નવ બેઠે દાનવપતિને દેહ.
 અંબક આપ, પિનાક પ્રણય શર સર્વ નિષ્ફળ કીધાં.
 મારી અંગ કર્યું મુજ નબળું’. આયુધ અવનિ દીધાં.
 કહે કેશવ, ‘તવ પાખે, સ્વામી, કેણુ કરે સંભ્રામ ?
 એવા પ્રબળ દાનવ ઉપર કેણુ ધરે, શિવ, લામ ?’

૧૫ એમ કહી ઉઠ્યા દરિ શંકર, સૈન્ય કર્યું સ્વસ્થાન.
 પોતાના શિબિરમાં પોદ્યો દાનવપતિ રાજ્યન.
 એમ કરતાં વીતી રજની, પછે થયો તે પ્રભાત.
 શંકર આયુધ સજ્યાં શરીરે લડવા દાનવ સાથ.
 તત્પર ઘર્ષ દાનવ મુત આવ્યો શંકર સન્મુખ તારે.

૨૦ પ્રબળ ધનગતિ અત્ર અનેશં એકએકને મારે.

૩. આ પંક્તિ પહેલાં નીચેની વધારાની જણાય છે.
 એમ કરતાં દીન નીવરતો પછે પડી તાંદાં રાત
 સીવ જલધંદ જુધ થઈતાં, આવી જુએ સુરસાથ.
 બોલા લલા ગીરજાપ સ્વામી પ્રબલ માદા જુધ કીધુ
 એહેવુ જુધ અમો નથી દીઠું દાનવે માદા દ્રુપ દીધું
 સીમે ઘષ્ઠ મારો દાનવને સુખ પામાં સુર વાર
 દર્શત રૂપી દાવાનલથી બિગર્યું તમ સાર.

હાથ મેંદા, હોકે સિંહનાંદે સાગરપુત્ર સુખાણુ.

જે આયુધ ગિરિનપતિ કેરાં, કરતો કચ્ચર ધાણુ.
નંદાણુ.

કરતો કચ્ચરધાણુરે, શિવઆયુધ નિષ્ફળ કરે.

૫ સુલાટ નહિ દે સૈન્ય માંહે, અમુરપતિને અનુસરે.

કંઠલું ૨૧.

રામ સિંધુડા.

વાદ્મીક કહે, ભારડાજ, સાંભળો પરમ કથા પાવન.

મહા દારણુ સંગ્રામ જ લાગ્યો શંકર સાગરતન.

૧૦ પૂરિત ક્રોધ સદાશિવ અહબૂત ગદા પ્રહાર નૃપ કીધા.

વજ્ર સમાન વપુ દાનવનું, ગદાએ નામ ન લીધાં.

પુનરમિ ક્રોધ કરી પશુપતિએ ત્ર્યંબક તાણ્યું એવ.

પિનાક પ્રહાર કરે દાનવને ઉમથાવર તતએવ.

મુકી બાણુ ચાક્યા શિવશંકર, ભૂપતિ અંગ ન લાગે.

૧૫ મહા અસ્ત્ર સક્ષ દાનવરપુ અડતાપહેલાં ભાગે.

પતિવ્રતા જુદા સત્ય માટે ભૂપ ન પામે ભંગ.

આયુધ એકે અંગ ના ભેદે, દુઃખ પામ્યા શિરમંજ.

વૃષભ તથા અળગા ઘર્ષ ધધર પોઠી ત્રેયો નાથ.

તીવ્ર શિંગ, મસ્તક, પગ પાડુ કરે દાનવને ધાત.

૨૦ બહુ ભુલુકે, ખરી ખોદે અવનિ, ત્રાડકીને તવ ધાય.

શિવ વાહન બહુ પૂરિત ક્રોધે દણુવા નૃપ ઉગ્ગય.

કોંધાતુર દીઠો સુત સાગર વૃષભ વિશ્વેશ ત્યારે,

સન્મુખ આવી પ્રહાર ગદાનો ભૂપતિ મેહેલ્યો ત્યારે.

પ્રહાર કરીને સાંઠ જ નાઠો, પાણું નવ જુએ ફેરી.

૨૫ શંકરદલ મધ્યે ત્રાસ પડીએ, સેના સંવળી ઘેરી.

નન્દી ભુંગી, ભૂતપ્રેત બહુ રણમાં નાદા બાધ.

- સમુખ થઈ આવે. યુદ્ધ કરતા, ભૂપ. વિકારે ઠાય.
 શંકર માન મુકાબ્યું મહીપતિ. સુર સદેશ રણ નાસે,
 બીત ધરી જાલધર કેરી. ભય પાંખી મન ત્રાસે,
 દુઃખ પૂર પ્રગટ્યું પશુપતિતે, 'કર્મ' કરે તે સાચુ!
- ૫ મરણધાત. સાધું મન્નવિદ્યા, કાંઈ ન મેહેલું કાચું,
 એમ વિચારી હાક જ મારી સાગર સુત બોલે,
 હાથ પછાડે, વાડે ત્રાડે, પરસ્પરે બળ તોલે.
 'હો હો ! પોષસ', શંકર દાનવ કહીને મારે બાથ;
 લઘુક્ષાલ્પી, ચરણઆંટી, નખસત. બહુ ધાત.
- ૧૦ જાણે મદગજ બડે. તે માતા, કો નવ કે ઓસાર.
 વાઘ ને વિધિ બડે. વનમાં, કરે બહુ હોકાર.
 પ્રહાર મસ્તક મહિષ પેરે, મેદા કુટે શીશ.
 ચરણ, પાકું, હસ્તમુષ્ટિ બડે ભૂપ ગિરીશ.
 થાપટ, કુણી, શીશ, હીંચણ કરે મોહોકમ માર.
- ૧૫ અંગે વાળે, કવચ બાળે, ઉડે અગ્નિ અંગાર.
 કંઠ ઝહી કરડે ને વપુ મરડે, બલમાં અવનિ પડતા.
 ઉછાળે આકાશ પ્રમાણે, ભડી પડી તરડતા.
 દારૂણ યુદ્ધ કર્યું શિવ દાનવ; કોણે કળ્યું નવ જાળ.
 જાલધરબલપૂર દેખી મુરસૈન્ય પળાય.
- ૨૦ એમ કરતાં સ્થાન થઈ. નૃપ શિવની ભોમી ઝાલે,
 ગળગળે અવનિતલ તાણે, ગગનમાર્ગ ઉછાળે.
 જ્યમ પુષ્પ ઉછાળે હળવે સુભટ ઝહી ઉલ્લાસ,
 ત્યમ દાનવ ઉછાળે હળવે શંકરને આકાશ.
 વાર એકાદશ એ વિધિ ઇશ્વર અંતરિક્ષમાંહે ભમાબ્યા;
- ૨૫ જ્યમ વર્ટોળ તરણ ઉરાડે, એમ ભમતા અવનિ આબ્યા.
 નિઃશ્વાસ થઈ પડ્યા અવનિતલ, જૂપતિ ઝહી ઉઠાડે,

- ‘જોઈ, જટિલ, તું આવે ભાડવા,’ કહીને હાંકી કાઢે.
 ‘વિધ્ય, ધન્ન, બહાં જો ભડતા, તો હું પ્રાજે કરતો;
 તુજને માર્થે કલંક બેસે; હાડે મસાણે ફરતો,
 શરાવ મહે માટીનું કરમાં, કરે બીજાવત ભમતો,
 ૫ ચોળે ભરમ, રહે વિજયા પ્રાણી, નગ્ન અંગે ફરતો.’
 એમ કહી ઝીવા દર ‘ઝાલી શિવને હાંકી કાઢે.
 હડસેલે હસ્તિની પેરે, સિંહની પેરે ત્રાડે.
 એ વિધિ યુદ્ધ કરતાં રણમાં વીત્યા દ્વાદશ દન
 મારી જળંર કપાં ચંકર, જીત્યો દાનવજન
- ૧૦ તિરસ્કાર કરી મુક્યા ચરિશેખર, પામ્યા મન અતિ ત્રાસ.
 ડગમગતા શિબિર બહી આવ્યા ન્યાં સ્વામી શ્રીઅવિનાય.
 ગિરિપતિ કહે, ‘મુશીએ, કેશવ. કાલે યુદ્ધ નહિ થાય.
 અંતવિધિ મારે અણુવસુત, અટાજ કરી મુજ કાય.
 સકળ અસ્ત્ર અદ્ધજ મુજ કીધાં, એકે અંગ ન વાળે;
- ૧૫ મંત્રસહિત મુકું જો એને, અડતા પહેલાં ભાજે.
 વાત અસંભવ એની મોહોટી, તે કોણું નવ કળાણી.
 ઇષ્ટ દેવ કો માથે બગાઓ. મુશીએ, ચારંગપાણી.
 કોણુ માત્ર એ અદ્ધ જીવડો, જો મુજ અસ્ત્ર ન મારે ?
 અનિત અંગ સકળ દાનવનું; કો મહા પુરુષ ઉગારે !
- ૨૦ વાત સવળી સદાશિવકેરી વિધ્યતણે મન બેઠી.
 ‘કપટ વિના મરશે નહિ પાપી’, મોહોટી ચિંતા પેઠી.
 તત્કાળ રહીને ગાન ઉપન્યું, પ્રમટથો એક વિચાર.
 ચંકરને કહે, ‘તમે પધારે; બીત તજો, ત્રિપુરાર.
 દાનવભગિની મુજ પટરાણી મોકલું ન્યાં જૂપસ.
- ૨૫ પ્રપંચ કરી યુગલું દણમાં જલધરનું ચત્પ.
 એમ કહી વોળાવ્યા ચંકર પોતાના સ્વસ્થાન.
 વેગે ત્યાં વિનતાસુત તેડ્યો સ્વામી શ્રીભગવાન.

તેડયો ખગ લગવાનરે; પ્રણામ કરી ઊભો રહે.

‘કામ મોહોહું પડ્યું તમયું,’ નાથ એમ વાણી કહે.

કંકણું ૨૨

સગ ભૂપાલ

વિષ્ણુ કહે, ‘સાંભળ, ખગ, વાત. જૂવેકુંડ પધારો, માત.

કરૂં વીનતિ, વીરા, અમો- લક્ષ વિમાન પધારો તમો.

૫ કામ પડ્યું આંહાં કમળા નાર. રખે, વીર, તું લગાડે વાર.

પ્રાત-કાળ પહેલાં આવજો, કમળાને તેડી લાવજો.

દિવસ ઉગતાં પહેલું કામ નહિ થાએ તો ટળશે મામ.’

શીઘ્ર વોળાવ્યો ખગપતિ હરિ, મન વેગે ચાલ્યો પરવરી.

લક્ષ વિમાન વેકુંઠે ગયો. આવી લક્ષ્મીસનમુખ રહ્યો.

૧૦ સુદતણી સંભળાવી વાત, ‘તેડે વિષ્ણુ; પધારો, માત.

ગિરિ કૈલાસ તમેડી ન્યાંહાં, દાનવ દેવ વઢે સહુ ત્યાંહાં.

અરણોદય પહેલું ત્યાં જવું. શીઘ્ર પધારો, કાંઈ થાય નવું.’

વાત સુણી કમળા ઊચરે, ખગ પ્રત્યે વાણી અતુસરે,

‘એવકું શું છે અમારું કાજ? સત્ય કહે મુજને તું આજ.’

૧૫ ‘કામ નથી જાણ્યું મેં,’ માત. લાગે વાર, ચાશે પ્રભાત.’

કહેતાં એવ ઉઠ્યાં નિર્ધાર, ચાલ્યાં વિમાન થઈ અસ્વાર.

મનવેગે તેડી સંચર્યો; સૂર્યઉદય પહેલો પરવર્યો.

શ્રીહરિ વાટ જુએછે ન્યાંહાં, ખગપતિ, વનિતા આવ્યાં ત્યાંહાં.

આસનથી ઉઠ્યા લગવાન, બહુ દીધું કમળાને માન.

૨૦ ‘પધારો લક્ષ્મી,’ હરિ કહે. ચન્દ્રમુખી આગળ જઈ રહે.

મર્મ વચન, માયા બહુ કરે; નેત્ર કટાક્ષ, વાપક મધુરે,

‘અહો- સુન્દરી! ચતુરમુગળ, પરમ પદમણી, મહારા પ્રાણ.

તુજ વિછેહ કારણ, સુણ, નાર, ઘટિકા કલ્પ થાય નિર્ધાર.

તુજ આવ્યે વાધ્યું મુજ માન, જ્યમ મતકને આવે પ્રાણ.
હાવભાવ, કીધા અતિ ધણા. મોહ માયા નવ મુકી મણા-
સમુદ્રતનયા ને શ્રી ભગવંત સુરતકલારસ કરે અનંત,
હારય વિનોદ કરે અતિ સાર; મન કમળા સંદેહ નિર્ધાર,

૫ 'કાંઈ એક વાત ખરાખર ધણી, ભાવ ધરે ત્રિભુવનધણી !'
કાંઈ એક વાત વચે વંદાણુ, પ્રીતી, તારણી ચતુરમુગળુ.
હાસ્યવિનોદ વિખે શ્રીહરિ, રેનેહસંહિત વાણી જીયરી,
'સાંભળ, હે ગુણવંતી નાર! તુંજ શુ, કામ પડ્યું આ દાર.
સત્ય વચન આપો સી મુને, વાત વિવેક સંભળાવું તુંને

૧૦ કહ્યું કરો, મોહાર તમે આજ; સકળ વિશ્વતણું છે કાળ.'
વાયદ સુણી અખળા જીયરી, 'કહેશો તે કરવું નરહરિ
શીઘ્રે યદ કહીએ, શ્રીનાથ કામ કરે જોડી નિજ હાથ.'
કહે વિષ્ણુ, 'એ મિથ્યા વાણુ કહે ધરો, અખળા મુજ પાણુ-
ત્યારે વાત સંભળાવું અમો. ખરાખર સમ ખાઓ તમે.

૧૫ કદાચિત નહિ જમે તે વાત; કરવું પડશે, કહે જગતાત.
'જો થાય તો કહીએ મુજ હાથ, નહિતો શીઘ્રે યદ કહો નાથ.
પહેલી કુલણ ઉત્તમ સહી, વળી પાછલી મધ્યમ કહી.
પતિવ્રતા હોએ સી, જોહ, કહ્યું કરે સ્વામીનું તેહ.
કેયવ્રચન ઉચાપે સાર, તેહ પડે વિટરપમોઝાર.

૨૦ કરી વાત નારીને હરિ, તવ કમળા વાણી જીયરી;
'મુજ પ્રાણુ તમને આપું, નાથ, એમ કહી કંઈ વાણો હાથ-
તવ, હરખ્યા સ્વામી ભગવાન, સદા નાર. મતિ અગ્રાન-
કહે કેરાવ, 'સંભળાએ, નાર. જાઓ અસુરપતિસેનમોઝાર-
ખાત તમારો સાગરતત બળાઓ જાલધર રાજન.

૨૫ તેણે દેવ પમાડ્યા કષ્ટ, યુદ્ધવિષે બળાઓ પાપિષ્ટ.

રૂપ. આ પંક્તિ પછી નીચેની એક વધારે છે:—

તે માટે તમે જાઓ તાંહાં, સેન્ય છે જાલધર જાંહાં.

ભગિની નંબી કરશે 'સેવ. માન' ભાવ દેશે બહુ 'એવ.
પુછી મૃત્યુતણા 'પ્રતિકાર' શીઘ્રે લેઈ આવે આંહાં, 'નાર.
તે માટે તેડાંબ્યાં તમે, પેકુંઠ ખગ મોઢેલીઓ યમો.

વંચણ

વૈકુંઠથી તેડાંબ્યાં, સ્ત્રી, શીઘ્રે કામ એ જઈ કીજીએ.

૫ દેવદળ આનંદ પામે, એ યશ મોહોટો લીજીએ'.

કહ્યું ૨૩.

શમ પરજીએ

વાલ્મીકીજી કહે વચન, તમે સાંભળો, ઋષિ 'પાવન.

કમળા મુણી હરિવચન 'નારી થઈ સણુમણીરે.

'એ' શું બોલ્યા અવિનાશ', અમળા મનમાં પામી પ્રાસ.

મુણી 'શબ્દ' થઈ નિરાશ; વહે સ્ત્રી અણુમણીરે,

૧૦ 'તમે એ શું માગ્યું, મુજ નાચી' શિર ડાલે, ઘસે બેઠું હાથ.

'સ્વામી, મોહોટો એ ઉત્પાત; બંધુ કયમ બોળવું ?

કપટે જઈ પુછું કયમ મરણ ? કયમ ચાલે મારા ચરણ ?

બહી વાહી અશરણશરણ, કે તમે કીધું નવું ?

કા બેઠેન 'જલ્થો રણ ભાઈ ? સાંભળે તે કરે ત્રાહિ ત્રાહિ.

૧૫ મોહોટો મુજને અપમશ ચાલે, કલંક મુજને ચડે રે.

એવડું શું માઈ કામ, પુછું બંધુ મરણનો કામ ?

મુને એ મવ કહેશે, 'સ્વામ', કહી અવનિ પડે.

'તમે દોષ કરશે ઉપક્રમ, નહિ પુછું મરણનો મર્મ.

જાતાં જાએ માહારો ધર્મ', વહે એમ કામિનીરે.

૨૦ 'હું' ન્યેઇને એ લઘુવીર, પડી ભગિની માતરારીર.

છળે કયમ મરાવું વીર ?' કુન્યે કહે ભામિનીરે.

'એ નહિ ચાએ મુજથી કાળ; તમને મુંઝી કહ્યું જાળ.

તમે 'કપટી, શ્રીમદારાજ. કશું યમો નહિ કરે.

તમે બીજી જ કહેશે રીત, કઈ શીશ ચલાવીને ઓત.

પણ એ તો કામ અનીત અમો ચિત્ત નવ ધરે,
મનમાન્યો બાંધવ જેહ, મળ્યે પરમ વધારે રનેહ,
રાખે પરરપરે બહુ નેહ, હેત મનમાં ઠરીરે.
દે તે એક અનેકને માન, ધરી માતૃપિતાનું ચાન.

૫ હોય જાત ભિન્ન અભિધાન, રહે આપા ધરી રે.
પ્રભુ, એતો સગો મુજ જાત, અર્જુન છે રે અમરો તાત;
તો એમ ક્યમ કહું ઉત્પાત ? મુણે, ત્રિભુવનધણીરે.
જે દરશે કોટિ પ્રપંચ, મળશે નહિ મુજથી સંચ;
નૃપને નહિ આવે અંચ; વાણી એ મુજતણી રે.

૧૦ વળતા કહે શ્રી ભગવાન, ‘અજગાની મતિ અશાન.
ક્યાં ગઈ તમારી સાન ? બધું કોણ તમતણીરે ?
સાગર માંહે જીવ અનેક, મગ્ગ કચ્છનો નાવે છેક.
આહ, છોપ ને રાંખ વિશેક-ટોળો ભલો આપણીરે !
બીજી બહુ જળચરની જાત રહે છે નીરમાં નાના ભાત.

૧૫ તે સર્વ તમારા જાત ? કહે, મુનસોયનારે.
મોંટા મળ્યે છે પાપાણ, સાગરમાંહે રાણેરાણ;
તવ બાંધવ સર્વ, મુજાણ, દીસે તે અતિ ભધારે !
જે કપટ દુર્લભ તમ મન, સીદ હાથ ધર્યો મુજ તન ?
ભલી અજગા જાત અશન !’ હરિ એમ ઉચરે રે.

૨૦ ‘મુજથી વહાલો તમને વીર ! ભહું નારી તમારૂં ધીર !
પતિવ્રતા ગિરદ ચરીર ! ભલો પંચ દુજ કને રે !
હાવે પ્રીત્યો તમારો ભાર. મુંને કહેતી પ્રાણઆધાર;
તે સર્વ લહું મેં સાર. હેત તાહાં સહીરે !
અજગાનો શો વિશ્વાસ ? ધર્યો હેત, યાએ નિરાસ.

૨૫ નારીથી યાએ વિનાસ.’ પ્રભુએ વાણી કહી રે.
‘સ્વામીનો તજને સંજ, પર પુરુષનું મતિ રંજ !
અમીનો શો પ્રસંજ ?’ વિષ્ણુ વાણી ભણીરે.

“ધરી કંથતણે ગળે હાથ, લારચારપે વાહાલો બ્રાત !
તે શાનો કરે ઉત્પાત ? દારાશ સાપણીરે.

મારે શું પડ્યું છે, નાર ? તમો જાઓ વૈકુંઠમોઝાર.”
એમ બોલ્યા વિશ્વાધાર મુખ મોહોડું કરીરે.

૫ ‘હું નાવું જીવન વૈકુંઠ,’ બોલ્યા હરજી બેડે કંઠ.
મનમાંહે મોહોટી ગંઠ, ‘નારી નેહ નહિ દરીરે.

અમો કરતા ખીજ પેર; તમો શીદ હા બણી ઘેર ?
ફાંસુ ઉપજાવ્યું વેર !’ પ્રભુ કોધે કહેરે.

‘કરી કરીશું ખીજે વિચાર. હાવે તરી આવ્યો તમં બાર.

૧૦ તમો શો રે ક્યો ઉપકાર ? બાર હાથી સહે રે.’
સુણી નાથનાં તુચ્છ વચન, લક્ષ્મી દુઃખ પામ્યાં મન,

‘કાં દુઃખ ધરો, જીવન ? અમો જાશું તાંહા રે
‘પુછી મરણ તણો પ્રતિકાર તમને કહું, વિશ્વાધાર.

સર્વ બેદ લહી, મુરાર, અમો આવું આંહારે.

૧૫ એનું શું માહારે કાજ ? તમો કુશળ હજો, મહારાજ.
પણ લાગશે મુજને લાજ ખમ્બુને મરાવતાં રે’

પ્રભુ કહે, ‘દુઃખ ન આણો નાર. એ સકળ વિશ્વ ઉપકાર.
તેનો શોક નારે લગાર. શીઘ્રે થઈ પરવરારે.

જાણુશો જો તમો કામ, રહેશે દેવતણી રણ મામ.”

૨૦ પછે શીઘ્રે ચલાવે રયામ, ‘ત્યાં જઈને ઠરો રે;

વલણ

‘ઠરો રહે કામ. અળખા, મૃત્યુ પુછો મન કરી.’

સુર દેવના કાર્ય અર્થે કમળા ચલાવ્યાં શ્રીહરિ.

૪. મન મોહોડું. ૧૯. બણી સેજે તમો. ૧૬. આ પંક્તિ
પછી એક કઠી ખૂટતી લાગે છે.

પણ એ તો કામ અનીત, અમો ચિત્ત નવ ધરે.
મનમાન્યો બાંધવ જેહ, મળ્યે પરમ વધારે રનેહ,
રાખે પરપરે બહુ નેહ, હેત મનમાં કરીરે.
દે તે એક અનેકને માન, ધરી માતપિતાનું શાન.

૫ હોય જાત લિન્ન અલિધાન, રહે આયા ધરી રે.
પ્રભુ, એતો સગો મુજ જાત, અણુવ છે રે અમારો તાત.
તો એમ કયમ કહું ઉત્પાત ? મુણો, ત્રિભુવનધણીરે.
જો કરશે કાટિ પ્રપંચ, મળશે નહિ મુજથી સંચ;
નૃપને નહિ આવે અંચ; વાણી એ મુજતણી રે.

૧૦ વળતા કહે શ્રી ભગવાન, 'અબજાની ગતિ અતાન.
ક્યાં જઇ તમારી સાન ? બંધુ કાણુ તમતણેરે ?'
સાગર માંહે જીવ અનેક, મચ્છ કચ્છનો નાવે છેક.
ગ્રાહ, છોપ ને શંખ વિશેક-ટોળો જલો આપણેરે !
ખીજ બહુ જળચરનો જાત રહે છે નીરમાં નાના જાત.

૧૫ તે સર્વ તમારા જાત ? કહો, મૃમલોચનારે.
મોટા મધ્યે છે પાપાણુ, સાગરમાંહે રાણેરાણુ;
તવ બાંધવ સર્વ, મુજણુ, હોસે તે અતિ બહારે !
જો કપટ હુતું તમ મન, શીદ હાથ ધર્યો મુજ તન !
ભક્ષી અબજા જાત અશન !' હરિ એમ ઉચરે રે.

૨૦ 'મુજથી વહાલો તમને વીર ! બહુ નારી તમારૂં ધીર !
પતિવ્રતા નિરદ શરીર ! જલો પંચ તુજ કને રે !
હાવે પ્રીછ્યો તમારો જાર. મુંને કહેતી પ્રાણુઆધર.
તે સર્વ લણું મેં સાર. હેત તાહારૂં સહીરે !
અબજાનો શો વિશ્વાસ ? ધર્યે હેત, યાએ નિરાશ.

૨૫ નારીથી યાએ વિનાસ. પ્રભુએ વાણી કહી રે.
'સ્વામીનો તજીને સંજ, પર પુરુષશું મતિ રંગ !
સ્ત્રીનો શો પ્રસંજ ?' વિષ્ણુ વાણી બહારે.

‘ધરી કથતણે ગળે હાય, બરચારપે’ વાદાલો શાત !

તે શાનો કરે ઉત્પાત ? દારાપ સાપણીરે.

મારે શું થકું છે, નાર ? તમે જાઓ વૈકુંઠમોઝાર.’

એમ બોલ્યા વિશ્વાધાર મુખ મોહોડું કરીરે.

૫ ‘હું નાતું જીવન વૈકુંઠ,’ બોલ્યા હરજી બેઠે કંઠ.

મનમાંહે મોહોટી ગંઠ, ‘નારી જોઈ નહિ ફરીરે.

અમો કરતા બીજી ધેર; તમે શીદ લા જણી ધેર ?

કાંસુ ઉપજાવ્યું વેર !’ પ્રભુ કોયે કહેરે.

‘ફરી ફરીશું’ બીજો વિચાર. હાલે તરી આવ્યો તમંભાર.

૧૦ તમે શો રે કયો ઉપકાર ? ભાર હાથી સહે રે.’

સુણી નાયનાં તુમ્હ વચન, લક્ષ્મી કુન્ન પામ્યાં મન,

‘કાં કુન્ન ધરો, જીવન ? અમો જાશું તાંહા રે.

પુછી મરણ તણા પ્રતિકાર તમને કહું, વિશ્વાધાર.

સર્વ બેદ લક્ષી, મુરાર, અમો આવું આંહારિ.

૧૫ એતું શું માહારે કાજ ? તમે કુશળ હજો, મહારાજ.

પણ લાગશે મુજને લાજ જાધુને મરાવતાં રે’

પ્રભુ કહે, ‘કુન્ન ન આણો નાર. એ સકળ વિશ્વ ઉપકાર.

તેનો શોક નારે લગાર. શીમે ઘષ પરવરોરે.

જાણુશો જો તમે કામ, રહેશે દેવતણી રણુ મામ.’

૨૦ પછી શીમે અલાવે શ્યામ, ‘ત્યાં જઈને ઠરો રે;

વલણુ

‘ઠરો રૂઝે કામ. અજળા, મૃત્યુ પુછો મન કરી.’

સુર દેવના કાર્ય અર્થે કમળા ચલાવ્યાં શીહરિ.

૪. મન મોહોડું. ૧૯. જાણી સેજે તમે. ૧૬. આ પંક્તિ પછી એક કહી ખૂટતી લાગે છે.

કંઠવું ૨૪

રાગ ગેહા

વચન હરિનાં સાંભળી કમળા ત્યાં જાએ.
 સોળ શણગાર સજી વધુ ચાલ્યાં તે ક્ષણમાંહે.
 ચાહે તે ચાહ અજેન્દ્રની હરખે પગ ધરતી.
 શીખ કરી પ્રભુ નાયશું ચાલ્યાં તવ ધરથી.
 મુનિવર મોહ ઉપજાવતી, દસ જોતી જાય.

૫ અપ્રજા આવી ધસસસી જ્યાં અમુરસેનાય.
 જલધરને જાણુ યયું, 'તમ ભગિની જેહ,
 તમને આવે બેટવા, ધરતી બહુ રોહ.'
 મુણતાં ખેવ આનંદીઓ; નૃપ સામે આવે.
 ધાઇ જૂપ બેટયો તણ, શિબિરમાં પધરાવે.

૧૦ નાનાવિધ ઉપહારશું નૃપે પૂજા કીધી.
 દંડવત કરી ચરણે નમ્યો, તવ આશિષ કીધી.
 'આજ સૂરજ દિવસ થયો માહારો; સુણ, માતા.
 દુર્બળ દીન અનાથને તે સંભારો ખાતા.
 બહુ દિન થયાં ઇચ્છા હતી મળવા, જાઇ, છુજને.

૧૫ આજ પડ્યું કેમ આવ્યું, માતા, દહે મુજને.
 વાત સુણી નિજ વીરની કમળા એમ જોતે,
 'તારે કુખે હું બળી,' એમ કહી શિર ડાલે.
 'તાહારે કામશું એવકું સુરશું યુદ્ધ કરવા?
 ધરમાં ધધે કરો ધણો; મિથ્યા જન મરવા ?

૨૦ વાસવ, ઘણા, શિવ, વરુણ-એ કપટી જાણુ.
 પ્રપંચ કરી મુકાવશે, બંધવ, છુજ પ્રાણુ.
 તે આગળ કે જુતે નહિ કરતાં સંત્રામ.
 માટે આવી વારવા, બંધવ, આણે કામ.
 વીર માહારૂં વાર્યું કરો, તમ રૂકું ચારો.

એક નેત્ર તું માહરું તે ઝોઢાતાં જ્ઞશે.
 ધણું કરી શું વિનવું ? કમટી સુરજન
 રત્ન તુને કેમ આપશે ? સુણ, વીર, વચન.
 દાનવ કહે, ભગિની, મુણે વાણી એક અંત.

૫ વાંક કરો, સુરસાયમાં જો ભડે તુજ કંથ ?
 બાધ, હું એમ જાણતો, મહારે છે આથ;
 વિધ્યએ દલ માહારા વિશે કીધો રણસોથ.
 મોટો સગો સત જાણવો, રણ બીડે આવે.
 વાંક કરો, સુર સાથમાં જે પૂજ્ય મરાવે. ?

૧૦ હું જાળધર તે નહિ, રણ ગાંજ્યો જાઉં.
 સુર સકળ રણ રોળવું, વિધ્ય જીવતો સાહું.
 થોડા દિવસમાં જાણુજે મારો સુરસાય,
 રત્ન સકળ જે તાતનાં લીજે મીરાત.
 વચન વીરનાં સાંભળી કમળા કહે એમ,

૧૫ 'વાત મુંઝો, વીર, રાહની, જો વાંછો ક્ષેમ.
 ખનેવી તાહારાતણો એમાં નથી દોષ;
 મન રાખવા સુર દેવતું જુડો ધરે રોષ;
 મન મુકી ખનેવી તાહારો ભડશે નહિ, વીર.
 માન મુકી તુજ આગળે પજશે રણધીર.

૨૦ જય તાહારો રણ વાંછે છે—જાણે—મુજ કંથ.
 બળાઆ બીજા દેવતા આણે તુજ અંત.
 વાયક એવાં સાંભળી બોલ્યો ભૂપાળ,
 'સુરનર સહુ પ્રાણે કરે, સાથે પશુપાળ.
 વિધ્યને મુકીશ જીવતો તુજ આબ્યા માટે.

૨૫ પૂજ્ય પ્રભુ કરી જાણવો; હણીએ શા માટે ?
 સ્વર્ગ મૃત્યુ જાતાળમાં મુને કે નહિ આરે.

તાહારા ચરણપ્રતાપથી; ધૃષ્ટ દેવ ઉગારે.' -
 શિખિર મધ્યે નિજ બેહેનને વૈભવ દેખાડે,
 'દેશ સકળનાં બેટણાં લાવ્યો બળ ધાડે.
 દુઃખ મા આણીશ, માત, તું; મુને કે નહિ મારે.
 ૫ મુજ અંગ અસ્ત્ર અડે નહિ પ્રતાપ જ તાહારે.

વવણ

અસ્ત્ર એકે અડશે નહિ; પ્રતાપ તાહારો, માતરે.
 દેવદળ પ્રાણે કરે, તો જણે સમર્થ બાતરે.

કંડવું ૨૫

રાગ વૈશાખી

- એવી વાત સુણી બંધુની કહે કમલા તવ વાણી,
 'તમે કહ્યું તે સર્વ મિથ્યા; મેં શુભ વાત ન જાણી.
 ૧૦ કાણે પ્રકારે અસ્ત્ર ન લાગે ? શું અમર થયું તુજ અંગ, કે
 મુને ક્યમ વિશ્વાસ પડે, વીર, પ્રીતપા વિના પ્રસંગ ?'
 વાત સુણી શૂપતિ તવ બોલ્યો, 'હા, માત, એકાંત;
 બાણ ન લાગે એકે અંગે, તે લાગ્યું તુજ આંત.
 કે આગળ તમે વાત ન કરશે મન બોળાઈ આણી.
 ૧૫ સતીચિરોમણિ તાહારી લાભી જન્દા જે પટરાણી,
 તેના સત્યતણે આધારે એક ના લાગે બાણ;
 પતિમતાના પુણ્યચક્રી મુકાવું સુરનાં માન.
 અન્ય ઉપાય નથી ઉગરવા. અગળા શુભ આચરણ,
 તે અગળા અંધારે સત્ય ચૂકે, ત્યારે માહારે મરણ.
 ૨૦ કહે કમળા, 'હું કાંઈ ન માનું; એ મિથ્યા સઘળી વાણ-
 ઉગરશે અગળાથી, વીરા, તેનું શું એવાણ ?'
 કંડુક પુષ્પ તણા કાઢીને દેખાડ્યો શૂપત્ય.

મા જે તાળો રહેછે, બહેની, તે તાહારી બાબીનું સત્ય.
એક પુષ્પ સુકાએ ન્યારે, તવ સત્ય ચૂકી નાર.
ત્યારે અડે શસ્ત્ર મુજને; માને, મા, નિર્ધાર.'

પુષ્પ દડો કર લીધો કમળા, ઉઠેલી નિમ્ન્ય કીધો.

૫ પુષ્પકલિ ગણી સર્વ તેની બ્રૂપતિને કર દીધો.

' હવે, વીર, વિશ્વાસ આવ્યો, કે ન શકે તુજ મારી;
આયુધ એક બેઢે નહિ, બાધ; અમર કર્યું અંગ નારી.'

એમ કહી ઉઠ્યાં તવ કમળા, ' બાધ, આગા દીજો.

વાટ જોતા હશે વિષ્ણુ અમારી, જઈ ઘેર કારણ કીજો.'

૧૧ કહે 'જલધર, ' સાંભળ, બાધ. બહે આવી મુજ પાસ.
કપટ તજી મોકલી મુજ પાસે તુજ સ્વામી શ્રી અવિનાશ.
શું આપું ? સકલ રીધ તાહારે પૂર્ણ બધો ભંડાર.
ત્રણ રત્ન સાસરવાસામાં આપ્યાં મેં નિર્ધાર.

આજ થકી વઢવાડ જ મુકી મુજ બહેનેવી સંગ.

૧૫ સકળ દેવ માઈ રણુ શોધી, એક વિના શીરંગ.

દશ રત્ન રજાં દેવ પાસે, તે બહીને લેશું;

વિષ્ણુ આની મળશે મુજને, પૂજ્ય ગણીને દેશું.

વહેલાં જાઓ, સુખીઆં થાઓ. કેશવને વારે, માત.

સગપણમાં વિરોધ કરો કાં ? પ્રીછવજો તુજ નાય.'

૨૦ કહે લક્ષ્મી, ' વાઈ બહી રીતે; ના લે તાહાઈ નામ.

રણસંગ્રામ વિષે મુજ સ્વામી કરશે તુજ પ્રણામ.'

નામી શીશ રજો નૃપ ડેરે, લક્ષ્મી ગયાં વિષ્ણુ પાસ.

આદરમાન કર્યો અજળાને સ્વામી શ્રીઅવિનાશ.

' કહો, 'કમળા, તમે શું કરી આપ્યાં; ?' પૂછે વૈકુંઠ નાય.

૨૫ કોમળ વાયક કરી કહે અજળા હરિને જોડી હાય,

' આદરભાવ ધણી આપણને દીધો માહારે વીર.

ત્રણ રત્ન સાસરવાસામાં આપ્યાં, સ્વામશરીર.

‘મુજ’ જોધવને રોષ નથી તમ સંગાથે, સ્વામી.
તે માટે તમે ક્રોધ ‘મરહો’, કેવળ અંતર્યામી.
દીન થઈ તમને કહાવ્યો છે ‘દાનવપતિ પ્રભુમ.
તે માટે અનુકૂળ એની ઈન્ને, સુંદરસ્થાન.

- ૫ રાદ કરે તે શું, પ્રભુ, ભડીએ; પ્રીત કરે, પ્રીતિ દીને.
એક વસ્તુ જો તે આપે, તો આપણુ પ્રાણ જ દીને.
પૂજનિક માટે, પ્રભુ, તમને આપ્યાં ત્રણ રતન.
સેવક થઈને રહેશે તમારો જાલધર રાજન,
મન માને તે દેવ કરજો, આપણે શી વહવાડ ?
- ૧૦ સાળા સગે વિરોધ તજો, હરિ; વાત જાપ છે હાડ !
સગે સમાતણી બળ આણા; તમે પૂજ્ય, એ સાળો.
શુભ વાત કરો રહી પાસે, તજી કપટનો ચાલો.
ગદગદ કંઠે વહે ‘એમ અનળા’, માદારો બંધવ એહ.
મરણમર્મ તમને કયમ દાણું ? ધિક પડો મુજ દેહ !
- ૧૫ મેર પડો-બંધવને કહેતાં જાણી છડે પ્રાણ.
વીરમૃત્યુધાત તમને નહિ કહું, ચારંગપાણ.
કંઈ તણું ભુંડું મન તાકે, તેવો તજવો ભાઈ;
દીન થઈ કામર પછું દાણે, કહેા, તે કયમ મરાઈ ?
આવતાં મુજને એમ કહ્યું છે—ખીન જોઈ રતન
- ૨૦ સકળ દેવ પાસેથી લેઈ આપીય જગજીવન.
પણ નેત્ર દાઢાં થયાં આદાર્યં; દીડો બંધવ વાર.
માન તમોને ‘ધણ દેહે; કાં વેર કરો સુર સાર ?
તે માટે તમને કહું, કેવલ, કરશે કેવલ ઉપાધ,
વિશ્વાસધાત તણી એ રચના મુજથકી નહિ થાપ.

૧૬. આ પંક્તિ પછી બીએની બે શ્લોક જણાવ છે—
તમે ખેદ કરો તો હે સ્વામી દાનવ માદારો વીર;
તેને તજોને રેદું હું બળગી કંચુકી સપંશરીર.

મુકો દેવ, મહારાજ; આપણુ જમઝો અધવ પાસ,
પૂજ્ય ગણી પ્રણિપત કરશે, આણી, મન ઉસ્લાસ.

વલણ

કળ હોયતો કરો અનુક્રમા મુજ બંધુને. આજરે:

૫ વાયક સુણી અબજાનાં બોલ્યા શ્રી મહારાજરે:

કહવું ૨૬.

રાગ રામગ્રી

એણિયેર બોલ્યા જગજીવનજી, 'શ્રી, મેં વર્ત્યું તાહાઈ મન જી-
લજી.

- ૧૦ મન તમાઈ, અમો વર્ત્યું; વચન મમ સુણો, નાર.
વાર થયું જે વીરકેરો થયો સમાગમ સાર.
બીડ ભાગી માહરી જે કમાયાં તણુ રતન;
સાસરવાસો કયો વીર, રાખજો કરી જતન !
નહિ તો મુજ પાસેથી નૃપ લેતો એક ક્ષણમાંહે;
- ૧૫ તમે જઈ ઉગારીયાં ! ' એમ વદે વૈકુંઠરાએ.
' નારીનો વિશ્વાસ કેવો ? પ્રાણે તે શી પ્રીત ?
મોકલી મોહોડું કામ કરવા બાંત ન રાખી ચિત્ત.
મુર દેવ દુબ્યે દુઃખ મુજને, સતોખ્યે સુખ હોય.
રતન લેતાં દેવનાં નૃપ શીશ છેદું સોય.
- ૨૦ પિપિલિકાનું ઘેર શોધી. તેમાં ધરું અંગ;
ભય તારા બાતનો ! ' એમ આચર્યા શ્રારંગ.
' સદંતર તાણી નવ લીજો એવડો સિર ભાર.
બાત ભગિની કેમ થયાં તે ? તુજ માત કહો નિરધાર.
સહોદર તે બાત. લણીએ, અવર આળ પંપાળ.

માહ, -કૂર્મ ને અનેક જળચર, ત્યમ એ ભૂપાળ.
 ભેદ કહો અમને, કામિની, જે કણો દાનવ ભૂપ.
 દુષ્ટને મારું, સુર હિમારું, ' કહે છે અકલસ્વરૂપ.
 ' મન' મેલ મુકી તમારો ને કરો કારજ એહ.

૫ બ્રહ્માંડકેરો ભાર શિરપર ન લીજે, નારી, તેહ.
 કશું જોઈશે, કામિની. તમે કાં બગાડો મરણ ?
 ભેદ રાખ્યે યાશે ભુંડું, ' વહે અશરણુશરણુ.
 ' આજયકી અમ તમારે નહિ રહે ખોલવા વહેવાર.
 ભણુ પાંછો જાતનું તમે, હિવેખો ભરયાર !

૧૦ ચઢાવી ત્યમ ચઢી મસ્તક અબ્રુધ નારી જાત.
 મુખ ઢાંક; જા હાવે આંહાંથી, ' જિયયાં જગતાત.
 ' વૃદ્ધ કહે તે માનીએ જે નારી સર્વ સમાન;
 સર્વ વાણી તે ખરી, ' એમ જિયયાં ભગવાન.
 ક્રોધપૂરિત નાર ઉપર થયા શીખવિનાશ.

૧૫ વદન સામું નિરખતાં કમળા થયો અતિ ત્રાસ.
 ' સ્વામી, હુંતો હાસ કરતી હતી, માહારા કંથ
 કાણુ ભાઈ ને કાણુ ભગિની, સકલ મિથ્યા પંથ.
 મર્મ એના મરણનો તમને કહું નિર્ધાર. '
 એમ કહીને એકાંત બેઠાં વિધ્યુ કમળા નાર.

૨૦ ' આંહાંયકી હું તાંહાં મધ, જાંહાં અમુરપતિ રાગન
 મુણતાં ખેવ મને સામે આવ્યો, અનંત દોષું માન.
 અમે જાત ભગિની મળી બેઠાં. મેં ધણું વાણું ચોધ—
 રાન ઠેનાં, કેણુ તું, વીર ? મુક સર્વ વિરોધ.
 એકાંત મુજને એમ કહ્યું—તું બીત ના આણીશ, માત.

૨૫ અરુ જે સુર દેવનાં, મુજને કરે નહિ ધાત.
 સારે હું એમ જિયરી, એ હું નવ માનું, જાત.

પછે મેલ મુકી સર્વ મનનો કહી ભોંતર વાંત—

સત્યવતી જોગ્યા તાહારી વૃન્દા સુકે સત્ય,

ત્યારે, ભગિની, જાણજો અમારું રણ મૃત્ય.

પુરૂષ તેને જો જોને કરે સત્યનો ભંગ,

૫ ત્યારે તુજ અધવતણું રણ અસ્ત્ર બેઠે અંગ.

વાત મેં માની નહિ, તવ દેખાડ્યું એધાણ;

પુરૂષ કેરો દડો કાઢી આપીઓ મુજ પાણ,

‘વૃન્દા જ્યારે જાણ પડે, ત્યારે સુકાય એહ.’

વિશ્વાસ મુને થયો ત્યારે, ગણી કલિકા તેહ;

૧૦ ત્રણ સહસ્ર ઉપર ત્રણસે, તે ઉપર વળી તેર.

એટલો નીશો કરી આવી; એ વાતમાં નહિ ફેર.’

વચન એવાં સાંભળી ભગવાન કહે, ‘ધન્ય! નાર.

તમને ધટે તેવો કરો નિજ અધવને ઉપકાર.

પધારો તંમે પ્રમદા હવે આપણે સ્વસ્થાન.

૫૫ અમે! અમુર જીતી આવીશું,’ બિચારા ભગવાન.

વલણ.

ગરૂડ સાથે મોકલ્યાં વૈકુંઠ કમળા નાર રે.

બેઠ દાનવ મરણનો પ્રીછયો પ્રજુ દેવ મુરાર રે.

કંડવું. ૨૭

રામ ધનાશ્રી.

વાસ્તીકજી ઉચરે રે, સાંભળો, ત્રણિ શિરોમણુ, સારરે.

પછે. જો, નિપન્યુરે તમને કહું કયા વિસ્તારરે.

કન.

૨૦ વિસ્તારીને કહું કયા, જો નિપન્યું દલમાંહે.

બેઠ મૃત્યુનો સર્વ જાણી હરખ્યા વૈકુંઠરાજો.

૮. વહી તારે સુકામ. એહ.

મહાદેવને સર્વે દહ્યાં. એકાંત. દિગ્વિરમોગાર.

‘મમ’ અમુર મુખાતણે. મેં-સર્વ, લલો પ્રકાર.

સાંધવતી એની-સુન્દરી. પતિમતા વૃન્દા નામ,

તેના સાંધમર્થી. એ જીતે; રથુન્સંગ્રામ.

૫ રૂપ મનોહર આમિની એવી નથી; કે, ધણ.

છળ પડે તો મરે; રાજા; એમ જિયર્થી જગદીશ.

‘અવર એના મરણુનો એકે નહિ ઉપક્રમ.

છળે કે વૃન્દા નારને તો રહે સર્વનો ધર્મ.’

વચન હરિનાં સાંભળાને જિયર્થો ત્રિપુરાર;

૧૦ ‘આજનો દિન રયો રણુ; હું છળું તેની નાર.’

સાવધાન થઇ રણુ રાખજો. હું નહિ દાનવ ધેર.

સત્ય એના મુકાબ્યાની; રથુ; કાંઈ પેર.’

વિધ્યુ કહે, ‘વાર. થયું. તમે. શીઘ્ર; જાઓ, નાથ.

વહેલા થઇ કારણ કરો; હું ભક્ત દાનવ. સાથ.’

૧૫ પછે જલધરનું રૂપ, ધરીને પળ્યા ગિરિજપતિ. દેવ.

અરણુ ઉઠે રણુ માંડયું અમુર. શીઘ્રિ એવ.

અન્યો અન્યે જાણીયું ત્યાં જલધરે નિર્ધાર,

‘ભગુઓ મયો મુજ નાર છળવા; આંહાં વડે મુરાર.’

મુલત ને પોતાતણા તેડી કહે. પ્રતિબોધ,

૨૦ ‘દિવસ બે સંગ્રામ રણુમાં તમે કરજો, યોધ.’

એમ દહીને સંચર્યો કેલાસ. ગિરિ ને કાર,

‘શિવ ગયો સ્ત્રી કને, હું છળું ઉમયા નાર’

રૂઢ કેઈ રૂપ ત્યાં ધેર દાનવનાથ:

પંચ વદન, ત્રણ નેત્ર મિર્મજ; જટાભુટ. શુભ આપાત.

૨૫ ચન્દ્રશેખર, ભુજ દશહર, વ્યાધયર્મ પરિધાન.

૭. ઉપ કરમ.

૨૫. આ પંક્તિ. પહેલાં નીચેની વધારાની જણાવ છે:-

ધરી મુસર અંગ મારાં કોટે અંગ્રા. ક્રમાળ.

- ગજ ચર્મ કીધું ઉત્તરીય, કંઠે હલાહલ પાન,
 ભુજંગ કર અંગદ કર્યા ને જટામાં શુભ ગંગ.
 ૨૫ એવું ધ્યુ નૃપતિ જગત્ત ઉમયા અંગ.
 શીશ જલધર તણું કરમાં કારમું ક્યું સોય.
 ૫ શોણિતે ભ્યુ અંગ શિવનું, અઝઘા બહુ હોય.
 સાક્ષાત્ જાણે સદાશિવ, વયુ પારખ્યું નવ જાણ!
 નન્દી, ભૂંગી, તૃપલ વાદન, પાકુકા શુભ પાપ.
 શબ્દ ઉમરતણો—એ વિધે આલ્યા ઈશ.
 દેખી જન નીચા નમે; તે જાણે દેવ ગિરીશ.
 ૧૦ કૈલાસમાં તો હાક વાગી—આવીઆ ત્રિપુરાર.
 સ્થાનકે આવી પ્રુછીયું, ‘ક્યાં ગઈ ઉમયા નાર !’
 વિજયા જ્યા પ્રત્યે કહ્યું, ‘ક્યાં ગઈ ગૌરી આજ ?’
 શીઘ્ર લાવ ઉતાવળાં, શિવ કહે મુકી લાજ.
 ‘ખટ માસ વીત્યા યુદ્ધ કરતાં દુષ્ટ દાનવ મંગ;
 ૧૫ કામ મુજ પીડે મણું, વિદ્વજ યયું છે અંગ.’
 વાલ્મીક કહે ભારદાજને, ત્યાં જલધરને ત્રાસ
 ગ્રામ જ્યાં ગૌરી હતાં, ત્યાં સખી ગઈ તવ પાસ.
 ‘જીઠો, માત, ઉતાવળાં; ઘેર આવીઆ મહાદેવ.
 જલધર પ્રાજે કરી કર શીશ લાલ્યા એવ.
 ૨૦ ધાત અંગે છે ધણા ને રક્તપુરિત કાચ.
 ‘ઉમયા ! રે ઉમયા !’, જપે; ઘેર પધારો માય.’
 પાર્વતી માને નહિ, ‘એ સકળ મિત્ર્યા વાત.
 જલધર કાંઠાંથી મરે ખટ માસમાં વિખ્યાત ?
 વૃન્દા કોણે છળી નથી, તો ક્યમ મરે એ દુષ્ટ ?
 ૨૫ શિવરૂપ ધરીને કારમું કો અસુર એ પાપિષ્ઠ.
 કદાચિત્ શું જાણીએ કરી વિજય આવે કંથ.

૧૬. જલધરનો. ૨૧. ઉમયા તે ઉમયા.

વધુ ભેદને ઓળખું જે હોય સંકર સંત.
આઘ યક્તિએ અવલોકીયું તવ દારહિદ્રે રૂપ.
પાલટયું પવટાય નહિ જે સદાશિવ બૂપ !
હિમાચલ તનયા વિચારે, 'વાત છે વિપરીત.'

૫ કલના કંથી પડી નહિ; દેખી યયાં લયભીત.
અકળ, માયા ધંધરી ત્યાં કયોં એક વિચાર;
પોતા સરખું રૂપ ઘસી કરી ઉમયા નાર.
હસ્ત, પદ, મુખ, નેત્ર શુભ છે, ચવલુ, શીશ વિદાર.
વચન, શુભ સ્વર, હાસ્ય, આત્મા આલ ઉમયા સાર.

૧૦ ચણગારી ઉમયા વહે. 'તું જ સદાશિવ પાસ.
હાવ હાવ, કટાક્ષ, માયા કર, ધરી ઉદ્ધાસ.
સુરતકથારસ આણુશે, જે દરો ચંકરરૂપ.
હશે દાનવ, રનાન કરતાં ખલિત વારો બૂપ.
ત્યારે તું એમ જાણજે, એ ન હોય શ્રી મહાદેવ.

૧૫ પછે બેઠ જાગે તાહરો—હું નહિ ઉમયા એવ.
પ્રીત્તવી ગતિ એમ મોહલી ન્યાં દારખું ચિવઅંગ.
સન્મુખ આવી હાસ્ય દીધું, હરખીઆ શિરમંગ.
પાર્વતી પુઠે જુએ છે જાનાં હિદ્ર કપાટ.
શિવ કહે, 'અખલા. કામ આપો, ટળે તન લિયાટ.'

૨૦ ગૌરીમુખી કહે, 'હાં નહિ ? તમે કરો મનજન, ધર.
અંગ શોણિત ઉતરે, દેહ શુદ્ધ થાય, ગિરીધર.'
દાનવપતિ હરખ્યો ધણું જે યથું મોહોહું કામ.
પરિધાન વ્યાધાંજર ત્યજ્યું શુદ્ધ દેહ દાજ અભિરામ.
સ્નાન કરવા બૂપ બેઠો ધરી ચંકર વેધ.

૨૫ મધુરવાણી, મર્મ વાયક કયોં નારે અનેક.
નેત્ર જાણુ કટાક્ષ ગાળો, કધું વિદ્યવ અંગ.
સ્નાન કરતાં ખલિત થયો નૃપતિ વિના સુરતમર્મંગ.

દારહિરે વદે હિમયા, 'નેાહે એ શંકર દેહ.
જલધર તું જાણવો, એમાં નહિ સદેહ.
એ વાત તુજને નવ ઘટે તેં કર્યું અધમ કર્મ',
માહારી સૈયાએ આપ્યો, કાણુ તાહરો ધર્મ ?

- ૫ ગુરુદારા, મિત્રજાતપત્ની, અમુરપત્ની જેહ,
જનેતાશું ગણી જોતાં માતુલ્ય પાંચે એહ.
કપટ દષ્ટે નીરખતાં, તૃપ, વંશજેદન થાય.
વિપદપ્રમાં તે પડે કલ્પ કીટ જ કાય.
મુખ લેછે જાને આંહાંધકો કે દેહરા તુજને શાપ.'
૧૦ દાનવપ્રતિ એમ સાંજળી ચરચર કંપ્યો આપ.
મશક સરખું મુખ કરીને વસ્યો તવ રાજન,
'અર્થ' એકુ સર્થો નહિ, મુજ પાપ જેહું તન.'
સૈન્ય પોતાતણામાંહે આવીઓ બ્રૂપતિ.
શીથિ જઈ સંત્રામ માંડ્યો, જ્યાં હુતા થીપતિ.

વલણ.

- ૧૫ એ કથા રહી એટલે, પછે શું કર્યું પશુપાલ રે.
મથુરા મધ્યે પરવરે થઈ જલધર બ્રૂપાળ રે.

કકલું ૨૮.

રાગ માર.

- શંકર સંચરે રે મથુરા વન્દા નાર.
૨૦ જલધર થયા રે જલવા સતીશિરોમણિ સાર.
શિવ ઘેલા થયા રે સુણતાં વન્દારપ.
જાણ્યું, જઈ અનુસરે રે અગળા દેહ અનુપ.
વપુને પાલડી રે, કવચ અનુપમ અંગ.
આયુધ ઓપતાં રે બીડયા ભાયા સંગ.

રકંદ ગણેશનાં રે કર જાત્યાં કરમાં શીશ-
એ વિધે આવીઆં રે છળવા સાધવી ધરિ.
મસ્તકમાં ભલો રે કામળ કંદુક સાર—
જેવો વૃન્દાતણો રે તેવો કર્મો ત્રિપુરાર-

૫ વસન રૂધિરે ભર્યા રે અંગે ધાત ન દીસે એક-
શોણિત પારખું રે અંગે છાંટા અન્ય અનેક.
આવ્યા ઉતાવળા રે જ્યાં વૃન્દા મૂખ્ય ભુવન.
'ક્યાં ગઈ મુન્દરી રે', પુછે સેવકીને રાજન.
'લાવ ઉતાવળા રે, શીઘ્રે જાવું દલમાંહે.'

૧૦ મુણી દાસી ધસી રે, આવી લાગી સતીને પાએ.
'હિઠો ઉતાવળાં રે, આવ્યા ધર વિધે રાજન;
સુર સહુ જીતીઆ રે, માર્યા સંકરના બે તન.
મસ્તક તેહનાં રે, તેણે ગળે રૂધિર નિર્ધાર:
એ વિધે આવીઆ રે ધર જીતી તમ ભર્યાર.'

૧૫ એવું સાંભળી રે વૃન્દા માને નહિ તે વાત,
'નૃપ આવે ક્યાં ચક્રી રે રણમાં જીતી પશુનાથ ?
જેહં જઈ પારખું રે, સ્વામી અથવા કો દેવ ?
મુને છળ પાડવા રે અમરપતિ કો એવ ?'
જેવા આવીઆં રે ગોખ જાળી અંતર ન્યાંહે.

૨૦ જલધર નીરખીઓ રે વૃન્દા નખશિખ તાંહે.
'૧૫ કર્ણુ કારત્તું રે, એ તો નોહે મુજ ભર્યાર-
મુને છળ પાડવા રે આવ્યા ગૌરીવર ત્રિપુરાર.'
સતી તવ બચરે રે, 'તમને ન ઘટે, પ્રભુ, એજ.
કપટે આવીઆ રે, સંકર, પુત્રવધૂની સેજ.

૨૫ વધૂ પુત્રી સહી રે બે ગણનાં સમતોલ.
મહાજગતુલ્ય થયા રે, વૃન્દા બોલી બોલ.

‘આધર્મ’ દબ્બે કરી રે સસરો નીરખે વહ નિર્ધાર,
ધોર નરક તે પડે રે, વળી નિવર્તે સુગ ચાર.’

એવું સાંભળી રે શંકર લગ્ન પામ્યા મન,
મુખ ‘આહું કરી રે વળ્યા ગિરિજાપતિ પાવન.

- ૫ સૈન્યમાં આવીઆ રે જ્યાં સમર્થ દીનદયાળ.
અર્થ સીધો નહિ રે, દુઃખ પામ્યા પશુપાળ.
ભારદ્વાજને પુછીયું રે, મુને કહો, કષિવર, એહ.
પછે નૃપ કયમ ભડ્યો રે, મુજને એ સંદેહ.
વાલ્મીકિ ભિચરે રે, ભારદ્વાજ, સાંભળો અંત.

- ૧૦ સાગરસુત કોપીઓ રે, પ્રગટી દાઝ અનંત.
તે કોધે હડહડ્યો રે જૂપતિ વિષ્ણુ સંધાત.
‘હવે રણમાં ટકે રે, કેશવ, કયમ વિષ્ણુત ?
સર્વે જાણુ પડ્યું રે, કપટે મોકલી કમલા નાર
છળવા મુજન રે; જટિલ ત્યાં ગયો નિર્ધાર.

- ૧૫ ભગિનીને નવ ઘટે રે કપટે પુછ્યું માહાઈ મણી.
બહેનને હાથે હણું રે, રણ રોણું અશરણુશર્ણુ.
જાતી પ્રગટ કરી રે, જે કહી અંતર પેર;
તે આવી કહી રે કમલા પોતાને ઘેર.
માહાઈ શું ગયું રે ? પડી એના ધરમાં ધૂળ.

- ૨૦ રત્ન મુજ ભિગ્યા રે, તે તો હુતાં પરમ અમૂલ્ય.
એમ કહી યુદ્ધ માંડીયું રે રણ સાગરસુત જગદીશ.
તવ આવી રહ્યા રે મુખ કરમાણે દેવ ગિરીશ.
વિષ્ણુ પ્રત્યે વટે રે, ‘હરિ, એ અસંભવ વાત.
હું જલધર થયો રે, તોએ જોળખીઓ, જગતાત.

- ૨૫ એ સતી સાધવી રે, આપણી નહિ ચૂકે સત્ય.
દાનવ એ નહિ મરે રે, નીસે માનો એ, શ્રીપત્ય.

મુગમ જડ લોપવો રે; હરિ, વિષમ છળવી નાર.
 પડે તો પલટમાં રે, નહિ તો નિવર્તે યુગ ચાર.
 મેં તો કર ખંખેરીઆ રે; વળ્યો પાછો આણી શોક.
 દાવે નહિ રહી શકો રે, હણશે નૃપ શોધી ત્રિસોક.'

૫ વાપક સાંભળી રે વિધ્યુ કહે, 'તજે મન ભીત.
 રણુ તમે રાખજો રે, વન્દા છંડ' જઈ શુભ રીત.'

કડવું રહ.

રાગ આહોલ.

શ્રીહરિ શંકરને વાણી કહી એહ,

૧૦ 'સ્વામી, સતી છળવા અમે ભડ,
 તમે રહેજો રણુ દડ થઈ રે.

હળ.

દડ થઈ સાવધાન રહેજો, અમે ભડ તે દાર.

જમે તેરી સાધવી, પણ નામ કહાવે નાર.

૧૫ અજળા તણો શો આશરો ? શિવ, છંડ' જઈ દાણુ મધ્ય.

ભોગવું નૃપ ભામિની હું દરી પ્રળય સુધ્ય.

સંગ્રામ રૂડો રાખજો રે મન ધીરજ આણી, ઈશ.'

એમ કહીને સીખ માગી શિવકને જગદીશ.

મહાદેવજીએ જાણીધું, રખે વિધ્યુ નાસી ભય !

૨૦ સાગરમુતના ત્રાસ માટે ગ્રાસ કરશે કાચ.

હરિ કહે, 'શંકર સંવરો; રખે વાર લાગે, નાચ.'

'પૂરણુ મેં એના દીકા છે રણુ વિને, હરિ, દાય.

ત્યાં જશે સર્વ વાત મિથ્યા, નહિ સત્ય મૂકે એહ;

નિરાશ થઈને આવજો, તેમાં નહિ સંદેહ.

૧૩-૧૪ આ પંક્તિઓનો ક્રમ મૂળમાં ઉલટ છે, ૨૧. શીમે
 શંકર સંવરો.

જાણો છો ગત માહરી જે શિયલ થયું છે અંગ. . .
વિસંખ કરશે, વિષ્ણુજી, તો સર્વથા મુજ લાંગ.
શ્રી હરિ કહે, 'એ સર્વ સાચું; એવું નૃપનું યુધ્ધ
તમે વહેલા ન આવતા, તો ગઈતી માહારી શુધ્ધ.

૫ અમે વહેલા આવશું છળીને વૃન્દા નાર.'

એમ કહીને સંચરે પછે મધુપુર મુરાર.

મધુરા સમીપે આવીઆ. મન વિચારે નાથ,

'કપટ કાંઈ એકે રચું' અહલુત, ન્યમ સતી યાએ હાથ.'

વાસ્મીક કહે બારદાજને, શો આશરો સ્ત્રીજન ?

૧૦ અકળ માયા દે પુષી ત્યાં રચી મતિમોહન.

નગરથી ઉત્તર દિશા ઉઘાન યોજન સાત.

તે મધ્ય સર ઉત્તમ લાલું, વનસ્પતિ નાના ભાત.

સર કમળ સાત પ્રકારે, મધુ ખટપદ નાદ.

શુક, સારિકા ને જગ, કોકિલ, મોર ઉત્તમ સાદ.

૧૫ થઈ તાપસરૂપ નિર્મળ બેઠા શ્રીગોવિંદ.

ખગપતિ એલો કર્યો પૂરણ પ્રેમાનંદ.

રચી માયા સતી છળવા ચૌદ લોકનરેશ.

ઉપાય સર્વ આગળ થકો ખમને કલો ઉપદેશ.

એ કયા રહી એટલે, પછે શું થયું સતી પાસ ?

૨૦ જીવનમાંહે ભાગિનીને જીવન્યો અતિ ત્રાસ.

રહ્યું ત્યાં જાએ નહિ, નિઃશ્વાસ નાંખે નાર.

લણકાર એવા પડે ઠણે, જૂપતિ આપ્યો દાર !

સ્વપ્નગતિ જૂલી લાગે, પણ નવ દેખે નિજ નાથ.

ફરે એ વિધે બાહાર, ઘરમાં ઘસે બેડી હાથ.

૨૫ વાત કાની નવ ગમે, નવ ધરે કોરું પ્રીત.

શુકન સઘળા થયા માદા, જિયતી મન બીત.

શબ્દ દારણુ શ્વાન વાગસ, કોલાહલ પુરમાંહે.

- દિવસમાં તારા ગંગે ને રક્તસમ રવિરાએ.
 સુરભિ સ્નેહ ધરે નહિ ત્યાં અપત્ય ઉપર રેખ.
 માતાને બાળક મમે નહિ, જન શોકમય, બહુ દેખ.
 ભુવન ઉપર, ઉલ્ક બોલે, શિવા વરએ સદ.
 ૫ અભ પાળે મેઘ ગાળે, પ્રસેકારી નાદ.
 ધરા કંપતિમાન થાએ, વાહુ દુર્ગરે સૌમ.
 વંદોળ જાડે ધરાતલ, અકે ઝાંખો હોમ.
 દક્ષિણુ સોચન, અંગ જમણું ફરકીયું તલગાળ.
 શિર કાગ બેસી રીધ ઉડ્યો, પટી પેટમાં ફાળ.
 ૧૦ વામ કર દર્પણુ પ્રહીને નારી નીરખે અંગ.
 નિસ્તેજ ઝાંખું મુખ થયું, તેથી થઇ મનભંગ.
 સહજ નેત્રે ઝરે આંસુ, થાય ઉલ્કાપાત.
 સતીએ મન વિચારીયું, કાંઈ અસંભવ વાત.
 ભુવનમાંહે ભય ઉપન્વે, થયું ચિત્ત ઉદાસ.
 ૧૫ વિજયનંદા દાસી તેરી કલાં વચન પ્રકાસ,
 'સૈરન્દ્રી, હું સંભળે, કાંઈ ઉપનું કળાંત.
 અપશુકન થાએ ઘણા, તે જીવની મન બાંત.
 રહ્યું મેં જાતું નથી ને જીવન્વે પ્રરિતાપ.
 આશ્ચર્ય દાસે ઠારમું, ઘેર નહિ સ્વામી આપ.
 ૨૦ ખટ માસ વીત્યા જૂપને કરતાં દેવશું કુપ્ધ.
 પાર તો આવ્યો નહિ હમ મુકવા આપુધ.
 આવ, આપણું પૂછીએ કે આવતા જન પાટ.
 સમાચાર કે કહે નૃપનો, ટળે મન જિયાટ.
 કે ન મળે તો જઈએ આપણ, નિરખશું સંગ્રામ.
 ૨૫ કુરાળ જોઈ કંઈ કેઈ ફરી વળશું આમ.
 સતી દાસી વાત કરતાં થયો સન્ધ્યાકાળ.
 સેજ સુતાં નિદા નાવે, પીડે કંઈપંજરાળ.

અન્ન હિંક લાવે નહિ. ભયભીત અબળા અંગ. . .
રાત્રી કાપી રૂદન કરતાં, રહી પહોર પ્રસંગ.

અણાવી, રથ દાસી સાથે શીઘ્રે ચાલી નાર.
દિશા તો સૂઝે નહિ, સૂની વિછોર્ધ ભરથાર !

૫ ટોળા વિછોર્ધ મૃગલી ન્યમ ભમે થઈ નિઃશ્વાસ,
ત્યમ સતી થઈ બેબાકુળી, મનમાંહે પાગી ત્રાસ.
રાખ રથ-એવું ન બોલે, શીઘ્રે ચાલી જાએ.
અધોર વન આવ્યું તદા તે ચાલતાં વાટમાંહે.
દારણુ વન ગંભીરતા ને ધરા ઝાકેમ ઝોળ.

૧૦ વિકટ પંખી વન બોલે, કરે કાગારોળ.
બ્યાધ, ચિત્રક, રોઝ, સારસ, ઝરખ, વર અપાર.
શબ્દ તેના સાંભળી મન ભીત પામે નાર
'હાંકે રથ હિતાવળો, સુણુ બ્યાધ દારણુ વાણુ.
આવશે તો અશ્વ આપણુ સહિત હણુશે ત્રાણુ.

૧૫ વાત કરતાં ચાલતાં પછે હિંદ્ય રવિ ત્યાં હોય.
તિમિર ટળાયું, તેજ પ્રગટ્યું પંથ જતાં સોય.

વણુ.

ચાલતાં રણ મધ્ય રે તેજ રવિનું વિસ્તરે;
કંટાલ વન પાછળ રહ્યું, પછે હિતમ વનમાં પરવરે.

કંડવું ૩૦.

રાગ સામગી.

૨૦ વાલ્મીક કહેછે, ભારદ્વાજ મુન્યજી, નારી આવી ન્યાં શુભ વન જી.
જે રથજી બેઠા વિશ્વાધારજી, વનમાં વાલી વૃક્ષ અપાર જી.

દાળ.

અપાર માયા, અનેકે રચના કરી કમળાકંઠ,
જેથી અબળા કામ વ્યાપે પ્રકૃત્ય જક્ષ અનંત.

દીડી જૂમિ સોહામણી, તવે થયું દાઈ ઝેદે ધીર.
વન અનુપમ નીરખીયું, ધનરપતિ ઘેર ગંભીર.
ખડુ જાત કેસં વૃક્ષ ઘણાં તે કુલીઆં ફળ સાચ.
ઐત, રયામ ને રક્ત, પીળાં, પુષ્પ લીલાં લાત.

૫ કેતકી, ચંપક, જાઈ, લુધ, માલતી, મુચકંદ,
સુશાખ, મરઝો, મોગરો, શુભ કણેરી, રાયચંદ,
દમન, અમુની, વેલ, વાળો, જામુ, સેવંતી, સોડ,
તલકે તરુઅર અતિ ઘણાં, ઉદ્યાનમાંહે છોડ,
કેસર, કરેણી, ભાવવિકે, ચમેલી ખડુ રાસ,

૧૦ કલ્પ, કેદળી, દાક્ષ, દાડમ વૃક્ષ વાડી પાસ.
અખોડ, જાંણુ, કોઠી, કર્પટી, સીતાફળ, નારંગ,
કુંભી, ઉદે, બોર, કરમદી, દીમર, મધુ પ્રસંમ,
આંબલી, પીંપર, પારિજાતક, ખજૂરી, નાસિકેર,
ખારેકે, કેશુ, ફલુસ, ફોફળ, અગર, મુખડ ઘેર,

૧૫ પાડલ, દીડુ, ધાવડી, મીંદળ, વજ, જંબીર,
અરીઠી ને અદકો આકડ, વડવૃક્ષ ગંભીર,
સાદડ, તાલ, તમાલ, લીંણુ, નિર્મળા, અરીઆર,
ખદામ, ખદરીતણાં રે ફળ ત્યાં, ખિલિતણો નહિ પાર.
અશોક, રાયણુ, રંગત રોહીડો, જંબીર ને રે કદંબ,
૨૦ વરસોળા, વીંકાસીલ, હરડે, પીંપળા ઘ્રોડ, જરમ,
આવર, ચિત્રક, સાચ, સીસમ ઝાડ હામો હામ.
સીમળા, સમડા, બકુલ, ધામણુ, બોજ વૃક્ષ, બીલામ,
કામ વૃક્ષ અપાર સોબે. ગરમાળો, દિંગેર,
ગુંદી, લોદર, કણ્ઠક બેદાં, સર્વત્ર વન જોર.

૨૫ અમથીઓ, ચોળ, મચ્છ, માયાં, એખરો, કોદાલ,
જનમફળ ને એલચી, લવંગનાં વન રોજ.

પંડરંગો, આંકોળ; કૂમો, તણુછ, વરણો એહ,
કેરોધી ને ખર માલવી પાર ન આવે તેહ.
રતાંજલી, વજનાગ, ગુગળ, અગુઆ, અરણી, ઝેર,
આકડો, ધંતુરો ઉત્તમ ચઢે શિવ ઉપેર.

૫ વીચુમંદ, આવળ, સુરેરો, પારસપીપ, નગોડ,
જળ જાંશુઓ શોભે ઘણુ તે, અવર વન બહુ જોડ.
અરણ્ય અતિ શોભી રહ્યું, માંહે કાકિલા શુભ નાદ.
બ્રમર ગુંજારવ કરે, શુક સારિકા બહુ સાદ.
મલયાચલના મંદ માણત; કોયલ વાગે તેહ;

૧૦ મદન પીડે નારીને બહુ: વિષય માયા એહ.
જ્યમ ઘેલી જાગે વસ્ત્ર પાગે નહિ મનમાં શાન,
લમ વિષયએ મોહજળ નાંખી; ટળા તે વૃન્દા સાન.
અકલ માયા ઇશ્વરી કાણે કળા નવ જાગે.
સતી તવ વિપરીત દેખે આલતાં વનમાંહે.

૧૫ વ્યાધ, સુરભિ, હરણુ, ચિત્રા કરે વનમાં કેલ.
સસલાં જાંશુક રમે પાસે, નકુલ વસીઅર મેળ !
મૂપક ને માંજર વનમાં ધરે પરરપર પ્રીત !
વઢે વૃન્દા, 'રાખ રથને, કાંધ એક છે વિપરીત.
તીર્થ ભૂમિ પવિત્ર સ્થલ કો, હશે મુનિનો વાસ.
૨૦ તે માટે વન નીરખીએ', એમ કલાં વચન પ્રકાશ.
સૈરન્દ્રી એમ સાંભળીને રથ તથા નીરખે વન,
તવ દીડો વૃક્ષ ન્યગ્રોધનો; તે તલે છે મુનિજન.
સાંનિધ્ય જોગો એક ચેલો, તેજપુજ છે તેહ.
વાયુ વ્યજન કરે મુનિને ધરી મન બહુ સ્નેહ.

૨૫ જોઈ તાપસ હરીને દાસી વૃન્દાને કહે વાત,
'બાઈ, મુનિવર એક દીડો, તેજ ત્રિભુવન તાત !

શિષ્ય પાસે કરે સેવા તેજપુંજ મહો રૂપ,
ન દીકું, નવ સાંભળ્યું તે મદાનુભાવ સ્વરૂપ.
રહી વદે વૃન્દા, 'હાંકે રથને; દસન કીજે દેવ.
સતી દારી શીઘ્રે આવ્યાં ન્યાં તાપસ વિષ્ણુ એવ.

- ૫ આવીને પ્રણામ ઋષિને કીધો તેણે દાર.
શિષ્ય કહે, 'રહો વેગળાં, તમ છાયા પડશે, નાર.
કોધ કરશે દિગંબર, જો દેખશે સ્ત્રીજન.'
શબ્દ એવો સાંભળી વૃન્દા વદે વચન,
'પ્રભુ, નામ શું મુનિરાજનું, મુજને કહોને પેર.
- ૧૦ કોધ શાન્ત ને ક્ષમા કેવી, કહોને આણી મહેર.
'બાઈ, મુનિનું નામ એવું ભગવાનપુરી અભિધાન.
ત્રિમળદર્શી, તત્ત્વવાદી, જણે શૂત ભવિષ્ય વર્તમાન.
કાષ્ટ સ્ત્રી સમાન મુનિને, કથિર સમ સુવર્ણ.
શત્રુ મિત્ર સમાન જણે. સદા શુભ આચરણ.
- ૧૫ પ્રહાર પૂજા સમ ગણે, જહુ માન સમ તિરેકાર.
કામ, કોધ ને ભોલ, મત્સર નહિ મુનિ અહંકાર.
પટકૂળ પત્ર સમાન જણે, છાદર સમ ચંદન.
જન્મથી મુનિ યોગસાધક, રહ્યા આણે વન.
તે માટે રહો વેગળાં મુનિદેવ કરશે રીસ.'
- ૨૦ વૃન્દા રહી ઋષિ પાછળે, સાંનિધ્ય લેતો શિષ્ય.
વાસ્તીક કહે, ઋષિ સાંભળો. તેણે સમે શું થાય.
કેણુ માયા રચી કેશવ જગત્ત સતીની કાપ ?
કુરંગી એક કારમી આવી રહી તવ પાસ.
ચકિત થઈ દહોદિશ જુએ; તનં સગર્ભ, મુખ આસ.
- ૨૫ એટલે એક વ્યાધ આવ્યો, મહી દરણી કંદ.
દશન કિલ્લ સમાન બેઠો, પામી બૂવેકુંડ.
ઉદરમાંસાંથુ અપસ ગગાયું, પાગાયું જમલોક.

જોઈ ટુંદા ત્રાસ પામી, બિપન્નો મન શોક.

બ્યાધ અંગ વિહારતો, મૃગલી નાંખે ચીસ.

શબ્દ દારણુ સાંભળી દગ ઊધાડે મુનીશ.

સમીપે તે કલપાંત દેખી કોપીઆ લગવંત,

૫ 'મુજ દષ્ટિ આગળ દુષ્ટ સાવઝ કયો કેર અનંત.

ભરમ થાને અંગ એનું, કર્યું અધમ કર્મ .

મુજ વનમાં મર્યાદ લોપી કયો દુષ્ટ અધર્મ.'

બ્યાધ જોતાં યયો પ્રલે, જુએ ટુંદા નાર.

'ત્રિકાળદર્શી સિધ્ધ તાપસ હોય એ નિર્ધાર.'

૧૦ વદે એલો, 'મુણો, મુનિવર. યયો મોહોટો કેર.

મિથ્યા કારણ બ્યાધ બાબ્યો તજ મનની મહેર.

આપણા આશ્રમ વિષે પશુ મુએ બેસે દોષ.

જવાડો તણુ જવને, જે થાએ શુભ સંતોષ.'

વનય એવાં સાંભળી શરૂ બોલીઆ લગવાન,

૧૫ 'બ્યાધ, હરણી, બાળ જીવો: જાઓ તમારે સ્થાન.'

શબ્દ એહવો સાંભળી ઉડીઆં એકે એક

ટુંદા મન વિશ્વાસ આવ્યો જોઈ વાયક વિવેક.

વલણુ

જોઈ વાયક વિવેક રે, વિશ્વાસ લાં આવ્યો સતી:

૨૦ સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળમાં મુનિદેવ કો આહાવો નથી.

કડવું ૩૧

રાગ ગોઝી

તવ સતીને વિશ્વાસ આવ્યો-એહવો નહિ મુનિ કાય;

સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ કેઈ માન પ્રણ હોય.

પાછળથી ફરી દષ્ટિ આગળ રહી જીભી નાર.

૪. કલપાંત દેખી. ૬. મધમ કરમ.

નિરખણ કરી કામિનીને જોડ્યા મુનિ તે વાર,
‘કોણ છે રે કામિની? કમમ આવી મુજ આશ્રમ?’
માત તાત ને કોણ રથાનક? નામ શું? કહે મન.’
‘તાત કોયક માદરે ને જલધરનર કંથ.

૫ નારી જન્દા નામ માહારૂં. સાંભળો, મુનિ સંત.
દેવ સાથે સુધ્ધ કરવા ગયો મુજ ભરધાર;
ખટ માસ પીલા તેડને, પણ સૂધ નહિ નિર્ધાર.
સમાચાર જાણ્યો નથી, અમો જાડે સ્વામી સીધ.
દર્શન તમારૂં પામતો, પ્રભુ, યદ્ય મુજ નવનિધ.

૧૦ હાલે માહારૂં કામ સીધ્યું, સમાગમ તમ નાથ.
વિજય થારો જૂપનો કે છતરો મુરસાથ?
તરવવાદી, કહો મુજને, ટળે મન સદેહ.
વિશ્વાસ આવે વચન તમથી, વદો કારણ એહ.’
મુણી વાચક વદે તાપસ, ‘એવું શું મુજ જ્ઞાન?’

૧૫ સ્ત્રીસંગે વાત ન કીજે, જા તું તાહારે રથાન.
અમો તાપસ વન રહેવું પરહરી સંસાર—
ધન, ભોગ, વૈભવ, પુત્ર, દારા, મજ, અશ્વ, રથ અપાર.
ભોગ સધળા પરહરીને આવડે આંહાં તપ.
વેદવાણી જિયરે, ‘પરસ્ત્રી ન કીજે ખપ.’

૨૦ વાતથી ‘વંદણ થાએ, ધીર તો સ્ત્રીજન.
અનેક આગે તપ થકી સ્ત્રીએ છળ્યા મહામુન્ય.
સ્નાન સંધ્યા આચરૂં ને સાચવું ખટ કર્મ.
પરનારી સાચું નિરખતાં ટળે સધળો ધર્મ.’
વચન એહેવું સાંભળી જન્દા તે નામે સ્ત્રીય.

૨૫ ‘પરપુરપ સાથે હું ન જોહું; તમો રૂપ જગદીય.
સતીચિરોમણિ બિરદ માહારૂં, પતિવ્રતા પ્રમાણ.

અવર પુરુષ તે તાત બંધુ. મુણો, મુનિ મુખ્ય.'
 ગદગદે કંઠે વદે વાણી કરગરીને નાર,
 'ભણું કહો મુજ એટલું ને કુશળ છે ભરથાર ?'
 તવ દિગંબર યોગ સાધી જુએ અંતર્યામી.

૫ નેત્ર મીચી નાય તવ ચિર દલાવે ભગવાન.
 સતી મનમાં ત્રાસ પામી જોઈ મુનિવર ચિદ્ર.
 'જે હોય તે મુને કોહો. રવામી; રખે વાત રાખો ભિન્ન.'
 વદે તાપસ, 'મુખે માદારે મેં કહ્યું નવ જાન્ય.
 ફાગટ શાને ફાળ પાડું ?' એમ કહે મુનિરાય.

૧૦ ચેલો કહે, 'ગુરુ, સત્ય કહેતાં આપણે શી દોષ ?
 નિપન્થું તે કોહોને એને. શીદ આણો છો રાખ ?'
 મુનિ કહે, 'સ્ત્રી, સાંભળો, છુને કહું વાત વિવેક.
 રણુ કંથ તાહારો એકલો, સુર મુખ્ય દેવ અનેક.
 વિપ્લુ, વાસવ, અજ, સદાશિવ, વરુણ, અમિ જેહ,

૧૫ ચન્દ્ર, દિનકર, અવર સુર બહુ પાર ન આવે તેહ.
 એકનો શો આશરો ? ક્યમ સાચવે આપ ?
 પિપિલિકા ઝાઝી મળી તાણે મણિધર સાપ
 એમ તાહરો કંથ રણુમાં હણ્યો એ વિધ દેવ.
 સંગ્રામ દારણુ ક્યો જૂપે પ્રત્યક્ષકારી એવ.

૨૦ કપટી સધળો સાથ સુરનો, ભલો છુજ ભરથાર.
 વિરપાદ, શંકુ, સુબટ નૃપના પ્રથમ થયા સંહાર.
 સંજીવિનીપતિ શુદ્ધ ગુરુતમ રાખતો દાનવ સાથ.
 મુખ્યા અસુર જીવાડતો, તવ જીતતો છુજ નાય.
 ગરુડ પાસે ઋષિ દરાબ્યો, ગુપ્ત કીધો તેહ.

૨૫ વિપ્લુએ પછે ચક્રપ્રહારે હણ્યો દાનવ દેહ.
 મુખ્યા તે દેવલોક પામ્યા એકલો છુજ કંથ

અપત્ય યુધ્ધ કરી દેવ સંઘને આણીઆ રણુ અંતઃ
મહેર મન આણી નહિ, સુરે કર્યું કડકા અંગ.
હાય, પગ ને શીશ, રકેધ જુજુઆં, નહિ વપુ સંગ.
સાંભળી સ્ત્રી શોક પામી, પડી વાત વિચાર,

- ૫ 'સત્ય હું ચૂકી નથી તો કમમ મરે ભરથાર ?'
ડગમગે, વિશ્વાસ નાવે, ન ભાગે મનની બ્રાન્ત.
મુનિ કેહે, 'એ સર્વથા માર્યો. માન હું સિદ્ધાન્ત.
કહે તો, અજળા, શીઘ્ર તુજને દેખાડું આ કામ.'
'ભહુ, રવામી કાં નહિ ?' વૃન્દા કરે પ્રણામ.

- ૧૦ ફરી તાપસ ધ્યાન માંડ્યું. કર્મ ગતિ અધોર !
ધરામાં તવ પ્રખળ વાહ્યું પવન કેઈ જોર.
જાણે વન તરૂં ઊડશે, એ વિધે માફત વાએ.
એહેવી રચી ગતિ કારમી રણુ વિષે વૈકુંઠરાએ.
અનિલથી ભય ઊપન્ધો વૃન્દા તે પામી ત્રાસ.
૧૫ 'આ વાયુ શો દસ્તાંત કરશે !' થયું મન નિરાશ.
પ્રખલ વાયુ પ્રસંગથી આવી પડ્યું વૃષ શીશ;
વૃન્દાએ મુસ્તક ઓળખ્યું—આ શું થયું જગદીશ !
શિરોવેષ્ટન સહિત આવ્યું; નિરખે નારી વદન.
અવણુ, બહુટિ, નાસિકા, મુખ, કમલદલ લોચન.

- ૨૦ ચિત્રુકે લાલ ને શીશ કમ્ય સમવૃત્ત્ય સાગરતનઃ
દેખી અજળા ત્રાસ પામી, 'શું થયું, જીવન ?'
એટલે દક્ષિણ હસ્ત પડીઆ, જુએ નારી તેલ.
અંગુલિ, નખ, મુદ્રિકા, અંગદ, હથેલી વૃષ એલ.
પલક માત્રે પડ્યો આવી વળી ડાબો હાય.

- ૨૫ ઓળખી અજળા ત્રાસ પામી, 'હોય માફરો નાય.
કરચરણવર્જિત અંગ સમજી પડ્યું આવી ત્યાંહે.

પુંઠળથી આવી પડ્યા બે પગ અવનિમાંહે.
ચરણ, ધુંટણ, પીંદી; જંધા-નિરખીયું નારી તેહ.
કટિ, આહુવર્જિત વક્ષઃસ્થળ, કુચ બેહુ શુભ જેહ
ઝાળખી અખળા પઢી અવનિ, 'શું કરું, ભગવંત ?
૫ સર્વથા વિશ્વાસ આબ્યો, હોય માહારો કંથ.
શિરોવેષ્ટનમધ્યથી કંદુક મહે નિજ પાણુ.
નવપલ્લવ દીસે, ગણી કળીઝાઃ મજી તે એધાણુ.
શીશ, રકંધ, હસ્ત, પદ સ્ત્રીએ એકઠાં નૃપ કીધ.
'નોધારી અનાથ કીધી', કહી કર કપાળે દીધ.

૧૦

વલણ

કર કપાળે દીધ રે. 'કંથ !', કરી અવનિ પડે.
વિલાપ અખળાતણા એહેવા, વન પશુપંખી સહુ રડે.

કંઠવું ૩૨

રાગ સૌરઠી.

- ૧૫ તે વનમાં તાપસની પાસે વૃન્દા કરે આકન્દ.
વળવળતી ટળવળતી બોલે, 'આ શું કીધું, ગોવિન્દ ?
ફરી ઘેર આવો રે.
સિન્ધુસુત સુગ્રણ, હુતા મુજગ્રાણ, ફરી ઘેર આવો રે.'
સ્વામીકેરું મુખ જોષને અંગ પછાડે નારી.
- ૨૦ 'નોધારી મુકી ગયા, પિયુ; હાથે કરીને મારી. ફરી. સિન્ધુસુત.
પૂર્વતણાં પ્રાક્રમ તમારાં આજ કયાં કહું, નાથ ?
કૌચકતાતે અમારે, સ્વામી, હું આપી તમારે હાથ. ફરી. સિ.
છપર, રાજ્ય મથુરા કેરું આપ્યું માહારે તાત.
ઉઠો, ચતુરશિરોમણિ ભરચાર; કોહો મુને રણની વાત. ફરી. સિ.
- ૨૫ દિવસ કેટલે ધ્રુવિ જાપની દેશ દિગ્વિજય કરવા;

- અતું દેશ બહોતેરના રાજા, મન કીધું ધન હરવા. ફરી. સિ
સકળ ભૂખ કીધા મુખભંજન, ગર્થ હય બહુ લાભ્યા.
તેજ તતુ સવિતા સમ પાધ્યું. બહી લડ માન મુકાવ્યા. ફરી. સિ
સભા રચી બેઠા, બળ વાધ્યું, હર્ષ ઘણો, રાજન.
- ૫ આહું કર્મ કર્યું મુજ પાપે, ત્યાં આવ્યો કસ્યપતન. ફરી. સિ
આવી વિરોધ લગાડ્યો દુષ્ટે, કહ્યું ચીદ રતન સુરધેર.
સાંભળી વાત કર્યો યુદ્ધ આદર, ક્રોધ મુર ઉપેર. ફરી. સિ
સહ આયુધ આવ્યા મુજ પાસે, તવ હું સન્મુખ આવી;
સ્વરૂપવાન પૂજી મેં લીધા, દેહકાન્તિ મન બાવી. ફરી. સિ.
- ૧૦ વાર ન કીધું પુરુષચિરોમણિ, તવ પુષ્પ દડો મેં આવ્યો;
હાથ મહી મુજને દેઈ ધારણુ કંદુક ક્રોમળ ઝાલ્યો. ફરી. સિ.
સકળ વચન મિથ્યા થયાં માહારાં, સત્યપણું સર્વ ખોડું.
કંદુક સહિત રહ્યા તમે રણમાં, કલંક બેઠું મુજ મોહોડું. ફરી.
અવભોઠે ઉપર આવીને સ્નામીકરકટિચરણ.
- ૧૫ કોણુ કર્મ અધાર કર્યો મેં, સુખ દેન, ભરધાર, મરણુ ? ફરી.
વચ્ચ વછોયાં કર્યો હશે સુરજિ, માતવછોયાં બાળ,
નીરવછોયાં માછલાં: તે પડ્યો વીછો ભૂપાળ. ફરી. સિ.
ગામ ભંજવ્યું, ગૌધન વાળ્યાં, મહાવન અગ્નિ પ્રગળ્યું,
વાપી કૂચ સરોવર પૂર્વા, પુણ્ય કર્મ સર્વે ટાળ્યું. ફરી. સિ.
- ૨૦ વડ પીંપળ આંખા વન વાડ્યાં, વસમે પાડી વાટ.
ખાહણુ લૂંટયા, દેવળ પાડ્યાં, લોખો સકળ પુણ્ય ઘાટ. ફરી. સિ.
ખજપુરી મેં બોગવી ને સતીતણે શિર આળ.
લીધું ધન મેં ક-યા વેચી તરછોટી, ભૂપાળ. ફરી. સિ.
બ્રહ્મહત્યાદિક સ્ત્રી પાતક, અનેક બાલક માર્યા,
- ૨૫ સુરજિ વધ કીધી હશે અવસે, શિવસ્થળ સિખર ઉતાર્યાં. ફરી. સિ.
અરીષ્ટ ગ્રહણ ચાતે ચથી દિનકર મહાપાપ મેં કીધું,

- સાસુનણુંદ ઘણું સંતાપ્યાં, સંતને મહા દુઃખ દીધું. ૬. સિં.
- પુણ્ય કરતાં પાપ મતિ મેં આપી હશે નિર્વાણ. ૬. સિં.
- વહેતી નીકે પગ જ દીધા મુજ નીચ મતિ પ્રાણ. ૬. સિં.
- ૫ પરથાપણ રાખી હશે મેં, ફૂટી પૂરી સાક્ષ. ૬. સિં.
- મિત્રદ્રોહ કર્યા હશે મેં, સ્વામિદ્રોહ-મુખ ભક્ષ. ૬. સિં.
- સેવા ન કીધી કંથકેરી, પ્રેમે ન પીરસ્યાં અન્ન. ૬. સિં.
- ગોર ગોરાણી દુબીઆં મેં, વાહાલાં બાળ અસંન. ૬. સિં.
- છાણે છાણું ભાગીયું મેં, દીપે દીપક કીધો, ૬. સિં.
- ૧૦ ચરણે ચરણ કર્યાં મેં પખાવણ, દોષ સંતને દીધો. ૬. સિં.
- સકળ પાપ કૃપા મુજ આમાં; કોણ કરે ઉપાય ?' ૬. સિં.
- તરફડતી, પડતી, રવડતી નારી પછાડે કમ. ૬. સિં.
- બાજોટી આકંદ કરતી, સ્વામીનું મુખ જોતી. ૬. સિં.
- રજ ભરાણી બૂપતિ અંગે તે વચ્ચવડે લોહોતી. ૬. સિં.
- ૧૫ ચન્દ્રવદન, કનકસમ કાયા, કમલનેન બેઠું સૂકાં. ૬. સિં.
- અવણ, નાસિકા, અધર તે, જે બૂપતિનીં સહુ લુખાં. ૬. સિં.
- વચ્ચ વડે વ્યજન નૃપને કરતી, ફરતી અંમ પછાડે, ૬. સિં.
- 'ગુણસાગર, ઉઠો, બલવન્તા,' મુકત મુખે વન ત્રાડે. ૬. સિં.
- 'વાત કરો, બોલો મુજ સાથે, મર્મ વચન મુને મારો. ૬. સિં.
- ૨૦ શોકરૂપી સાગરમાં જૂહી, હાથે મહી, પિયુ, તારો. ૬. સિં.
- સૂની સેજ, રમતનાં રચાનક તમ પાખે નહિ વાર. ૬. સિં.
- ગોઠો, કંચ; ક્ષુધા તનુ પીડે. તજો જીંઘ, ચાએ સાર. ૬. સિં.

વધણ

જિંધ તજ ઉઠો, ગુણવન્તા,' એ વિધે વૃન્દા વલવલે.

૨૫ હાથે હૈયું હણે પોતાનું, ચમ દંડપાત અવનિ દળે.

કંઠનું ૩૩

રાગ વેરાલી

- ઊભી યાદ, અવનિ પડી અખલા; રેણુ ભરાણી કામ.
મરતક કેસ ધણી વીખરાણા, નેત્રે ધારા ન માય.
- ૫ હવે કથમ દેખુરે, બલવંતા મુણુ ભંડાર.
મુજ નાથ, સ્ત્રી આધાર, હાવે કથમ દેખુરે.
સેજ વિશે તમે એમ કહેતા, 'તું, અખલા, મુજ પ્રાણ;
સધળી વાત કહી તે જુઠી, કપટ કારમી વણુ હવે બલવંતા
હાસ્ય વિનોદ મધુર તમ વાણી કથમ વીસરે, મુજ કંથાં'
- ૧૦ વિલાપ કરે કુરરીની પેડે પદા નારી અનંત. ૬૦ બ૦
'પ્રિયતી અંગ ધણું સુખસન્યા, જપ ન ચાતો, નાથ;
આજ પડ્યા અર્વાનમાં કડકા, તમે રોન કર્યું મહી સાથ. ૬૦ બ૦
કંટક બેઠો, ધણું કષ્ટાતા, દુઃખ ચતું નિજ દેહ,
આ તીવ્ર બાણુ તમે કથમ ખમીઆં સુરનર કેસ જોડ ? ૬૦ બ૦
- ૧૫ મુજથી કાણુ ન રહેતા અજગા, જલશું દોરક પ્રીત !
આજ અનાથ કરી હું અખળા; એ ન ધટે તમ રીત. ૬૦ બ૦
વાડ વિના વેલો કથમ વાધે ? કંથ વિના તમ નારી.
સર્વસ્વ દેડ કંથો તમે ભૂપે, એક વાત ન ઊગારી. ૬૦ બ૦
દશે દિશા ઉજળડ આજ માદારે; કંથ પડ્યો રણુમાદો.
- ૨૦ આશરો એક રણી નહિ મુને, વાયા ચારે વાએ. ૬૦ બ૦
'કંથ પડ્યો'—એવું મુખ કહેતાં કાં નથી જતા પ્રાણ ?
કંઠ્ય હૃદય કરીને કાં સુતા, કોહો મુને કોમળ વાણુ. ૬૦ બ૦
આજ ધરા મુજને નથી દેતી વેત્રે વનમાં વેડેર.
કંથવીઝેયી કાયા પાડું; એ તો ધટે મુને પેર.' ૬૦ બ૦
- ૨૫ મરતક કેસ કરે કર કડકા, શીશ રેણુ બહુ ધામે.
'હો હો ! દેવ !' કરી પેકારે, નેત્ર નીર બહુ ચામે. ૬૦ બ૦

- રેતાં જન્દા, રેાં વન સધળું વનચર પંખી જાત. .
 વનમાં વૃક્ષ યયાં પત્ર વર્જિત; ભૂકંપી, ઉત્પાત. હ૦ બ૦
 દિનકર દેવ યયો તવ ઝંખો દેખી નારી વિલાપ.
 પર્વતશૃંગ ફાટે તે જોતાં, સતી પછાડે આપ. હ૦ બ૦
- ૫ અડવડતી, પડતી, આખડતી સ્વામીનું મુખ નીરાજ.
 કંદર્પ કોટિ કળા નૃપ પૂરણ ચરણ વધુ કર ભાજે. હ૦ બ૦
 રૂદન કરતી ફરતી અખળા તાપસને કેહે વાણ,
 ‘મહાનુભાવ, ઉપકાર કરો મુજ, તમ વધુ સારંગપાણ. હ૦ બ૦
 સ્વામીને સંસ્કાર કરું હું; નૃપ સંગે મુજ કાચ. હ૦ બ૦
- ૧૦ આજ નથી ઉગરવું માદારે. વાઝે સધળા વાચ. હ૦ બ૦
 ખારા સિન્ધુમાં મીઠું પશ્વલ જે તમ દર્શન, નાચ.
 શીઘ્રે, પ્રભુ, કરો અગ્નિ, વળાવો પિયુ સાચ. હ૦ બ૦
 એહિવી વાત સુણી જન્દાની જોલ્યા મુનિ ભગવાન,
 ‘નોહિ કામ મુજ અખલા બાળું; કાં ગર્ભ તાહારી સાન ? હ૦ બ૦
- ૧૫ મુજ આશ્રમ મુઆં પશુ જીવે તો કમમ બાળું નારી ?
 ભૂપતિ એને કર્મે પડીઓ; જો તું મન વિચારી. હ૦ બ૦
 ચિંતાતુર આવે આ વનમાં, તે જન આનંદ પામે;
 શોક સંતાપ ટળે દુઃખ તેહેનું, જન્મવેદના વામે.’ હ૦ બ૦
 એહેવાં વાચક સુણી મુનિવરનાં જન્દા લાગી પાપ,
 ‘કૃપા કરો મુજને, મહામુનિ, કંથ જીવેના થાય. હ૦ બ૦
- ૨૦ શંકરરૂપ સદા તમે મુનિજી, પૂરો અમારી આશ;
 જીઠશે કંથ તમારી દષ્ટે, મુજને છે વિશ્વાસ.’ હ૦ બ૦
 કેહે તાપસ, ‘મુજથી નહિ જીવે; મુક અમારો ખાલ;
 મુઉ મુતુષ્ય કાથી નહિ જીવે એક વિના ગોપાળ. હ૦ બ૦
- ૨૫ કેહે જન્દા, ‘જીવું કાં જોલો ? દીકું દષ્ટે, સ્વામી.
 મુઆં વ્યાઘરરણી ગર્ભ જીવ્યાં, જીઠ્યાં આનંદ પામી.’ હ૦ બ૦

ગદગદ કંઠે વંદવલે વૃન્દા તાંપસ સાંનિધ્ય સાર.

બહુ આતુર અંબજાને દેખી શિષ્ય કેહે તેણિવાર, ૬૦ બ૦

‘ગુરુજી, તમે જાહાડો એને, શોક તજે વન અંબજા.

એના રૂદન થકી હું ત્રાસું; વિલાપ દારણુ સંબજા. ૬૦ બ૦

૫ તમ આશ્રમ આવી દુઃખ પામે, શોકાતુર રેહે અંગ,

તો આપણને કલંક બેસે; આંહાંથી જાએ મનભંગ. ૬૦ બ૦

સ્ત્રીનું કામ, પ્રણિપત માહારી; કૃપા કરો, નૃપ જિરે.

અન્ય ઉપાય નથી શુભ્યાનો, જિગરશે તમ ત્રુકયે. ૬૦ બ૦

એમ કહી વૃન્દા મુનિએલો ચરણે લાગ્યાં એવ.

૧૦ કૃપા કરી જોયું શિષ્ય સામું; બોલ્યા ગુરુ તતખેવ, ૬૫૦

‘ભૂપતિ ભૂમિ પડ્યા જે કડકા અંગે મળતા હોય,

કરી એકઠાં ઉપર ઢાંકે મૃગચર્મ તુજ સોય’. ૬૫૦

એહેવાં વાયક મુંછીને મહામુનિનાં અંગ કર્યું સંધાણ.

શીઘ્ર થઈ ઉઠ્યા મુનિ તાપસ ત્રહી કમંડળ પાણ. ૬૫૦

૧૫ વારિતણો અભિષેક જ નાંખે, મંત્ર ભણે ઋષિજન.

‘શીઘ્રે ઉઠ; મુતો શું વનમાં ? જલધર રાજન. ૬૫૦

વાટ જાએ, વિલાપ કરેરે, સ્ત્રીને રાતી વારો.

તુજ અંબજા આનંદ પામે; જાડી ભવન પધારો.’ ૬૫૦

વાલ્મીક કેહે, ભારદ્વાજ, સાંભળો. અકળગતિ ગોવિંદ.

૨૦ મરડી અંગ લિધો મુતસાગર, ધરતો મન આનંદ. ૬૫૦

ચકિત થકો જુએ નૃપ નિર્દિશ્ય, મુલત ન દેખે એક.

‘સુરનર સૈન્ય ગયું શું નાશી ?’ ભૂપતિ વચન વિવેક. ૬૫૦

ભલી અંગ નિદ્રા મુજ આવી,’ નૃપ વચન એમ બાખે.

‘મુલત નહિ કે મુજ સૈન્યમાં. યુદ્ધ દેવશું રાખે ?’ ૬૫૦

તવ દેખી સન્મુખ સતી વૃન્દા, બોલ્યો ભૂપ વચન.

સાંનિધ્ય દોઢા મુનિ તાપસ, વિરમય થયો તવ મન. કૃપાં

‘શે કામે આંહાં આવી, અળખા ?’ ભૂપતિ વાણી બોલે.

‘કેણુ ધર્મ આવી મહાવનમાં ?’ એમ કહી શિર ડાલે. કૃપાં

૫ કેહે તાપસ, ‘તમ સીધ અર્થે આવીતી વનમાંહે.

એના સત્ય થકી સૈન્ય ભાગ્યું, ઘેર પધારો રાએ.’ કૃપાં

તવ વૃન્દા આવી, પતિ કેરે ચરણે નામ્યું શીશ.

‘સકળ મનોરથ થયા તમ, ભૂપતિ, કૃપા મુનિ જગદીશ.’ કૃપાં

એમ કહી પતિ સાથે ગૃહગૃહ બોલે નારી વચન.

૧૦ શોક ગયો વૃન્દાનો સધળો, જ્યમ ગતિ સેજ સપન. કૃપાં

કેહે તાપસ, ‘નરનારી, આંહાંથી જાઓ તમારે ઠામ.’

કહેતાં બેવ સતી, દાસી, બુપતિ ચાલ્યાં કરી પ્રણામ. કૃપાં

૫૬૪

મુનિને કરી પ્રણામ વનમાં પિયુ પ્રમદા ઘેર ચાલ્યાં સહી.

૧૫ કેહે, રાધવપતિ ઝાળખ્યો, સતી વિષ્ણુ માયા નવ લહી.

કલ્પું ૩૪

રામ દેસાજ.

વાલ્મીક કેહે, સાંભળો ઋષિરાય, અમકથા તમ કહું મહિમાય.

મુનિવર પાસે શીખ જ કરી ચાલ્યો ભૂપ સંગે સુન્દરી.

૨૦ રથ ઉપર બેઠાં નરનાર, હર્ષ ઘણો નિજ દેહમોઝાર.

વાટે ગોષ્ઠિ કરે સ્ત્રી સાથ, ‘શી કહું સુદતણી તે વાત !

ધન્વ, વિરંચિ, કેશવ સંગ સકળ દેવ કીધા મનભંગ.

નાદા સુર, સહુ પામ્યા ત્રાસ; યંકરચરણ ગયા કૈલાસ.

ભગુઓ આળ્યો સુરનર બીડ, કરે સુદ મુજસંગે ધીર.

૧૫ ઝાળખ્યો. ૨૪ સુરનર બીર.

- યુદ્ધ કરતાં. જીત્યા તુજ કંચ, દસો દિશા પળ્યા દેવપંથ.
 ત્રીહારા સંત્ય તણો આધાર; મુંઝે રણ નાકો ત્રિપુરાર.
 પોહોતી નહિ મુજ બલ દામ, ફરી જઈ માંડું સંગ્રામ.
 ત્યાં લગે સત્ય ધરો, સ્ત્રી, તમો, તવ રણભંગ ન પામું અમો.”
- ૫ એહેવી વાત પિયુની સાંભળા ઉત્તર આપે અગળા વળા,
 ‘મુઠો વાત વિરોધ, નરેશ, જો માનો માદારો ઉપદેશ.
 જે તંમ આગળ નાસી ગયા, મુકી માન સુર કાચર ચપા.
 તે સાથે યુદ્ધ કેવું, નાથ ? બીઠીએ આપ સમોવડ સાથ.’
 ગોષ્ઠિ નરનારી એમ કરે; શુભ સ્વપ્ન એવું મન ધરે.
- ૧૦ વેગે આવ્યાં નિજ પુર માંહે; દેખી જન લાગ્યા નૃપ પાએ.
 નરનારી સહુ ઠરે પ્રણામ, ભૂપતિ બોલાવે કહી નામ.
 શીખ કરી વાળ્યા સહુ જન, મધ્ય ભુવન ગયો રાજન.
 સહુ દાસી આવી નૃપપાસ મનમાંહે ધરતી ઉત્સાસ.
 મુકેતાઈલ વધાવ્યો નૃપ; સૂર્ય કોઠિ છે તેનું રૂપ.
- ૧૫ જેવાં જ્યમ દાસી અભિધાન, ત્યમ તેને તેડે સંગન.
 માલા, સુમાલા, શુભભોયના, લલિતા, સ્યામા તે ચન્દ્રકળા,
 સુભગા, સુધુ ગંભીર કેસરી, લન્વંગી મદનપુર ભરી,
 કુરંગી ને મૃદંગી સાર, કપૂરા; વિગ્ધનન્દા ઉદાર.
- ૨૦ જેવા જ્યમ અધિકારજ હતા, ત્યમ સહુશું રામ કરે વારતા.

દેશી ફેર.

દાળ

ભાત ભાત વિવેક તેવો કરે સહુ શું રામ.

ઉણ્ણોદક તવ આણીયું તે શુદ્ધ કરવા કામ.

૩ માંડો સંગ્રામ, ૧૭ કેસરી તુલંગી. ૧૮ અદંગી. વીજેનેદા.

૨૩ ભાત વાત નિવેક.

તેલ મર્દન કરે, સેવકી ભૂપને તેણિવાર.

નખશિખા સુધી નિહાળે નૃપને વૃન્દા નાર.

નાસિકા, મુખ, શ્રવણ, ઔકુટિ, અધર, રક્ત નયન,

શીશ, કચ્છ ને ભાલ, પાંપણ, ચિણુક, સ્વર રાગન

૫ શ્રીવા, બહુ વિચાળ હૃદયા, નાભિ, કટિ, કુચ જેહ,

જંઘા, ધુંટણુ ને તે પીંડીઃ સદૃશ ભૂપતિ દેહ.

અંગુલિ પગ હાથ કેરી, નખનણો તે વરણ

પાદાની, પોહોંચા, શુભ હથેળી અઠળ ભૂપ આચરણ.

ચાલ, વામક ને નેત્રચાળા, મધુર મુખ, શુભ હાસ;

૧૦ ઓળખ્યા અખળાએ સ્વામી, થયો દહ વિખાસ.

સ્નાન કરી વધુ શુદ્ધ કીધું, બેસીઆ જઈ આસન.

જે વિધે ભૂપતિ બેસનો, ત્યમ ઠ્યાં જીવન.

આનંદ અખળાને ધણો, મુકી કનકની ચાળ.

અમ નાના ભાતનાં તવ પીરસીઆં ભૂપાળ.

૧૫ શાક પાક અનેક રચના, ન્યમ હુતો તે સ્નેહ,

તે વિધે ભૂપતિ સર્વ માગે પાત્રમાંહે તેહ.

વાડકા વિધ વિધ કરા, જેનો ન્યાં છે ઠામ.

‘લાવ, અખળા; વિસર્થો ?’ એમ ભૂપ કેહે દેઈ નામ.

હર્પશું પછે સાથે બેસી આરોગ્યાં નરનાર.

૨૦ હાથ શું નૃપ ધરે સ્ત્રીમુખ, વૃન્દા મુખ ભરથાર.

ભોજન કરી નરનાર હઠમાં, ધર્યો મુખ તબોળ.

આનંદ અતિ નરનારને, બિપ-ચો મન કલ્પોલ.

સેજ સુંદર પાથરી, શુભ પુષ્પ આચરણ;

માલતી, મુચકંદ, કેસર, —કુસુમ નાના વરણ.

૨૫ તકીઆ, ગાલ સુખાસન રચાનક; ધૂપ સુગંધ અનેક;

એહેવી સેજ વિધે નૃપ એકા આણી ધરમ વિવેક.

૧૧ તીથીઆ જઈ આસન. ૧૯ માંહે બેસી.

સોજ શણગાર સઝ તનં અગળા આવી બેડી સેજ-
કનક લાજે કાન્તિ આગળ, સહસ્ર રવિનું તેજ.
મધુર વચનશું બિચરી, 'કાંઈ દુઃખ ન ધરશે, નાથ.
સાક્ષાત્ સ્વામી છે તમે, પણ સાંભળો એક વાત.

૫ વિધ્યુ, બ્રહ્મા ને સદાશિવ-ત્રણ એકજ અંગ.
સરજે વિરયિ, વિધ્યુ પાળે, રૂઢ કરતા ભંગ.
જનક એ સંસારના ને સકળ સૃષ્ટિ અપત્ય;
અધર્મ એક ન આચરે. તમે સાંભળો, ભૂપત્ય.
દુષ્ટદર્પ દલન કરે ને આચરે શુભ કર્મ.

૧૦ સતીનું સલ રાખવાને છે અખંડ પરબ્રહ્મ
અર્ધ સત્ય ઓધું થયું જે જમી તમશું અજ.
સેજ બિપર આવવાનું નથી ચારું મન.
વિધ્યુ વિના નૃપ ઉપજે જે થઈ વનમાં વાત,
પણ સતીસત્ય કથમ ચૂકવે જે હોય ત્રિશુવન તાતં ?

૧૫ અવર જન નહિ આશરો જે રમે માલાવેલ.
શત ખંડ થાએ શીવ તેહેનુ, ધરે મુજપર દેવ.
તે માટે તમે કંઈ માહારા એથવા વિધ્યુસ્વરૂપ ?
વચન એવાં સાંભળાને બિચર્યાં તવ બૂપ,
'એ શું અગળા બિચરી ? તુજ ન ભાગી બાન્ત ?'

૨૦ શુભ જે ધેર વાર્તા તે સર્વ કહી એકાંત.
કંદુક આપ્યો કર વિને નૃપ, ગણી કલિકા નાર.
એધાણુ એક ન રહ્યું ઓધું; સર્વથા બરથાર.
નેત્ર ચંચળ કરી આળા સેજ બેડી ખાંત.
હસ્ત આધો કરી બૂપતિ બીડી હૃદયા સાથ.

૨૫ હાવભાવ, કટાક્ષ, સુંબન, પરિરંજણ, કુચપ્રદણ,
નખક્ષત નૃપ તણું 'અંગે, થયું સુરત રસમાણ.

૧૧ તમમાં અંન ૧૭ માહારા તથા ૨૩ સેજ બેડી તદિ-

કેલિ રસ ઠામ નીપાયો કપટે દેવ મુરાર.
 પિયુષઠે વળગી, નવ રહે અળગી, પરહરી બરથાર.
 કપટ કરી વૃન્દા બોમવી, મુકાવ્યું સતી સત્ય.
 ત્રણબ્રુવન પ્રતિપાળ હરિજી કર્યું ઠામ અપત્ય.
 ૫ વાલ્મીકિ કેહે, ઋષિ, સંભળો મન ધરી ઉન્ન્યાસ.
 એ કથા રહી એટલે; પછે શું થયું તૃપ પાસ.
 શિવ સાથે મુદ્દ કરીને જૂપ ગયો સ્વસ્થાન.
 શિબિરમાંહે જઈ જાતર્યો દાનવપતિ રાજન.

યથલુ

દાનવપતિ રાજનરે પછે જાતર્યો રેરે જઈ.

૧૦ હરાવ્યા મુરસાય ચંદર, તે સમે રણ રજની થઈ.

કડવું ૩૫

રાજ સામેરી

એ વિધિ વૃન્દા જાણી શીહરિ કરી કપટ વિચારે;

૧૫ અરણ્ય ઉદે ઉઠ્યો શિબિરથો જાલધર તેણિચારે.

સ્નાન, સેવા, ઇષ્ટ સાધન, અગ્નિ હોમ્યા હોમરે

કવચ પેહેરી અસ્ત્ર બીડમાં, અંજ બિભાં રોમરે.

‘આજ માઈ ધરને રણમાં, રાણું હું મુરસાયરે;

ફરી બીજી વાર ન આવે મુદ્દે મુજ સંગાયરે.’

૨૦ ગજ ઉપર અસ્વાર થઈને પળ્યો દાનવ મૂઢરે.

મદા લીધી હાથમાં, દેખી થઈએ દિગ્મૂઢરે.

ગરજતો આલે ધનગતિએ, ઉલટયું લડવા મનરે.

રૂઢ્યું સંત્રામ જાતાં યાએ માન શુકનરે.

વામ ભાગે કળકળે ભૈરવી જૂડે સાધરે,

૨૫ જમણી દુર્ગા તે નિઃશ્વાસે, કરે જાહુ ઉન્ન્યાધરે.

હરણુ ડાળાં ઉતરે, ગણપતિ માઠો ચાયરે.

વાનરાં વામાંગે બોલે, દક્ષિણ કાણુ જાયરે.
કાગ, શ્વાન ને કોસીઓ, ખર, હુંકઠી દક્ષિણાંગરે.
નેત્ર, હૃદય જૂપ કેરું ફરકીયું વામાંગરે.
તડાતડ તે છોક સામી ચાય પળમાં પંચરે.

૫ વાયુ દુર્જર વાય સન્મુખ, રજ જરે નેત્ર અનંતરે.
દિનપતિ દીસે ધૂંધળા, જિતરે આડો સાપરે.
પ્રતિબિંબ દેખી સીશવહોણું, મનમાં કંપે આપરે.
'માન શુકન મુજને થયા; કાંઈ એક છે વિપરીતરે.'
કંડુક કાઠી નીરખતાં જૂપતિ ચયો ભયભીતરે.

૧૦ મુકાણો દવ બળ્યા સરખો નિરખીઓ જૂપાંગરે;
દડો દીઠયે સિન્ધુસુતને પડી જાડી કાળરે.
'ચતુર ચતુરા છળ પડી; શો નારીનો વિશ્વાસરે ?
કામાતુર થઈ કામિની, તે થકો થાય વિનાશરે.
પતિમતાનું ખિરદ એહેવું ? સકળ કૂઠી વાતરે.'

૧૫ સીશ ધૂણે, કર ધસે, 'અખળા કયોં ઉત્પાતરે.
વિશ્વાસ નારી તણો કેવો ? ન કહીએ મન શુઝરે.
નારીને નવ ધીરીએ, જો હોએ શરીરે સૂઝરે.
વિકટ નારી વ્યાજધીએ, સર્પ ચંપ્યો પાયરે.
અખળા તે રાજકુમારની સહી નીચ પાસે જાયરે.

૨૦ નારીને નર ધીરશે તે જાણવો પશુવેપરે.
બોળવે પતિ કરી આજ્ઞા, મન કપટ વિશેપરે.
વ્યાધનો વિશ્વાસ કરીએ મદા વનમોઝારરે,
સર્પ સાહી મરડીએ, પણ ધીરીએ નહિ નારરે.
કટ ! અણુધ અજાણુ અખળા, શું કર્યું એ કર્મ ?

૨૫ વિશ્વાસઘાત સુને કયોં; એ નહિ તાહારો ધર્મ.

૮ વાઉ દૂરજ વાએ. ૭ વનમાં કંપે.

૧૬ ન કહીએ મન શુઝરે ૧૮ સરપ ચંપ્યો ખાયરે.

ચાલતાં મુજ રણુ વિષે તુજ વચન મધુરાં હોયરે.

આજ દ્રાણુ કમાઈ કીધી ચપળ ચતુરા સોયરે ?

સત્ય ચૂકી સુન્દરી, પરપુરૂષને સોંપ્યું તનરે.

ઈહ લોકમાં અપકીર્તિ, સ્ત્રી, મુઝે નરક પચનરે

૫ ચૂકી તો ચૂક્યાં જ કરને; શું ગયું મુજ બળપાણુરે ?

તુજ માટે જન્મ પામતો, તે ન પામું નિર્વાણુરે.

આધાર જાણ્યો ઝોહનો, હવે જીગરવું બળ આપરે.

મહાદેવને રણુ કર્ફે પ્રાણે, પ્રબળ થાયં પ્રતાપરે.

ઘેર જો જાણી જીવતો, તો ન જોઈ સ્ત્રીમુખરે.

૧૦ વાલ્મીકિ કહે, ઋષિ, સાંભળો. બ્રૂપતિ બીતર દુઃખરે.

ગદા કર પછે ફેરવી દાનવપતિ બ્રૂપાળરે.

શીઘ્રે નામ ચલાવીઓ ત્યાં સમીપે પશુપાળરે.

શબ્દ એહવો બોલતો રણુ વિષે, 'મારો મારરે.

ક્રોધ મુજ બહુ ઉપ-યો; તું ટકે, ત્રિપુરારે ?'

૧૫ ધરા કંપી, શેષ સજાકર્યો, બળભળ્યા સુરજનરે.

વૃષભ થમા આરૂઠ શંકરે ક્રોધપુરિત મનરે.

વદન લૂખે અસુરે દીઠો સમીપે ગિરિજનાથરે.

'શોકે વૃન્દા જળી શ્રીપતિ,' વિચાર્યું મન સાથરે.

'હાલે એની કોણ ગણના ?' ધર્ફે અંબક પાણુરે.

૨૦ અસ્ત્ર એનાં કર્ફે કટકા, હણું મૂઠ અજાણુરે.

એમ જાણી રણુ વિષે પછે ગાજ્યા મટાદેવરે.

અસુર ઉપર બાણુ મુકયું મંત્ર સાધીને એવરે.

એક, શત ને સહસ્રધા, લક્ષધા પર્યંતરે,

ખિંદુ જ્યમ ધન વૃષ્ટિનાં; ગણુતાં નાવે અંતરે.

૨૫ અસુર કેરા સૈન્યનો રણુમાં કયો સંહારરે.

સુભટ સમ્રાજા બળભળ્યા ને કોપ્યો સિન્ધુકુમારરે.

ધનુષ્ય લીધું હાથ માંહે, કર્પી શર સંધાનરે.

‘જળજે, જગુઆ; સકળ સુરશું-હણું તારા પ્રાણરે’
 મંત્રપૂરિત બાણ મેહેલ્યાં, તેનો નાવે પારરે.
 સહસ્ર, લક્ષ, કોટિ, અણુદ-અસંખ્ય મેહેલ્યાં સારરે.
 એક એક સુરના અંગ માંહે બાણ ચત ચત હોયરે.

૫ શાહુડીનાં સીસોળીઆંવત કર્યા સુરવપુ સોયરે.
 દાનવપતિના મારથી સુરદેવ પામ્યા ત્રાસરે
 માન મુકી પળ્યા દોહો દિશ, ચંચા અંગ નિરાસરે.
 ખળખળું સુરસૈન્ય સધળું, વલ્યો હાહાકારરે,
 મુભટ સધળા ગયા નાશી; કાપીઆં ત્રિપુરારે.

૧૦ પછે અગ્નિકેઈ બાણ સાંધે વિશેષે સિરગંજરે.
 અસુરદળમાં મૂકીયું તે ધરી મન બહુ રંજરે.
 પ્રખળ અગ્નિ પ્રગટયો વન, દબા દાનવ જાતરે.
 હસ્તિ, હય, રથ, પાલખી બહુ બળે નાના જાતરે.
 ઉત્પાત દેખી અસુરપતિએ સાંધીયું ધનબાણરે.

૧૫ વૃષ્ટિ દાદસ મેધનીએ આલખ્યો અગ્નિ પ્રમાણરે.
 પુંડળશું શિલાત્મ મૂક્યું જાલધર જૂવાળરે
 સુર સૈન્યમાં પડે આવી વિકટ ગિરિ તત્કાળરે.
 ધનવૃષ્ટિ પેરે દેવ ઉપર પડે વૃષ્ટિ પાપાણરે.
 સૈન્ય જે પશુનાથનું, ટપ કરે કચ્ચર પાણરે.

૨૦ શિલાત્મ ઉપર વજાત્મ ત્યાં તો મેદેસીયું મદાદેરરે.
 દલ ધિરે બાણ અસુરનું કર્યું નિખળ એવરે.
 રણવિગે શંકર બાણ મૂકે, કરે શૂપતિ બંજરે.
 સકળ સર દાનવ તણાં તે વિગરે સિવઅંજરે.

૫૯૯

વિગરે સિવઅંજરે. પ્રખળ રણમાં જૂધ દવું.

૨૫ વાળીક કેહે, ઝલિ, સાંભળો મુજ મુખ કમલ કરી વર્ણવું ?

કહ્યું ૩૬

સાંઘે શેરો.

- કેહે વાસ્તીક, સુણો ઋષિપુંગવ તમને કહું મહિમાય.
મહા પ્રલય સંગ્રામ કરે રણુ શિવ જાલધરસાય.
- ૫ અનેક દલ માર્યું દાનવનું ક્રોધ કરી શિવ પોતે.
તેહ વિધે હણ્યા સુર દેત્યે સન્મુખ શંકર જોતે.
૩૬ યુદ્ધ વીત્યું રણુમાંહે, શોણિતસરિતા ત્યાલી;
કો તાણ્યા પૂરે, કળ્યા કાદવ, સુભટ શકે નહિ હાલી.
'ત્રાહિ, ત્રાહિ,' કરે સુર દાનવ દેખી મહા ઉત્પાત.
૧૦ શંકરસુભટ હણે રણુ જૂપતિ, દાનવદલ પશુનાથ.
ક્રોધ થયો પશુપતિને સકળ અસ્ત્ર જવ ભાગ્યાં,
'શું સમથપણું ગયું માહારું, દાનવને શર નવ વાગ્યાં ?'
સાત બાણ સંગાથે ઈશ્વર ક્રોધાતુર થઈ મેહેલે.
યોજન ત્રણ લગે ગજ પાછો જૂપસંગ શિવ ઠેલે.
- ૧૫ ફરી આવ્યો ગજ ખેડી દાનવ, શંકર સન્મુખ બોલે.
'જટિલ, જળવે ધાત જ માહારી,' એમ કહી શર તોજે.
પ્રખળ પવનાસ્ત્ર સાંધ્યું જૂપતિ, મુક્યું અતિ ઉદ્ધાસ;
વૃષભસહિત ઉડાડ્યા શંકર યોજન દશ આકાશ.
મહાબળમાં આવ્યા અગ્નિતલ યુદ્ધ કરવા નૃપ સાથ.
- ૨૦ રપશં કરે આવી પૃથ્વીને; તવ ઉડાડ્યા પશુનાથ.
ત્યમ આવે, ત્યમ ફરી ઉડાડે; દેખી સુરનર ત્રાસે.
બ્રહ્મા, ઈન્દ્ર, સકળ સુરે જાણ્યું, હવે શિવ નાસે.
અસુરપતિનો પ્રહાર અતિશે; કરવો કેણુ ઉપાયે ?'
અકળ થઈ આવ્યા શિવ ભૂમિ સકળ દેવદલ માંહે.
- ૨૫ બ્રહ્મા, શંકર, વરુણ, વૈશ્વાનર, અર્ક, સોમ સહુ ધાએ.
'માર, માર,' મુખ એહેવું કહેતાં અસુર ઉપર ઉગ્રએ.
- ૨૪ અપત કરી આવા.

- વળ, ગદા, મારે કેા મૂચળ, પરિધ, પાશ, ત્રિશળ;
 સકલ દેવ મારે દાનવને અભ અનેક અમૂલ
 સદુ દેવસાથે જાડે મુરપતિ, કેની બીત ન આણે.
 કેાણુ માત્ર અપ્ય એ જીવંડા ? મશક માત્ર મન જાણે ?
- ૫ તેણે 'સમે કુપુઆટ શિવ કરતા આઘ્યા અવનિ ન્યારે,
 સકળ દેવ આવી દે ધારણુ ગિરિજાપતિને ત્યારે.
 'હણો અસુર, અમો છું કેડે,' ઠામ ઠામ સુર બેલે.
 મર્વવાયકે સુણી સુરનાં હસી જૂપ શિર ડાલે.
 'ભણુ, સુભરો. બિગારો ભગુઓ,' એમ કહી ચર તાડે.
- ૧૦ બ્રહ્મા, ઈન્દ્ર, વરણુ, વૈશ્વાનર શંકરસહિત ઉડાડે.
 અભળજે સુર કયાં આકળા; બળ કરી હેઠા આવે.
 પ્રબળ પવનચર મેહેલે જૂપ, પાછા મગન લમાવે.
 વાહનસહિત ભમે સુર જાંચા, નભ દીસે કૌતુક સરખો.
 પ્રાણુ વિના ભમે સુર અંગિશ દેખી જૂપતિ હરખ્યો.
- ૧૫ કોધ થયો શંકરને અંતર, 'અસુર કરે ઉપાત.'
 પીનાક પ્રહાર કરે ઉઘા ચર્ધ દાનવને ગિરિનાથ.
 પ્રબળ વિનાક સનાશિવ કેદૂં તે કયમ મિથ્યા થાય ?
 ભેલું અંગ, થઈ નૃપ મૂર્છા, શિથિલ ગાત્ર થયાં રાય.
 પવનાભ પડ્યું તવ કર્યું, સુરનર અવનિ આઘ્યા.
- ૨૦ કેહે વાળીક, પહેલાં સુર જૂપે ત્રેસડ વારે લખાવ્યા.
 વળી મૂર્છા, થયો નૃપ બેઠો, શંકર સન્મુખ બેલે.
 'સુતો સિદ્ધ જગાડ્યો, નંબુક,' એમ કહી ચર તોળે.
 સર્પમુખુ ચર સાંધ્યું જૂપતિ હણુવા સુરનર અંગ.
 સકળ દેવ ઉપર નૃપ મૂકે; તવ બોલ્યા શિરગંગ,
- ૨૫ 'મૂકી યદ્દ રહો, સુર, અળગા એ જૂપતિ.....

x, x x x x

(શન મન્યમ)

[યર્ધ ગર્જના બાણુની ગાઢી, નાઠો નંદી ત્યાં સંજુને પાડી.
થયો મુરસેનામાં રે શોક, ગાઢે વરતાયો તથા શોક.

થયા પાર્વતીવલ્લભ પાળા, વળગ્યા મહા સુધે મદવાળા.

૫ મારે ધનુષ્ય પરસ્પરે ધાર્ધ, તાણે કેશ કપટ કરી રક્ષાર્ધ.
ગદા, ગુરજ, ત્રિચળ પડે ત્યાંય. રેતી પેસે રોગાર્ધ મુખમાળ.
પાદુ ગડદા પછાડે રે અંગ, થયા ગિરિજાપતિ ગતિભંગ.
પાડે પાર્વતીના પતિ ચીસ, સામાસ્યમી અચાડેરે શીપ.
વળ્યો રવેદ, ચડે પગ ખાલી; જાણે શૈલે સરિતારે ચાલી.

૧૦ તોઠી ત્રિપુરાસિની દાઢી, ફૂટયા અગ્નિની ઉપર પાડી.
અવિનાશીને ઉધડા લીધા; મારી કોણીએ કચ્ચર કીધા.
ઊઠી દાનવ ત્યાં કડકડીઓ, ફુદી ગિરિવર ગજપર ચઢીઓ.
સાદી વૃષભ ચડયા સિવરાય, કડાગ્રુડ કટક બેઠું થાય.]

x x x x

ચલવી માગ, ધસી નૃપ મેહસે વૃષભને શિર ધાય.

૧૫ નાંખી શિવને નાઠો પોડી, વપુ બેઠું બૂપ ગદાય.
રણુ પાળા કીધા સશિશેખર; મનમાંહે દુઃખ વાર,
મુકી બાણુ માર્યુ દાનવને, 'દાવે નહિ ઊગાર્.'
એક બાણુ મૂક્યું તવ ઈશે આણી મન અનુરાગ
આડોયો કર્યો ગજ કટકા, અંગ કર્યુ ચાર ભાગ.

૨૦ પડયો હસ્તિ, પિયાદો થયો નૃપ, શીઘ્રે થર્ધ રથ બેઠો.
તે રથ ભાગ્યો શ્રી મહાદેવે, તવ ચિતામાં પેઠો.
પાળો શિવ ઉપર નૃપ ધાયો, તવ ચર સંજુ નાંખે.
ગદા તણા કર્યો સિવે કડકા. 'મારું રણુ તુજ', બાખે.

૧ થી ૧૩. મૂળમાં પાનું ૧૧૩ મું ખુટે છે. તેથી કોંસમાં મૂકેલી
પંક્તિઓ રેવાચંકરકૃત જાળધર આખ્યાનમાંથી મૂકી છે. અખ્યાય
૩૮, કઠી ૩૦ થી ૩૫.

ભાગી મદા, ભાઈ લેધ ધાયો; તે સિવે રણુ ભાંજ્યુ.
ખેટક ખડગ ક્યાં સર્વ ચૂરણુ, તવ અવનિતત્ત્વ માંજ્યું.
ને ને રથ બેસે દાનવપતિ, તે વાહન સિવ ચૂરે.
અનુક્રમે એકાદશ રણુમાં ભાંજ્યા રથ બ્રૂપુરે.

૫ યુદ્ધ કરતાં દાનવદલ ભાંજ્યું, રણુ વાધ્યા ત્રિપુરાર.
ચરચર ધૂળ્યો તવ જળધર; નહિ કરો આધાર.
કેહે શંકર, 'સાંભળ, જલધર, આગળથી કહું એક—
ઈષ્ટ દેવ હોએ જો તાહરો, સંભારો, (૪૫, તેહ)...

x x x x

૧૦ [કેહે જળધરને મદારેવ, 'સમર ઇષ્ટ તાહરો તતખેવ.
હવે નહિ ચાય ભામિની બેજો, લીધો કાળ પુરવે દુગ્ધ કેડો.'
કાંઈ અર્ધચન્દ્ર કહી બાણ લેવા પશુપતિએ ત્યાં ગ્રાણ.
પાટી ચોદશ હસ્તિએ ચીસ. હવે કયમ જ્યાં રહ્યા જમદીય ?
અર્ધચન્દ્ર આજ્યું, મૂક્યું ઈશ, છેલ્લું જળધરનું શીય.

વિશ્રામ

૧૫ શીશ સિંધુ સુત તણું ઊડ્યું ત્યાં આકાશરે
ધડ ધરણી ઉપર રજ્યું, પડ્યો ત્રિલોકે ત્રાસરે.
કુંડળ મુગટ વિરાજતે તેજ પ્રભાકર ભાસરે,
દેવા, શીશ આવી પડ્યું વન્દા વિપ્લવ પાસરે.

અધ્યાય ૩૬

રામ માર.

૨૦ વટે વાંચીક રે, ભારદાજ શ્રવણે ધરે,
સુત સૌનક રે પ્રત્યે પચન ત્યાં જાયરે.
વન્દા વિપ્લવ ને રે ઐકાંત રચન જ્યાં જડ્યું,
પોટયાં પર્વક રે, ત્યાં મસ્તક જમીને પડ્યું.

૬ થી ૨૩. મૂળમાં ૧૧૫મું પાનું ખૂટે છે, તેથી રેવાઈકરના અધ્યાય
૨૮ માંથી કહી ૪૪ થી ૪૮ અને ૩૬માંથી ૨ કહી લીધી છે.

જોઈ યુવતીને રે તનમાં ત્રાસ પૂરણ પડ્યો.
 કણું કુંડળ રે મુગટ લલો મણિએ જડ્યો.
 સતીએ તવ રે સ્વામીનું મસ્તક જાણીયું.
 'કયાં કુટિલ ચર્ચ રે? અણચિત્યું આ દુઃખ આણીયું.
 ૫ ક્રિયા કર્મનાં રે કાળાં માહારાં પ્રગટ થયાં ?
 મુકી મુજને રે, કંથજી, માહારા કયાં ગયા ?
 કોણ કપડીએ રે બ્રહ્મ કરી મુને ભોગવી ?
 પાપ પ્રગટીઆં રે; કર્મે કલકલતી હવી.]

x

x

x

x

અભાગણી હું મહા દુઃખ પામી, કાંઈ નવ પ્રીતી એવ.
 હવે, મુને ભલી બીખાવી, ચતુર સિરોમણિ નાથ !
 આમ ન જાણ્યું, માહારા પિયુડા, દેવે કયો ઉત્પાત.
 સેજ થકા ઉતર્યા હરિ હેરા, ધરથર ધૂળે દેહ.
 'શાપી ભરમ કરે રખે વન્દા,' નાથ વિચારે એહ.
 હાથે શીશ ગ્રહી નિજ પતિનું, ઓળખી અંગ પછાડે.
 ૧૫ ધાલે રેણુ શીશ, કેશ ત્રેડે, મસ્તક કૂટી ફાડે.
 જીભી ચર્ચ પડે સ્ત્રી અવાનિ, હાથે હેઠું ફૂટે.
 'અભાગણી સત્ય ચૂકી સહેજે, હણીઓ નાથ અપૂટે.'
 વક્તવસતી વિલાપ કરતી સ્વામીનું મુખ નિહાળે.
 'નાથ, પૂર્વ ગુણ તાહારા સધળા મુજને સાણે.
 ૨૦ એકવાર ખોલો મુજ સાથે, મનમાં અખળા જાણી.
 હાસ્ય કરો, દો હૈયાધારણ, ધારી મન પટરાણી.'
 એમ કહી જીભી ચર્ચ અખળા કોષ ધરી જહુ મન.
 દીન થકા ઉભા રહ્યા છે; ખોલી નાર વચન,
 'અરે પ્રાપી, કુષ્ટ, કુર્ભાગી, કોણુ રૂપ છે તાહારું ?
 ૨૫ કૂક કરી, માયા મોહ મુકી, ખોયું સત્ય તે માહાર.

સુર, અસુર, પાનંગ, મહુ, ગાંધર્વ, પિશાંચ, પર્વતવેધ;
શૂત, પ્રેત, કેહે મુજ સાચુ; કયો સતીશું દેવ ?

x x x x

(ચમ.માર.)..

[ઓ અભાગીઆ રે, છળ કરી ક્યાં મુને છેતરી ?

૫ દેઈ શાપને રે ભારમ કંઈ તુજને ખરી.]

સતીના શાપથી રે કમળનયન કંપી ગયા
દગો દીન છે રે; આશીઆળા હૃદય થયા.

શુનેહગાર તે રે ત્રિકમનું તન ત્રાસીયું.

કાટિ કંદર્પ રે લાવણ્ય રૂપ પ્રકાશીયું.

૧૦ મેઘસ્થામ ને રે અંબુજવર્ણી આંખડી.

ચતુર્ભુજને રે અંશુલિ પશની પાંખડી.

મહાકૃત રે કહ્યુંમાં કુંડળ, ઝળહળે.

ભોર મુગટ ને રે તાપ ત્રિવિધિ દર્શને ટળે.

શંખ, ચક્ર ને રે પદ, ગદા કરે શોભતાં,

૧૫ પીતાંબર કટિ રે દેખી મુનિ મન લોભતાં.

કંઠે કૌશલ રે, વૈજયંતી માળા ધરી,

ભૃગુલાંછન રે; સોળ ચિન્હ શોભિત હરિ.

જોષ વિધ્યુને રે વૃન્દા વહી છૂટી લટે,

‘ કરવી બ્રજ ના રે ત્રિરિવરધર તમને લટે.

૨૦ સતી અંતના રે રક્ષણુ કાળ તમે, હરિ;

પરનારની રે થી સમજણે સેવા કરી ?

કાટિ બ્રહ્માંડમાં રે પગમાં પ્રકાશ, હરિ, કરો,

તો દાનવતણો રે આપ આગળ શો આશરો ?

અન્ય ઉપાયથી રે વધવો હતો દાનવપતિ; .

૩ થી ૨૪. આ પદ્ધતિઆ રેવાશકરમાંથી લીધી છે. અધ્યાય
૩૯, ૬૮ થી ૭૪. મૂળમાં ૧૧૭ થી ૧૨૦ એમ ૪ પાનાં છુટે છે.

- શિર કલંકજ રે ધરીયું ને બ્રહ્મ કરી સતી.
 પૂરણ કામ, ક્યાં રે પેટમાં પાળા મારીએ ?
 લીલા વિસ્તારી રે, ઘર ધામ્યું ગિરિધારીએ !
 મૂંડા, બ્રહ્મ ચર્ધ રે વિશ્વની બાજી બગાડશે;
 ૫ જીવ જોષ કરે રે, વાંક ત્યાં કેનો કાદશે ?
 તાત વિશ્વના રે, લોખો આ વેદનો કાયદો.
 આ અધર્મમાં રે શો મળ્યો તમને કાયદો ?
 વિશ્વકર્તાનો રે વિશ્વાસ તે રાખ્યો નડ્યો.
 જો છેતરી રે, જીવન, જન્મ છૂટી પડ્યો.
 ૧૦ તપસી રૂપે રે બ્રહ્મ કરી હું લામિની;
 માટે લેધ જશે રે કે તપસી તારી કામિની.
 મતિ જડ થઇ રે, માટે શાપ આ લાગજો—
 સરિતા વિષે રે શૈલનું રૂપ તારૂં થજો.
 શ્રીપતિ કહે રે, 'શમ્યા મુને કીધો, સતી,
 ૧૫ માટે તું થજો રે વૃન્દાવનમાં વનસ્પતિ.
 હું પાપાણુ પર રે પામર વલ્લ પખાળશે,
 ત્યારે તુજને રે ચતુરાઓ ચૂસે બાળશે.'
 મુણી ત્યાં સતી રે પાપ નમી પરબ્રહ્મને.
 'રાખો શર્ણુમાં રે વિચારી કર્મ અધર્મને.
 ૨૦ થાશે શૈલ, પણુ રે વિશ્વ પ્રભુ કરી પૂજશે.
 કરી કામિની રે, કયમ તમથી અજગી થશે ?
 મુખ સેજમાં રે ભોગવીયું ભયાર ચર્ધ;
 હવે મુજને રે, કંઈ કરો અજગી કંઠી ?'
 રમાનાથ ત્યાં રે મુન્દરીને સ્વાધીન થયા.
 ૨૫ 'તાહારે વશ હું રે,' શ્રીમુખે એ અક્ષર કલા.
 'તાહારા વિના હું રે, લામિની, ભોજન નો કરે.

તું વિના નહિ રે બૂધણુ વસન વપુ ધરું.
 દુલસી તું યજે રે પટરાણી માહારી પ્રેમદા.
 મોક્ષદાયિની રે તું સતી સૃષ્ટિમાં સર્વદા.
 તાહારું પત્ર જ રે મૂકીને દાન જે આપશે,
 ૫ તેનું રૂળ, સતીરે, કોટિ ગણું કોડે ધરો.
 સેવા આચરી રે પત્ર તાહારું સિર યાપશે,
 તે માનવી રે પ્રાણથી વસ્ત્રલ મુને લાગશે.
 છપ્પન ભોગમાં રે ગુજ વિના જન્મનું નહિ માહરે.
 ત્રીથી વસ્ત્રલ રે હું શરણે સતી તાહરે.

૧૦ કનક પાત્ર ને રે વસ્ત્ર, આબૂપણુ, ગાય છે,
 અશ્વ, ઉર્વી તે રે ગુજથી કોટિ ગણું યાય છે.
 અર્પે વિપ્રને રે ગુણસીનું પત્ર ઉપર ધરી,
 તેને આપું હું રે વ્યાજ સહિત પાછો ભરી.
 પૂજે વિપ્ર ને રે, તાપ ટાળું તે તથા.

૧૫ મુણે મહાત્મ્ય આ રે, તે વસ્ત્રલ મુજને ધણા.
 હાર હેતથી રે દિજનાં કંઠમાં થાપતા,
 તેને કનકના રે અર્પાને સંકટ કાપતા.
 પરમારથે રે હાથ ન વાલો જેહને,
 નથી આપતો રે, તરણી, હું કેઈ તેહને.

૨૦ તાહારા શાપને રે, માનિની, હું મસ્તક ધરું.
 ગત પાવન રે વિપ્ર વિથે વાસો કરું.
 મુણી ત્યાં સતીરે સ્વામીનું સિર લેધને પળા.
 વનિહ પ્રગટીઓ રે, વપુ ચક્રી વનિતા બળા.
 તેની હારમાં રે લક્ષ્મીવર લોટી ગયા.

૨૫ તર્ત તે પળે રે, છોડ ત્યાં ગુલસીના થયા.

વિશ્રામ.

થયો છોડ ગુલસી તણો, વિષ્ણુ વસ્ત્રલ જેહરે.

ત્રિભુવન પાવન તે કયા વિસ્તારી કહી તેહરે.
ગણેશકી પુત્ર ગોવિંદજી શાસિમામ સ્વરપરે.
રેવા, સતીના શાપને શિર ધારે ભવજૂપરે.

અધ્યાય ૪૦

૫

રાગ આશાવરી

વાદ્મીક વળતા એણિપેરે બોલ્યા, સાંજગને ઋષિરાય.
વૃન્દા વૃક્ષ થઇ ગુણસીનું; ત્યાં થઇ વિષ્ણુ પંગાય.
સુરસેનામાં શ્રીપતિ આખ્યા; શંભુને કહે સમાચાર;
સુણતાં હરખ સહુને રે બ્યાપ્યો, વર્ષો જયજયકાર.

૧૦ આ રીતે સતીને સમજવી, કપટ કર્યું આ રીતે,
શાપ પરસ્પર ત્યાં દીધા, પછી વર આપ્યો એક ચિત્તે.]

x x x x x

વીતક વાત કહી સુરનરને, જે સતી વૃન્દાનજી.

‘વૃક્ષસી પત્ર ચઢે મુજ મસ્તક,’ એમ કહે ભગવાનજી.

વાત સુણી સહુ દેવ વડે ત્યાં, ‘ધન્ય વૃન્દા અવતારજી !

૧૫ ત્રિભુવનનાથતણે શિર બેઠી, દીર્ઘ ભાગ્ય અતિસારજી.’

હરિ, હર, સુર આનંદ પામ્યા, વર્ષો જયજયકારજી.

કલ્યાભગયકી જૂઝુ કાઢ્યો દાનવચૂર તેણિવારજી.

ખટ માસ રહ્યો તે પાસે, અંગ વળી બહુ છારીજી.

સિત નામ પરહ્યું તે સ્થાનકે શંકર દેવ મુરારિજી.

૨૦ સ્તુતિ કરી વિષ્ણુ શિવકેરી, જૂઝુ ગયા સ્વસ્થાનજી.

વૈકુંઠપુરી પધાર્યા કેશવ સ્વામી શ્રીભગવાનજી.

ગિરિ કૈલાસ ગયા શશિશેખર. વરણુ ગયા પાતાળજી.

અમરાપુર પડોત્યા સુર સવળા હર્ષ ધરીતે કાળજી.

૧ થી ૧૧-રેવાશંકર-અધ્યાય ૩૯, કહી ૭૨-૭૩, અ. ૪

ક. ૧-૩. ૧૯ નામ પ્રદુ.

અહસદન પહોત્યા અતુરાતન હર્ષભયાં નિર્ધારજી.
 ભલધર માર્યો-એમ મુણતાં હર્ષ થયો સંસારજી.
 કેહે વાઘ્મીક ભારદ્વાજ ઋષિને, તમ ભાગ્યો મન સંદેહજી,
 એ કારણ માટે દસરકંધે ધરીઓ તાપસ દેહજી.

૫ શાલગ્રામ થયા શ્રીહરિજી, વન્દા તુલસી વૃક્ષજી.

પૂર્વસંબંધકા શિર રાખે ત્રિભુવનપતિ પ્રત્યક્ષજી.

વિષ્ણુસ્વરૂપ દેવગ રઘુનંદન, સીતા કમળાવેપજી.

સતી શાપ માટે વનમાંહે પડ્યો વિયોગ વિશેષજી.

કેણુ માન રાવણુ અગાની, કરે સતીનું હરણુજી ?

૧૦ અવળી દષ્ટે જો લુએ તો યાય અખૂટે મરણુજી.

પૂર્વશાપ સનકાદિક કેશે જ્ય વિજ્ય અભિધાનજી.

વૈરભાવ વેગે ઉદરવા મતિ આપી ભગવાનજી.

સતીશાપ કેસવને અંગે, ઋષિશાપ પ્રતિહારજી.

વિષ્ણુ અંગ રાધવ અવતરીઆ, રાવણુ રાક્ષસ સારજી.

૧૫ દ્વિગુણુ શાપ થયા, તે કારણુ રાવણુ સીતા હરણુજી

વૈરભાવ ઉદરવા વેગે માગી લીધું મરણુજી.

પૂર્વે પ્રભ કર્યું તમ મુજને, ભાગ્યો-તે સંદેહજી.

વિષ્ણુ શાપ સતીનો મોહોટો, વિસ્તારી કલો તેહજી.

વાઘ્મીકકેરી કથા સાંભળી ભારદ્વાજ સુખ પામેજી.

૨૦ ઊભા થઈ કર્યું કર સંપ્રદ, વાઘ્મીકને શિર નામેજી.

સ્વામીજી, સંદેહ સહુ ટળાઓ તમ કૃપાથી આજજી.

પરમ પવિત્ર કથા સંભળાવી, રાખી અમારી લાજજી.

ત્યાર પછે શું થયું રાધવને તે કોહો, મુનિદેવજી.

સતી સીધ પામ્યા કયમ રઘુપતિ, અગ્રકથા કહો એવજી.

૨૫ વચન સુણી એહિવાં ઋષિકેરાં કેહે વાઘ્મીક સત્ત વાણીજી,

એ કથા આજ સંભળાવીય, પ્રાકમ સારખેપાણીજી.

૪ દસરકંધે ધરીઓ. ૨૬ પ્રાકમ સાગર પાણીજી.

જાલંધર માર્યો મહાદેવે, વિષ્ણુ છળી સતી નારજી.
 શાપ થયો કેશવને મસ્તકઃ સર્વ કલો વિસ્તારજી.
 ઐ કયા અહો ધર્મ પરિપૂરણ જાલંધર આખ્યાનજી.
 કેહો, સાંભળો, સદેહ પુછો, તેને રેવારનાનજી.
 ગંગા, યમુના ને સરસ્વતી, ગોદાવરી, કેદારજી,
 ક્ષિપ્રા, સિન્ધુ, ઠાવેરી ને સરય, પુષ્કર સારજી,
 હરદ્વાર, ગ્રામ્બી, પુરુષોત્તમ, ગન્ધકિ સાલિગ્રામજી,
 વેદિકા, વેત્રવતી, તાપીઃ સકળ દેવનાં ધામજી.
 અડસક તીરથ અવનિ ઉપર, વેદ પુરાણે સોયજી;
 કયા મુણે જાલંધર કેરી, સ્નાન પુણ્યકળ હોયજી.
 નારી નર જે ગાય, સાંભળો, જાવનાં બંધન છૂટેજી.
 કોટિ કંપ અધ ઓધ હોય તે અવણુ પામ્યે ત્રુટેજી.

x x x x x

૨. ભાલણકૃત.

કંઠકું ૧

રામ કેદારે.

- સીતાપતિ ચરણકમળને ત્રેમે કંઈ પ્રણામ.
 હૃદિમાને આખ્યાન બોલું, ગોવિંદના મુણ્ડામ.
 ૫ શ્રીગુરુ, સરસ્વતી, પાર્વતીસુત ચરણે નામું સીમ.
 કહે ભાલણ, ઉત્તમ મતિ આપો, ગાઉ મુણ જમદીય.
 સુત કહે છે સૌનક પ્રત્યે પદ્યપુરાણે સાર;
 ભાષાએ પદ્યોધ કરીને કથા કહું વિસ્તાર.
 રામ હૃદિષ્ટિર તૂત રમીને દાર્યુ સર્વ નિજ રાન્ય;
 ૧૦ 'વનવાસે તે વેગે આપ્યા કરતા ઉત્તમ કાજ.
 કામ્યક વનમાંહે વસેછે કુંતાકેરા તન.
 વ્યાસ વચનથી તપ કરવાને આપ્યો ત્યાં અર્જુન.
 વીર વિરહે અર્જુનને શોક ધરે છે મન,
 ઝેટલે હરિગુણ ગાતા આપ્યા સહેજે નારદ મુન્ય.
 ૧૫ ઉડી રામે આસન આપ્યું; પૂજા વિવિધ પ્રકાર,
 'સ્વામીજી, તમે પાવન કીધો; ધન્ય મારો અવનાર.'
 કુસળસેમ નારદજી પૂજે; બ્રૂપતિ વાણી બાળે,
 'સ્વામીજી, મુખ અમને કથાંથી નરનારાયણ પાળે !
 અર્જુન તપ કરવા ગયો વનમાં, મુક્તિપુરી વદુરાવ.
 ૨૦ રાન્ય તણ વનમાંહે વસીઆ કુન્ન સર્થુ નર નાન.
 રાજમુખ મળ કીધો ઉત્તમ, પામ્યા મુખ મતોર;
 અભિમિતમ્યુ કુન્ન બે આપ્યું. તો રમે રીજે રોગ !

૨ જ અં રામનું નામ નથી. ૩ જ પ્રથમ કરી પ્રણામ. ૫
 જ. સુનને. ૮ જ પ્રગથે ૬ જ દાગ્ર મરં. ૧૨ જ વચન ૧૫
 ૧૩ વીર સંધાન બેરે. ૧૮. જ. માં આ પંક્તિ નથી.

શા માટે, સ્વામી, દુઃખ એવકું પડીયું છે અમ દેહ ?
તથા કાળનું જ્ઞાન છે તમને, સત્યારથ કહો એહ.

કંઠવું ૨

રામ સામેરી

૫ નારદ કહે છે મર્મ, 'સાંભળ, રાજા ધર્મ'.

કર્મને વશ થઈ સહુએ રહેરે.

ઢાળ

કર્મ તણે વશ સહુએ વર્તે; સાંભળ, કહું પ્રકાશ.

કોટિ વરસ જે ઉપર વીતે, નોહે કર્મનો નાશ.

૧૦ વધુ ભોગ્યે કેા કર્મ ન છૂટે ઉત્તમ મધ્યમ દેહ.

કર્મે રવિ શ્રમણ કરે છે, રાહુ ગળે વળા તેહ.

કર્મે રાહુતાઈ શિર છેલું સ્વામીથી અવિનાશ.

જલધરે તે હરિને રાખ્યા ઉદ્ધાધ માહે વાસ.

તે જલધર માર્ગે શંભુએ મદાબળાઓ જે વીર.

૧૫ કર્મતણી ગત્ય એવી મોટી, ભોગવીએ તે, ધીર.

અઘાદિક સહુ સુરનર મોટા, રાણા રાય અનેક;

કર્મતણે વશ સહુએ વર્તે; ભુઓ મન વિવેક.

દેહધારી હુઆ જે પૃથ્વી, સુખદુઃખ તેને સરભાં;

છાંડતાં કાએ નવ છૂટે, કાણે ન જાએ વળ્યાં.

તે માટે તમે ધીરજ આણો, નારદે કહ્યાં વચન.

૨૦ સદેહ વળતો આણીને મન પૂછે કુંતાતન,

'સ્વામીજી, તે કાણ જલધર હુઓ અતિ બળવંત ?

કાણ ચક્રી ઉત્પત્તિ એહની, જેણે જીત્યા ભગવંત ?

૪ ક માં રાગનું નામ નથી. ૮ ક વશ થઈ જ વશ ચક્રી.

૧૫ ક તે વીર ગ થાએ ધીર. ૧૬ ક-જ સુરનર આ પંકિત

પહેલાં ગ માં નીચેની વધારે છે:-કર્મ રાજા હરીચંદ.સરખુ ચાંડાળ

ધરિ અંણું નીર. ૨૧ ક અતલી બળવંત ૨૨ ક કાણ સ્થાનક ચક્રી.

માતપિતા, કહે, કાણુ તેનાં ? કાણુ દીપું વરદાન ?
મદદેવજીએ કહિપેરે માર્યો ૧-સર્વ કહે નિદાન.
કહે નારદ, 'સંભળો બ્રૂપતિ, ઉત્તમ કહું આખ્યાન;
જેદ સંભળતાં પાતક જાએ, તૂડે શ્રીભગવાન.

- ૫ એક સમે ઇન્દ્રાણીપતિને સિવ બજવા ઉત્કાસ.
મણુ માંધર્ સંધાતે લઈને ચાલ્યો ગિરિ દેવાસ.
શંભુ સભા પૂરીને બેઠા; ગિરિજા નાંખે વાપ.
નન્દી જૂગી જન ધરે ને ધનપતિ સેવે વાપ.
મણુપતિ, સ્વામી કાર્તિક કુંવર પાસે મુંદર જોડ.
૧૦ સેવકજન તે સ્તુતિ કરે છે આગળ ઊભા કોડ.
સુરપતિ આવી શીશ નામું, માંડ્યો નાટારંગ.
કરી સંગાર અપ્સરા નાચે-મુખ રહી ત્યાં રંગ.
કિતરસ્વરે ગાન કરે છે, તાલબેદ જડુ તાન.
વિશ્વા, મૃદંગ, ખંજરી વાજે; સુરપતિ કરે ગાન.'

- ૧૫ કહ્યુંં ઉ
રામ આમેરી
સંકર મન આનંદ ધરે; વાસવપ્રત્યે એમ જીયરે.
'માગ, હો ! વરદાન આપુંં તુજને, સુરપતિરે.
૨૦ સુરપતિ, મનવાંછિત વર આપુંં.' સિવનાં મુણી વચન
મદપીડિત મધવા એમ બોલે, 'માયુંં, જગજીવન-
ભુજબળ મુજને અતિશે પીડે; ઇન્દ્ર મન સંગ્રામ.
જોધ જમલો કોઈ નવ દીસે સમોવડ સરખો, સ્વામ.'

૪ સ પાતક છૂટે. ૫ તૂડે. ૬ ક કાણુ ૭ સ દોળે વાર

૮ સ ધન્યપતી સર્વેકાએ ૧૦ સ ઊભા કર જોડ. ૧૨ સ મુખે. ૧
ક કયંકરી. ૨ સ કીનરી. ૧૪ સ ઉપરે સુરપતી માંન ૧૬ ક :
રાગનું નામ નથી. ૧૯ ક માં 'દાળ' નથી. ૨૩ જોધ જવરલો :

એણિપેરે તે મર્મજ બોલ્યા રીસે તેણે કામ.
 સુરપતિ શીશ નામીને વળાઓ, રૂદ્ર ઉપ-યો ક્રોધ;
 નીલવટથી તત્ક્ષણ શંભુને ક્રૂર ઉપ-યો ભેદ.
 રક્ત નેત્ર, અતિ કૃપ્ય વર્ણને મુખ મોહું વિકરાળ;
 ૫ પ્રોઠ શરીર ને મહા ભયંકર-ગણીએ કૃતાંત કાળ !
 શંભુજી પ્રત્યે એમ બોલ્યો, ‘હું ઉપાયો શે કાળ ?’
 રાક્ષસ પ્રત્યે એણિપેરે બોલ્યા સ્વામી શ્રી મહારાજ,
 ‘અહોંથી વેગે જારે, બાઈ, સિંધુ સાગર જ્યાં સંગ.
 એહ રૂપ ત્યજીને રહેજે. બાળક કામળ અંગ.

૧૦ સમુદ્રમુત ત્યાં હું કહેવાઈશ; ચામર બળવંત ચર.
 પુદ્ગલ કરીને ઈન્દ્રને જીતે, રહેજે સાયરનીર.’
 વચન સુણીને શંભુજીનાં આલ્યો તે તત્કાળ.
 સિન્ધુનદી સાગરને સંગમ થઈ રહ્યો ત્યાં બાળ.
 રૂદ્ર તે કરવાને લાગ્યો; વાધ્યું સાગર વારિ.

૧૫ સમય વિના ગાળે અતિ સિંધુ ! વર્યો હાહાકાર !
 દેવ સર્વ ભયભીત થયા ને કારણ કે નવ જાણે.
 શે માટે મહોદધિ વાધ્યો ? ચિંતા મનમાં આણે.
 ઈન્દ્રાદિક સર્વ દેવ મળીને આવ્યા બ્રહ્મા પાસ.
 અતિશય સ્તુતિ કરવાને લાગ્યા; મનમાંહે બહુ ત્રાસ.
 ૨૦ બ્રહ્મા વળતા એણિપેરે બોલ્યા, ‘શું આવ્યા છો દેવ ?
 ભયતભીત શા માટે દીસો છો ? કહેને અવરમભેવ.’

૧ ક રીસ ભરાણા સ્વામ ૯ સ્વરૂપ મેલીને ધરજે. ૧૦ ક કહેવાને,
 યાજે. ૧૧ ક સ્વ-સાગરપૂર ૧૨ જ સુણીને શંકરજીનું વલો તે
 નીરધાર. ૧૩ સ્વ. બાળક થયો તેણીવાર. ૧૭ ક મહોદધિજલ.
 જ ઉદધિ.

કડવું ૪

સત્ર દેશી

સુરપતિ વાણી બિચરે, ગિતામહ શ્રવણે ધરે;
પેર કરો ચિંતા સદની ટાળવારે.

ઠાળ

- ૫ ચિંતા ટાળવાની પેર કીજે, સાંભળો, ધાતા, વાત.
સમુદ્રજળ તો અતિશે વાધ્યાં; ગાજે•છે, ઉત્પાત.
કારણ તેનું નથી જણાતું. યાશે શું કંપાન્ત ?
હાથ કરવા સદને હોડિ છે સ્વામી શ્રી ભગવંત ?
તેણે તાપે સર્વ સદુ ધ્રુજે; આવ્યા તમારે ચણું.
- ૧૦ બીજે દંડીએ કામ નથી રે; દૂર બોવિંદના ચણું.
બ્રહ્મા વળતા એણિપેરે બોલ્યા, 'નથી કંપનો કાળ.
સદસ્ય ચોદી પૂરણ ધાએ, તવારે હોય વિશાળ.
આવો જઈએ ઉદધિ પામે, પૂછી લીજે મર્મ.
કારણ ત્યાં જેવું હોય તેવું કીજે પરાક્રમ.'
- ૧૫ હંસવાદન ચઢી કમળાસન, સાથે સુરપરિવાર
વેગે કરીને ઉદધિતીરે આવ્યા તેણિવાર.
સમુદ્ર આમે ચાલી આવ્યો દેહધારી યજ્ઞ ત્યાંદ.
'બ્રહ્માની અતિ સ્વામત કીધી; 'કયમ પધર્થો આંદ ?'
રાત્ર અમેક લજ્ઞ સમર્પી, 'કીધો હું પાવન.'
- ૨૦ શે વિરોધે કૃપા કીધી, સંભાર્યો નિઃજ જન ?
વળતા બ્રહ્મા એણિપેરે બોલ્યા, 'સાંભળ, અર્જુવ, બેદ.
શા માટે અતિશે ગાજે છે ? તેણે સુર પામે ખેદ.'

૨ ક મો રાત્રનું નામ નથી. ૪ કમાં 'ઠાળ' નથી લખ્યો.
૫ ક કૃત વાત. ૬ જ ગાજે અતી ઉત્પાત. ૭ ક નથી જણાતા.
૮ જ સર્વનો ૯ જ કૃત અનીશે. ૧૧-૧૨ આ બેપંક્તિઓ
જ માં નથી. ૧૫ ક કમલાસની. જ કમલાસન. ૨૦ ક-નિઃજન.

વળતો ઉદધિ એણિપેરે ખોત્તો, 'સાંભળો, દીનદયાળ.
હું' તો એવડું નથી ગાજતો. રૂદન કરે છે બાળ.
પુત્ર મારાને રૂદને કરીને, પડખે દો આઠાશ;
તેણે શબ્દે ત્રણે લોકમાં જાપ-યો અતિ ત્રાસ.'

૫

કડકું ૫

રાગ ધનાશ્રી.

ઉદધિ કુંઅર કામળ અંબજી આણી જ્ઞાપાને મેલ્યો ઉજંગજી.
રાજ.

ઉજંગ આણી મેલીઆ ને મુખ નીલાળે નાય.

૧૦ બાળકે લઇને આળ કરતાં કૃષ્ણ સાથું હાથ.
મૂકાવ્યો મૂકે નહિ; અતિ રક્ત થયાં લોચન.
સાગરે જઇને હાથ ઊગાવ્યો; 'એમ ન કીજે, તન.'
ધાતા વળતા ખોલીઆ, 'એણે ત્રણે કૃષ્ણ જાળ,
જાળધર તો નામ એનું; જગવંત હોશે બાળ.

૧૫ જીતી કે એને નહિ શકે'-એ દીધો આશિર્વાદ.
જ્ઞાપા નિજ સ્થાનક વળ્યા, સુર વળ્યા અતિ ઉલ્લાસ.
નારદ કહે છે, સુજો, ધુધિધર, તે દિનદિન મોટો થાય.
કીડા અર્ધુવમાંહે કરે, ઉલટ અંબ ન માય.
અરો પરો ફાળે રમે, ત્યારે કાંપે ગ્રાહ માંહે નીર.

૨૦ પ્રાણી માત્ર ધ્રુજે લણું તેનું જોઈ શરીર.
પંખીને પરલવતો હરિ, સર્વ જીવ નાસી જાય.

૩. સ્વ-માં આ પંક્તિના પહેલાં 'વલણું' લખ્યું છે. ૪.

સ્વ-તેણે કરીને અમર સહુને ઉપતો છે ત્રાસ. ૬. ક-માં રાગનું નામ નથી. ૮. સ્વ-નીલાડુ. ૧૦ સ્વ-આળ કીધી. મુખે ધાલો હાથ. ૧૫ સ્વ-એ દીધો. ૧૬ ક-કાંપે ગામે નીર. ૨૧ સ્વ-ગ-પંખીની પેરે જામતો.

વડવાનગ મન ક'પીઓ, ઘઈ રજો સીનગ દામ.
 જાળીએ વનનો ફેસરી। ઢેનો જલ નદિ લગાર.
 પિનાને ઉછંચ બેઠો સુત તો એક વાર.
 'પિતાશુ, મુને રહેવા દારણ ફરી આપો રથાન.'

- ૫ મરોદધિ આનંદ પામીઓ, જળ અંવયુ નિદાન.
 મુનના ઉપરેલથી ઉધાડો કીધો બેટ
 રાત જોજન વિસ્તીર્ણ, જેને તણસે પાખલ નેટ.
 મધાનવ ત્યાં તેડીઓ ને મરોદધિ કહે છે વાત,
 'મુનને વસતને દારણ એક નગર રચો વિખ્યાત.
 ૧૦ રત્ન જોએ તે મરો આંહાંથી, રચો મુંદર ગામ;
 છત્રીસ જોજન વિસ્તીર્ણ તે, જાગરપુર નામ

છત્રું ૬.

રત્ન રચો ફેર

- ૧૫ માંડી રચના શુભ પ્રકારશુ; કનક રત્ન નગર તે સારશુ.
 કાચ

વિવિધ પ્રકારે રચના કીધી-હાટ શાળા વિશાળ;
 ચતુર્ભંજ સોદામણા ને સજા બહુ, ભૂપાળ;
 દર્મ્ય ઊંચાં માળીઓ, રત્નમય ચિત્રામ;
 રથંભ વૈદ્ય મણિતણા ને મુંદર મનોહર ધામ;

- ૨૦ ઉંબર મરકટ મણિતણા ને રત્નમય કપાટ;

૨ સ્વ-ભવ નાણે. ૩ ક જાળશુ. ૬ મુનના ઉપરેલથી. ૭
 સ પાખલ. આ પંક્તિ ગ માં નથી. ૮ સ નમ પસો. ૧૦ સ
 તે માત્રી લીધોને. ક. રચુ ૧૧ક વીસતાર કીધો. ૧૪ ક માં
 રામનું નામ નથી. ૧૫ સ અતી માંડણી ગુલ. કનકરત્નમે શુભ
 પ્રકારશુ. ૧૮ ક ચતુષ્પ. સ ચાર વર્ણ. સ સજા બેડી. ગ સજા
 સોળ ૨૦ ક મરકટ. સ અર્ક ક રત્નમે સ રત્નતણા.

- પદ્મરાગ ને સ્ફટિક મણિનાં રમ્યાં છે બહુ દાઢ;
 ધન્ય પતાકા ફરદરે, તોરણ દારોદાર;
 શેરી અતિ સોહામણી, મંદિર કેરી દાર;
 ઉદાન વાઢી અતિધણી, વાપી સરોવર રમ્ય;
 ૫ રચના કીધી અભિનવી, તે દેવને અગમ્ય.
 મંદિર સુંદર કોટિ જાસઠ, રચના નાના પ્રકાર.
 મર્યાદા શી બોલીએ, જે રચના તેણે દાર.^૧
 સિંહાસન સુંદર રમ્યું કનકમય વિશાળ.
 શુકને તેડી રાજ્ય આપ્યું, ચાપીએ જૂપાળ.
 ૧૦ રાણગારીને બેસારીએ ને વર્ષો જય જયકાર.
 નાચે અપ્સરા, ગાયે ગાંધર્વ, વાળાં વાળે સાર.
 આવી ગંગાએ સુત વધાવ્યો મુકતાફળ ભરી યાળ.
 ત્યાં સેવા કરવા દૈત્ય આવ્યા, જે રચા હુતા પાતાળ.
 શુંભ, નિશુંભ ને કાલનેમિ, નમુચિ ને અંધક વીર;
 ૧૫ અવરે આવ્યા અતિ ધણા, તે મહા બળીઆ ધીર.
 અનેક મણિ તવ પુત્રને આપીઆં ઉદધિ અમૂલ્ય;
 રાજ્ય રીધ વાધી ધણી, સેવક સર્વ અનુકૂલ.
 કૌંચગણને પુત્રી સુંદર, વૃન્દા જેનું નામ,
 ભયભીત થઈને જાલંધરને દીધું કન્યાદાન.
 ૨૦ સતીશિરોમણિ સાખી, તેનું ન ચળે મન;
 વૃન્દા જે ત્યાં જળ પડે તો પામે રાય પતન.

૫ ક કીધી અત્યલલી. ૬ સ મિત્ર શુક કોટી ક રચનાના
 વેપાર. ૭ અવરનાવેપાર. ૧૦ ક-સ સિંહાસન બેસારીએ. ૧૨
 સ આવી સાગર સુત. ૧૪ સ. અસુર અધિક જે વીર. ૧૮ સ.
 જે અભીધાંત. ૧૯ ક. ભયભીત થકો. ૨૦ સ. તેનું કેમ ન સુકે
 મન. ૨૧ સ. જરે છલ પડે.

‘કહવું’ ૭.

રાગ સામેરી

એક સમે ત્યાં સલામોઝારજી બેઠો રાગ સવં પારવારજી.

ઢાળ

પરિવાર સહિત તે રાગજી બેઠો; આનંદ મનં અપાર;

૫ સેવા કરવા આંવીઓરે, રાહુ તેણે ઠાર.

સમુદ્રસુતે સામું જોયું; ધડ નહિને દીસે શીય.

શુક્રને તેડી પૂછીયું એણે પેરે ત્યાં ઈસ,

‘સ્વામી, શિર એનું કણે છેલું ? કિહાં હવે સંભાળ ?

કિયો દેવ શત્રુ એનો ? ફેફડે તેનો ઠામ.’

૧૦ ભુગુજી વળતા જિયરે, ‘સાંભળ સાચી ચાત.’

એક સમે સડું દેવ મળાને મથીઓ તારો તાત.

મંદરાચલનો ક્યો રવૈયો, નેતરે વાસુકિ નામ.

દૈત્ય સધળા વાહીઆ તે પહેલો ન પરક્યો ભાગ.

ચૌદ રતન જે નીસર્યા તેમાં અમૃતકુંભ અનુપ.

૧૫ દૈત્યને મોહ પમાડવાને હરિએ ધર્યું મોહિની રૂપ.

મુરારી આપ્યો અસુરને, વિકળ કીધા ખેવ;

સુધા પીવા કારણે બેસારીઆ સર્વ દેવ.

ત્યારે બેઠ રાહુ પ્રીછીઓ મન આણી ભુધ્વ;

કપટરૂપે આવીને બેઠો ત્ર્યંબકસૂર્યને મધ્વ.

૨૦ પાતા પાતા આવીઆ ભગવંત તેણે સ્થાન;

રાહે મુખ વીકારીકે, આપીયું શ્રી ભગવાન.

૧ કા. માં ‘રાગનું’ નામ નથી. ૬ કા. ધડદીન તેડ

યરીર. ૮ કા. જે દેવકો એહનો શત્રુ હોએ તે. ૧૩ કા. માં ‘ન’

નથી. ૧૬ સ્વ-મ. અસુર સર્વને મુરારી પાચો. ૧૮. સ્વ. વીંમંશી ભુધ્વ.

૨૧ સ્વ રાક્ષસે મુખ. કા નામીકે શ્રી ભગવાન.

રવિશર્માએ હરિ સાચું જોયું, કીધી તત્ક્ષણ સાન;

એટલે સિદ્ધિસુતનું થયું ગોવિંદજીને માન.

ચક્ર સમરીને 'મેલીઉં, છેદીયું શીથ' તેણિવાર.

ભૂગુનાં વચન સાંભળીને કોપીઓ અપાર.

૫ 'સ્વામીજી, કહેા રત્ન સઘળાં રહ્યાં છે કીએ હાર.'

પુરોહિતને પુછીયું એણિપેરે કરી વિચાર.

શુક કહે, 'સાંભળો. પ્રગટયાં લક્ષ્મી જેહ,

માળા કરમાંહે ધરીને વરીઆં નારાયણ તેહ.

પછે કૌસ્તુભ મણિ પ્રગટયો, તે અલો જગદધાર.

૧૦ પારિજાતક વૃક્ષ પ્રીતુ ઈન્દ્ર કેરે હાર.

સુરા પાચું અસુરને, ધન્વન્તરી તો જોય,

સ્વર્ગમાંહે રહે છે વૈદ્ય મોટો સોય.

ચન્દ્રમા છે વ્યોમ માંહે. કામધેનુ, ગજરાજ,

રંભાદિક દેવાંગના તે ઈન્દ્રધેર છે આજ.

૧૫ સપ્તમુખો અશ્વ છે સૂર્ય પાસે. અમૃત સુરપતિ ધામ.

શંખ ને શારંગ ધનુષ તે ધર્મા ગોવિંદ સ્થામ.

કાળકુટ વિષ પ્રગટીયું તે અર્જુ શ્રી ત્રિપુરાર.

એ રત્નનાં સ્થાનક કહ્યાં; સાંભળો, શ્રુપાળ.

ધણાં ઘેર છે ઈન્દ્રને મંગાવો તતખેવ;

૨૦ પ્રીતિયું આપે નહિ તો સ્વર્ગ છંડાવો દેવ.

દૂત વેગે તેડીઓ, દુર્વારણ તેનું નામ.

'લાઈ, સ્વર્ગ જા હિતાવળો ને કરી આવે કામ.

૩ ક છેલ્લું તેનું શીષ. ૪ ક કોપીઓ તાં ઈસ, ન ક્રોધ ચઢેા અપાર. ૫ ક કીએ ગમ. ૬ ક પુરોહિતને લાગ્યો પુછ્યા એણિપેરે તે રાજન. ૮ ગ કમલા કરમાંહે. વરી. ૯ પરમ સુંદર ૩૫ જેનું કૃષ્ણ પરણા તેહ. ૧૦ ક વૃક્ષ પ્રગટ. ૧૪ ગ તે ઈન્દ્રકેરે કાજ. ૧૫ ક સપ્તમુખો હય તે સુંદર. ૧૬ ક વેગે મળ્યો ખેવ. ૨૦ ગ સ્વર્ગ જાણું ખેવ.

અપરાધપાપે પિતા માહારો, કાં વીલા'ઓ સાધે ?
વળી રત્ન જે રાખી રહ્યા, એ જે મોટા અપરાધ
તે વેગે કરીને મોકલે, નહિતર કરો સંગ્રામ;
હામ છંડાવું તો સહી; જોજો માફ કામ.'

૫

કંઠવું ૮

રાગ ધન્યાશ્રી

વચન સુણીને ભૂપતિનાં રે રથ જેશીને જાય.
સુરસદન તે આવીઓ રે, ઉઘટ અંગ ન માય.

હાજ

- ૧૦ ઉઘટ અંગ માએ નહિ, આવી ઉભો દાર.
પૂછીને ગયો જાણ્યું કરવા રાયને પ્રતિદાર.
ઈન્દ્ર આસને બેઠો છે, તિહાં આવી કયો પ્રણામ,
' એક માગી વીનતી સાંભળીએજી, સ્વામ.
એક દેસ દારે આવ્યો છે, તે સાગરસુતનો દૂત;
૧૫ આગા હોય તો આવવા કેઈ; દીસે છે અજ્ઞાત !'
મધવાએ મંદિરમાંહે તેડ્યો. પૂછી વાત વિચાર,
' કેહેરે ક્યાંથી આવીઓ ? કેનો છે પરિચાર ?'
દૂત વળતો બોલીઓ, ' મહીમંડળમોચાર
જયધર રાગ જાણે, ઉદધિનણો કુમાર.
૨૦ તેજે દુઃ આંધાં મોકલ્યો, એવી કહી છે વાત—
અપરાધ પાપે શા જાણી તમે વીસેઓ મારો વાત ?
વળી રત્ન રાખી રહ્યા છે તે મોકલી દેજો એવ;
નહિ તો રહેવા હામ કરજો, તમે સપગા દેવ.'
વચન દૂતનાં સંભળીને મુરપતિ જાણ્યો વાળ.

૧ ક વીરિયા. ૪ ક બાઈ જોજો. ૧૦ ક, કેનો તું છે ચાર.
૧૮ ક, એણી મંડળ મુચાર. ૨૪ જ વચન બેટનાં

‘તે માટે શું સિદ્ધ મંથીઓ ? સાંભળ, મૂઠ અન્નણ.

આગે પર્વત ચાલતાં ઉત્પત્તીને આકાશ;

મારગમાંહે જઈ પડતા, દેશનો ચંતો નાશ.

તે માટે મેં વજ્ર મેલી કીધો તેને પ્રહાર.

૫ પાંખ છેદન કરી ત્યારે એક નાશી મંચો તે વાર.

હિમાચલનો પુત્ર પ્રૌઠો, મૈનાક જેનું નામ

શરણ આવ્યો સમુદ્રને; આવ્યો તેને ઠામ.

અવર મારા શત્રુ ધણા દૈત્ય જે મહાકુદ,

શરણ એણે રાખીઆ છે; દેવને દે કદ.

૧૦ તે માટે મેં દંડ કીધો, રીધ લીધી સર્વ;

નિર્ધન કોજે મૂઠને, ઉત્તરે એનો ગર્વ.

આટલા દિન જાણ્યું નહિ તેનો સુત પાપિષ્ઠ;

આણે સ્થાનક આવશે તો આવ્યું તેનું અરિષ્ઠ.’

કંઠકું ૯

૧૫

રાગ ધનાશ્રી

વચન સુરપતિનાં મુલ્હીને દૂત વળ્યો તત્કાળ.

વેગે ચાલીને આવીઓ રે, સભામાં બેઠો ભૂપાળ.

ઘણ

ભૂપાળ બેઠો સભામાંહે; વાત કહી સર્વ ચોધ.

૨૦ વચન દૂતનાં સાંભળીને જલધરને થયો ક્રોધ.

રક્તલોચન કૂરમુખ તેડીઓ મંત્રી એવ,

૧ સ્વ સાંભળ સુભટ જાણુ. ૨ સ્વ પર્વત સધળા ચાલતા. ૪ સ્વ વજ્ર લધને ૬. ક મીનાચલ. સ્વ મૈનાક એહેવે નામ. ૮ ક-સ્વ-ગ. શત્રુ ખીજ. ૯ સ્વ. અમ સર્વને કદ. ૧૧ ક કોજે સર્વને. ૧૨ ગ મહાકુદ ૧૩ ક ઉપજશે તેહેને કદ ગ મરસિ પાપીષ્ઠ ૧૫ ક માં રાગનું નામ નથી. ૨૧ સ્વ તેડીઓ મિત્ર.

‘સેના સધળી સજ કરેરે વેગે અવશ્યમેવ’

ચતુરંગિણી સેના મળી, ગડગડતાં નિશાણ.

અમરે બહુ ત્યાં સાંચરે, ‘જ્ય જ્ય’ બોલે વાણ.

અશ્વ, ગજ, રથ, હિંટ ઘણા; ત્યાં પાળાનો નહિ પાર.

૫ ધન કરેકે, શેષ સંગેકે, હસ્તિ કરે ચિત્કાર.

અમર બોલે, પર્વત ડાલે, તોલે નહિ તે કાચ.

શંખ વાજે, ગંગા જાગે, કોથાદત્ત ત્યાં હોય.

રવિ જાયો રણ ઉડ્યે; ભાસ’ નહિ દિનરાત.

ઈન્દ્રે મન વીમાસણ માંડી તે સાંભળાને વાત,

૧૦ ‘જલધરે દલ મેલી આવ્યો; થાશે શું આ વાર?’

અમર તેનીસ કોટિ મળીઆ, સજ થપા તેણે દાર.

દૈત્ય ચાલી આવીઆ ને દુઝો અતિ શ્રમામ.

ઈન્દ્ર લાગ્યો, દેવ નાહા, છાંટીઆ રણદામ.

જલધરે તો સ્વર્ગ લીધું, શુંલ યાખ્યો રાન્ય.

૧૫ દેવ સર્વ નાશી ગયા ભયભીત અતિધન લાજ.

આઘ પુરુષ ભણી આવીઆ, ન્યાં બેઠા છે વૈકુંઠરાય.

કમળા પાસે પ્રેમશું પ્રભુજને કરે છે વાચ.

દેવ આવતા જાણીઆ, હરિ કહે લક્ષ્મીને વાત,

‘અમર નાહા આવે છે તે પીઠીઆ તારે બ્રાત.

૨૦ મુજને તેડો મુદ્દ કરયા; જલું છે નિર્ધાર.’

રમા વળતાં બોલીઆં, ‘સાંભળજે, ભર્તાર.

વરદાન એટલું માગુ છું તમ કને, રથામ સરીર—

૪ ક. અશ્વગજરથ હિર વહે. ૫ અશ્વ રથ હિંટ મગ વેસર. ૬ વેસેરનો નહિ પાર. ૬-૭ આ બે પંક્તિમાંથી ક. માં માત્ર પ્રહેલું ચરણ જ છે. ૧૦ ક. જલધરે મેલી આવ્યો જો, યથો તેવી-વાર. ૧૧ આવ્યો માંડ્યો મન વિચાર. ૧૨ ક. થપા નતકાળ. ૧૬ ક. ન્યાં વૈકુંઠ છે રામ. ૧૯ ક. નાહા આવ્યો.

યુદ્ધ કરતાં દયા કરજો; મ હણુશો. મુજ વીર.' . . .
 લક્ષ્મીએ વર માગીઓ, એટલો કીધો સંતોષ.
 બિચર્યા 'લક્ષ્મી, અતિ બહુ, નહિ મારે તારો બંધ'

કેહવું ૧૦

૫

રાગ આશાવરી

આવી અમર સ્તુતિ કરેરે, શ્રી હરિ આબ્યા બાર.
 પ્રણામ પ્રેમેશું કરે રે, વિનવ્યા સમાચાર.

રાગ

સમાચાર સધજો કેહો, 'દૈત્ય યયો અતિ મૂઢ.

૧૦

સ્વર્ગ અમો છંડાવીઆ, સ્વામી ગરડાઈડ,

બ્રહ્મા હરે ત્યાં તેડીઆ ને આપાપણે વાહન

ગરડ વૃષભ ને હંસ ચડીઆ શોભતા અતિધન.

અસુર દલ તે અતિ ઘણું, સામસામા યયા બેહ;

ચોધે ચોદા વરી લીધા માંહોમાંહે તેહ.

૧૫

કાલનેમિ જે મહા બળાઓ ધનુષ્ય લીધું હાથ.

તે સમોવડ યુદ્ધ કરે સમરથ વૈકુંઠનાથ.

રાહુ સંધાતે રવિ રાશી કરે મહા સંત્રામ.

બૃહસ્પતિ ને શુક્ર બેહુએ વઢે તેણે ઠામ.

૨ ક-ચ-ગ-અપાર લક્ષ્મી. ૨-૩ પંક્તિઓ મૂળ પ્રતોમાં ઉલટી છે. ૫ કમાં રાગનું નામ નથી, ૭ ચ. વીનતી સમાચાર. ૧૦ આ પંક્તિ ક-ચમાં નથી. ૧૧ આ પંક્તિ ગમાં નથી, પણ તેને બદલે નીચેની છે:-ગોર્વાદછએ ગરડ સમરે યયા તાં અસવાર. ૧૨ ગ વાહનસાર. ચ શોભતા ધન્ય ધન્ય. ૧૩ ગ યયા જન. ૧૪. ગ લીધું. જેહ. ૧૬. એ પંક્તિ પછી ગમાં નીચેની વધારે છે:-સદ્ સહામુ રહી જુધ કરે સંત્રામ સાથ. ક સ્વામીશ્રી વૈકુંઠનાથ. ૧૭ ચ. રાહુ રવી રાશી બેડે.

વિશ્વદેવા મુદ્દ કરે જંભક અતિશે સુર. .
 વક્રચિત્ત ને વરણ બેહુ વટે છે અતિ કૂર.
 પૌલોમી ને પવન બેહુ, શુંભ ને ત્રિપુરાર,
 નમુચિ ને ઈન્દ્ર વડે; માંહેમાંહે કરે પ્રહાર.

૫ કાલનેમિ હરિ મારીઓ, નમુચિ ઈન્દ્રે ત્યાંહ.
 શુકે સર્ધ જીવાડીઆ મંત્રે કરી રણમાંહ
 અમર જે મુદ્દ માંહે પડયા. જુદરપતિને કહે દેવ,
 'સ્વામીજી, આ જીવાડો જે પડયા રણમાં ખેવ.'

૧૦ શુર કહે, 'નહિ મંત્ર માહારે.' દ્રોણગિરિને શુંગ
 ઓપધિ સર્ધ આવીઓ, જીવાડીઆ ત્યાં અંગ.
 જાલધરે દેવ દીદા, પામ્યા હુતા મૃત્ય;
 અનુચર મોકલી જેવરાવીયું કારણ તેનું સત.
 દ્રોણગિરિ સર્ધ બોળાઓ તત્કણ ઉદધિ મધ્ય.
 શુર લેવા મયા ત્યારે ઉપજે નહિ કાંઈ શુભ.
 ૧૫ પાછા વળી આવીઓ સુરપતિ કેરે પાસ.
 પર્વત બોલ્યો સાંભળી ઉપન્યો દેવને ત્રાસ.
 ઈન્દ્રનાદા, વરણ નાદા, નાદા અહ્યા ધ્રુવ.
 વાયુ, વહિ, કુબેર નાદા, પાડતા અતિ ચીસ.

કંઠનું ૧૧

સગ આસાવરી

૨૦ દેવ સર્વ નાશી મયા, રણ રણા વૈકુંઠરાય;
 જાલધર મૂળે ધણું ગરૂડખને વાય.

સગ

૨૫ પૃષ્ઠીવાયે દેવ મૂળે. ધનુષ્ય સધને દાય
 જાલધર ચાલી આવીઓ મ-મુખ વૈકુંઠનાય.

૬. ગ ગિરિ જઈ. ૧૦ ર આવીએ જીવાડીએ. ૧૩. વ.
 દ્રોણગિરિ બોલાવીઓ. જ ઉપધી મદિ. ૧૪. ગ ત્યારે દીસે નદિ કાંઈ
 તદિ. ૨૦. ક માં રાગનું નામ નથી. ૫

હરિ પ્રહાર કરે નહિ કમેળાનો. જાણી વ્રાત.

દૈત્યે આવી ગદાનો ગરડને કીધો ધાત.

પંખીરાજ પૃથ્વી પડ્યો. જાલધર રણુછોડ

ગદા ગ્રહીને બેહુ જાણ્યા મુદ્ધ કરે છે જોડ.

૫ ગદા મેહેલી બેહુ મુખે વઢે રણુમોઝાર;

દૈત્યે હરિના હૃદયામાંહે કીધો મુષ્ટિ પ્રહાર.

રણીઆત યદને હરી બોલ્યા ઝેણિયેરે લગવાન,

‘પ્રસન્ન થયો; માગ્ય, પુજને આપું હું વરદાન.’

ઉદધિ મુત એમ ઉચરે, ‘હું માગ્ય’ એ અવિનાશ—

૧૦ મારા નમ્રમાં સહિત લક્ષ્મી કરો આવી વાસ;

વળી મુદ્ધ મ કરશે મુજ સમોવડ.’ આપીઆ વર બેહ.

જાલધર પુર જઈ વસીઆ પરબ્રહ્મ આણી નેહ.

નારાયણસર ત્યાં થયું તીર્થ આતિ પાવન;

સ્નાનમાત્ર મહા પાતક છૂટે સહી સર્વે જન.

૧૫ દેવ દોહોદશે ગયા; દૈત્ય બેઠો ઈન્દ્રાસન.

રત્ન સઘળાં પામીઓ ઉદધિ કરો તન.

પાતાળે લેઈ નિશુંક ધાપ્યો, બળી આપ્યો મહીમોઝાર.

દૈત્યે લેઈ આપીઆ જુજુઆ અધિકાર.

ધર્મ મારગ રાય પાળે; વર્તે તેની આણ.

૨૦ નગરમાંહે વસ્ય કરી વાસીઆ સારંગપાણ.

૨. ય. દૈત્યે આવી હરિને કીધી. ૧૭ મ પોણે લેઈ. બળ આપ્યું. ૧૮. મ તે લેઈ આપીઆ આપાપણા અધિકાર. ૨૦. આ પંક્તિ પછી નીચેની કઠી ત્રણે હાથ પ્રતોમાં છે, પણ પુનરક્ત હોવાથી શેપક જણાય છે: નારદ કહે છે મુદ્ધિદરને મેં કહ્યું તું બૂપ. જાલધરના નમ્રમાંહે વસ્યા ઐક્ય સ્વરૂપ.

કલ્પું ૧૨

રાગ ગેહી

કથા સાંભળી ભૂપતિ વટે, 'સ્વામી, ઉલટ માહારે હટે,
પછે દેવ ગયા કેને શર્ણુ ? પાપી તે કયમ પામ્યો મર્ણુ ?'

૫ વળતા નારદ બોલ્યા વાણુ, સાંભળ, રાજ ચતુર સુમણુ.
કાળ કેટલો સુર રડવડયા, આવી ગિરિ કૈલાસજ ચડયા.
ધન્દ્રે આવી કર્યો પ્રજ્ઞામ, 'ક્ષમા કરે હવે, માહારા સ્વામ.
મદભર જે કીધો અપરાધ, દયા કરી હવે ટાળો વ્યાધ.
છોર કછોર હોએ, નાય, માતપિતા નવ મેહેલે હાથ.'

૧૦ વાસવકેશં સુણી વચન મહાદેવે વિમાસ્યું મન.
બ્રહ્મા હરિનું રમરણુજ કર્યું, અંતર્ગત શું બ્યાનજ ધર્યું.
આવ્યા બ્રહ્મા શ્રી ગોપાળ શંભુને પાસે તત્કાળ.
બ્રહ્માને પૂછે પશુપાદ, 'કાં એનો તમે નાપ્યો કાળ ?'
'મે' એને આપ્યું વરદાન, તેને કયમ માઈ નિદાન ?'

૧૫ હરિને કહે, 'તમે શે ન હવ્યો ? ભય લક્ષ્મીનેા મન ગવ્યો ?'
એણિપેરે બોલ્યા શ્રી દેવેશ, 'ધરમાંહે કે ઘાલે કસેશ ?'
શંભુને પૂછે સહુ સાથ, 'મારો નહિ તમે શે, નાય ?'
શિવ કહે, 'જુઓને મર્મ; સરભ્યો માયાનો નહિ ધર્મ.'
તેજ બ્રહ્મા હરિહર તણું, ધન્નાદિકનું મેહેલ્યું ધણું.

૨૦ થયું એકકું આલી જ્વાળા, દશે દિશ વ્યાપી તત્કાળ.
તે દેખી પામ્યા આનંદ, અતિશે નાચે શ્રી ગોવિંદ.
સ્વેદ ઉપન્યો જે શરીર, ચક્ર બાંધીઉ તે લેઈ નીર.
તે કરે લીધું ઉમગનાથ; લેઈ મહેલ્યું બ્રહ્માને દાય.
ધાતાનું કુર્યું પરજીવ્યું, તેજે કમળાસન તો બજ્યું.

૬ ચ. દિવસ કેટલા. ૮ મ મદભરિમે. ટાણુ હવિ અસુરના બાધ

૧૩ મ નવ્ય આણો કાલ. ૧૫ મ નવ્ય લજો. ગણો. ૨૨ વ સ્વદેહનું
ઉપજુ જેલ શરીર ચક્ર મેલી તે બાંધુ નીર. જ. વેદ ઉપન્યા જે શરીર.

હસીઆ હરિ પુરસંધાત; -ધાતાએ વિભાસી વાત.

પાણું શંભુ કેરે. પાણુ; બ્રહ્માએ આપ્યું નિર્વાણુ.

ત્યારે સહુ મળી, બિચરે, 'એણે ચક્રે પાપી મરે.'

એવો પરઠ કરી સર્વ દેવ નિજ ચાનક પોત્યા ખેવ.

૫ નારદ કહે છે મન હિસ્વાસ, 'હુંએ ત્યારે હુતો પાસ.

દેવ સર્વ ગયા જેટલે, જલધરપુર ગયો તેટલે.'

સિંધુસુતે મુને દીધું માન, 'ક્યાંથી આવ્યા આણે રથાન ?'

મેં કહ્યું, 'સાંભળ પ્રકાર. હું હુતો ભાઈ, ગિરિકૈલાસ.

ત્યાં મળ્યાતા સઘળા દેવ, શંભુજની કરવા સેવ.

૧૦ ત્યાં પણુ પરઠયું શિવરાય; તુંને મારવા કયો ઉપાય.

હું કહેવા આવ્યો છું અહીં; સાવધાન તું રહેજ' સહી.

વચન 'સાંભળી મારૂં મથા જલધર બોલ્યો, 'સર્વથા

ભય કાનો નથી લગાર; મુજ તોલે કે નહિ સંસાર.

તણુ લોકમાં બીહું નહિ, સત્યારથ તો જાણે સહી.

૧૫ કાંઈ એક મુજને કહો ઉપાય, જ્યમ શંભુયું અગડો થાય.

રતન કંઈ એને ઘેર હોય, વેગે કરી મંગાવું સોય.

મંગાવ્યાં મોકલશે નહિ, આકૃષ્ટીએ મુદ્દ થાશે સહી.

તણુ જીવન છત્યાં મેં, સ્વામ; હવે શિવેને છંડાવું હામ.'

એવી વાણી મેં સાંભળી પુનરપિ ઉત્તર દીધો વળી,

૨૦ 'સાંભળ સાચું, ઉદ્ધમિ તન; શંકરગૃહે કંઈ નથી રતન.

ભરમ અડાડે, રહે સ્મશાન, દિગ્વાસ, વૃષભાસન જાણ;

કાટે ફેંટાણી તો માળ; બેરખે બાંધ્યા બહુ વ્યાલ;

૪ ક કરી દેવેશ. સ્વ પોત્યા સર્વ દેવ. ૬ ક-સ્વ. સર્વમંદા.

૮ મ. ત્યાંહા કર પરઠ કયો સર્વરાય. ૧૨ ક-સ્વ સાંભળ. ૧૩ મ.

લગાર તણુ લોકમાંહાં સંસાર. ૧૪ મ. કે બ્રાતા હું બીહું નહિ.

સહી. ૧૭ ક. ને મોકલી દશે નહિ તેહ. એહ.

લિલ્લ્ય ભોજન; સાથે ભૂત; એહ સર્ગોર્ધ છે અશ્વત્થ.
વચન એક કહું અવિધાર, રત્ન અનોપમ છે ઘેર નાર.
પાર્વતી સુંદર કામિની, ચૈત્તોક્ષ્મણી સામિની.
નવ દીપી, નથી સાંભળી; કાલે તે નવ જાગે કળી !

૫ વળી વળી શું કહીએ કથી ? દેવ દાનવમાં કે નથી !
તે મંગાવો વેગે કરી, નિશ્ચય નહિ આપે સુંદરી;
તેનું મિષ લેઈ યુદ્ધ જ કરો, ચંકર કેરો મર્જન હરો.
હું એવું કહીને વળ્યો, વેગે તે સ્થાનકથી પળ્યો.
જલધરને ચઢીએ ક્રોધ, વેગે રાહુ તેડાવ્યો થોધ.

૧૦ 'વેગે જ, ભાઈ, ગિરિ કૈલાસ; વચન વિવેકે કહેજે પ્રકાશ.
પાર્વતી સાવે શુભ નાર', એમ કહી મોકલ્યો તેણિ તાર.
સિદ્ધિકામુત આપ્યો દસવી; જાતાં એક ન સાગી ધડી.
વેગે ગયો કૈલાસ મુઝાર, મંદિર તેડ્યો શ્રીત્રિપુરાર.
પાર્વતી શિવ બેઠાં પ્રેમ, સારિ પાસે રમેછે સ્તેમ.

૧૫ તેડી રાહુને પૂછી પાત, 'કહે રે ક્યાંથી આવ્યો, જાત ?'
રાહુ બણે, 'જલધર રાવ ત્રણ મોકમાં અતિ મદિમાય.
તેણે હું મોકલીએ અહીં; તમ ત્રણે વાળી એમ કહી,
'જા'ગી ઘેરે પમિની કથી, મુજ મનમાં વિભાસણ વધી !
તેને જોઈએ સર્વ મંજેજ, તારે સાધવો સંવજો થોગ.

૨૦ તેને ભોજન ખટ રસ સાર, તારે નગર મિસ્તાનો આદાર.
તેને સોદે પુષ્પ વિમાન, તારે નિદ્રા કરેલી રમયાન.

૧ ર. સાથે બુધ. એહ સર્ગોર્ધશિવ સ્વરૂપ. ૧ ક. દરિ નાપે
૭ ક. ચંકર કેરી ગિરિનદરો. ૧૦ ક. શુભ જાન. એ તો વેગે
આપ્યો રાગન. ૧૪. ક. બેઠાં બેઠ. જ. તારે પાસે. ક. રમે અવરગમેર.
૧૬ મ. સંભોગ. ૨૦ ક. તારે ભગરિ તણો આદાર. મ. ભોગર
તણો. ૨૧ મ. એની સજાએ શું અનુમાન. મ. તે શુભ સેજ
શું મંન.

પાર્વતીને ચંદનલેપ, તારે બસ્ત્ર તથા આલેપ.

તેને મુકતાફળની માળ, તારે કંઠ ફેંદનો હાર.

ઉમયાને ઉત્તમ પટફળ, તારે તો હસ્તિની ખોળ.

તેને મોકલ મુજ આવાસ, ઘરડી જોગણુ રાખીને પાસ'.

૫ કદિન વચન મન માંહે વરયાં, પિયુ સામું જોઈ ઉમયા હસ્યાં.

શૈલસુતા સ્વામી શું વદે, 'વહાલા, યાન ધરોને હદે.

એવા સેવક શે કીજે, સ્વામ, જે અમ ઉપર ધાલે હામ ?'

વચને શિવને વશીઓ ક્રોધ; પ્રગટ્યો એક ભ્રમખ્યથી ચોધ.

તેણે ગાહુ અલો, નરેશ. લેઈ નાંખ્યો બખર દેશ.

૦ મુકે જીવતુ તે તવ ધાત, તેણે કહાવે બખર જાત.

ઉઠી આવ્યો રાખને પાસ; કહી વાર્તા સર્વ પ્રકાશ.

ખીલ્યો રાજ તે સાંભળા; પૂછે વાત તે વળી વળા,

'શંભુ, કાં પલટાણી મૃત્યુ ? પાપી, તારું આખું મૃત્યુ.

તો હું સાગર સુત બળ સાર, જો હું લેઉં શંકરની નાર.

૧૫ ત્યાં લગે ગર્વ છે નાથ, જ્યાં માહારા નથી દીઠા હાથ'.

વચન કહી ફળ મોકલ્યું ધણું, સંખ્યા રહિત, ન જાએ ગણ્યું.

સેના દીઠે નવ આવે પાર, મહીમંડળ વર્ત્યો હાહાકાર.

લેઈ સેન રાજ જાએ જાંઠાં, શિવને જાણુ થયું તે ત્યાંઠાં.

વેગે છાંડી ગિરિ કૈલાસ માનસરોવરે પૂર્વો વાસ.

૨૦ સૂનો દેખી શિવનો વાસ બૃગ્ય પ્રત્યે પૂછી વાત.

શુક કહે, 'સાંભળ, રાજાન; માન સરોવર ઉત્તમ સ્થાન.

૨ સ્વ. મુગતા ફળનો આર. ગ. તારે ફેંદ તથા કંઠમાળ.

સ્વ. તારે ફેંદમાળા શણુગાર, ૩. સ્વ. તારે ગજનું ચર્મદ દોળ. ગ.

ગજ તથા ખોલ્મ. ૪. ક. ગરડીઓ ગણુ આપુ ઘજ પાસ. સ્વ. જો-

ગણો રાખુ પાસ. ૬. ક. અર્જુન ૧૦. ક. મુવો જીવ્યો તે તવધાત.

સ્વ. મુવો જીવતો તત્ત્વ યાત. ૧૬. આ પંક્તિ મૂળમાં ૧૭ મી છે.

૨૦. સ્વ. ગ. માં આ પંક્તિ નથી.

જાલધર જાતાં અડવડયો; મસ્તકનો મુગટ ત્યાં પડયો.
આત્મા શંભુ સેના લાણી, બહુ વાહન છે તે તણી.
સ્વામી કાર્તિક પહેલો ચડયો, આગળ સેનાપતિ સુત વડો.

- ૫ મુકે અડયા સાથે ગણનાથ, ઘંટા ફરસી ધરીઆં હાથ.
ધનદ 'ભંડારી', મહા વીર; માંહોમાંહે મળ્યા છે ધીર.
શંભુ મહી રહ્યા ત્રિયજ, છેલ્લ કરવા રાક્ષસ મૂળ.
સૈન્યે સૈન્ય સમોવડ લાડે, એક એકનાં યોદ્ધા પડે.
માંહોમાંહે મેહેલે પ્રદાર, શિરિતણી અંગ આસે ધાર.
૧૦ પ્રહ્લાદિક સર્વ અંતરિક્ષ જોય, મનમાંહે અતિ વિશિષ્ટ હોય.
જાલધરે મન કીધો વિચાર, 'નહિ છુટ્યા જાએ' ત્રિપુરાર.
તો હું એક પ્રતિજ્ઞા કર્-ગૌરી દર્શન વિષ્ણુ નવ રહું.'

કંઠવું ૧૩.

સમ ફરસી ગોડી

- ૧૫ પોતાનો તો વેપ ધરાવ્યો શુંભને તત્કાળજ.
માયાએ કરીને ધરીયું શિવ સ્વરૂપ ભૂષાળજ.
દુર્વારણને તો નન્દી કીધો, લીધો હરનો વેપજ.
બાણ વાગ્યાં, ગાત્ર લાગ્યાં, શિર વડે નિર્દોશજ.
વૃષભ ત્રટયો, અંગ વફૂટયો; તેને પણ છે પ્રદારજ.
૨૦ બે મસ્તક હાથે સાથાં પુત્રતણે આકારજ.

૧ ક. ચાલી. ૩ સ. વૃષભ વાહન ૪ સ. ગ. મોરો ચડયો.
સ. સેનાપતિ તે પળ્યો. ગ. સેનાપતિ શું વડો ૭ આ પંક્તિ ૮મી
પંક્તિ પછી સ્વમાં છે. અને એ પંક્તિ ક્રમાં નથી. ૯ આ પંક્તિ
ક્રમાં નથી. અને એના પછી સ્વમાં નીચેની એક વધારે છે:—શુંભ-
નિમુંભ તે બળાઆ વડે. કામ કામથી જોદા પડે. ૧૪ ક. દોડોરી.
૧૬ ક. પાપીએ ધરીડ. ૧૮ ક. સ. વામાં તીવ્રને લાગા. ૧૯ ક. તેને
તન. ૨૦ ક. સાથે પુત્ર તણા આરજ. સ. પુત્ર તણે અધિકાર.

નયણે આસું પાડતો ફાંસું, ચાલી ગયો દૈવાસજી.
 દુઃખડું ધરતો, માયા કરતો ગયો હરતણે આવાસજી.
 ઉમયા જાણી, દુઃખ મન આણી, જોવા ગયાં તતખેવજી.
 અમુરતણી માયાએ મોહ્યાં; જાણ્યું એ મહાદેવજી.

૫ મસ્તક બેહુ કુંવરનાં દેખી મૂર્છા ખાધને પડીયાંજી.
 સાન વળી, ઉઠી થયાં બેઠાં; આરત્ય સાથે રડીઆંજી.
 પિયુ જાણી પૂછવા લાગ્યાં કુંવર કેરી ગલજી.

માયા કરી મહા પાપી બોલ્યો, 'સાંભળ, કામિની, સત્યજી.
 દાનવ બળાઆ આવીને મળીઆ; હુએ અતિ સંગ્રામજી.
 ૧૦ પુત્ર વઢીઆ, રણ માંહે પડીઆ, કહીં ન લાખ્યો કામજી.

મુને પ્રહાર પણ પૂરણ વાગ્યા, ભાગ્યા સધળા દેવજી.
 પુત્ર તણે શોકે હું જીવું, અતિ કઠણ મારો દેહજી.
 રણ છાંડી, રામા, હું આવ્યો; હેડે મારે દાઝજી
 પ્રાણ આપે, પદિની, મુજને; તું કરે મારી સાઝજી.

૧૫ તે દાઝ તો ટળે મુજને, જો હો આલિંગનજી;
 પુત્રતણે શોકે બળ છે, માનિની, માફ મનજી.
 શૈલસુતાએ મન વિમાસ્યું, 'એ ઘટે વિપરીતજી.
 આણી વેલાં આલિંગન કથું? કુંઅરની ગર્ભ પ્રીતજી ?
 શિવને પ્રહાર પડે તે મિથ્યા, એ તો અસરણશર્ણજી.

૨૦ હરસાંનિધ્યે કેમે હોએ કુંઅર કેઈ મર્ણજી ?
 રખે અસુરની માયા હોએ, એવું મન વિચારીજી;
 વળતું હાસ્ય કરીને બોલ્યાં શુદ્ધિ વિમાસી નારીજી,
 'મલીન અંગ તો છે અતિ માફ; કરી આવું સ્નાનજી.'

૧૧ ક. આતુર થઈ ને રડીઆં. ૧૨ ક. શું જીવું. ૧૩ ક. કડીણ
 હેયાંતો ફરજી. ૧૪ ક. કરે મારી દાઝ. કરતાં મારી દાઝજી. ૧૮
 ક. કુંઅરની ગલ વીપરીતજી. ૨૦ ક. સ. હરિ. ક. કેમે ન હોએ.
 ૨૨ ક. શુદ્ધ કરીને નારીજી.

- સાચું જાણી, આશા બાંધી, ઉતરીઓ અમાનજી.
ગંગા પાસે મધ તે કામિની રચવાને પરપંચજી.
પરક કરીને કૃત્યા કેરું રૂપ ઉપાયું સંચજી.
પાર્વતીયે અતિશે સુંદર, કરતી ભાવ કટાક્ષજી.
- ૫ અંગ મોડતી આગળ આવી, જ્યમ મને દે લાં સાક્ષજી.
ભમરીરૂપ ધરીને જોવા આવશક્તિ ગયાં સાચજી.
પાપીએ આવી દીડી પ્રમદા; સાલો તેનો હાથજી.
આલિંગન લેતાં પાપીને યથો વીધનો સાવજી.
કૃત્યા ત્યારે વાણી બોધી, જોઈ મનનો ભાવજી.
- ૧૦ 'પાપી તું જ્યમ રૂદ નહિ, ત્યમ હું નહિ રૂદાણીજી.
જાલધર તો અતિશે લાભ્યો, સાંભળા તેની વાણીજી.

કંઠવું ૧૪

સમ જીવમાન

- મન દાઝે તે પાપી કેરું; પાછો વળ્યો તેણિવારજી.
- ૧૫ બીજી માયા રચીને આવ્યો, જ્યાં રણમાંહે ત્રિપુરારજી.
કરી કારમી એક પાર્વતી, કરમાંહે તે ગાલીજી.
રૂદન કરતી લેઈને રામા, શિવ સામે ગયો યાત્રીજી.
'મહાદેવજી, મુને મુકાવો, પીડે છે પાપિજી.
કુંઝર ક્યાં ગયારે મારા, અતિશે વાદાલા મંજી ?
- ૨૦ પિયુજી, મેહેલી ગયા એકલડી; પાપી આવ્યો ઘેરજી.
હૃડ કરી મુને લેઈ આવ્યો; મન રાખું શી યેરજી ?
પ્રાણવસ્ત્રજી, મેં ક્યમ રહેવાએ રાક્ષસ કેરે હાથજી ?

૧ સ. જયલ બાંધી. ૩ ક. ઉપાયું સારજી. ૪ ગ. કરતી
આવી મરકણડાઅજી. ૫ ગ. આવી જેવું મન તેવું યામજી. ૬
ક. જોવા શીઘ્ર જાંઠાં સાવજી. ૮ ક. આલિંગન લેતાં. ૯ ક.
જોયો મનનો ભાવજી.

કૃપા કરી મુને મુકાવો વેગે, માહારા નાથજી.’

મહાદેવજીએ આયુધ નાંખ્યાં; ‘યુદ્ધ કરે શો કામજી ?

પાર્વતી ને એણે લીધી, તો શું કરે સંત્રામજી ?

શ્યામા વિના સંસાર તે સૂનો,’ રહન કરે શિવ ખેવજી.

૫ જલધર એણિપેરે ખોલ્યો, ‘સાંભળો, મહાદેવજી.

ઝીને કાળે શું રૂએ છે કાચરની પેરે, મૂઠજી ?

આ ઉતારી, લેરે કામિની, કામી વૃષભારૂઠજી.’

એવું કહીને નારી નાંખી; શિવે આયુધ ધર્યા પાણુજી.

ત્રિશૂળ ઉપરે પડી ત્યારે ગયા તેના પ્રાણુજી.

૧૦ આકંઠ માંડયું અતિ ધણું સ્વામી અચરણશણુજી.

‘નારી પાખે હું શું જીતું ? કયમે નહિ મુને મથુજી.’

મૂર્છા ખાઈ પડ્યા ત્યાં પૃથ્વી. આવ્યા ધર્માદિક સર્વ સાથજી.

વીનતી વિવેક કરી ઉઠાડ્યા તત્ક્ષણ ચડીનાથજી.

બ્રહ્મા કહે, ‘એ માયા આસુરી; સ્વામી, યાઓ સાવધાનજી.

૧૫ જગતમાતા કયમ સાલ્યાં જાએ ? હૈએ આણો માનજી.’

કપટ જાણીને ક્રોધજ ચઢીઓ. ચાપ ચઢાવ્યું ચાંપીજી.

‘એમ કીધું તો મારે હાથે મરશે તેહ પાપીજી.’

કડવું ૧૫

રાગ સામેરી

૨૦ વૃષભ ચઢીને હર સાંચરે. અતિ મંડાણો સંત્રામ રે.

ત્રિશૂળ પ્રહારે પાડીઆ રે બહુ થોધ તેણે હામ રે.

હોકાર ગાળે, વૃષભ રાળે, વાળે અતિ રણતુર રે.

૧. ક. સ્વ. કરી પ્રાક્રમ મુને. ૫ ક દેવાધિદેવજી. ૭.

સ્વ. આત્મા તારી લેરે. ૧૩. સ્વ. વચ્ચે વાયુ કરી ઉઠાડા. ક. તાં તે

નાથજી. ૧૫ ક. વાલ્યાં જાએ. ૧૬. ક. વેગે સાધૂ ચાપજી. ૨૨

ક. હોકાર વાળે વૃષભ ગાળે રાળે.

મહાદેવ મારે, કોઈ ન વારે, ત્રાસ પામે અસુર રે.

ખાણુ વરસે, વીર તરસે, રૂધિર કદંબ ધાય રે.

ચામુંડા ચાલે, જોધ જાલે, વિહારીને ખાય રે.

જલધરે જાણી, મુખ્ય આણી, નવો કર્યો પ્રપંચ રે; -

૫ મહાદેવને મોહ પમાડવા માંડીઓ તવ સંચ રે:—

સક્ત સ્વરે માંન નાટક માંડીયું તેણિ વાર રે.

સાંભળી મોહ પામીઆ તેણે સમે ત્રિપુરાર રે.

તાનમાંહે મમ કીધા; નહિ દેહની સાન રે.

પાછે પગે છંડાવીયું પર્વતથી તે સ્થાન રે.

૧૦ પૂંઠે જળ અર્ધવતણું, નાચતા ગયા મહાદેવ રે

ઉદકમાંહે યડયા ત્યારે બ્રહ્મા આવ્યા ખેવ રે.

પાણુ સાહી કાઢીઆ, શિવ આણીઆ નિજ દેશ રે.

સાવધાન વળતા યઈ રહ્યા બ્રહ્માતણે ઉપદેશ રે.

એટલે આવી અસુરે મેલ્યાં ખાણુ, પંજર કીધ રે.

૧૫ મધ્ય શંકર ધાલીઆ તવ છેદ કરીને લીધ રે.

મુદ્ધ પુનરપિ માંડીયું; ખાણુ વાળે ધાત રે.

અસુર ઠામ ઠામથી કરે છે ઉત્પાત રે.

રૂદ્રે રીસે મારીઆ રણુમાંહે જોહ રે,

શુકાચાર્યે ઇવાહીઆ તેને તો તતખેવ રે.

૨૦ ઇવતા યથા નીરખીઆ, મુઆ કુતા ચોધ રે;

શુક ઉપરે શંબુજીને ચઢીઓ અતિ ક્રોધ રે.

જટા ત્રોહી ઉપાઈ કૃત્યા ભયંકર એક નાર રે.

શુકને ગ્રેહેવા ધણી ત્યારે થયો હાહાકાર રે.

૧. ક. ચ. પામે સુરે. ૨. ક. તીર તરસે. ગ. વીર નાસે. ક. કદંબ છાયરે. ચ. રૂધિર કર્યો યાય રે. ૮. ચ. તાન માને. ૧૧ ગ. ઉદધિ માંહે. ૧૮. ચ. રણુમાંહી જોહનો કાળ રે. ૧૯. ચ. રણુમાંહે તે તતકાળ રે. ૨૩ ક. કરે હાહાકાર રે. ચ. કરે મારામાર રે.

તાડ જંઘાએ મહી ભૂગુ રાખ્યા-ભગમાં ગૂઢ રે. . .

રાક્ષસ ભક્ષ કીધા ધણા, જે મહા બળીઆ મૂઢ રે. . .

યુદ્ધ દારણુ ત્યાં થયું; દેવ અંતરિક્ષ જોય રે.

એહ કથા એટલેથી રહી; સાંભળ, રાજા, સોય રે.

૫ જ્યારે જાલધરે કપટ કીધું ઉમયા છગવા કાજ રે,

નારદ કહે, હું હુતો પાસે ત્યારે તો, મહારાજ રે.

વળતો હું ગયો વેગેકરી હરિભણી તેણિ વાર રે.

પાર્વતી 'ત્યે ચૂકવ્યાં તે કલો સમાચાર રે.

રીસ ભરી હરિ નીસર્પા, ગયા ગૌરી પાસ રે.

૧૦ પાર્વતી એમ બોલીઆં, 'ક્યાં હતા, અવિનાશ રે ?

'ત્યે મુજશું કપટ કીધું, ન જાણો શે સ્વામ રે ?'

વળતા હરિજી બોલીઆ, 'હવે, જુઓ મારાં કામ રે.

વાટ એણે દેખાડી છે. જંદા છે આવાસ રે;

જઘને છળ પાડું તેને, દૈત્યનો યાએ નાશ રે. '

૧૫ કંઠનું ૧૬

રાજ દેશખ

એવું વચન કહી શ્રીહરિ જાલધરપુર આવ્યા ફરી.

મંદિર બેઠી ભામિની, વિરહ જગાવ્યો અતિ કામિની.

ચંદન, ચંદ્ર, કુસુમ તન દહે, મલયામલ પવન નવ સહે.

૨૦ તાલાવેલી કરે અપાર; જાણે, કહી દેખું ભરચાર !

'ધિક્! ધિક્ રે નારી તેહ, પિયુ વિના તો શવે જોહ,'

૨ સ્વ. મુંઢરે. ૭ ક. મા આ પંક્તિ નથી. ૯ સ્વ. ને ગયા હરિ

કેલાસ રે ૧૭ ક. સ્વ. જાલધરપુર માયા કરી. ૧૯ સ્વ. ચંદન કેસર

કુસુમ મંન દહે. ૨૧ સ્વ. ધીખ ધીખરે નારીનો દેહ પિયુ વિના કણ

ન શવે જોહ.

સમરઘતિકા તેહી પાસ; નયણે જળ, મેહલે નિઃશ્વાસ.

‘બાધ, તમે માહારૂં તન, પિયુને ચાલ્યે થયા બહુ દન.

વાગે મદનતણાં મુજ બાણ, તેણે મૂજે માહારા પ્રાણ.

નાથ વિના જે રજની જાય, તે શું લેખામાંહી મણાય ?’

૫ ચઢી માળાએ જીએ વાટ, ‘હજી ન આવે પિયુ શા માટ ?

વહાલાને શું પ્રીતજ નહિ, તેણે હું વીસારી સહી ?

અંમ ગમે. નહિ મુજ ચણગાર, કુસુમસેજ લાગે અંગાર.

એક ધડી યુગ સરખી થાય, જે મુજ વાહાલા વિણ તો જાય.

કહો સખી કેમ જાએ યામિની ?’ એમ દુઃખે દિવસ નિગમે કામિની.

૧૦ કાલાવાલા કરતાં સજ્જ ચઢી, વૃંદાને ત્યાં નિદ્રા પડી.

બાહ્ય મુહૂર્તે લાખું સ્વપ્ન; વિમાસે નારી મન;—

પાડે ચઢીઆ નમ્ર સ્વરૂપ, તેલે નાથો દોહો બૂપ,

કોટે જસુ કેરી માળ, દક્ષિણ દેસ ચાલ્યો તત્કાળ.

દિપ્તિ વૃષ્ટિ વૈશ્વાનર તણી, પિયુ ચાલે છે વમપુર બણી.

૧૫ ઉદધિમાંહે જૂડે ગામ, શ્યામા ન દેખે રહેવા કામ.

આકુળ વ્યાકુળ થાએ જિહાં, એટલે કામિની જાગી તિહાં.

જીએ ત્યાં તો ચયું પ્રભાત. સખી પ્રત્યે કહી સર્વ, વાત.

તેડયા વિપ્ર, પૂછે વિચાર, ‘સ્વપ્નાધ્યાયે જીઓ તે સાર.

કરો સ્નાન, કીજે હવન; વિષમ દીસે એહ સ્વપન.’

૨૦ વાડવ કહે, ‘બાધ સાંભળ આપ. કીજે પુણ્ય. તો જાએ પાપ.

પુણ્યે ગ્રહ પાધરા થાય; પુણ્યે વિદ્ય તે સપ્તર્ષા જાય.’

વિપ્રે વેદનું કીધું વિધાન; આખ્યાં બહુ વાડવને દાન

૧ સ્વ. માયા નહી. ૨ આ પંક્તિના જે ભાગ મૂળમાં ઉત્તર છે. ૧૦ ક. મ્. કાલાવાલા કરતાં ધડી ૧૧ ક. આત્મી મુરતે સ્વ. વિપરીત મુરતે. ૧૨ સ્વ. મહિયે. ૧૩ સ્વ. કોટે રૂઢ નથી. ગ. જસુ-સતણી. ૧૮ ગ. સ્વપ્ન કેઈ કારણસાગ. ૨૨ સ્વ. કીધું ધ્યાન, ગ. વિપ્ર વચને કીધા વિધાન.

કરી અભિષેક ને વળાવ્યા મુન્ય, તાલાવેલી થાએ તન.
સમરક્ષતિકા તેડી સુંદરી, રથ ખેડી બાહર નીસરી.
ઉપવનમાંહે તે સંચરે; વેડે કુસુમ ને કીડા કરે.

૫ દુઃખ વીસારવા કાજ રમે, કામિનીને કાંધએ નવ ગમે.
રથ ખેડી આધાં જાય જ્યાંહ, એટલે મારગ બૂધ્યાં ત્યાંહ.
જુએ તો મહા વન વિકરાળ! વૃક્ષ તણી વાધી છે જાળ.
રાક્ષસ જે દીઠા મહા કૂર; મહેવાને તે ધરીઆ જૂર.
રથ મેહેલીને નાઠી નાર, ત્યાં માયા માંડી જગદાધાર;
તાપસ ૩૫ થયા જગતાત, વિદ્યાર્થી સાથે વિખ્યાત.

૧૦ પશુકૃતિએ કરી આસન, જપ કરે મેલી સોચન.
નાઠી નારી આવી જેટલે, તાપસ તે દીઠા તેટલે.
'ત્રાહ! ત્રાહિ! રાખો, મુન્ય;' નેત્ર ઉધાડ્યાં જગજીવન.
ખજા ભરમ થયા તે બેહ-માયા હરિ દેખાડી એહ.
જઈ કામનીએ કીધો પ્રણામ, 'મહાનુભાવ દીસો છે, સ્યામ.

૧૫ પાપી જે અમ પૂંઠે પળ્યા, તેહ તમારી દષ્ટે બળ્યા.
તણુ કાળનું તમને જ્ઞાન, મારો પિયુ મોટો રાજનન.
તે યુદ્ધ કરવા ગયો શિવને સાથ; કહોજી, કંઠીએ આવશે નાથ.
તાપસ નવ બેસે નહિ જોય, ઉઠી કામિની, વળાવ્યાં સોય.
નગરભણી જેટલે જાય, વળી પૂંઠે એક રાક્ષસ ધાય.

૨૦ આઘેરાં નાઠાં અડવડી, જુએ તો આગળ તે મઢી.
ભયભીત તેણે સ્થાવક પળા, જુએ તો તે તાપસ વળી.
આવી કામિની તેને ચણું, દાનવ દષ્ટે પામ્યો મણું.
આશ્રય પામી મૃગજોયની, મહાનુભાવ કેા દીસે મુનિ !

૩ ક. વીણે કુસુમ. ૬ ક. વિદ્યા રચી ત્યાંહાં. ૭. વિદ્યારથી ત્યાંહાં. ૧૦ ગ. વાળું આસન. ૧૧ ક. તાપસજી દીઠા. ૨૨ ગ. તેને શણું. ૨૩ ૭. કેા દીસો.

આખ્યે મૃગ એક ચરતો તર્ણ, તાપસે ત્યાં ધોયા ચર્ણ.
કાદવમાં લોટયો કુરંગ, તત્ક્ષણ થયો સુવર્ણમય અંગ.
આવી મૃગલી, મૃગ તે ધર્યો; નારીને મન મંદેહ વસ્યો.
મૃગલી કહે, 'નાહો ભરથાર'. નાહી મૃગલી વનમોઝાર.

૫ મૃગે ચિંતા માંડી બહુ, 'નહિ જાળખે સ્વજન સહુ.
તો તો ધિક્ક મારો અવતાર, ને નહિ કરે કો અંગીકાર.
હવે, છવીને શું કરું ? તે માટે જ્યમત્યમ મરું.'

પર્વતશૃંગ ચઢી અડવડ્યો; ગયા પ્રાણ, મહી ઉપર પડ્યો.
આવી મૃગલી જાળખ્યો કંઈ. 'તાપસ માટે એનો અંત,
૧૦ તો તાપસને દેહ' શાપ; તે તો જાણે મારો પ્રતાપ-
હેમ મૃગે હું મોહી જેમ, તારી અને 'શાળે તેમ.
સુવર્ણમૃગ થઈને કાપ તારી અને હરજો સોપ.'
કહે નારદ, સાંભળો, જૂપ; તેણે મારિયે કીધું મૃગરૂપ.
તેહ શાપનું કારણ સહી-એણી પેરે રક્ષ વાણી કહી.

૧૫

કંડવું ૧૭

રામ-દેશી ફેર.

માયા દેખી મોહી નારી મન. 'મહાવૃણાવ કો દીસે મુન્ય,
પૂર્ણ પુણ્યે જે દર્શન પામીઆરે.

રામ

૨૦ પૂર્ણ પુણ્યે જે દર્શન પામી.' કર જોડી કીધો પ્રણામ,
'કારણ દપ કો દીસો છો; સાંભળો, મારા રથામ.

૪ ક-લ. મારો તો એ નહિ ભરથાર. ૫ લ. વીમાસણ માંડી.
૧૨. લ. છલજો. કંમાં આ પંક્તિ નથી. ૧૪ લ. ઋષિએ વાણી.
૧૮. ક. પુણ્ય પોતે જ. લ. ફેર પ્રણામ. ૨૧. ક. કારણ મોટા.
તમે મારા સ્થામ.

દષ્ટે પાપી મથુ' પામ્યા, કનક મૃગ થયો રૈણ;
પરીક્ષા જાણી સહી તમારી સત્યાર્થ અમેા તેણ.
જાલધર ભરથાર મારો ગયો છે કરવા શુદ્ધ,
કહેજી, કંહીએ આવશે તેની મુજને શુદ્ધ ?'

૫ નેત્ર તો ઉઘાડે નહિ, મુખ ન ખોલે વાણ;
કાલાવાલા કરે કામિની જોડીને બે પાંચ.
ત્યારે ગોવિંદજીએ સમયાં જયવિજય બે દાસ;
વાનર રૂપે આવીઆ કરજોડીને તે પાસ.
ધર્મટ ને ધંટાધન તે બંદુકેશં નામ.

૧૦ શુદ્ધ લેવા મોકલ્યા, 'લેઈ આવો સંગ્રામ.'
એક મુહૂર્તમાં જમને આવ્યા-આયા કરી જગદીશ;
જાલધરને કરે મહી લાવ્યા; એક ધડ, એક શીશ.
ધડશીશ આગળ મેલીઆં, વાનર કહે છે વચન,
'મહાદેવજીએ મારીઓ; અમે લેઈ આવ્યા તન.'

૧૫ નારીએ નયણે નીરખીયું પિયુજનું મસ્તક દેહ;
મૂર્છા ખાઇને તો પડી અવની ઉપર તેહ.
કમંડળથી જળ લેઈ તાપસે જાંટી નાર,
ઉઠીને બેઠી થઈ; દુઃખ મન આણે અપાર.

૨ કામાં 'સત્યાર્થ' શબ્દ નથી. ૨. અમેા તેહ.
૩. ક ગયો છે તે થોધ. ૮. ૨. બેહુ જણુ હરિ પાસ. ૯. ૨.
ધંટાધોર ને ધનાધન. ૧૦. ક-૨. શુદ્ધ'જોવા. ૧૩. ગ. આગળ
મેહેલીઓં ને મુખ કહે.

ક્રમ ૧૮

રામ ધન્યાત્રી.

કરમાંહે તે, મસ્તક લેઈને ઝાળખીઓ ભરથાર છે.

ગાઢે રોવા લાગી કામિની, 'ધિક્ મારો અવતાર છે.

- ૫ સુખની વેલાં દુઃખ તો આવ્યું, પાપ તણે નહિ પાર છે.
પિયુ પડ્યા, મુને મર્ણુ ન આવ્યું, તો શેની સાધવી નાર છે?
પિયુડા મારા એમ કાં પોઢ્યા? ઉત્તર ઘો એક વાર છે.
અખળા ઉપર રીસ થી એવડી, તેનો કહો વિસ્તાર છે. પિયુડાં
ધ્રુવ પદ.

- ૧૦ મુખ કમળ કાં કરમાઈ, જે તેજ તણે અંધાર છે?
કામળ અંગે ક્યમ સલા ત્રિયણ તણા, પિયુ, પ્રહાર છે? પિયુડાં
મારે કામ તે છે નહિ તમ વિના આધાર છે.
આણુ તમારા ચર્ણુકમળની, જે શું લગાર છે. પિયુડાં
જો બોલો નહિ, મારા વાદાલા, તો પેમું વન્હિમોઝાર છે.
- ૧૫ વાહાલા, પહેલું કુંડ કીધું, જે દુઃખ્યા ત્રિપુરાર છે. પિયુડાં
પછે બીજો વરાંસો પડીઓ-પાર્વતી શું વિકાર છે.
માતપિતાને સ્થાન તમારે તે શું શો બલિયાર છે? પિયુડાં
જેવું સરળું હોએ તેવું થાએ તો નિર્ધાર છે.

૪. સ્વ. ગાઢે સાદે રોવા લાગી ધીખ ધીખ મુજ અવતાર છે.
૫. ગ. આવ્યું પ્રાણુ ન જાએ પાપી છે. એ પંક્તિ પછી ક-સ્વ
માં આ પંક્તિ વધારે છે:-એક નાયજી તમ વિના મારે મુતો સકળ
સંસાર છે. ૬. ક-સ્વ. તમે પડ્યા. ક. ક્યાંહાની સાધવી. સ્વ. શાની
સાગી. ગ. પિયુડા મુજને મર્ણુ ન આવ્યું તો શેની સાધવી નારી છે.
૮. સ્વ. કહો વિચાર છે. ૯. કમાં 'ધ્રુવપદ' નથી લખ્યું. ૧૨ કમાં
આ પંક્તિ નથી. ૧૩ ગમાં આ પંક્તિ નથી. ૧૫ ક-સ્વ. જે દુઃખ્યા.
૧૬. ગ. પારવતી શું વિભીયાર છે. ૧૭. ગ. શો વિચાર છે. ૧૮. સ્વ
જેવું સરળું હોએ તેવી શુદ્ધિ ઉપજે તેણીવાર છે.

શું કરે મારે હેડે મેહેલોઁ વિરહ તણે અંગાર ૭ ? પિયુડાં
હું તો સ્વપ્ન માંહે નથી ચૂંટી મન માંહે લગાર ૭;
તો શા મારે, વદાલા, તમને રણ માંહે ચર્ષ હાર ૭ ? પિયુડાં
શુકાચાર્ય ક્યાં ગયા, જે જીવાડે આ વાર ૭ ?

૫ દીન દામણી હું ચર્ષ છું, તમે કરો મારી સાર ૭. પિયુડાં
ક્ષણ એકમાં અકાળ થયા રે તમ વિણ મુજ શણગાર ૭.
હવે, તાપસ ૭, તમે કરોને વેગે મારી વાહાર ૭. પિયુડાં
મારે લેખે આજ થયો છે સકળ વિશ્વમંદાર ૭.

તમે તો મહાપુરુષ હોસોછો મનમાંહે ઉદાર ૭. પિયુડાં

૧૦ બેઠું જણાના ગ્રાણુ ઉગારો, એટલો કરો ઉપકાર ૭'.
ગદગદ કંઠે દીન અતિ જાખે, નયણે આંસુધાર ૭. પિયુડાં
તાપસ કહે છે, 'રહે રે રોતી. સાંભળ, કહું ઉપાય ૭.
મહાદેવે કેપે માર્યો તે ક્યમ જીવતો ચાય ૭ ? પિયુડાં

તું ઉપર મને દયા આવે છે, વિરહ સહી નવ જાય ૭.

૧૫ હવે તમે મંદિરે જાઓ લેઈને એ કાય ૭. પિયુડાં
શૈયા ઢાળી, ઉલટ અંગે હૃદયું લેજો એહ ૭.'

શ્યામા ત્યારે અતિ સુખ પામી. જાણું, જીવતો ચારી એહ ૭. પિયુડાં

વચન સુણીને નારી હરખે તત્ક્ષણુ ઉડી બેહ ૭;

ઉપાડી વેગે લેઈ આવ્યાં મંદિરમાંહે દેહ ૭. પિયુડાં

૧. જ. મેહેલોઁ વધ્ય ૩૫ અંગાર ૭. ૩. કમાં આ પંક્તિ
નથી. ૬. જ. અકળજ થયા રે. ૭ ક-જ. વેગે અમારી સાર ૭.
૮. જ. મનમાંહે ઉદાર ૭. ૧૬. ક. સન્યા ઢાળી મહા મનોહર
ઉલટ અંગ ન માય ૭. જ. સન્યા ઢાળી હૃદયું લેજો ઉલટ અંગ ન
માય ૭. ગ. શૈયા ઢાળી દેયા શું બીડી ઉલટ અંગ ન માય
૭. ૧૭. આ પંક્તિ મૂળ ત્રણે પ્રતોમાં ચાર પંક્તિઓ પછી
મૂકેલી છે.

- મહા મનોહર સૈયા દાળા, પુણ્ય પાચરીઆં તેહજી.
હૃદે લઇને શયન કીધું, આણી અંતર નેહજી. પિયુડાં
મુખે મુતાં નિદ્રા આવી વંદને તેણે દામજી
કાંઈક જાગે, કાંઈક સ્વપ્ન જાણે; સંગે દેખેનિજ સ્વામજી, પિયુડાં
૫ કાણુએક માંહે તાપસ દેખે, મહા મનોહર સ્વામીજી.
કાણુ એકમાંહે જોવિંદ દેખે ક્રીડા કરતા કામીજી. પિયુડાં
વૃન્દાએ જાણ્યું, 'હું'તો ચૂકી, ચળાયું મારું મનજી.
હરિ ધુતારાએ શું કીધું તાપસ યદને મુન્યજી ? પિયુડાં
આવીને તો હું છજી પાઠી, જ્યમ જલિ છત્યો વામનજી.
૧૦ નિર્લજ કપટી, કાં હું વાહી તેં તોજજી જીવનજી ? પિયુડાં
તે માટે તુંને શાપ દેહિયું; સાંભળ, મારું વચનજી.
વૃન્દાએ પછી શાપજ દીધો, તે સાંભળો, રાજનજી. પિયુડાં

કંઠવું ૧૯

રામ નેરાડી.

- ૧૫ કાંધે ભરી ખોલી કમિની; હરિને શાપ દીધો ભામિની,
'તાપસ રૂપ યદને, મહારાજ, જ્યમ હું જીવ પાઠી તેં આજ,
ત્યમ તારી સ્ત્રીને કે જૂપ હરીજાને યદ તાપસ રૂપ.'
કહે નારદ, સુણો રાજા ધર્મ, જોજો શાપ તણો તો મર્મ;
તેણે કારણુ લંકાનો પતિ સીતા હરવાને થયો પતિ.

૧ ક. દાળા તળામ અત્ય સારજી. ૩ ગ. સેજ સુતાં. ૫
ક-સ. ક્રીડા કરતો કાળજી. ૬ ક-સ. મહામનોહર સ્વામીજી. આ
પંક્તિ પછી શ્રીજી પ્રતોમાં નીચેની વધારે જણાય છે. સાવધાન થઇને
વીમાસે પાત પઠી વિરામજી. ૯-૧૦ આ પંક્તિઓ ક માં ઉલ્લેખ
ક્રમમાં છે. ૧૦ સ. નીલજ લંપટી જે તે મુઠુંને વાહી. ૧૨ આ
આ પંક્તિ ક-ગ માં નથી. ૧૫ આ પંક્તિ સ માં નથી.

સતી સાધવી ઠેરા શાપ સત્યારથ તે થાએ આપ.
વળી કોધે કહે સુંદરી, 'સાંભળ, શાપ દઉં, શ્રીહરિ.
પ્રાણુરહિત મરતકે યથા હુદે ધરાવ્યું મુજ સર્વથા;
તે મારે, તું સારંગપાણુ, પૂજનજે યષ્ટને પાપાણુ.'

૫ નારદ કહે, યુધિષ્ઠિર, કામ તેણે પૂજનજે શાલિધામ.
વૃન્દાવતજે કહે હરિ, ભૂપ, 'જોરે હું પાપાણુ સ્વરૂપ,
જો તારા મનમાંહે રીસ, તો વૃક્ષરૂપ તું મારે શીશ'
એવું કહીને શ્રીભગવાન તત્કાણુ યથા અંતર્ધાન.

૧૦ વૃન્દા મન વિમાસે ઘણું, 'શીલવ્રત ભાગ્યું મુજતણું.
તેણે પાપે કરી નિર્ધાર મરણુ પામશે મુજ ભરથાર.
તો હું છાંડું દેહ; ધિક ધિક જીવિતવ્ય એહ.
તે જીવ્યાપે વાર મરણુ; હવે હું જાઉં પાવકશરણુ.'

ત્યાંથી વેગે સંચરી, યમુના તીરે તે પરવરી.

મધુવનમાં જઈને સાર ચિતા કીધી તેણે ઠાર.

૧૫ કુતાશન મૂકે જોટલે, નારાયણુ આવ્યા તેટલે.

'રહે, કામિની માગ્ય વરદાન', એણિ પેરે બોલ્યા શ્રીભગવાન.
ત્યારે વૃન્દા બોલી વાણુ, 'શું વર માગું, સારંગપાણુ ?
પરનારી લંપટ તું હજે, પરદારાને પ્રીતે બજે.

પોળાઆ બે કરી વાનરતન ન્યમ માફ ચળાવ્યું મન,

૨૦ તે પોળાઆ રાક્ષસ અવતાર હરીજનશે તારી નાર.

એવા દુઃખમાં વાનર બેહ સાથી થાશે તારે તેહ.

૧ ક યથો જાપ. સ્વ થાએ જાપ. ૭ સ્વ. તો વૃક્ષ થઈ
ચલે, ૯ ક. સ્વ. ભાગ્યું અમતણું. ૧૨ ક મ. જાઉં કેને શણું.
એ પંકિત પછી સ્વ માં નીચેની વધારે છે:—એક મને વીમાશણુ ઘણી
શુધ નથી મુજ સ્વામીતણી. ૧૫ ક. સ્વ. કુતાશન એલ્યો. ૧૬ મ.
આપું વરદાન.

વિદ્યાર્થી કીધો જે શેષ, લઘુબ્રાત તે યાશે વેપ.
એવાં કામિની કહી વચન દેહ બાળ્યો હુતાશન.
તેણે વિરહે દેવગોરા ર તાપસ થઈ રહ્યા તેણે કાર.
ચિતાભરમનું લેપન કરે, વૃન્દાદેઈ ધ્યાનજ ધરે.

- ૫ સ્થિર થઈ રહ્યા તેણે કામ, જ્યાં છે વૃન્દાનું સમશાન.
તપ કરે એકા એકાંત, મનમાંહે નહિ ત્યાં શાન્ત.
હરિને વિરહ સાગ્યોં અતિધણી કામિનીકેરા રૂપજતણો.
નારીએ દેહ તાળ્યો જેણે કામ, તે કહીએ વૃન્દાવન નામ;
અતિશે તીરથ પાવન સહી. એ કયા એટલેથી રહી.

૧૦

કંઠવું ૨૦

રામ આશાવરી.

નારદ વાણી બિચરે, યુધિષ્ઠિર અવણે ધરે,
તે યુદ્ધે કારણુ જે થયું ર.

કાળ.

- ૧૫ યુધિ જે કારણુ થયું તે સાંભળો વિસ્તાર.
વિધણુ તાપસ રૂપ થઈને ચૂકવી વૃન્દા નાર.
સતીએ જ્યારે શીશ લીધું શેયાએ હૃદયમોઝાર.
મહાદેવજીએ ત્રિશળ લેઈને દુષ્ટને કીધો પ્રહાર.
અંતરિક્ષ આવ્યા દેવતા, સ્તુતિ કરે વારોવાર,
૨૦ 'દીન જાણી દયા કીધી, સ્વામી શ્રી ત્રિપુરા.

૧ ગ. કીધો નીજ સાથ તે જાળ્યો વિખ્યાત. ૩ ચ. વિરહે
દીનદયાળ. ૨ લા તતકાળ ૪ ક. સમણું જ ધરે. ૧૨ ચ. નારદ-
વાણી એમ બણે. અવણે મુણે. ૧૩ ક. તે તણું કારણુ. ૧૫ ક તે
તણું કારણુ જે. ૧૭ ક. લીધું હેજે હેડા બાર.

સુદર્શન સંભારીએ, જેણે છે એનું મૃત્યુ;
અવર આમુધતણું એને નહિ લાગે કૃત્ય.
અક સેઈ પશુપતિએ મેહેલ્યું મન આણી રીસ;
પવન વેગે જઈ છેલ્લું જલધરનું શીશ.

૫ નારદ કહે છે, ધમ સુત, કારણ હતાં જેહ,
નાશ સધળાં પામીઆં રે, અંત આવ્યો તેહ;—
સાધ્વી તે સત્ય ચૂકી, વિષ્ણુ યયા વિપરીત,
શુક્ર અર્યા રાક્ષસીએ, યુદ્ધ શિવશું કીધ.
પડ્યો પૃથ્વી જેટલે, યયો તે ગતપ્રાણ.

૧૦ અમર સર્વ આનંદ પામ્યા; ‘જય, જય’, બોલે વાણ.
કુસુમવૃષ્ટિ કરે શિવ ઉપર, સ્તુતિ કરે વારાવાર.
દેવ સહુકો પામીઆ આપાપણા અધિકાર.
દૈત્ય સધળે પડ્યો દીઠો જ્યારે નિજ સ્વામ,
ત્રાસ પામી અહોદિશ નાઠા તજીને સંગ્રામ,

૧૫ ગિરિ ગુફામાં કેટલા; એમ સેના નાસી જાય.
પાતાળે ગયા કેટલા જે મહાવ્રજાઆ, રાય.
કેટલાએક ગયા ઉદધિમાં; પડ્યો ત્યાં અતિ ત્રાસ.
અમર સહુએ પામીઆ મનમાંહે ઉલ્લાસ.
વાજ્ર વાળે દેવનાં, વર્તે જય જયકાર.

૨૦ અપ્સરા નાચે, ગાંધર્વ ગાએ, ઉત્સવ હોએ અપાર.

૧ મૂળ પ્રતોમાં સુદર્શન સંભારીયું—એમ છે. ૮ સ્વ. શિવશું
રીત. ૧૧ સ્વ. કરે સર્વદેવ ૧૨ સ્વ. નિર્ભય કરીને ચાપીઆ અમર
સર્વને એવ. ૧૩ સ્વ. જલધર નીજ સ્વામી ૧૫-૧૬ આ પંકિતઓ
ગ માં નથી. ૧૮ સ્વ. મનમાંહે શોક કરીને સવાલે મેલી આશ.
ક. હોય અતી ઉજાહ. ૧૭-૧૮ આ પંકિતઓ ગ માં નથી.

નદી નિર્મળ વહેવા લાગી, શુભ વાયુ વાય. .
પાવક તો અતિ પરજને, આકાશ નિર્મળ થાય.

કંઠનું ૨૧

ચમ ચમચી

૫ આનન્દ્યા સર્વ દેવજી, ચંબુજીની કરે સેવજી;
દેવ સર્વ માગે પાચે પડીરે.

ઠાળ

માગે સર્વ પાચે પડી, કૃપા કરો, મહારાજ.
શુક રાખ્યા રોક્ષસીએ તે દોણલા થાય છે આજ.

૧૦ કૃપા કરી કેદાવીએ, તવ ચંબુ ચમા રળાઆત.
કૃત્યાને તેડી કાઢીઆ ન્યાં ભૃગુ રજાતા વિખ્યાત.
દેવ સર્વ, મહાદેવ, ધણા નીસર્થા તત્કાળ.
જલધેર પુરે આવીઆ; નવ દીઠા દીનદયાળ.

નારાયણસર ઉતર્યા જણી પાવન ઠામ.

૧૫ તીર્થ તેણે કીધું મનજન, પામીઆ વિશ્રામ.
રતન સઘળાં આણીઆં, આપાપણા લીધ.
વૃક્ષ, ગજ, ગૌ, અપ્સરા, અમૃત-ધન્દ્રને દીધ.
નગર અર્લુવ બોળીયું, રહ્યું સરોધર ધાર;
બોમ રહી જો ચાખલે, તે ઉદ્ધરશે નિર્ધાર.

૨૦ દેવ સર્વે વળવા લાગ્યા આપાપણે આવાસ,
રૂદ્રત્યે ધન્દ્ર બોલ્યો, 'સાંભળો, શ્રી અવિનાશ.
દેવકાજ વિધલુ ગયા છે. ચૂકવી તેની નાર.
વૈરાગ્ય ધરીને રજા છે રમસાન તેણે કાર.

૨ ગ. પાવક અતિતાં ઉજળું. ૭ ક માં રાગનું નામ નથી.
૬-૮ ક. ખેવ માગે મ્. સેવેને માગે. ૯ ક દોણલા યારો.
૧૦ નું ઉત્તરાર્ધ અને ૧૧ નું પૂર્વાર્ધ ક માં નથી. ૧૧ ચ.
કૃત્યાને કરી. ૧૯ ક તે ઉવસશે. ૨૧ ચ. પાર્વતી એમ બોલી.
૨૩ ચ. વેરાંગી ચમને.

ઉપાય કાંઈ એવો કરો, હરિજનો જાએ શોક.

વિષ્ણુ વિના જો ઘેર જઈએ તો જીવિતવ્ય આપણું ફેડ.

ધૃષ્ટિ કહે છે, 'વીતવો જોગ માયા આજ.

ભગવતી જો કૃપા કરે, તો સરે તમારાં કાજ.'

૫ દેવ સર્વે સ્તુતિ કરે, 'આઈ, કરે હું સંભાળ.

જગત માતા ધૃધરી, તમે કરો પ્રતિપાળ.

તમે સરજો, તમે પાળો, તમે કરો સંહાર.

આદ્ય, મધ્ય ને અંતે હું છે. ઉપાયો મંસાર.'

સ્તુતિ દેવની સાંભળી દેવી આવ્યાં આકાશ.

૦ દેવની દૃષ્ટે પડ્યું અત્યંત તેજ પ્રકાશ.

તેજભાદેયો શબ્દ પ્રગટ્યો, 'સાંભળો, મુરસાય.

હું છું ત્રિગુણાત્મિકા; ત્રણ ખીજ આપું હાથ.'

કહ્યું ૨૨

રામ માર.

૧૫ દેવી વાણી ઉચરે, અમર અવણુ ધરે,

'પેર કહું હરિજને સંતોષવારે.

હાજ.

સંતોષવા શ્રી હરિને એમ કહું છું પ્રકાર—

એ ખીજ ત્રણે વાવળે વિષ્ણુ છે તેણે હાર.

૨૦ કાર્ય તમારું સિદ્ધ થાશે.' સાંભળી સધળા દેવ

૩ સ્વ. ઈન્દ્ર કહે છે. ૪ ક. ભવાની જો. ૬. સ્વ. તમે કરો તે સંભાળ. ગ. અમે હું તમારાં બાળ. ૧૧ સ્વ. સાંભળો મુર-નાથ. ૧૨ ક-સ્વ. આપાં હાથ. ૧૪ ક માં રાગનું નામ નથી. ૧૬ ક-સ્વ. પેર કરીને. ૨૦ ગ. કાજતાં તમારું સીઝાસે સાંભળો.

બીજ લઈને આવીઆ મધુવનમાંહે ખેવ.
 વૃન્દા સ્થાનક જેણે ખંજી છે વાવીઆં લઈ તેહ.
 ઉદય અંકુર પામીઆં સહુ દેખતાં અતિ જેહ.
 સાવિત્રીથી પ્રગટ ચષ, તેનું ધાત્રી અભિધાન.

૫ લક્ષ્મીથી તો માલતી અદ્ભુત તેણે સ્થાન.
 પાર્વતીથી ઉપતી તુલસી જેનું નામ,
 વિષ્ણુને આગળ ધરી; સંતોખ્યા હરિ સ્વામ.
 'દેવ સદુકો સાંભળો, ભગવંતે'કહે વચન,
 'મુને તો વાહાલું ઘણું છે એહ વૃન્દાવન.

૧૦ સદા હું અહીંઆં રહું વાસે, તળું નહિ ક્ષણ માત્ર.
 જે પ્રાણી અહીં આવશે, તેનાં પાવન ચારે ગાત્ર.
 વૃન્દાએ જે રાખીયું અતુલ શીલ અપાર,
 તે માટે તો નામ એનું તુલસી હશે સાર.
 જે વન તુલસી વાવશે, તેને વૈકુંઠવાસ.

૧૫ સદા હું રહું સહી તુલસી વનને પાસ.
 વૃન્દાની છાયાએ બેસી શ્રાદ્ધ સારે જેહ,
 પૂર્વજ તેના મુક્તિ પામે; તેમાં નહિ સંદેહ.
 મર્ણુ ઠાળે મહા પાપી પામે તુલસી પાન,
 વૈકુંઠ તે આવે સહી ચઢી દિવ્ય વિમાન.

૨૦ મંદિર હોએ જેહને તુલસીવન વિશાળ,
 યમ જોઈ નવ શકે તેના ધરણું લગાર.

૪ સ્વ. ધાતા તેથી જે ઉપજ ૫ સ્વ. લક્ષ્મીનાથની માલતી.
 ૬ ગ ગૌરીથી ઉપતી. ૮ સ્વ. વલ્લભ ઘણું છે. ૭. મુજને તે
 વાહાલું ૮ એ વૃન્દા કેઈ વન. ૧૨. સ્વમાં આ પંક્તિ નથી. ૧૩. ક.
 વૃન્દાએ જેણે રાખી અંકુર ૨૧. સ્વ. તેડેને તો નહી હોએ જમનો
 -ભય તત્કાળ.

કોટિ પૂજા પુષ્પની, એક તુલસી પત્ર;
 સમતોલ તો આવે નહિ: સહી જાણુંજો અત્ર.
 તુલસી કેરું પત્ર લેઈને અદ્ય આપે દાન,
 કોટિ ધણું તે ફળ પામે અશ્વમેધ સમાન.

૫ તુલસી લેઈ હરિને સમર્પે સરેં સધળાં કર્મ.
 નારદજી સુધિષ્ઠિરને કહે છે, સાંભળ, રાજા મર્મ.
 આપ્યાન જે કો સાંભળે નર ને વગી નાર,
 વૈકુંઠ સર્વ આવશે નિશ્ચે તે નિર્ધાર.

જે નર ગાએ, સાંભળે, તેની પહોંચે આશ.
 ૧૦ જેહુ કર જોડી વીનવે ભાવણુ મળુ રધુનાથ.

૧૬. સ્વ. કોટપૂજા અન્ય પત્રની. ૧૭થી ૨૨ પંક્તિઓ. સ્વ-ગમાં
 નથી પણ તેને બદલે બીજી ઘણી વધારે છે, જે માટે જુઓ પરિશિષ્ટ.

૩. શિવદાસકૃત.

કડવું ૧

રાગ ગોશ્વ.

- પ્રથમે પ્રણમું આઘ અનંત; કૃપા કરો, શ્રીકમલાકંથ.
- ૫ જય આપો, ગણપતિ ગુણરાય; પ્રેમ ધરીને લાગું પાય.
પ્રથમે આરંભ કરતાં કામ, ગણપતિ, તારૂં સમરે નામ.
શુભ અર્થે તુને સમરે જ્યાં, સંકળ કારજ સીધ પામે ત્યાં.
તે માટે મેં સમયો આજ; કૃપા કરો મુજને, ગણરાજ.
બદ્ધાની તનયા સરસ્વતી, મુજ મુખ વાસ કરો એક રતી.
- ૧૦ ચૌદ લોકમાં તારી ખ્યાત; અક્ષર સુધ આપો, મુજ માત.
શ્રીગુરુચરણકમળ મન ધરી કયા કહું; જય આપો હરિ.
શ્રી મહાભારત પરમ રસાંજ, તેમાં શ્રી હરિવંશ વિશાળ.
તેમાં અનંત ગુણ ગોવિંદજીતજી, બહુ પ્રાકમ જેણે કીધાં ધણાં.
એ કયા ભવસાગરનાવ સાંભળજો ચિત્ત આલ્સી ભાવ—
- ૧૫ નરકાસુરકેઈ આખ્યાન, જે રણ માર્યો શ્રી ભગવાન.
પ્રભ એક જન્મેજય કરે; વૈશંપાયન ભવણે ધરે,
'સ્વામી તમે મુંને કૃષ્ણા કરી શ્રી મહાભારત કહું વિસ્તરી.
તેમાં અનેક સુણિ હરિકથા, બાળચરિત્ર કર્યા જે યથા—
દાલયવન, કંસ માર્યો હરિ, વાસી દારિકા વેગે કરી,
- ૨૦ જરાસંધ જીત્યો સિથુપાળ, રૂકિમણીહરણ કર્યું ગોપાળ,
આઠ નાર હરિ પરણ્યા જેહ; પ્રાકમ સર્વ સુદમાં મેં તેહ.
એ કયા મેં શ્રવણે સુણી; વળી એક પૂછું તમબણી,

૬-૭-૮. ગમાં આ ત્રણ પંક્તિઓ નથી. ૯ જ. અધરતી.
ગ. ભગવતી. ૧૦ ગ તારી સાખ. અક્ષર જુલિ ત્યાંહાં તું રાખ.
૧૨-૧૩ અમે ૧૪-૧૫ એ પંક્તિઓનો કમ, ક મોં ઉલટ છે. ૨૦
થી-૨૨ પંક્તિઓ ગ મોં નથી.

કેમ નરકાસુર માર્યો હરિ? સોળ સહસ્ર કેમ ક-યા વરી? નરકાસુર પાપી નિજ ઘેર સોળસહસ્ર લાંબ્યો શી પેર? કોનો સુત એ બળાઓ બહુ? કહો, સ્વામી, મુને કારણ સહુ. એવું મુણી બોલ્યા ઋષિભાણુ, બહુ પ્રશ્ન પૂછ્યું, રામાન.

૫ કૃષ્ણકથા સાંભળતાં એહ, મનવાંછિત ફળ પામે તેહ. ગાતાં મુખં હરિ આપે આપ, ત્રણ પુરુષ યાએ નિષ્પાપ; શ્રોતા, વક્તા, પૂછક સોય, ત્રણને હરિપદ ગતિ હોય. તે હું કૃષ્ણકથા કહું આજ; ચિત્ત ધરી સાંભળ, મહારાજ. પદ્મપુરાણે કથા એ સાર, સાંભળો સહુ આણી ભાવ.

૧૦ વૃન્દાપતિ જલધર જેહ, રૂપતેજથી પ્રગટયો તેહ. જે પૂર્વે જલધર રાય, તે નરકાસુર પ્રગટયો કાય. તે કથાનો કહું ઉપાય, વૈશંપાયન કહે, મુણ રાય. કહે શિવદાસ આનંદે કરી, કૃપા કરો મુજને, શ્રીહરિ.

કડવું ૨

રાગ ધન્યાશ્રી

૧૫

વૈશંપાયન બોલીઆરે, મુણ, જન્મેજય રાય. તેં પ્રશ્ન જે મુજને પુછીયું રે, તેનો કહું રે ઉપાય. એ કથા શ્રીહરિવંશની રે, પદ્મપુરાણે જાણ. ઉત્પત્તિ નરકાસુરતણી રે કહું, મન આનંદ આણ.

૧. ૨ પંક્તિઓ ગ માં નથી, ૨. ક. સ્વ. પાપીને ઘેર. ૩, આ પંક્તિના પહેલાં ગ માં ત્રીયેની બે વધારે છે:—

વૃન્દા ચરીત્ર જલધર જેહ રૂપ તેજથી પ્રગટો તેહ

તે શ્રીકૃષ્ણકથા કહું હું આજ ચંદ્ર ધરી સાંભળ્યું મહારાજ.

૯. ક-સ્વ માં આ પંક્તિ નથી. ૧૦-૧૧ ક-સ્વ માં આ પંક્તિ-

ઓનો ક્રમ ઉલટ છે. ગમાં ૧૧મી પંક્તિ નથી. ૧૦. સ્વ-ગ વૃન્દા ચરિત્ર જલધર ૧૨. ગ. તે કૃષ્ણકથા કહું આજ ચંદ્ર ધરી સાંભળો મહારાજ. ૧૩. ગ કહું કથા જરા આપો હરિ.

આનંદશું, રામ, સુણે. વિસ્તારી કહું તુંને આજ.
ઉત્પત્તિ નરકાસુર તણી, જે દણ્યો શ્રી મહારાજ.
તે પૂર્વે જાણધર હતો મહારાજકેરે તેજ;

૫ ગંગાસાગર ઉપન્યો જાળવંત દાનવ એજ.
ત્યારે જન્મેજય વાણી વદે, 'કહો, વૈશંપાયન, વાત.
કેમ ગંગાસાગર ઉપન્યો જાણવંત દાનવજાત ?
કેમ તેજ મૂક્યું રાંકરે ? કેમ પુરુષ પ્રગટ્યો એહ ?
ઉત્પત્તિ જાણધરતણી વિસ્તારી કહો મુને તેહ.'

૧૦ સુણ, રામ. સુરપતિ ગયો એકવાર ગિરિ દૈવાસ;
દર્શન કરવા રૂઢનું મન અમરપતિ ઉઘાસ.
તે નગરની શોભા ઘણી; ફળપુલ નાના જાત,
બાવના અંદન વાસ બહેકે, સુગંધ પારિજાત.
બહુ ગંગાજલ પાવન સરોવર, કમલ વિકાસમાન.

૧૫ સુગંધ વાએ પવન શીતળ, શિખર શોભામાન.
પુરવિશે અણુને મુકતામણિનાં તોરણ બહેકે જણ.
ધનપતાકા ફરફરે : શું કહું તેહ વખાણ ?
સુખવંત ત્યા મહાદેવના જણ વસે લોક અનંત;
ત્યા ભય દરો કેને નહિ, કરે રાજ્ય ભગવંત.

૨૦ ઇન્દ્ર ત્યાં આવ્યો સહી મુર સર્વ સાથે જેવ.
તેણે સમે વિકાળ રૂપે હતો શ્રી મહાદેવ.
મુખ પીત, લોચન જળહલે, શિરજટામાં જળપૂર.
મહા પ્રાંદ પર્વત જડી કાયા, રયામતન, મન કૂર.
એવું રૂપ રૂદ્રે ધર્મ લીલા; કો ન જાણે મર્મ.

૨૫ : તે તેજ ઇન્દ્રે ન જાણ્યું, ચિત્તવિશે પામ્યો ભર્મ.

૧ ગમાં 'દાજ' નથી. ૬ મ. રામ જનમેજિયિ એમ ઉચરિ
સુણ વૈશંપાયેન વાન. ૭ ક. દાનવનાય. ૮ દીનાનાય. ૨૫ ક
તે ૨૫. ગમાં આ પાંક્તિ નથી.

‘તું કોણ છે રે ભયંકર ? કહે, કંઈ તારું નામ ?’

અભિમાન આત્મા ઇન્દ્ર બોલ્યો રૂદ્ર તું તેણે દામ
રીસવશ બોલ્યા નહિ, ચિત્તવિશે રાખ્યું આન;
અભિમાન મન જેને નથી, સર્વ ભંચનીય સમાન.

૫ તે મર્મ ઇન્દ્રે ન જાણ્યો, કોપે ચડ્યો મર્તિમંદ;
એક વજ્ર માર્યું રૂદ્રને અભિમાનથી મદમંદ.
તે દુહ્તને મનમાંહે જાણી કેાપીઆ ભગવાન.

મહા ક્રોધથી કૃત્યા પ્રગટી અમિતેજ સમાન.

તે કાળ સરખું રૂપ દેખી ઇન્દ્ર લાગ્યો પાપ,

૧૦ ‘અત્તાનથી મેં ન જાણ્યું; મુંને દામા કર, સિવરામ.
અમિજ્વાળા તેજ તારું પ્રગટ થયું છે આજ;
ત્રૈલોક્ય બળશે એહથી; તું રાખ, શ્રી મહારાજ.’
મહારૂદ્ર કહે, ‘મેં ક્રોધથી કૃત્યા પ્રગટી જેહ,
એને જે રાખી શકે એવો નથી કો તેહ.

૧૫ તે માટે એ તેજ મારું લેધ કરી, સુર રામ,
જપ સમુદ્રમાં મેહેલો તમે, જેમ એ નિવારણ થાય.
અમરપતિ તે સાંભળીને લેધ ગયો તતખેવ;
જપ ગંગાસાગર વિશે મેહેલ્યું તેજબળ મહાદેવ.
તત્કાળ અંગામંગમે નર પ્રગટ થયો પ્રચંડ.

૨૦ તેણે ગર્જના ગાડે કરી, તવ બળભળ્યું બ્રહ્માંડ.
અમરનર કંપ્યા ઘણું રવિ, ચંદ્ર, દશ દિક્ષાળ.
બ્રહ્મસદન બ્રહ્મા તજી જોવા મળ્યા તત્કાળ.

૧ સ્વ ત્યારે ધરા કેહિ તું કોણુ છિ અનિ કંઈ. ૪ આ પંક્તિ પછી ગમાં નીચેની વધારે છે:—કેવલ તાત્તી બ્યદિ રૂદ્ર તેહેનિ સર્વ કો છિ-સામન. ૧૧-૧૨ આ પંક્તિઓ ગમાં નથી. ૧૨ સ્વ તું ક્ષમા કર શીવરામ.

તે પુરુષ ત્યાં દબે પડ્યો, મદા રૂઢ સરખો દેહ.

સમુદ્ર કહે, 'મુને કૃપા ડીજે; પુત્ર મારો એહ.'

તે બાળ મુંદર દેખતાં ઊઝમ લીધો એવ.

તેણે રમતઆણે અઘાનું લેઈ કૃત્ય મથું તતખેવ.

૫ તે બાળ કરચી ન મૂકે, વ્યાકુળ થયા અઘાણ.

એ નેત્રથી ધારા છૂટે, કૃત્યને પીડા થાય.

એવું બાલપ્રાક્રમ દીર્ઘ, અગ્નિકેરી જ્વાળા;

અઘાએ તવ નામ પાડ્યું જાલધર મહીપાળ.

'સુણ, સમુદ્ર, એ જળાઓ દસે, સત્ય માનજે અવશ્યમેવ.

૧૦ ત્રૈલોક્ય વચ કરશે સદી, પણ મારશે મદાદેવ.'

એવો વર આપી અઘા ગયા; નિર્ભય થયો તે જાણ.

પછે જાલધર મોટો થયો, ત્રૈલોક્ય વરતી આણ.

કાલનેમિ દેવને દેખ્યા દત્તી એક સાર,

તેનો જાલધરશું ક્યો વિવાદ સતી 'જન્દા નાર.

૧૫ મદા રૂપ મુંદર મનોદર, પતિવત પાણે તેહ,

જેના પુણ્યથી જરમારનો નિર્ભય થયો દેહ.

તેણે અમર, નર, મુનિ, નામ જીત્યા; વચ કર્યું સર્વે જાણ.

આણ જાલધરતણી ત્રૈલોક્ય વર્તી સોણ.

પછે અમરદિતે નારદે તેને કહ્યો એક ઉપાણ,

૨૦ 'મદાદેવ ધીર એક નાર છે, તુજ મંત્ર મોળે, રાણ.'

જાલધર એવું સંભળી ગયો કપટરૂપે ત્યાંદ,

પણ પાર્વતી જગ નવ પડ્યાં, જેને સદાચિત્ર ચિત્રમાંદ.

પછે રહ્યું તેણે પુદ કમું કૈલાસમાં તેણી વાર.

મંથ્રામ કંઠનાં કુદ સાથે રૂઢ પામ્યા દાર.

૪ ક. કુંજ. જ મુંજ. ગ ઉર. ૬ જ પુંજી પીડાએ.

૧૩-૧૬ આ માર પતિઓ નમં નથી.

૩૬ પામ્યા હાર; રાજા જાલધર બળાઓ બાહુ.
વળી ધન્વન્તરું તેણે યુદ્ધ કર્યું. તે કયા માંડી કર્યું.

કંઠકું ૩

૫

રાગ આદોલ યોદ્ધા

સ્વામી, એ જાલધર રાજાને રે અભિમાનથી કેને ચિત્ત નવ ગણે રે.
સખામાં બેઠો રાય, હાનવ બહુ સંગ રે, અંગ આનંદ અતિ ધણે રે.

દાળ

આનન્દભર બેઠો સહી બળવંત સમુદ્રકુમાર.

- ૧૦ બેહુ ગમ ઉભી ચમર દાળે અંગના અતિ સાર.
અર્ધાંગે વૃન્દા સુન્દરી મહા રૂપવંત વિશાળ;
જેમ દામિની તેમ દેહ જળકે, સાધવી વ્રતપાળ.
તે સખામાં પ્રધાન આદિ અમુર કરતા સેવ.
સહુ વાર્તા કરે પૂર્વની, જે દમ્યો સાગરદેવ.
- ૧૫ ત્યારે કાળનેમ દેત્ય કહે, 'અણુ, અમર ધરતા ગર્વ;
રત્ન લીધાં આપણાં સાગર મથીને સર્વ.
વળી વસુધા લીધી કપટથી, રાહુનો કર્યો શિરચ્છેદ.
સહુ અમર અમૃત લેઈ ગયા તે કર્યો વિષયુએ બેદ.
આજ સખા બળાઓ ધન્વન્તરે કરે વિષયુ સહાય;
- ૨૦ સંગ્રામ કરતાં દેત્ય ભાગે, અમર છતી જાય.
જાલધર એણું સાંભળી કેાપે ચડયો મહારાય.
'મારા પિતાને દુન્ય સખા દીધું મથી પર્વતકાય,

૧. સ્વ માં 'વલણુ' છે. મમાં ઉચ્ચેલો કે વલણુ નથી. ૨-૩. મ.
રણુ જાલધર બળાઓ બહુ ડ્રશ્યું જમ જુધ કર્ફ તે કયા માંડીને
કેહો. ૫ સ્વ, ઉદાહ. મ. અદાહ. ૧૨. સ્વ. જેમ પદ્યની ૧૫-૧૬
તથા ૧૭-૧૮ એ પંક્તિઓના ક્રમ મ માં ઉલટ છે.

તે વિપ્લુ અમરસમેત મારું, યુદ્ધ કરી રણ આજ.
 રીધ રત્ન લેઉં સર્વ મારો, વટે દાનવ રાજ.
 કાલનેમિ દૈત્યને આપી પછે આગ્રાજ,
 'જાઓ વહેલા સૈન્ય સાથે ઈન્દ્રના પુરમાંજ.'

૫ ઉટ ખર કવચે લઈ; દળ સકળ લીધું સંગ.
 રાય જલધર પોતે અદ્યો ઈન્દ્રનો કરવા ભંગ.
 વાજાન વાજે અતિ ધણાં, બહુ મકમડે નિશાન.
 જઈ શંખ પૂર્યો સ્વર્ગમાં; થયું અમરપુર ભંગાણ.
 પછે યુદ્ધ લાગ્યું દેવયું, બહુ દૈત્ય બળાયા કામ.

૧૦ રણ જલધરના મારથી સહુ અમર નાહા જાય.
 રાય જલધર આદિ દાનવ સખજ ધરતા મર્વ.
 એક સહસ્ર વર્ષ પર્વત લટતાં દેવ લાગ્યા સર્વ.
 તેનો તાત મથાવતી લીધું અમર સાથે વેર.
 જઈ સ્વર્ગમાં પોતે વર્યો, રીધ સર્વ લાભ્યો ઘેર.

૧૫ ત્યાં ઈન્દ્રધણ વિપ્લુ આદિ સર્વ નાહા ખેવ;
 કૈલાસ જઈ પછે વીનવ્યા ઉમયાપતિ મહાદેવ.
 ત્યાં સ્તુતિ કરી કરણાનિધે સહુ અમર રાખી પાસ,
 'તમ વિના કેાણ જલધરને દણે, શ્રી અવિનાશ ?
 બહુ અમર દોહો દિશ પરવર્ષા, તેણે સંકળ લીધાં ધામ.

૨૦ તે યુદ્ધ તો સખજું કરે છે રહી દિમાયલ ગિરિ કામ.

૫. ર. બહુ ઉટ ખર નિ કવચ લાયાં. ગ. બહુ ઉટ કવચ
 ખચર લાગ્યાં. ૧૦. ક. રાય જલધરના. ૧૩. ક. મારો તાત.
 ૧૪. આ પંક્તિ પછી ક્રમાં નીચેની વધારે છે:—રત્નમણી કુંડળ
 અદીતીતણાં હુતાં જેદ. અદીરાવત સમેત વેગે મર્વ લીધાં તેદ. ૧૬.
 ક. કૈલાસપતી પછે વીનવ્યા. ૧૭. ગ. ત્યાદારિ રમન લોચન કરાં
 કરણાનીધ. ચ. કરણાનીધ દિરી અમર રાખો લાજ. ૧૮. ચ. રણે
 સ્વામી આજ. ગ. તમ વના મુદનિ રૂણ રાખિ આજ શ્રી મદારાજ.

અમો સદસ વર્ષ સંગ્રામ કીધો; અમુર મહા બળવંત.
 રણ જલધરથી અમો ભાગ્યા, પડ્યા દેવ અનંત.
 એના શુકને વિદ્યા ધણી, રાજ પડ્યું ઉઠાડે ધણું.
 અમુરને શરૂ જવાડે, હોએ દેવતાને મણું.

૫ ત્રેલોક્ય તેણે વશ કીધું, દુન્ય સમગ્ર પામ્યા આજ.
 એ જલધર ને પેર મરે તે વિધિ રચો, મહારાજ.
 મહારાજ વળતું બોલીઆ, 'તમે કાં ન જાણો જ્ઞાત ?
 એની નાર જન્દા પતિવતા થેર સાધવી શુભ જાત.
 તેના પુણ્યથી એ નવ મરે, એવો પતિવતાનો ધર્મ.'

૧૦ ઉપાય આપણે કીજીએ, ચાલો વળો, પરશ્વત.
 પણ નથી વાહન મારે, પુદ્ધ શી પેર યાય ?
 ત્યારે વિધ્યુલ્લસા વિમાસે, રથ પ્રગટયો ફાણ માંલ.
 પંચાસ કોટિ ધરા તણો રથ રચો શ્રી મહાદેવ.
 અશ્વ ચારે વેદ કરી રથ જોતર્યો તતખેવ.

૧૫ રથ રાસ વાસુકિ નાગ બાંધ્યો, સારથિ જલાય.
 સેનાપતિ મહાદેવ કીધા, ચઢ્યા સુરની સહાય.
 કર ત્રિપુળ મહી મહાદેવ બેઠા, ધનુષ પણ વિશાળ.
 શિર પાંચ મુખ, પંચાસ ભુજ, એવું રૂપ મહાવિકાળ.
 જૂયણ અંગ ભુજંગ બાંધ્યા, ફંદમાળા સંગ;

૨૦ બેઠું ગમાં લેહકે જટા મોટી, મધ્ય શોભે ગંગ.
 અનંત ગણ પુઠે ચઢ્યા મહાદેવના પુદ્ધ કાજ.
 ત્યારે અમરને આશા ઘર્ષ, સહી રૂઢ જીતે આજ.
 તેનીસ કોટિ અમર ચઢ્યા રણ, પુદ્ધ કરવા જાય;
 મહારાજની પુઠે ચઢ્યા જીતવા દાનવ રાય.

૧. ક-ગ. હવે તમ વીના કેણુ જલધરને હતું શ્રી
 મહારાજ. ૭. ક-ગ. ન જાણો નાથ. ૧૧-૧૪ મમાં આ
 પંકિતઓ નથી.

૬૫૫૦

જીતવા દાનવરાય રણમાં અમર સહુ ચાલ્યા સહી.
રામજન શિવદાસ કહે, પછે યુદ્ધ કેમ કીધું જઈ?

કડવું ૪

રામ સામેરી

શ્રી શંકર બ્રહ્માદરિ ચાલ્યા રણ વેગે કરી,
મન ધરી જાણધરને જીતવા રે.
સાથે દસ વંતર જહા, ઈન્દ્ર અમર આદિ મુખ્ય,
જઈ શંખ પૂર્યો સાગરતટ રહી રે.

કાળ

શંખના નિર્ધોષથી બ્રહ્માંડ ગાળ્યું કડકડી,
પાતાળપુર સહુ ખળભળ્યું, ત્રૈલોક્યમાં પડછા પડી.
તારે જાણધરને જાણુ યયું. તમે સાંભળો, મહારાજ-
વગી વિષ્ણુ બ્રહ્મા ઈન્દ્ર આવ્યા રૂદ્રને લેઈ આજ.

૧૫ એવું સાંભળી તત્કાળ ઉઠ્યો ધનુષ્ય ઝાઝી હાથ.

પછે સાંખીની શીખ લેવા કુવન આવ્યો નાથ.

‘પ્રભુ અમર જીતી આવજો, વેગે કરી મહારાજ,’

આશીષ દીધી કંથને, ‘પ્રભુ, જય હજો રણમાંજ.’

એક પુષ્પમાળા કંઠથી આપી પછે તતખેવ.

૨૦ ‘એ કરમાય તારે જાણજો ભય ઉપન્યો અવસ્થમેવ.’

પ્રમદાની પ્રતિષ્ઠા કરી રથ સાંચર્યો મહીપાળ.

રથ ચઢીને યુદ્ધ કરવા નીસર્યો તત્કાળ.

૩ કામાં ‘રામજન’ નથી. સ્વ. પછે અમરને આશા યઈ.

ગ. રામજનમિત્રમિ સાંભળ્યું સહી. ૬. સ્વ. શ્રી શંકર બ્રહ્મા રથ

ચઢી. ગ શ્રીશંકર બ્રહ્મા રીસિ ચાલ્યા. ૧૨. ગ. મૂર્છા પડી. ૧૮. સ્વ.

રણ મહારાજ.

સમુદ્ર બહાર નીસરીને યંબ પૂર્યો ખેવ.
 દેવદળ આપ્યું હતું ત્યાં જઈ રહ્યો અવશ્યમેવ.
 વિપ્લવ બ્રહ્મા પ્રત્યે રાજ દસી બોલ્યો વાણ,
 'કર્ષ વાર મુજ લય ગયા નાશી, હવે લેઈશ પ્રાણ.'

- ૫ પરબ્રહ્મ કહે, 'રે દુર્મતિ, શું વચન બોલ્યો મુખ ?
 આટલા દિન છતી ગયો, પણ આજ પામીશ દુઃખ'
 એવું સાંભળી કોપે ચડ્યો બળવંત સમુદ્રકુમાર.
 એકએક સુરપર બાણ દસદસ મુકીઆં તેણીવાર.
 અમર અકળાયા ધણું દોહો દિશ નાદા બય.
- ૧૦ પછે રથ ચલાવી દુષ્ટ આલ્યો, ત્યાં હતા સિવરાય.
 સંગ્રામ માંડ્યો રૂદ્રશું; મૂકે અનુપમ બાણ.
 ત્યાં અસુરપતિના મારથી ચયું અસુરદળ ભંગાણ.
 એવું દેખતાં મહારૂદ્રને મન સમળ ચઢીઓ કોધ;
 કર ત્રિશૂળ મહીને રણ વિશે બહુ હણ્યા દાનવ જોધ.
- ૧૫ પણ અસુર જે રણમાં પડે તેને જીવાડે ઝપિરાય;
 શુક્રાચાર્ય ઉઠક છોટે, સર્વ બેઠા ચાય.
 મહારૂદ્ર કહે, 'રે દેવ ! મહા વિપરીત છે શું આજ ?
 મેં દૈત્ય માર્યા કેટલા, નથી નીકળતા, મહારાજ.'
- ૨૦ પછે યાનદળે વીમાસી એક ફેલા પ્રગટી લાણ;
 તે શુક્રને રણમાંચકી લેઈ હવી અંતર્ધાન.
 પછે અસુર કે જીવે નહિ, રણ યુદ્ધ કરે મહારાજ.
 દૈત્યદળ સમળ પડે દેહપ્રાણ વિંણ ચમ ત્યાન્ય.
 પણ જલધર બહુ યુદ્ધ કરે, રણ અમર પામે મર્ણ,
 દોહો દિશ નાસે દેવતા, તે જુએ અશરણુશર્ણ.

૬. ક-ચ. હું ધણા દિન છતી ગયો. ૧૧ ચ-ગ. અન્યો-
 અન્ય બાણ.

ત્યાં ઇન્દ્ર રૂઢ ને વિષ્ણુ, ઇન્દ્રા, વરુણ, યમ, દિક્ષપાળ,
જલધંધરથી સર્વ ભાગ્યા રણુ વિશે તત્કાળ.
બળ સખળ વાધે અમુરનું, જેમ ચંદ્રે સાયરપૂર.
તેના મારથી નાસી ગયા પર્વતગુફામાં સુર.

૫ રાય જલધંધર પૂડેયકી કરે સંખના નિર્ધોખ.
હિમાચળ આવી ચડ્યો. તેણે વણ કહ્યું ત્રિલોક.

ગુફામાં સહુ દેવતા જેસી વીમાસે વાત,
‘હ્યારે રૂઢપ્રત્યે બોલીઆ જેની જગત લૌકિક ખ્યાત,
‘કશી વિધ કરશે હવે ? દુઃખ સખળ પામ્યા આજ.

૧૦ એ જલધંધર જે વિધ મરે, તે વિધ કરો, મહારાજ’
મહારૂઢ વળતું બોલીઆ, ‘હું કહું સત્ય ઉપાય.
એની નાર જન્દા છળ પડે, તો રણુ માર્યો જાય.
તે પતિવ્રતાને પ્રાણપે વણલ ધણો છે એહ.
તેના પ્રુપથી ભરવારનો નિર્ભય કર્યો છે દેહ.

૧૫ એ પાર્વતીકને પૂર્વે આવ્યો કપટ કરવા જણ;
ત્યાં યુદ્ધ મેં સખળ કહ્યું, પણ ન આશુઃનિર્વાણ.
જગદીશ વળતું બોલીઆ, ‘તમે જાઓ રણુ, મહાદેવ.
પાતાળ જઈ એની નારને હું છળ કરું તતખેવ.
એણે પૂર્વે પાર્વતીકને છળ અર્થ કીધી પેર;

૨૦ તો છળ કરું હું જન્દા સતી-હું આજ એને ઘેર.
એ સતીને સત્ય ચૂકવાનો દોષ નહિ મુજ આપ;
પ્રથમ જેણે કહ્યું તેને તર્ત લાગ્યું પાપ.’

૧. ગ. વરુણ દશ દીગપાળ. ૮. જે જગત લોકીકનાથ.
ગ માં આ પંક્તિ નથી. ૧૨. ક મરે એ રણુ રાય. મ. તો મણુ
પામે રાય. ૧૩-૧૪. ગ માં આ બે પંક્તિઓ નથી. ૧૮. ક છળ
કરું અવશ્યમેવ. ૧૯-૨૨. ક માં આ ચાર પંક્તિઓ નથી. ગમાં નીચે

એવું સાંભળીને રૂઢાચ્છા સાંચ્યાં રણુમાંલ.
 વળી દુષ્ટશું સંત્રામ કીધો ગંધમાદન ન્યાંહ.
 પરચલ ચાલ્યા ત્યાં ચડી, રણુમાંહે મૂક્યા ઈશ.
 વૃન્દાસતી છગ પાડવાને સાંચ્યાં જમદીશ.

૧૫ રાજનું કરી હરિ પધાર્યો પુરપાસ.
 જોણે વિધ આવે જાલધર, તે વિધ કરી મહારાજ.

વધલો

તે વિધ ગયા અવિનાશ ધરમા, સતી રહી ન્યાં સુખવારી.
 ઉપાય કોટિ કર્યો પ્રણુ, પણુ સત્ય ન ચૂકી મુંદરી.

કડવું ૫

રાગ રેરાગી

વિષ્ણુ રૂપ ધરી રાજનું કર્યો કોટિ ઉપાય,
 પણુ સત્ય ન ચૂકે સાધવી, પતિવ્રતા જેની કાપ.
 મર્મ સર્વ જાણે તે નારી, 'મુજ પતિને મારવા,

૧૫ રૂપ ધરીને દેવ આવશે મુજને છગ પાડવા.
 સજે, પાળે અને સંવરે સકળ સૃષ્ટિનો સ્વામી,
 તે કરશે તે કોણે નહિ ચાલે; ન ચૂકું સત્ય મોહ પામી.
 મનસા સિદ્ધ પતિને પરમેશ્વર જાણે વૃન્દા નારી,

પ્રમાણ છે:—જો પ્રથમ એણે ઉપાય કીધો હત્ય કર્યાનો જાણુ, તો છગ
 કરી વૃન્દાસતી એહનિ મારવો નીવારણુ. સતીનું સુખ મુકાવાનો દોષ નહિ
 મુહનિ આપ, એણે દુષ્ટ કપટ કીધું સ્ત્રી છલાનો નહી પાપ. ૮.
 ગ રૂપ ધર અવિનાશરે સતી જાણુ હોમી રહી. ૧૧. ગ માં રાગ
 ધાન્વાશી લખ્યો છે અને દરેક પંક્તિના અંતે 'શ' વધારે છે.
 ૧૬-૧૭. આ છે પંક્તિઓ ગ માં નથી. ૧૮. આ અને તેની
 પછીની ત્રણ પંક્તિઓ ગ માં નથી, પણ તેને જદલે નીચેની જે
 છે:—એહવુ અંત અખલાનું જાણી વિષ્ણુ વાત વીચારી શ, આજ
 ઉપાયિ. કંઈ વળી, જીજો સત્ય ચૂકે એ નારીશ.

- ઝેવું મન સિયર તેનું જાણી હરિએ વાંત વિચારી.
 ‘આજ ઉપાય કરું વગા બીજો, જેમ અજાણા સત્ય ચૂકે;
 માયા મારી પ્રગટ કરું, જેમ વૃન્દા સત્યને મૂકે.’
 ઝેવું મન વિચારી વિકૃત રૂપ ધર્યું મહા જોગી.
- ૫ મારગ વિશે જઈ બેઠાં દિગંબર સર્વ સૃષ્ટિના બોગી.
 પાસે એક પિથાય પ્રગટયો, દુઃખલતાને વગડ્યો.
 સમીપે મૃગ એક બે મોહનો અંજ વિચિત્રે અજાગો.
 અજાણા ચિત્ત પ્રવેશ કરીને માયા મન ઉપાયું,
 ‘ધણા દિવસ થયાં પિયુ નહિ આવ્યો હું રણ જોવા જઈ’.
- ૧૦ ઝેવું વિચારી વૃન્દા નારી રથ બેઠી તેણીવાર.
 આયુધ સકળ ધર્યાં રથ ઉપર, સંગ સખી બે ચાર.
 રથ બેસી મનમાં વિભાસે, ‘માર્ગો હશે જો રાય,
 તો હું ધનુષ ધરી સર્વ મુરને. આજ હણું રણમાંજ.’
 ઝેવું વિચારી મારગ જાએ નિશાસમે તે નારી.
- ૧૫ મહાવનમાં આવી જ્યાં બેઠા જોગી દેવમુશરિ.
 મૃગપિથાય પડ્યા ત્યાં દબટે વિકટ રૂપ વિકાળ.
 અજાણા દેખી ઉપર માયા ઉધરથી તત્કાળ.
 મહાપુરમે દાક્યા તે પાપી, ભરખ થયા બેઠે જોતાં.
 દેઈ પ્રદક્ષિણા ચરણે લાગી જાલધેરની સહોદા.
- ૨૦ પૂછે ઋષિ, ‘તમો કયાંથી આવ્યાં આ વનમધ્યે આજ ?
 કયાં જાઓ ? સાચું કહો અજાણા,’ પૂછે ઋષિ મદારાજ.
 સતી વદે, ‘સંભળ રે, સ્વામી, હું જાલધેર નાર.
 દેવ સાથે સંગ્રામ કરવા પિયુ ગયો નિર્ધોર.
 મણા દિવસ થયાં શે નવ આવ્યો, જોવા જાઉં આજ.’
- ૨૫ ઝેવું સુણી સિર ધુણું; સતીશું બોલ્યાં થી મદારાજ,

૪. મ નગર બદાર આવીને વીંકલ. ૮ રા. ચીન પરવલ
 કરીને. ૧૬ ક જાલધેરની શોદોતા. ૧૭ સ્તેતા. ૧૮ લેતા.

‘તે ત્યાં કારણ વડું રે. અખળા; દેવ હણ્યો રાગન.’

તત્ક્ષણ એક રચી ત્યાં માયા કપટ રૂપ ભગવાન.

૩૫ રાય જાલધર સરખું; છેલું ધડ શીશ.

સેવક તે કલેવર લાગ્યા જ્યાં વૃન્દા જગદીશ.

૫ વિપરીત દેખી વૃન્દા ખોલી, ‘કવણ તમે, રે ભાઈ?’

રાણી દેખી અનુચર તત્ક્ષણ ચરણે લાગ્યા ધાઈ.

‘અરે બાઈ, તમે આ વન ક્યાંથી? દેવે હણ્યો તમ રાય.

તે રાખ લેઈ અમે રણ લાગ્યા, દહન કરેવા કાય.

દૈત્ય અનેક પડ્યા રણ બીજા, દેવે કર્યું કષ્પાંત.’

૧૦ એવું વચન સાંભળતાં વૃન્દા થઈ તવ મૂર્છાવંત.

હયલો

થઈ તવ મૂર્છાવંત વૃન્દા; સખળ દુઃખ પામી સુંદરી.

શિવદાસ કેહે, રાખ ઝોળખ્યું, પણ વિધ્યમાયા નવ લહી.

કંઠવું ૬

૧૫ રાગ સોરઠી

પિયુ પડ્યો દેખીને વૃન્દા કરે મહા વિલાપ.

મસ્તકે લેઈ પિયુનું છિછંગે કરે રૂદન રહી આપ,

‘માહારા સ્વામીરે, એમ ન કીજે આજ.

સાવધાન શે ન થાઓ દેવ શું યુદ્ધ કરવાને કાળ?’ મારાં

૨૦ પગથી શીશ લગી સર્વ નીરખ્યું, દીકાં સહુ એધાણ.

તવ ચિત્તમાં જાણ્યું, ‘પતિ મારો માર્યો નિર્વાણ. મારાં

મુજ વાચા મિથ્યા નવ થાએ; સત્ય ન મૂક્યું કાય,

૧ ગ. કિહિ તતખેવ શીશ ધુણ્યું સતીશું બોલ્યા રૂખી મહારાજજી
એ કારણ જીવું રે અખળા દેવ હણ્યો મહારાજજી. ૨-૩ ગ માં
આ પંક્તિઓ નથી. અને ક-સ્થ માં તે ઉલટ કમે છે. ૨૦ સ્વ-ગ.
મુખ નીરખું.

તો કેમ પિયુડો વણુ પાપે ?-વાત વિરમે ચાય ! મારાં

વેદ વચન મિથ્યા મેં માન્યાં મહાપાપી, મહારાજ;

હું પતિવ્રતા પહેલો પતિ. મારો પ્રાણ તજે કેમ વ્યાજ ? મારાં

પતિવ્રતાનો પુરુષ ન વણુસે, બોલો વેદ પુરાણ;

૫ તે મુજ પહેલો કંથ પડ્યો, હવે કાઢું મહારા પ્રાણ. મારાં

હવે વિશંબ ચાએ; દેહ શીઘ્રે તજું મળતા પતિ. સંગાય.

કેશપાશ બાંધ્યો કંઠે, તવ વારે વૈકુંઠનાથ. મારાં

દેહ જોગેશ્વર, 'સંભળ, વૃન્દા એ રૂતિ સહુને હોય.

દેવે સરળ્યાં તે તો મરશે; અમર નથી નર કોય.' મારાં

૧૦ ત્યારે સતી. વદે, 'તું સત્ય રૂપ કો મહાતુભાવ કહેવાય.

તુજ વાચ્યા મિથ્યા નવ ચાએ, સજીવ કરો મુજ રાય.' મારાં

એવું સુણી દિગંબર બોલ્યા, 'પતિવ્રતા તુજ કાજ,

કદાચ તારા પુણ્યથી જીવે, કઈ ઉપાય હું આજ. મારાં

પણ તું નેત્ર મ જોઈશ, વૃન્દા, મૂક અળગું રાગ એહ.'

૧૫ આપે હરિ શબ્દ પડતા તે ચયા જાતંધર દેહ. મારાં

વંશંચાયન એણિપેરે બોલ્યા, સુણ જન્મેજય રાય.

સજીવ થયો પતિ જાણી, વૃન્દા ઉત્તર અંગ ન માય. મારાં

પણ તે મર્મ ન જણે નારી; જાણ્યું, જાણ્યો નાથ.

તારણ પતિને ચરણે લાગી; કુશળસેમ કહી વાત. મારાં

૨૦ તે વન રાત રહ્યાં નરનારી. જલ પાટી હરિ જોહ,

૧ આ પંકિત પછી જ-ગ માં નીચેની વધારે છે:—

મુજને દેહી વીના દહી સ્વામી નવ જાતા નીરધાર.

તો હું આજ નીરાશ કરીરે કવણ અપરાધે નાર,

૨ જ-ગ દેવવચન. ૯. આ પંકિત પછી જ-ગ માં કાવું = જાઉં

ખાણું છે અને જ માં રાગનું નામ ધન્યાથી લખી દરેક પંકિતના

અંતે 'જ' વધાર્યો છે. અને ૧૬-૧૭ અને ૧૮-૧૯ એ પંકિતઓને

ક્રમ ક્રમાં ઉત્તર છે.

- કોડા કંઠે મનગમતી વૃન્દા, બેઠાં ન જાણે તેહ. ૧ મારાં
મહા દુઃખથી સુખ, પામી શ્યામા, નવ લહી ગત્યે જગવાન.
ભોગ સકળ કરતાં વૃન્દાને ચિત્ત ઉપન્યું પછે સ્નાન, ૨ મારાં
‘એ જ્ઞાનધરવીર’ નહિ; હરિહર વિના ન કોય. ૩
૫ અંમરબોગે વિના પુરુષ નહિ; એ પતિ મારો નહોય, ૪ મારાં
કપટ ચિત્ત ભાસ્યું તવ ઉઠી, વ્યગ્ર થયે સર્વદેહ,
‘મુજને છળ પાડી સહી દેવે; કારણુરૂપ કો, એહ.’ ૫ મારાં
શાપ દેવા શ્યામા થઇ તત્પર, તવ મૂળ્યા જમદીશ.
૨૫ અતુલ્ય, મેઘશ્યામ તન, મુગટ મનોહર શીશ, ૬ મારાં
૧૦ શંખ, ચક્ર, ગદા ને પંકજ, કૌસ્તુભ કંઠે વિશાળ;
આઘ ૩૫ દેખીને વૃન્દા લાજ મન તત્કાળ. ૭ મારાં
અહિ વૃન્દા છળ પાડી વિજય, રૂઢે હવેયો રાય.
દેવતાણાં દુઃકુલિ ત્યાં વાઝ્યાં, પુષ્પ વૃષ્ટિ બહુ થાય. ૮ મારાં
સતીએ તવ જાણ્યું, ‘પતિ મારો હવે ન જીવે આજ.’
૧૫ મૂર્છા થઈ વૃન્દાને, ત્યારે વ્યગ્ર થયા મહારાજ. ૯ મારાં
સમીપે જઈ કશ્ચાજળ સિન્ધી, ઉઠાડી ગ્રહી પ્રાણ.
સાવધાન થઈ વૃન્દા બોલી, ‘સાંભળ, નિર્દય નારાણ. ૧૦ મારાં
હથેલો

સુણ, નિર્દય નારાણ, ઘુમને શાપ વચન બોલું અહીં.’

- ૨૦ કોષ પ્રગટ્યો સખળ અબળા, ચિત્ત વિશે વ્યાકુળ થઈ.

કેડવું ૭

સગ પરજો.

વૃન્દા દુઃખ ધરે રે, ‘મારૂં સત્યમત ગયું આજ રે;

મેં પાપણીએ નવ લહું, એ કપટ મલ મહારાજ રે.’ વૃન્દા ૧૦

૧૦ ક. કંઠે હાર. ર. મુગટ મનોહર વિશાળ. ૧૫ મ તાહારે વીમાસે મહારાજ.

કોઈ અગત્યો સજળ તેને, ચેમાંચિત ઘર્ષ કાપ રે.

એવું દેખતાં જગદીશને મન સજળ ચિંતા થાય રે. ૪-૬૦

‘એના અંજથી રખે અગ્નિ પ્રગટે’, વીમાસે હરિ આપ રે.

‘એનો કોઈ સમે શી પેરે ? મેં ફોજટ દર્શું પાપ રે. ૪-૬૦

૫ મુજને શાપ દેતો અતિ ભલુ, નહિ તો મોટી ધાત રે.

એના સત્યથી ત્રેસોડ્ય જળશે, ઘાસે મહા ઉત્પાત રે. ૪-૬૦

તેને નેત્રથી જળધારા છૂટે, કંઈ ગહગહ થાય રે.

મુખ બોલવાની ગત્ય ટળી, ચિત્તબ્રમ ઘર્ષ સર્વ કાપ રે. ૪-૬૦

રીસવરા બોલી તદા, ‘તું સાંભળ, શી પરશ્વજ રે.

૧૦ મુને વલુ અપરાધે કાં દમી ? પાપી તારું એ ઠમ’ રે. ૪-૬૦

તુંને સત્ય સદા વહાલું સહી, એમ નિઝમ બેસે ન્યાય રે,

પણ અસત્યનો તું અંગીકૃત મેં લજો, વૈકુંઠરાય રે. ૪-૬૦

ભક્તવત્સલ ખિરદ તારૂં જગતમધ્યે આજ રે,

તે તો તારૂં ગયું, વિકૃલા, એ ઠમ’થી, મહારાજ રે. ૪-૬૦

૧૫ એ કારજથી હરિ તુજને અપકીર્તિ ત્રેસોડ્ય રે.

હું પતિવ્રતાને ચૂકવી, મારો કંથ માર્યો ફેક રે. ૪-૬૦

હું બાળીને ભરમ કરૂં, જો અવર પુરૂષ હોય રે.

જેમ આજ વિજેગ મુને પડ્યો, તેમ તુજને સોય રે. ૪-૬૦

જેમ જોગી મૃગ પિચાયથી હું મોહ પમાડી આજ રે,

૨૦ તેમ તુંને સઘળા થકી વન દુઃખ પડે, મહારાજ રે. ૪-૬૦

એવો શાપ શ્રવણે સાંભળી મુખ વહે વૈકુંઠનાથ રે,

‘પ્રથમ છજ કરવા ગયો તારો કંથ ઉમપા સાથ રે; ૪-૬૦

૧. સ્વ. તેહનિ નિર્જથી જલ્પધારા છૂટિ દુઃખ સહુ નવ
ગાધરિ ૮ થી ૧૩ આ છ પંક્તિઓ ગ માં નથી. ૧૫-૧૬. સ્વ.
હરિ તુજ સરખો પાપી નહી કે જગતમધિ આજ રે ! કીરત તાહારી
જિ રિતિ મિથ્યા શી મહારાજ રે. ૧૬-૨૦. ગ માં આ
પંક્તિઓ નથી.

તે માટે તુજને છળાઃ એ દોષ નહિ મુજ આપરે.
 પ્રથમ જેણે કર્યું તેને તરત લાગ્યું પાપ રે. ૫૮૬૦
 મેં કારણ કીધું દેવનું; રણ હણ્યો રૂદ્રે તેહ રે.
 હવે માગ્ય વર, અપરાધ મારો ક્ષમા કરજો તેહ રે. ૫૮૬૦
 કયલો
 ક્ષમા કરજો તેહ, ૫૮૬૧, એમ વિનય કરતા શ્રીહરિ.
 શિવદાસ કહે, પછે વિષ્ણુ પ્રત્યે વહે ૫૮૬૨ સુન્દરી.

કંઠકું ૮
 રામ; મહારાજ.

- ૧૦ એવાં વિષ્ણુનાં વાયક સાંભળી ૫૮૬૩ કહે, 'શુણુ, મહારાજ રે.
 મુને વાહીને વર આપો હવે ઓશીકળ થાવા કાજ રે.
 મેં કંઠકું વચન તમને કલાં મહા કોષથી જોહ રે,
 અપરાધ રખે તમો મન ગણો; મારો પતિવ્રતાનો દેહ રે.
 જે અખળા પતિવ્રત આચરે, તે તમ પામવા કાજ રે;
- ૧૫ તે વ્રતપુણ્ય મુજને ફળ્યું, જે હું તુજને પામી આજ રે.
 અમો અમુર જાત પાપી થાણું, કાંઈ ધર્મ ન જાણું વાત રે;
 તે અમ કુળ પાવન કર્યું, અર્ધાગ ધરી મુને, નાથ રે.
 હવે પતિ મારાને ઉદારો વૈકુંઠવિશે, મહારાજ રે;
 હું વર માગું સ્થિર કરી મન; ઇચ્છા મારે આજ રે.'
- ૨૦ 'શુણુ, ૫૮૬૪. હું મૃત્યુલોકમાં અવતાર ધરીશ તુજ કામ રે.
 મુજ હાથે એનો વધ કરી, પછી આપીશ માઈ ધામ રે.
 ત્યાં લગી મારા તેજમાં જાલધર રાખ્યો જાણુ રે.

૧. ક. એ દોષ મુજને આપરે. ૨-૨. આ પંક્તિઓ ગ માં નથી. ૧૪ થી ૧૭ આ પંક્તિઓ ગ માં નથી, પણ તેને જાહે નીચેની બે છે:-હવે આપો મુને વિકૃત્વા હું સદા તમારી દાસ રે! તુજ ચત્રી કાણુ અલગી નહી અરધંગ્ય રહુ અવીનાશ રે. ૧૭. સ્વ. ધરી મુજ નીતરે. ૨૧. ક. ૫૬ આપીશ વૈકુંઠદામ રે. ૨૨. ગ. તેજમાં તાહારો પિયુ નિમ્યલ જાણુ રે.

નરદાસુર ચમ. મૃત્યુલોકમાં અવતરશે નિર્વાણુ રે.
હું કૃષ્ણ અવતારે યુદ્ધ કરી પદ આંખીય માફે જોઈ રે,
પણ હું તુલસી અળગો નહિ: સત્ય માને, જન્દા, એહ રે.
ત્રેલોક્ય વિશે તુને પૂજશે, તુલસીવન ધરશે નામ રે.

૫ અંતકાળે તારા પત્ની-જન પામશે વૈકુંઠ ધામ રે.
એવું કહી કરુણાનિધિ જન્દા લીધી ઉછંગ રે.
જ્યાં જાલધર રણમાં પડ્યો, લેઈ આવ્યા તેને સંગ રે.
ત્યાં દેવે રત્નિ કીધી ધણી જન્દાની તેણી વાર રે,
'ધન્ય! સતી શિરોમણિ સાધ્વી ત્રેલોક્ય વિશે તું નાર રે.

૧૦ પછે જન્દાએ લાં અંગથી હુતાશ પ્રગટ્યો ખેવ રે.
પોતાના પતિ સાથે બળાં; પદ પામી વૈકુંઠ એવ રે.
તેના વિરહ થકી તેની શખમાં લોટ્યા થી રણછોડ રે.
તાણેણુ લતા તણુ પ્રગટી, માંહે તુલસી કેસો છોડ રે.
'માલતી, આંગળી, હરિલતા, એ તણે જન્દા રૂપ રે.

૧૫ હું એ વનમાં વસું સદા, એમ જોત્યા વૈકુંઠ-રૂપ રે,
ત્યારે બ્રહ્મા ઇન્દ્ર વડે તણ, 'વર એહ અમારો મુખ્ય રે.
અમો એ તુલસી પૂજ્યા થકી મનપાંછિત આપીશું મુખ રે
એવું કહીને નાયજી તવ હવા અંતર્ધાન રે,
જગત વિશે નિજ દાસને ઉપદેશ કર્યો લગવાન રે.

૨૦ પછે ઇન્દ્ર અમરપુર જઈ રહ્યા, મહાદેવ ગયા કૈલાસ રે,
બ્રહ્મા બ્રહ્મપુરી ગયા, હરિ રહ્યા જન્દા પાસ રે.

૫. ગ પામશિ માફે ધામ રે. ૧૧. ક-સ. વૈકુંઠદેવ રે. ૧૫.
ગ. જોત્યા સત્ય સ્વરૂપ રે. આ પંક્તિ પછી ગમાં નીચેની બે વધારે છે:-

એ ત્રણ લતા જે પુજાસે વીજાસ આણી નર નાય રે.

તેહને માહાઈ પદ આપૂ એમ જોત્યા અવિનાશ રે.

૨૧ સ. જન્દાજી રણાં હરી પાસે રે. ગ. જન્દા જઈ રહી હરી પાસ રે.

હરિ રહ્યા વૃન્દાની પાસે વાસે; વિષ્ણુને વાહાલી ધણી.
શિવદાસ કહે, હવે કહું કથા ઉત્પત્તિ નરકાસુર તણી.

કહવું છે

રાગ રામઝી

ઝપિછ મોહ્યા, મુણ, રાજાન જી,
વૃન્દા પામી પદ નિર્વાણ જી.
ત્યારે પછે કહું ઉપાય જી,
નરકાસુર તે પ્રગટ્યો રાપ જી.

૧૦ ; ઘણ

પ્રગટ્યો પતિ વૃન્દા તણો, તે કહું માંડી વાત.
પૃથ્વી વિશે સુર સર્વને કરે સૃષ્ટિ બ્રહ્માતાત.
દેત્ય એક હિરણ્યાક્ષ રાક્ષસ પ્રગટ્યો; મુણ, રામ.
બળવંત મહા પ્રયંતે પાપી, સખળ મોટી કાપ.

૧૫ ત્રેલોક્ય તેણે વશ કર્યું સુર સર્વશું દિક્પાળ.
સૃષ્ટિ સર્વ સમેત પૃથ્વી સેઈ ગયો પાતાળ.
ત્યારે વિરંચિ વ્યાકુળ થયા; કર્યું સ્તવન શ્રી જગદીશ.
તવ નાસિકાથી પ્રગટ થયા હરિરૂપ વરાહ ધીસ.
તેના પાદાંજુજ નખ ત્રીપધારા, વડન મહા વિકાળ.

૨૦ મુખ દાઢ વચ્ચે રસના લવે, તન શ્યામ શોભિત વાળ.

૨. સ્વ-ગ. વૃન્દા રહી હરી પાસે. ૬. ગ. શુકજી કહે મુણો પ્રીકત
રાજાને જી. ૮. ગ. ત્યાર પછી શી ગંત્ય થઈજી. ૧૫. કા. તેણે અમર
સહુ વશ કરા. ૧૩ થી ૧૭ ગમાં આ પંક્તિઓ નથી. ૧૯-૨૦. સ્વમાં
આ પંક્તિઓ નથી. અને સ્વ-ગ માં નીચલી બે વધારે છે.

મુખ આગળ સુરમાંહોં જોતા થયા હરી પ્રજંડે,
ત્યાંહોં શ્રીમદ વનરૂપ વીષ્ણુ પ્રગટ્યું તિખંડ.

આશ્ચર્ય થયા અજ ધ્રુવ જોતાં; ગયા હરિ પાતાળ.
સંપ્રામ કરી હિરણ્યકેશને રણ મારીઓ તત્કાળ.
ત્યારે ધરા આવી ચરણે લાગી; સગળ શોભામાન.
ભુજ વિશે લેઈ હૃદે ચાંપી ભોમ શ્રી ભગવાન.

૫ પછે દાઢ વચ્ચે મહી વસાહ લાખ્યા ધરા થી અવિનાશ.
ત્યાં સ્તુતિ કરી મહી વિષ્ણુની આનંદશું રહી પાસ.
મહા રૂપ મુંદર ધરા દેખી વિષ્ણુ પામ્યા મોહ.
મંદ્રવદની મેદિની મુખ દેખતાં મુખ હોય.
મહા ક્રોધવશ ઉપહાસ કરતાં સ્વેદ પ્રગટયો શીથ.

૧૦ તે જાણધરનું તેજ મૂક્યું ધરા ઉપર જગદીશ.
કટાક્ષ જોતાં ધરાહરિવિચ પુરૂષ પ્રગટયો એક;
નરકાસુર તે ઉપન્યો જળવંત વીર્ય વિશેષ.
પુત્ર દેખી ભોમને મન હરખ સગળો થાય.
આનંદશું પરચઠાજીને વેગે લાગી પાય.

૧૫ બેઠુ પાણુ જોડી પૂછતી, 'પ્રભુ, પુત્ર મારો એક
પ્રાપ્તમી કેવો હશે ? મહારાજ, કહીએ તેહ.'
'સુણ, ધરા. એ ત્રેલોક્ય મધ્યે હશે મહા જળવંત.
સહુ અમર વશ કરશે સહી, પણ મારશે જમવંત.'
એવા વાયક સાંભળી મહી સજળ પામી ફુન્ખ.

૨૦ બહુ વિનય કરીને વિષ્ણુ પ્રત્યે વહે વાણી મુખ,
'મુજ પુત્રને મારો રખે; તમ શરણ છે એ બાળ.
અપરાધ કોટિ ક્ષમા કરો પુત્રના, દીનદયાળ.'
ત્યારે વિષ્ણુ કહે, 'સાંભળ, ધરા. તારું વચન એ પ્રમાણ.
તારી આજ્ઞાથી જ મારવો, જો ચાલશે મારો પ્રાણ.'

૫-૬. સ્વર્ગમાં આ પંક્તિઓ નથી. ૯. ક ક્રોધ પ્રગટો.
૧૫. ક વીને કરીને પૂછતી. ૧૮. ક ત્રેલોક વશ કરશે સહી. ૨૦.
કમાં આ પંક્તિ નથી. ૨૪. ક. તારી આજ્ઞાથી નવ હણુ મે
ચાલશે નહી પ્રાણ.

‘કૃપાનિધિ, એને કવણ ખાંડ રાખ્ય આપો આજ ?’
 ત્યારે વિષ્ણુ કહે, ‘એને પ્રાગ્લ્યોત્તિપતણું આપું રાખ્ય.
 હવે, નિર્ભય થઈ રહેજે, ધરા. ધર સૃષ્ટિ કરો ભાર.
 વળી કુદરે ઠા ન્યારે અવતરશે, ત્યારે હું ધરીશ અવતાર.’
 ૫ પછે શીખ આપી અમરને ધ્રુવા પ્રતિ કહે નાથ,
 ‘તમે સૃષ્ટિ નિર્ભય થઈ કરો, હું સદાય છું તમ સાથ.’
 એવું કહી જગદીશ ત્યાંથી હવા અંતર્ધાન.
 દિવસ દેટલે થયો મોટો નરકાસુર રાજન.

છવથો

- ૧૦ નરકાસુર રાજન રે જે પૂર્વે જલધર હતો,
 ધનુર્વિદ્યા સર્વ શીખ્યો ધરાકને બાળક હતો.

કંડવું ૧૦

શમ માલવ ગ્રેહી

- શુકલ કહે, રાજા, સુણો સર્વ એકે મન રે
 ૧૫ પ્રાક્રમ નરકાસુરતણું કહું માંડી તુંહને રે
 દિવસ બહુ વહી ગયા સુત પામ્યે મહી રે.
 નરકાસુર તે નામ ધણુ માતાએ સહી રે.
 શુક્રાચાર્યકને જઈ અસ્ત્રવિદ્યા લણ્યો રે.
 વિદ્યાવંત હવો તદા બળવંત ધણો રે.
 ૨૦ ગતિ ત્રેલોક્ય વિશે થઈ, રથ બેઠો ફરે રે.

૧ થી ૬ ક્રમાં આ પંક્તિઓ નથી. ૭-૮ સ્ત્રમાં આ પંક્તિઓ
 આ પ્રમાણે છે:—છવથો. કરો સાચિ છુ તુમ રથરે કીપાધનજી સંચરિ,
 પછિ નરકાસુર કેટલિ દીવસિ મોટો થયો. ૧૦. ગ. જલ ધંધરપુર મહિ
 રહિતો. ૧૩. ક. મેધ ગોરી. ૧૪. ક. સુણો કહુ. ૧૫. સ્વ. ઉત્પત્ય નરકાસુર
 તણી. ૧૪થી ૧૭. ગમાં આ પંક્તિઓ નથી. ૨૦. ક. રથ બેસે ખરો રે.

‘રાન્ય લેઈ ક્રેતું હવે,’ મન ‘શાય’ કરે રે.
એક પ્રાગ્જ્યોતિષ પુર વિશે મુર દૈત્ય સહી રે,
પંચશીશ મહા પ્રાક્રમી; તેને જીવો જામ રે.
વશ પોતાને કરી રીધ સર્વ હરી રે.

૫ પ્રાગ્જ્યોતિષપુરમાં પછે તેની ‘આણુ કરી રે.
રાન્ય કરે નિર્ભયથકો ત્રેલોક્ય દમી રે.
નરકાસુરથી દેવની રણુકીર્તિ સમી રે.

ક્ષીર સમુદ્રમાં વિધ્યુકને દેવ રાવે ગયા રે,
દ્વાપરયુગમાં દેવને અર્થે દરિ પ્રકટ થયાં રે.

૧૦ પછે ભૂમિભાર ઉતારવા કૃષ્ણ કીમ કરી રે,
પૃથ્વી સત્યભામા ધર્મ અવતાર ધરી રે.
કહે શિવદાસ, હવે સાંભળો-હું મૂઢમતિ ન લઉં રે
પ્રાક્રમ નરકાસુર તણું; કથા માંડી કહું રે.

— કંઠનું ૧૧ —

૧૫ — સર્વ વેશી —

પ્રાગ્જ્યોતિષપુર મુંદર સહીરે, પર્વત મધ્યે વાસ.
કુર્ગ સાત પુર પાખળે પ્રીદા, રહે રમેવાળે પાસ.
પ્રથમ દોટ પાવાણુ તણો; બીજો જળનો માન;
ત્રીજો ગદ દુતાસન ધીકે, જવાળા ગગન સમાન!

૧. સ્વ.મન રિયર. ૯. આ પંક્તિ પછી મૂળ પ્રતોમાં નીચેની પંક્તિ છે
તે ક્ષેપક જણાય છે:-તે કારણુ જાણી કરી અવતરીઆ હરી રે. ૧૦.
સ્વ-ગ માં આ પંક્તિ નથી. અને કમાં તે પછી નીચેની વધારે છે:-
અસુર હણીઆ દે ઘણા સંખ ચક્ર ધરી રે. ૧૨. ક. શુદ્ધ કહે
પરીક્ષત સુણો હવે એકે મનરે. ૧૩. સ્વ. તુલને માંડી કહું રે.
૧૫. ગમાં રાગનું નામ નથી. ૧૮. સ્વ-ગ. ત્રીજો ઘડ દુતાસન રે.

- ચોથો ગઠે વિપર્ણ અતિ, વારે સર્પ-ધણાં રખેવાળ
ગગન ચડી વેરી આવે તો તુટી પડે વિવળાળ;
દુર્ગ પાંચમે મુર દાનવ રહે રક્ષા કરવા પાસ,
સાઠે સદસ દાનવદળ પૂઠે, જળમધ્યે તેનો વાસ;
૫ કનક તણે ઇંદો ગઠ કહીએ, સૂર્ય તેજ સમાન;
સપ્ત ધાતુનો દુર્ગ સાતમો. સુણ, પરીક્ષિત રાજાન.
ચૌદ દ્વાર, ચોરાશી ચઢતાં; બાર જોજન પુરવાસ.
શોભા સમર્ણ ભુવનપુર કેરી, જાણે ગિરિ કૈલાસ ।
ઘેર ઘેર માળા-પતાકા. ઝળકે, તોરણ બારે લહેકે,
૧૦ ભવન ભવન કરુણી કર્મ, પુષ્પ સુગંધ ત્યાં બહેકે.
વાપી, કૂપ, સરોવર સુંદર, હંસ કોકિલા બોલે.
ભાતભાતનાં કમળ. વિકાસે, વમળ લહેરથી ડોલે.
વર્ણ અઢાર વસે ત્યાં વાસે, નરકાસુરની આણ;
સર્વ આધીન થઈ પાપીના પુરમાં રહે નિર્વાણ.
૧૫ તેણે સુર, નર, નાગ, મુનિ, યક્ષ છતાં; સઘળે તેની ગત્ય.
નરકાસુરશું કોણે નવ ચાલે; રહ્યાં સર્વનાં સત્ય.
પછે દુષ્ટે મનમાંહે વિર્માસું કરવા પાણિપ્રદણ.
ઠામઠામથી કન્યા લાવ્યો દુષ્ટ કરીને હરણ.
સ્વર્ગ વિશે જંઘ દેવકન્યાને પાપી પ્રાણે લાવ્યો.
૨૦ જમ્મ પાતાળ નાગલોકથી નાગકન્યા લેઈ આવ્યો.
મૃત્યુ લોકમાં બહુ રાજાની કન્યાનું કર્યું હરણ.
કરી એકઠી વસ પોતાને કરવા પાણિપ્રદણ.

૧. સ્વ-ગ. ચોથો ધડ પીરમો અત્ય વાર. ૫. સ્વ. સુજ
કોટી સમાન. ૬. સ્વ માલ પીતાકા. ગ. ઘેર ઘેર માનની મંગળ
ગાયિ તળાઆં તોરણ લિલિકીછ. ૧૨. ક. કમળ લહેરથી ગેલે. ૧૫.
સ્વ-ગ. સઘણિ ગન્ય આવે ધ્યાન. ૧૬. સ્વ-ગ. ધર્મ ઉચ્છેદ કરે મહા-
પાપી. નરકાસુર રાજાન. ૧૭-૧૮ સ્વ માં આ પંક્તિઓ નથી.
૧૯ થી ૨૨. ગમાં આ પંક્તિઓ નથી.

મન ઉદ્દેશ કર્યો છે એવો, વીજ સહસ્રને પરણું.
 નરકાસુરશું કેણે ન ચાલે, પાપી-મન સદૃ તરણું.
 એમ સોળ સહસ્ર એકસો કરી કન્યા અખળા બાળકુમારી.
 તે નારી મન દુઃખ ધરે ને સમરે દેવ મુરારિ.'

૫ રાત દિવસ સમરે ગોવિંદને ચરણ વિશે ચિત્ત રાખી,
 'આ દુઃખપાશ સ્થગી, હરિ, અમને કેણુ છોડાવે તમ પાપિ ?'
 એવે સમે ત્યાં નારદ આવ્યા, 'કાં દુઃખ પામે, કન્યા ?
 શ્રી કૃષ્ણદેવ પાપીને હણુરો, જે કેા ઠરશે અન્યા.'
 સતોષી સર્વ અખળા ત્યાંથી ચાલ્યા નારદ મુન્ય.

૧૦ એક પારિજાતકનું પુષ્પ લેઈ આવ્યા, ત્યાં છે જગજીવન.
 દેવઋષિને કૃષ્ણે કીધો ઇંક પ્રધામ.
 'પારિજાતક આપી ઋષિરાજે વીનવીઆ શીસ્વામ.

ઉચ્ચો

વીનવીઆ ઋષિ સ્વામ, કૃષ્ણે નારદપૂજ કરી.

૧૫ શિવદાસ કહે, પછે નારદ પ્રત્યે બોલીઆ પ્રેમે હરિ.

કડકું ૧૨

રામ દેશખ

શુકજી બોલીઆ રે, તું સાંભળ, પરીક્ષિત, વાત.

નારદજી પ્રત્યે રે વળતા બોલ્યા વૈકુંઠનાથ,

૨૦ 'સ્વામીજી, કહો મુનેરે; વ્યમ ધણું દીસો છે આજ.
 શંકાંસ્થગી આવીઆ રે ? મુજને કૃપા કરી, મદારાજ.
 કારણ કહો મુને રે, જે કાંઈ અમસરણું હોય.
 શામે કહો સહી રે; વચન તમારું મિથ્યા ન હોય.'

૨. ચ. તિહિનિ મન સદૃ તરણું. ગમાં આખી પંક્તિ નથી.

૩ ક-ગ. સોળ મદસ એકી કરી. ૪. ચ. જે સમરે સારંગધારી. ૫-૬.

કમાં આ પંક્તિઓ નથી. ૧૧-૧૨. આ પંક્તિઓ પણ કમાં નથી. ૧૦.

ક. જગજીવન જંદાં છે ત્યાહાં આવ્યા. ૨૨-૨૩. કમાં આ પંક્તિઓ નથી.

એવું સાંભળી બોલીઆરે વગતા શ્રી ઋષિરાજ,
 'વેકુંદને તજી રે, પ્રભુ, અવતાર ધર્યો તમો આજ.
 શે નથી જાણતા રે પૃથ્વીમાં વર્થો ઉત્પાત ?
 પ્રાગ્જ્યોતિષ વિશે રે નરકાસુર બળીઓ વિખ્યાત.

૫ દેવ દુઃખી કર્યા રે, પ્રાણી સર્વ પમાડયા શોક.

મહા બળ પાણ્થી રે દુષ્ટે વશ કીધું ત્રૈલોક્ય.

સુરભિ દેવની રે પાપી પ્રાણે લાવ્યો તેહ.

કુંડલ દેવનાં રે લાવ્યો ઔરાવત સમેત.

પર્વત રતનનો રે લીધો મુદ્ધ કરી બહુ પેર.

૧૦ રીધ ત્યાં જે હતી રે, તે લાવ્યો ચેતારે પેર.

અશ્વ ઉચ્ચૈઃપ્રવા રે જે હતો સૂર્યની પાસ,

તેને પણ લાવીઓ રે; તે સત્ય માને, અવિનાશ.

કન્યા દેવની રે લાવ્યો હરણ કરીને હાથ.

જઈ પાતાળથી રે લાવ્યો નાગસુતા, શ્રી નાથ.

૧૫ વણ અપરાધણી રે કન્યા સોળ સદસ સંબંધ.

મૃત્યુભય નવ ગણે રે; ગર્વે થઈ રહ્યો છે અંધ.

તમ પાપે, પ્રભુ રે, તેને મુકાવે કાણુ આજ ?

દુષ્ટને મારીએ રે, સહુનું દુઃખ દશે, મહારાજ.

શ્રી હરિ બોલીઆ રે, ઋષિ, હું જાણું છું એ ખ્યાત.

૨૦ પૂર્વે કહી મુને રે ઈન્દ્રે માંડી દુઃખની વાત.

વાહાર કરે સહી રે; તું સત્ય માને, ઋષિ ભગવાન.

એવું સાંભળી રે નારદ હવા અંતર્ધાન.

૨. ગ. શ્રી ગર વચને કરે સહી રે યથા વાંછી ન હોયિ. ૧૨. સ્વ. તું શે ન માને અવિનાશ, ૧૧ થી ૧૪. આ પંક્તિઓ કા માં નથી. ૧૮. કા શબ્દની શાર કરે મહારાજ. ૨૦ સ્વ. દુષ્ટે માંડી ૧૬-૨૦. આ પંક્તિઓ ગમાં નથી. ૨૧-૨૨. ગ-દારજ કરતાં કરે હવિ રે સત્યમાનો શ્રી ભગવાન એહેવું કહિતાં નારદ હવા અંતર્ધાન.

મન મધ્યે પછે રે વ્યગ્ર ચયા ધી, વૈકુંઠનાથ.
 પુષ્પ પારિજાતનું રે આપ્યું કેળીને હાથ.
 શુકલ ખોલીઆ રે, તું સાબળ, પરીક્ષિત રાય.
 તે સત્યભામાએ સાંભળ્યું રે તેનું કુખ સર્વું નવ ગાય.

કંઠનું ૧૩

રાગ કેલાર ગોશ

કૃષ્ણે પુષ્પ પારિજાતનું આપ્યું રૂક્મિણીને જેહ,
 તે સત્યભામાએ સાંભળ્યું; પછે મહાકુખ પામી તેહ.
 'શામળીઆ, તમથુ ન ખોલું રે આજ,

૧૦ હું જાણતી જે હરિ માહરો, પણ સદા જૂઠો એહ.
 મુને ફાકટ પ્રીત જણાવતો, એને રૂક્મિણીશું સ્નેહ. 'શામ
 હવે પ્રાણ માહારા તલું; શોક્યનું મોહું સાલ.

એને પ્રીત ધણી નારશું, હવે કાણુ માહારો હવાલું' શા
 વસ્ત્ર ભૂપથુ સર્વ તન્યા, પહેર્યું મલીન અંગર અંગ. '૧

૫ પછે અધારે મુતી જઈ, કો સખી નહિ ત્યાં સંગ. '૧
 તે વાત કૃષ્ણે સાંભળી; તરકાળ આવ્યા લાંદ.

શ્રી નાથ દેખી આવતા ગાઠે રૂએ રે ધર માહ. 'શા
 ડસકાં ભરે, હેડું ધૂજતે; નેત્રથી છોટે નીર.

હરિ ખોલાવી ખોલે નહિ; સદુ કદમ ખરડે શરીર. 'શા

૦ શ્રી કૃષ્ણ કહે રે, 'કામિની, તું કાં ન ખોલે નાટ ?'
 માહાઈ ફાટે હૈયુ તુને દેખતાં, રૂદન કરે શા માટ ?' શા

ત્યા મનાવે વિદુષ રહી-અર્ધાંગ લીધી સેથ;

ચુંબન કરે, ચાપે હાથે, ત્યમ ત્યમ સત્યભામા રાય. 'શા

હરિ વદન પુઠે પલ્લવું વૈકુંઠવર જડુગાય,

૬. ગ. રાગ કેલારો. ૧૧ ર. કપટ પ્રીત. ૨૨-૨૩. આ
 કિતઓ ગ-ગ મા ૧૭ મી પંક્તિ પછી છે. ૨૪ ર-ગ. વસ્ત્રું
 ડી મનાવિ જડુગાય.

‘માહારો વાંક શો છે મુંદરી ? હું લાગું તમારે પાપ.’ શાં
ત્યારે ગદગદ કંઠે કામિની મુખ વચન બોલી ત્યાંહ,

‘શું કામ અમ સાથે હવે ? તમે જાઓ રક્તિમણી ન્યાંહ. શાં
હરિ, કપટ પ્રીત તમારડી મેં સર્વ જાણી જાળ.’

૫ એક પુષ્પથી વહેરો કર્યો; તારું મન જાણ્યું, મહારાજ. શાં
જે પુરુષ બહુ સ્ત્રીશું રમે, તેશું ન કીજે સ્નેહ;

તેનું ચંચળ મિત્ર, મન સ્થિર નહિ; પછે પામીએ મહાદુઃખ.’ શાં
ત્યારે કૃષ્ણ કહે, ‘રે કામિની, એવું દુઃખ ધરે કાં મન ?

મુંને સર્વમે વાહાલી ધણુ; તે માન્ય સત્ય વચન. શાં
હવે ઉઠો; એમ ન કીજીએ. પહેરો વસ્ત્ર બૂધણુ સાર.

૧૦ તમે કહો તો વૃક્ષ પરિજાતનો લેઈ રોપું તમારે દ્વાર.’ શાં
મનાવી હરિ માનિની; પ્રીછવી, લાગ્યા પાપ.

શિવદાસ કહે, પરબ્રહ્મલીલા કોણે કળી નવ જાય. શાં

કડવું ૧૪

૧૫ રામ આશાવરી

શ્રી શુક વાણી બોલીઆ, તું સાંજળ, પરીક્ષિત રાય,
જાએ પરિજાતક લેવા હરિ રે,

છપ્પન કોટિ જાદવ ચઢ્યા, સાથે ઉદ્ધવ ને અકૂર રે;
માંહી ષષ્ઠા સાથે સુર રે.

૨૦ ગરુડાસન બેઠા હરિ; સંગ સત્યભામા નાર રે,
ધર્મો રે અવતાર જે પૃથ્વી તણોરે.

ટીપ્પણી આ પંક્તિઓને જાહેરે ક્રમાં નીચે પ્રમાણે બે પંક્તિઓ છે:—

શ્રી કૃષ્ણ કહે રે કામિની એ કે દુઃખ ધરે લગાર.

તું કહે તો વૃક્ષ પરિજાતનો લેઈ રોપું તારે દ્વાર.

૧૬. ક. કાંઈ સુર રે કૃતવરમા સાથે સહી રે. ૧૬ થી ૨૧.

આ પંક્તિઓને જાહેરે ગ મ્માં નીચેની છે:—વૈષ્ણવાચિન બોલીઆરે

પૃથ્વી સત્યભામા સ્ત્રીસંગે આરૂઢ થયા ગોપાળ.
તવ ગરૂડ ત્યાંથી ઉત્પત્તો આકાશમતિ તત્કાળ.
તે ચાલ્યો વેગે પારિજાતક લેવા કાળ.

- ૫ સત્યભામાને દેખાડતા બહુ દેશ પુર મહારાજ.
એમ કરતાં આવ્યો ખગ નરકાશુર પુર પાસ.
તે પ્રાગ્ભ્યોત્પતિ પડ્યું દૃષ્ટે, ચૂર્ચ કાટિ પ્રકાશ.
સત્યભામા કહે, ‘પ્રભુજી, આ નગર શોભામાન.
એ દેખાડો મુજને, પ્રભુ.’ તવ સાંચર્યા ભગવાન.
- ૧૦ ગરૂડને આપી આગા, તવ ઉત્પત્તો ખગરાજ.
એક મુદ્દર્તમાં પુર વિશે આવી ઉતર્યા મહારાજ.
પુર પાખળ રખેવાળ ઉભા રહ્યા હુતા જેહ,
તે ગરૂડે ભારી ક્યો પ્રભે; ભંમ પામ્યા તેહ.
પછે ગદા લેઈ ધાયા પ્રભુ, ચડ પોળ પાટી બાજુ.
- ૧૫ એમ સમગ્રે ગઢ ચઢ્યા જઈ, ત્યારે હવું પુર ભંમજી.
તેણે સમે તે નગરમાં ચર્ચ રહ્યો હાહાકાર.
એક મુર દાનવ જલમાં હતો, તે મુશી આવ્યો બહાર.
તેણે પુદ ત્યાં કીધું ધણું, બળવતે પાપી યર;
સાક સહજ દાનવમહિત ક્યો કૃષ્ણે ચૂર.

સૃષ્ટિ જન્મેજિવિરાધિ રે જ્યાદારે પારજ્યાતક લેવા દરીરે. પૃદિ
છપાં કોડયા જ્યાદવ ચઢ્ય સંગ ઉધવ નિ અકૂર રે. માદાશુર તેત્રીન
બ્રહ્મા સાત્વત્રી આદિ સકળ બદવ સોધિ.

૨ ગ માં આ પંક્તિ નથી. ૩. ગ-ગ કરમપ્રસૂનતાં ઉત્પત્તો.
૪ સ્વ-ગ. ગયો વન્ધનો ગગનમાં. ૭. સ્વ પ્રત આ પંક્તિ મુશી
છે. ૧૧. ગ. પછિ બદવ સર્વ મુખેત આવી. ૧૨. ગ પછે દુર્ગ ઉપેરિ
રખેવાળ. ૧૬. ગ. પછિ સંખનાદ કીધો તવ પછિ.

તેનાં પંચ શિર કાપ્યાં તદા રણુ વિશે શ્રીગોપાળ.
ગદ સર્વ ભાંજી ચૂર્ણ કીધા, દુષ્ટનો આપ્યો કાળ.
ત્યારે જાણુ કીધું સેવકે જમ નરકાસુર છે જ્યાંહે,
'ભંગાણુ પ્રમથ્યે ઠમું કેા નરે આવી આંહે.'

૫ એવાં વાયક સાંભળીને પરજળ્યો પાપિષ્ટ.

એક લક્ષ દાનવ સાથ ભેઈ સાંચર્યો મહા દુષ્ટ.
દશ સહસ્ર ભલા પ્રધાન પુઠે ચડયા આણી ગર્વ.
શ્રીકૃષ્ણ જ્યાં ઉભા હતા, ત્યાં સૈન્ય આવ્યું સર્વ.
પર જાહ દેખી પાપીએ વરણાત્મ મેહેલ્યું જાણુ;

૧૦ જળવૃષ્ટિ થઈ, તવ કૃષ્ણજીએ પવનાત્મ મૂક્યું જાણુ.
વળી પાપીએ મહાક્રોધથી પર્વતાત્મ મૂક્યું પાસ.
વજ્રાત્મ મૂકી માધવે ગિરિ ભમાડ્યો આકાશ.
સર્પાત્મ મૂક્યું નરકાસુરે, રણુ સખળ પ્રગટયા સર્પ.
ગરડાત્મ મૂકી માધવે રણુ હણ્યો તેનો દર્પ.

૧૫ એમ અન્યોન્ય દિવ્યાત્મ મેહેલે મુલત સખળા બેહ.
કૃષ્ણ ને નરકાસુર વઢે, જીએ અમર ઉભા તેહ.
પણુ અસુર દેરા મુદ્ધથી મુલતે રહ્યું નવ જાય.
યાદવ સર્વ કેા રણુમાં પડયા; દુઃખ ધરે યાદવરાય.
અશ્વ ઉપેર અશ્વ નાસે, ગજે ગજ મહા ધાય.

૨૦ દશ સહસ્ર ત્યાં પ્રધાન પહીઆ, વઢે દાનવ રાય.
અશ્વ ગજ રથ સારથી સહુ કર્યો મારી ચૂર.
જળ સખળ વાધે અસુરનું, જેમ ચઢે સાગર પૂર.
તેણે સમે ત્યાં દાનવે અર્ધચન્દ્ર મેહેલ્યું જાણુ.
તેણે સમે રણુમાંહે મૂર્છા હવા સારંગપાણુ.

૨. ગ પછિ મરણુ પાંગી પાડ્યો પાપી મોર દાનવ મહી.
પાળ. ૬. આ પંકિત પછી ગમાં ધણો વધારો છે, જે પાછળ
પરિશિષ્ટમાં આપ્યો છે.

પરજાજી હેઠાં પામ્યાં સત્યભામા કરે આસ. : :
 નાર તંવ દુઃખ ધરી કહે; સાંભળે; શ્રીઅવિનાશ
 'સ્વામી, દુષ્ટને મારી હવે વેગે કરી, મહારાજ.
 ઉત્પાત પાંખી કરે છે; અંગ્રામ સખળો આજ.' :

૫ એલું ધરાનું વાયઠું મુણીને દસ્યા શ્રી જગદીશ. :
 પછે સુદર્શન મેહેલ્યું તંદાં છેલ્લા દાનવશીરા. : :
 સહસ્રધારા સૂર્ય સરખું; અગ્નિ કરી જ્વાળા. :
 તે નરકાશુરનું શીરા છેદીં લેઈ ગયું પાતાળ. : :
 ત્યારે દૈત્યજન ભંગાણું ચયું, દોહો દિશે નાહું જાય

૧૦ સત્યભામાને હેઠે આપી દસ્યા વૈકુંઠરાય. : :
 ત્યારે નરકાશુરને પુત્રે આવી વીનવ્યા જડુનાથ. :
 વિશ્વગુરુ વેગે કરી દેતા હવા શિર હાથ. : :
 પછે પુર વિશે ગોવિંદ આવ્યા ગરૂડ નારી સાથ. :
 સિંહાસને બેઠા રાખને; કરે ચમર દાનવનાથ.

૧૫ પછે કારાગૃહરચકી સોળ સહસ્ર કાઢી નાર.

૨૩ થી ૨૪ ગ-દેષતલ્લ ભાગ્ય તદા મન્ય રાયિ પામો બેદ.

ગૃહાસ્ત્ર માર કૃષ્ણજીને રૂદિ કીધો બેદ.

વરયા પામા વીધ્યજી તાંત સખળ બેદ બાણ.

સત્યભામા મન્ય દુષ્ટ ધરિ નિ વદિ તે નીરવાણું. (૫. ૧૭૫)

૩-૪ ગમાં આ પંકિતઓ નથી. ૬-૧૦ ગમાં આ પંકિતઓ

નથી, પણ તેને બદલે નીચેની છે:—

પછિ થડિ બહુ સંગ્રામ કીધો હવ્યા દાનવ યોધ.

એક બાણ મારી તેહનું રણ નીવાર્યો ક્રોધ;

પછિ દોહો દિસ સર્વ દૈત્ય ભામ્યા પડ્યો દેખિ રાયિ

અગપતી મારિ ઉડિ બે પાંખ દેરા કરિ પ્રહાર.

૧૨. ગ તેહનિ રાય આપી-તીલક કીધું. ખાણું મૂક્યા શીરા.

આ પંકિત પછીનો એ પ્રતનો વધારો પણ પરિચિદમાં આપ્યો છે.

સ્તુતિ કરે ઉભી નાંચની આનંદશું. તેણીવાર;

‘સહી ભક્ત વત્સલ ગિરદ તારૂં, દારિકાના રાધ.’

તુળને લાગે, શ્રી કૃષ્ણજી, તે નેટ દુઃખી ન થાય.

દુષ્ટ પાસથી અમેને છોડાવ્યાં; દુષ્ટનો કીધો નાશ.

૫ તમ વિના એ કાલનું દુઃખ નિવારે કુણુ આજ ?

ત્યારે કૃષ્ણ કહે, ‘તમે સર્વ જાઓ પિતા કેરે દાર.

નરકાસુર માયો હવે, દુઃખ તજો તે નિર્ધાર.’

ત્યારે સર્વ કન્યા કહે, ‘બ્રહ્મ, તુજ ચરણ પામ્યાં આજ.

અમે સદા વર તુને ઇચ્છતાં; અંગી કરો, મદારાજ.’

૧૦ એવાં વાયક સાંભળીને હસ્યા સારંગપાણુ.

સત્યભામાને પૂછીને પાણિમદણુ કીધું જાણુ.

ત્યારે નરકાસુર સુતે કૃષ્ણને પહેરામણી કીધી સાર.

અનેક અંબર દિવ્ય જૂપણુ આપીઆં, નહિ પાર.

એક સો આઠ ગજ ઔરાવત કુળના શ્વેત શોભિત અંગ,

૧૫ તે સર્વ આપ્યા કૃષ્ણને; ગજ અનંત બીજા સંગ.

એક લક્ષ તેજ આપીઆ શ્રી કૃષ્ણને સાર.

બાકી રીધ અનેકનો કહેતાં ન આવે પાર.

સર્વ દેવતાની રીધ મૂકી કૃષ્ણજીને ચરણ.

તે દેખતાં મન વિસ્મય થયા અચરણચરણ.

૨૦ પછે રતનગિરિ, કુંડળ અદિતિતણાં હતાં જેહ,

ઔરાવત સમેત સર્વે મોહક્યાં સર્વ તેહ.

ઉચ્ચઃશ્રવા પુરંજ રવિનો મોહક્યો તતએવ.

જે હતું તેનું સર્વ આપ્યું; હરખ પામ્યા દેવ.

૧ ગ સ્તુત્ય કરી અંબળા કૃષ્ણની. ૨ થીયે ક્રમાં આ પંક્તિઓ નથી. ૧૩ ગ. અથ ગેજંરથ કંઠકજૂપણુ આપીઆ બેંડાર; ૧૪. મૂળ (ક) માં—એક સાઠે ગંગા; ૧૪ થી ૨૬ પંક્તિઓ ગ માં નથી. ૨૨-૨૩ પંક્તિઓએ ગમાં નથી, પણ નીચે પ્રમાણે વધારાની છે.

મૃત્યુ લોકની જે રીધ હતી તે સર્વ રાખી પાસ.
બહુ ઊંટ ખચર ગજ ભરીને મોકલી અવિનાશ.
પછે સર્વ સ્ત્રીને દારકા મોકલી જાવરાય.
રાજસુતની શીખ લેઇને કૃષ્ણ સાંધી જાય.

૫

હથથા

કૃષ્ણ સાંધી જાય આનંદ અંગ ન માય રે.
પારિજાતક કેમ પ્રભુ લાવ્યા, હવે કહું તેહ ઉપાય રે.

કંઠવું ૧૫

રાત પ્રભાતી

- ૧૦ શુકજી કહે, સાંભળ, રાજાન, નરકાસુર માર્યો ભગવાન.
ગરકાસન બેઠા ગોવિંદ સલભામા સાથે આનંદ.
ગરક પ્રત્યે કહે જગદાધાર, 'આજ વેગે, મ લાગે વાર.

વીધી દાસ દાશી રત્ન મણુ સંજૂકત તી આમૃત્યું

રત્નગીર કુંડળ અદીતાંણું હતાં જેહ

રીધ હતી તે સર્વ આપી પ્રેમે લાગે મથું

૨. મૂળ (ગ) ખચર કવચ ભરીને ૧-૨ કમાં આ પંક્તિઓ

નથી ૬-૭ ને બદલે નીચેની પંક્તિઓ ગમાં છે:—

શુક કહિ પરીક્ષત સાંભલો મિલલો એહ વિસ્તાર.

નરકાસુર તાં મારીઓ એણી વીધિ નીરધાર.

હથથા

એણી વીધિ નીરધારે શુણુ જન્મૈવિરાધિ વનતી

પારજાતીક ક્યાંમ લાવ્યા તે કથા કિદિશું હજી.

૧૦. ગમાં આ પંક્તિને બદલે નીચેની છે-વૈશ્યાધિનિ બોલ્યા

વાણુ । મૂળે જન્મૈવિ ચણુર મુળંણુ ॥ આદા કુટ માર્યો જમદુ

રાધિ । સોળ સહસ્ર પરજા દરી સધિ । જવાદવ સદ્ દતા જે સાથ

દારિકા મોકલ્યા શી નાથ ॥ ૧૨. સ્વ મ લાઈશ વાર. ૧૨ આ

પંક્તિ ગમાં નથી.

સ્વર્ગ' તરો જાવું છે આજ પારિજાતક દ્રુમ લેવાને કાજ.'
ગરુડ સાંચર્યો તેણીવાર, એવે માર્ગે નારદ મળ્યા નિર્ધાર.
કહે નારદ, 'સાંભળ, જહુરાય. સ્વર્ગ કારણ કવણ કહેવાય ?'
શ્રી હરિ કહે, 'સાંભળ, ઋષિરાજ, પારિજાતક દ્રુમ લેવા કાજ.

૫ સત્યભામાની રાઢ સમાવા, તે માટે અમે સ્વર્ગે આવ્યા.'
એમ કહી સ્વર્ગે અવિનાશો નારદ મોકલ્યા વાસવ પાસે.
બહુ પેરે પ્રીછવ્યો સુરરાય; કહે, 'પારિજાતક ન આપ્યું જાય.'
એવું કહી ચડ્યા રણ દેવ, કૃષ્ણે યુદ્ધ કર્યું તતખેલ.
અમર સર્વ જાત્યા જહુરાય, સુરપતિ આવી લાગ્યો પાપ.

૧૦ સુરપતિ સ્તુતિ કરે સિર નામી, 'મુજ અપરાધ ક્ષમા કરો, સ્વામી.
હું મદરાજ થકી મહાઅંધ; ભક્તવત્સલ તું કરણાસિંધ.
હવે કાર્ય અહોને કાંઈ દીજે; પ્રભુ આગા કહેા તે કીજે.'
ત્યાં બહુ પેરે સ્તુતિ કરી તેણીવાર, સંતોષ્યા જગદાધાર.
ધન્દ્રાસન ખેડા જહુનાથ; અમર કરે અમરાપતિ હાથ.

૧૫ વળતું કૃષ્ણ કહે, 'સુણ, રાઈ, પારિજાતક આપે, ભાઈ.
સત્યભામા કારણ નિર્ધાર સ્વર્ગ' વિશે આવ્યા અમો સાર.'
બહુવિધ ચંદન રત્ન અનેક આપ્યાં અંજર વિવિધ વિશેષ.
પારિજાતક દ્રુમ હુતો જેહ, કૃષ્ણને હાથ સમર્પ્યો તેહ.

૧ થી ૫. આ પંકિતઓ ગમા નથી. આ પંકિત પહેલાં
ગમાં નીચેની પંકિતઓ છે:-અગપતી વાધિ વેગિ જાધિ । સ્વરગ
મૂવંન આવ્યા મદુરાયિ. ૬. ગ પૂર સમીપ આવ્યા અવીનાશ. ૭. ક.
સુરરાજ પારિજાતક આપુ આજ. ૧૦ અને ૧૨. આ બે પંકિતઓ
કમાં નથી. ૧૩-૧૪ આ બે પંકિતઓ ગ માં નથી. ૧૫. ક. ત્યારે
અમર પ્રતે કહે જહુરાઈ દીજે આગના મુજને ભાષ. ૧૬. ગ
સત્યભામાની રાઢ સમાવ્યા તે માટે અહો આંહા આવ્યા. ૧૭. ગ.
દાંન રત્ન અનેક ૧૮. ગમાં આ પંકિત નથી.

‘સત્યભામા શું મળ્યાં ઈન્દ્રાણી; પૂજા કરી મન આણી.’

પછે સુરપતિને વર આપ્યો શીનાય; સ્થિર થાપી શિર મેલ્યો હાથ.

‘મા સુરપતિ, નિર્ભય કર રાખ્ય, મેં અવતાર ધર્યો તુજ કાળ.
જે કેા દુષ્ટ-દમે તન તારું તેને હું તત્કાળ મારું.’

૫ એવું કહી ચાલ્યા જહુરાય, સુરપતિ મન રણીઆત યાય.

હારામતી આખ્યા ગોવિંદ સત્યભામા સાથે આનંદ.

પારિજાતક દ્રુમ લાખ્યા સાર, રોપ્યો સત્યભામાને હાર.

અખીલવતી (૧) તે કીધું શ્યામા, કૃષ્ણ અર્ધાએ વસ્યાં સત્યભામા.

પછે દાન કર્યું નારદને હાથ; વૃક્ષ સહિત આપ્યાં શીનાથ.

૧૦ હું પ્રભુ અરિત્ર ન જાણું પાર, કેહી પેરે કહું વિસ્તાર ?

શેષનાગે કહ્યાં નવ જાએ; તો મેં મૂઠે કેમ કહેવાએ ?

એ નરકાસુર તણું આખ્યાન મુણતાં કૃપા કરે ભગવાન.

પદ્મપુરાણે કથા છે પેહેલી, વૃન્દાચરિત્ર કહ્યું રસ મેલી.

શીકૃષ્ણે હાથે તેને મારી, વૈકુંઠપદ આપ્યું નિર્ધારી.

૧૫ એક કથા જે ધરશે કહ્યું, તે પદ લેશે હરિને ચણું.

જે રસનાએ ગુણ મારો, તે કૃષ્ણ કૃપાથી વૈકુંઠ જશે.

કથા સંબંધ ન જાણું જોડી, કવિપણે મારી મતિ થોડી.

કવિ કુળ શુદ્ધ જાત નાગરની, વાસ ત્રંજાવડી તટ સાગરની.

૧. ગમાં આ પંક્તિ નથી. ૨. કમાં આ પંક્તિ નથી, પણ તેને બદલે નીચેની છે:—તવ સુરપતી સ્તુત કરે સીરનામી મુજ અપરાધ ક્ષમા કરો સ્વામી । ભગતવજ્ર બરદ સાચું તાહારે તો તું દાસને કેમ વીસારે ॥ એવું કહીને લાગો ચરણ, તવ જોડ્યા મુખ અશરણશરણ ૩. ગ હું અવતાર કરીશ તુજ કાળ. ૪. ન્યાહારિ દેવ દમે તન તાહારું તવ અવતાર ધરીશ માહારું. ૫-૬. આ પંક્તિઓ ગમાં નથી. ૯. ગ કરાવ્યું. ૧૮. મૂળ (ક) સૌંદ્ર જાત. તટ નાગરની. ૧૦ થી છેવટ સુધીની આખી ક્ષત્રુતિ ગમાં નીચે મુજબ છે:—

મારો, શ્રીગુરુ બ્યાસ ભૂધરે શુભગત, નિગમ ચાર ધરે જે હાથ.
 એહ કયા ગુરુમુખથી લીધી, દિવસ, ત્રણમાં પૂરી કીધી.
 મહે સિવદાસ, હું તોરો બાળ, સદા ભક્તવત્સલ ગોપાળે."

રાવણુ નાર હરી મયોરે, પછે કીધો તેનો નાશજી.
 નિજ રાજ દુઃખ પામીઓરે, તું જાણે છે નિર્ધારજી.
 દષ્ટાંત કહું કેટલાં, જેનો નાવે ખારજી ?

તે માટે તમે ધર્મ રાજ, ધૈર્ય રાખો મનજી.

૫ કાળ દુઃખ તે વામશે, પામશે નિજ આસનજી.
 વચન સુણી નારદ કેરાં રાય ચયા રણીઆતજી.
 મૂત કેહે છે શૌનક પ્રત્યે કથા એહ વિખ્યાતજી.
 એમ કહી ઋષિ નારદ વણીઆ દર્ષ રાયને ઉપદેશજી.
 સુધિષ્ટિર મનમાંહી સંભારે સ્વામીશ્રી દેવેશજી.

૧૦ પદ્મપુરાણે કથા મનોહર જાલધર આખ્યાનજી.
 પ્રેમ હરી જે સાંભળે, તેને કૃપા કરે ભગવાનજી.
 નરનારી જે ગાન કરે, તેનાં ખાતક સધળાં જાયજી.
 સકળ તીર્થનું ફળ હોએ, સાંભળતાં મુખ થાયજી.
 મહિમા માંહી હરિહર કેરો, વૃક્ષસી કેરી ઉત્પત્તજી.

૧૫ કેહે ભાલજી, આખ્યાન બોલું, જેવી છે માહારી મત્તજી.
 ભાવ ધરી ગાએ, સાંભળે, પોહોએ તેની આશજી.
 યજ્ઞ તીર્થ દાન ફલ હોએ, પામે અતિ ઉલ્લાસજી.
 સુખ, દુઃખ, વિયોગ નોહે સાંભળતાં સંસારજી.
 કૃપા કરે તેને અતિ ધણી સ્વામી શ્રી ત્રિપુરારજી.

૨૦ મનના મનોરથ પૂરણુ થાએ સાંભળતાં સંસારજી.
 કેહે ભાલજી, શુદ્ધિ માને જોણુ તે નિર્ધારજી.

શિવદાસ ગ

(૬૩૫ ૧૪ પૃ. ૧૭૫ પંકિત ૬-૭ ની વચ્ચે)

એક સ્વેત જજ ઉપર ચઢ્યો, પ્રચંડ મોટી કાય;
 ત્રિમુલ પાણિ અહીં ધસ્યો શ્રી કૃષ્ણ હુતા જ્યાંલ.

૭. રા. વિસ્તારજી. ૧૨. ગ જે ગાએ સાંભળે. ૨૦-૨૧ આ પંક્તિઓ રા માં નથી.

પરિશિષ્ટ

વધારાનો ભાગ.

ભાલણ સ્વ-ગ. (૧૪૫ પૃષ્ઠની ૫-૧૦-પંક્તિને બદલે)

કાષ્ટ કરી માળા કરી તુલસીની રાખે કંઠ,

જીવતા જન પાવન યાએ, મુવા હોએ વૈકુંઠ.

તુલસી મૂલ મૃતિકા લેઈને લેપન કરે શરીર,

૫ પાપ અંગે અડે નહિ, જેમ તાપ ઠો, મદાધીર.

નીર નિર્મળ લેઈ કરી, જો તેણે જન્મ પાપ,

એકાંતેરસો પૂર્વજ તેના નિઝે પાવન થાય.

મંજરી મુજને ચઢાવે તુલસીતણી જે જન,

વંશ તેનો હું કરું નિઝે તે પાવન.

૧૦ એણિપરે તે કલો મદિમા તુલસી તણો 'અપાર,'

શ્રી મુખે હરિ કહે, 'સાંભળો મુર પરિવાર.'

કંઠનું ૨૩

રાગ ધનાશ્રી

નારદ કહે, મુણો મુધિદિર, વળાઓ તે મુર સાધજ.

૧૫ ગરડે ચઢી, લક્ષ્મીને તેડી વૈકુંઠ પોત્યા નાયજ.

અઠાસદને અઠા પધાર્યા, શંભુ ગયા કૈલાસજ.

અમરાવતીએ અમર પધાર્યા; પોતી મનની આશજ.

કયા સુન્દર મેં કહી, ભૂપતિ જુઓ વિસ્તારજ.

સુખદુઃખ બેહુ સરજ્યાં હિ એહ સંસારમોઝારજ.

૨૦ પૂર્વે મોટો હરિચન્દ્ર રાગ પામીઓ દુઃખ પ્રીદજ;

પછે તે કૃપાં કીધી તેને સ્વામી ગરડારજ.

દશરથ સુત રઘુનાથજ વેડીઓ વનવાસજ;

૧૭. મ. ઈન્દ્ર પધારા. ૧૮. સ્વ જુઓ વીશારજ.

- રાવણુ નાર'હરી ગયોરે, પછે કીધો તેનો નાચણ.
 નિજ રાગન દુઃખ પામીઓરે, તું જાણે છે નિર્ધારણ.
 દશાંત કહું કેટલાં, જેનો નાવે પારણ ?
 તે 'માટે તમેા ધર્મ રાગ, ધૈર્ય રાખો મનણ.
- ૫ કાળ દુઃખ તે વામશે, પામશેા નિજ આસનણ.
 વચન મુણી નારદ કેસં રાય થયા રણીઆતણ.
 સૂત કેહે છે શૌનક અત્યે કયા ઝોહ વિખ્યાતણ.
 એમ કહી ઋષિ નારદ વળીઆ દર્શ રાયને ઉપદેશણ.
 યુધિષ્ઠિર મનમાંહી સંસારે સ્વામીશ્રી દેવેશણ.
- ૧૦ પદ્મપુરાણે કયા મનોહર જલધર આખ્યાનણ.
 એમ કરી જે સાંભળે, તેને કૃપા કરે ભગવાનણ.
 નરનારી જે ગાન કરે, તેનાં પાતક સધળાં જાયણ.
 સકળ તીર્થનું ફળ હોએ, સાંભળતાં મુખ યાયણ.
 મહિમા માંહી હરિહર કેરો, વૃલસી કેરી ઉત્પત્ત્યણ.
- ૧૫ કેહે ભાલણુ, આખ્યાન બોલું, જેવી છે માહારી મત્યણ.
 ભાવ ધરી ગાએ, સાંભળે, ચોહોએ તેની આશણ.
 યસ તીર્થ દાન ફલ હોએ, પામે અતિ ઉલ્લાસણ.
 મુખ, દુઃખ, વિયોગ નોહે સાંભળતાં સંસારણ.
 કૃપા કરે તેને અતિ ઘણી સ્વામી શ્રી ત્રિપુરાણ.
- ૨૦ મનના મનોરથ પૂરણુ થાએ સાંભળતાં સંસારણ.
 કેહે ભાલણુ, શુદ્ધિ માને બોલુ તે નિર્ધારણ.

શિવદાસ ગ

(કડવું ૧૪ પૃ. ૧૭૫ પંક્તિ ૬-૭ ની વચ્ચે)

એક શ્વેત ગજ ઉપર ચઢ્યો, અચંડ મોટી કાય;
 ત્રિમુલ પાણિ ત્રહી ધસ્યો શ્રી કૃષ્ણ હુતા જ્યાંણ.

૭. સ્વ. વિસ્તારણ. ૧૨. ગ જે ગાએ સાંભળે. ૨૦-૨૧ આ પંક્તિઓ સ્વ માં નથી.

કોષ આણી કૃષ્ણ પ્રત્યે જોલીઓ મહીપાળ, ..
 આટલા દિવસ મૃત્યુલોક માંતિ ક્યાં રહોતો, જોપાળ ?
 મેં અમર, મુનિવર, નામલોક જીત્યા, વસ દર્પુ ત્રિલોક;
 બળ પાણ માદારી નવ જણ્યું, કામ રે પાપી કોક' ..
 પરબળ એહેવું સાંભળા ઠહે, 'દુર્ગતિ, મુણ પાત
 આટલા દિવસ મેં ન જણ્યો, પણ દવે પામીશ પાત.
 દવસો.

દવે પામીશ પાત, પાપી' નરકાસુર એહેવું સાંભળા
 મદા કોષ આણી કૃષ્ણ સાથે મુદ્ધ ત્યાં માંડ્યું વળા.
 રાગ દેશ્યજ.

એહેવાં વાયક કૃષ્ણનાં સાંભળા કોપીઓ રાજનરે;
 નવ્ય માએ રે કોષ તેના અંતરે રે.
 ત્રિયજ એક પાણુ મહી પ્રેયો ત્યાં માતંગ રે,
 સાંગ (સેધને) આવ્યો ત્યાં શ્રી હરિરે.
 રાગ

હરિ સાંગ હેદીને દાનવ ત્રિયજ માર્યુ એક;
 અર્ધચન્દ્ર મુકી માધવે ક્યું કટકા છેક.
 સાંગ એક મુકી તદા મન્ય સખળ આણી રીસ.
 આવતી દેખી ચક્ર મુકી કરી કડકા વીસ.
 પછે કોષ આણી પાપીએ ગરડને કીધો પ્રહાર.
 ખગપતિએ પછે ચાંચમાં મહી પાડ્યો તત્કાળ.
 તતખેવ હીડી ધરાપુત્રે ધનુષ્ય ઝાલી જાણ,
 વળા બીજે રથ બેસી આવ્યો સહી, જાડુ વિધિ મુકે જાણુ
 તે સર્વ દેખી વિદુલો વૈકુંઠપતિ રાધ.
 નરકાસુરના મારથી રણુ ગરડ રહ્યું નવ્ય જન્ય.
 પછે કોષ આણી કૃષ્ણજીએ દસ જાણુ મુકમાં એવ.
 ગજ સહિત મારી ક્યો મૂર્છા રણુ વિગે તતખેવ.
 વળા બીજે જમ કુંજર ચઢ્યો, મૂર્છા વળા ક્ષણમાંહિ.

પછે ધનુષ્ય બાણ મહી, ધસ્યો શ્રીકૃષ્ણ હતા જ્યાંહિ.
 પછે ક્રોધ આણી પાપીએ પર્વતાસ્ત્ર મહેસ્યું.
 માધવ ગિરિ ભમાડ્યો આકાશ.
 નાગાસ્ત્ર મહેસ્યું મદા રણ સખળ પ્રગટયા સર્પ.
 ગંડકાસ્ત્ર મહેસ્યું માધવે રણ સમાપ્યો તે દર્પ.
 એમ અન્યોઅન્ય દિવ્યાસ્ત્ર મુકે સુલટ સરખા સોય.
 શ્રીકૃષ્ણને નરકાસુર વડે, અમર અંતરિક્ષા જોય.
 એકે રૂધિરની ત્યાં સરિતા વહે, સુણુ પરીક્ષિત વાત.
 સત્ય ભમાને હ્રદે ચાંપી દસ્યા વૈકુંઠ નાથ.
 જય જયકાર હવો તદા, સુણુ રાય પરીક્ષિત વાત.
 દૈત્યદલ ભાગ્યું તદા, મન્ય રાય પામ્યો એદ.

(પૃ. ૧૭૬ પંક્તિ ૧૨ પછીનો વધારો)

ભથ્થો.

પાણુ મુક્યો શીપરે, સુત કહે ઉમા રહીરે.
 શિવદાસ કહે, ત્યારે અમર સર્વ પુણ્ય વૃષ્ટિ કીધી સહીરે.

રાગ સારંગ.

વૈશંપાયિન જોલીઆરે. સુણો, જન્મેજય, વાત.
 મહા દુષ્ટ માર્યો જદુરાયે ઉલટ અંગ ન માય.
 પ્રધાન સાંનિધ્ય રાજપુત્રે સ્તુતિ કરી જહુ પેર.
 ‘અમ દુષ્ટને પાવન કરવા પધાર્યો પ્રભુ ઘેર.’
 તેણે સમે દાનવપતિ જોલ્યો, ‘જગત લોકના રાય,
 અયા મુજ ઉપેર રાખો, કૃપા કરો જગદીશ.’
 એણિ પેરે સાંભજો સુત, આજ.
 હવે નીત મારગ ચાલજો, એમ કહે શ્રી મહારાજ.

શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩	૧	ભૂપત	ભૂપત્ય
"	૯	તાપસી	તાપસ
"	૧૬	અવણુ	અવણે
૫	૨૫ પછી	૦	રાત્ર સામ્રાજ્ય
૬	૨૨	૪	૧૪
૯	૨૬	વિરંચી	વિરંચિ
૧૧	૬-૭	—	પંક્તિઓનો ક્રમ
૧૪	૫	અવની	અવનિ
"	૧૫	સેવાસન	સિંહાસન
"	૨૫	બળી	બળી
૧૮	૨૩	ભોગ	ભોગ
૧૯	૬	સહી	સિંહ
૨૩	૧૦	દેવ	દોષ
૨૪	૨૪	ઢરો	મરો
૨૫	૧૯	વિરંચી	વિરંચિ
૨૬	૧૬	બોલાવે	બોળાવે
૨૮	૨૬	૬.	૮.
૨૯	૭	દી	રીઝ
૩૦	૧	વિરંચી	વિરંચિ
"	૨૬	લીચક	લીચક
૩૧	૮	લોક	ચાપ લોક
૩૪	૧	હુર,	રાહુ
૪૧	૩	કલ્યા	કલ્યા
૪૨	૨	દોષ	રોષ

૩	વળીઆ	પળીઆ
૨૩	વિછેદ	વિછોદ
૨૪	૧૬.	૪.
૨૫	૪.	૨.
૧૭	દીધું	કીધું
૨૪	વેખ	વેખ
૭	ભારદ્વાજને	ભારદ્વાજે
૧૩	રણુ	વન
૧૦	વાર	વાર્યું
૮	ભીડીએ	ભડીએ
૧૨	અવન	જગઅવન
૨૬	૮	૫.
૯	ત્રિપુરારે	ત્રિપુરારે ૨
૨૧	ધિમે	વિમે
૨૬	૬	૩
૨૦	હિડાડ્યા	હિડાડે
૧૭	વિનાક	પિનાક
૧૭	કૃત્યા	કૃત્યા
૧૫	પૂજા	પૂજ્યા
૨૧	ભયતભીત	ભયભીત
૧	વીધા'ઓ	વીસો'ઓ
૮	ભાસ'	ભાસે
૧૧	રહેજ'	રહેજે
૨૪	૯	૧૦
૧૮	બા'ગી	જોગી
૩	પટકૂળ	પટકૂળ
૨૫	કરતાં	ગ. કરતાં

૧૮૮

૧૩૪	૨૪	૧૮	૧૮-૨૦
૧૩૫	૯	બ'હુ	બેહુ
૧૪૨	૨૪	૭	૪
૧૪૫	૧૧	૧૬	૧
"	"	૧૭થી૨૨	૫ થી ૧૦
૧૪૬	૧૮	સુણિ	સુણી
૧૪૭	૨૭	જરા	જરા
૧૫૬	૧૭	બોલીઆ	બોલીઆ
૧૫૭	૧૩	સાધવી	સાધવી
૧૫૮	૨૭	ક સ્તેતા	ક સ્તેતા
૧૬૧	૧૬	આણુ	પાણુ
૧૬૫	૨૪	લ-ગ	ગ
૧૭૩	૧૭	પરિગતક	પારિગતક